D. MARTINI LUTHERI

EXEGETICA OPERA

LATINA

CURAVIT

CHRISTOPH. STEPH. THEOPH. ELSPERGER

PHIL. DOCT. ET REGII GYMNASII ERLANGENSIS PROFESSOR.

TOMUS I.

CONTINENS ENARRATIONES IN GENESIN

CAP. I — IV, 7.

ERLANGAE

SUMTIBUS CAROLI HEYDERI.

MDCCCXXIX.

PRAEFATIO.

Iam prodeunt Lutheri scripta exegetica, ita digesta, ut sacrorum librorum ordo servaretur, poscente instituti nostri ratione, quam etiam in Latina editione curanda retinere malui, quam cum summa legentium molestia operisque perturbatione commutare. Ita autem evenit, ut ab eo potissimum libro exordiri necesse esset, quem ultimum Lutherus, antequam vitam deponeret, perfecit. Ac nescio, unde, etiamsi optio data fuisset, auspicatius initium sumere potuissem, quam ab his Enarrationibus in Genesin, quas veluti cygneum canticum vir egregius reliquit, in quibus omnia et mentis et animi lumina ita collegit, tantumque pietatis sensum, ac verae religionis promovendae studium exhibuit, mixtum illud temperatumque doctrinae subtilitate et inquirendi libertate, ut, quamvis Lutheri ingenium in omnibus, etiam mi-

nutissimis, quos scripsit, libellis, satis eluceat, tamen ex hoc commentario maxime eminere videatur.

Enarrare incepit Lutherus Genesin scholis academicis A. MDXXXVI. [a]) paullo post, ut videtur, quam universitas literarum Vitebergae denuo aperta est. Opus multis negotiis, quibus etiam senex distringebatur, valetudinis quoque infirmitate saepe interruptum, nunquam vero ita depositum est, ut etiam resumendi consilium abjiceretur, unde fit, ut paene singulis annis, qui inter has enarrationes inchoatas perfectasque intercesserunt, studia ejus in hoc commentario fuisse versata, passim et ex libro ipso et ex epistolis ejus in promtu sit animadvertere [b]). Nam cum magni ad om-

---

a) Apparet id ex Mathesii verbis infra (s. l. c.) citandis, quibus clare indicatur, decem Lutherum in his lectionibus consumsisse annos. Ne autem sub finem anni proxime antecedentis earum initium factum esse putem, impedit pestilentia eo anno Vitebergae exorta, cujus metu literarum studiosi inde diffugerunt, mox etiam universitatis sedes Ienam translata est. Cum Lutherus Vitebergae remansisset, per sex fere menses scholae ejus intermissae fuere.

b) A. MDXXXVI vel VII. Speciosae illae Pauli III. Pontificis Maximi actiones de restituenda ecclesiae pace memorantur. Cap. IV. Tom. I. fol. 78 b. ed. nostr. Tom. II. p. 5. Walch Tom. I. p. 500.

A. MDXXXVIII. Sabbathariorum perversae

nem religionem Christianam momenti esse se duceret, primum Mosis librum bene

---

opiniones obiter perstringuntur. Cap. XIII. T. II. fol. 37 b. Walch Tom. I. p. 1316. qui locus eodem anno scriptus esse videtur, quo Lutherus librum in Sabbatharios edidit.

Eodem anno apud Puteolos, satis magna agri pars terrae motu et aquis effusis periisse, narratur. Cap. XIX. Tom. II. fol. 140 a. Walch I. p. 1920. cf. Giannone hist. Neap. Vers. Germ. Tom. IV. p. 93.

A. MDXXXIX. D. II. mensis Martii ita ad Melanchthonem scribit: „Ego sic mixtae valetudinis coepi hodie resumtum in Genesi“. De Wette epp. Luth. Tom. V. p. 171.

Eod. a. Ad marginem Cap. XXII. (Tom. II. fol. 187 b. Walch Tom. I. p. 2222.) ita legitur: „Incepit hoc caput Lutherus anno XXXIX. die Octobris vigesima septima, cum pridie sepultus esset clarissimus et optimus vir D. Sebaldus Munsterer, Noribergensis, et paulo ante eum duo optimae spei adolescentes, Geuderi, patricii Noribergenses. Fecit igitur initium lectionis in hunc modum: Non ideo lego, quod cupiam vos hoc tempore hic retinere, quo timetur periculum pestiferae luis; quodsi pestis imminet, fugiat, qui volet, ac praecipue isti, qui sunt pavidi. Hos enim scriptura sancta jubet excedere castris, ne faciant pavere corda fratrum. Ego quidem grassantem luem hoc tempore non metuo, sed judico, pavorem praecipuam hujus mali causam esse.“

A. MDXL. Melanchthonis mense Junio Vimariae aegrotantis mentio fit. Cap. XXIV. Tom. II. fol. 240 b. Walch Tom. I. p. 2549.

Eodem anno. D. XXIV. m. Nov. haecce ad Melanchthonem: „Ego, vobis absentibus iterum meum Moisen flagello, et ipse me vicissim flagellat, praesertim in Iacob et Esau: ita exercemur, donec redeatis, et receptui canam“. cf. De

explicasse, et ita quasi aditum ad totam S. S. patefecisse, inceptum laborem usque recoluit, nec prius destitit, quam eo post decem annorum assiduam operam plane absoluto. Finivit vero has lectiones anno MDXLV. D. XVII. m. Novembris, postquam Merseburgio, quo propter depravatos Vitebergensis civitatis mores, fortasse etiam senili quadam tristitia se contulerat, in hanc urbem revertit. Extrema ejus verba haec fuere: „Das ist nu der liebe Genesis. Unser Herr Gott geb', daſs andere nach mir besser machen. Ich kann nit mehr, ich bin schwach, orate Deum pro me, daſs er mir ein seliges Stündlein verleihe" c). Iam cum hunc com-

---

Wette epp. Luth. Tom. V. p. 318. Versabatur igitur Lutherus eo tempore in explicando Cap. XXVII.

A. MDXLII vel MDXLIII. dissidia inter Ioannem Fridericum Electorem et Mauritium Ducem Saxoniae de oppido Wurzen nuper orta memorantur, Cap. XXX. Tom. III. fol. 123 a. Walch Tom. II. p. 858.

Ibidem jam sexagenarium senem Lutherus se esse dicit. Aliquamdiu igitur lectiones suas intermisisse videtur.

A. MDXLIII vel MDXLIV. Eccii nuper mortui fit mentio. Cap. XXXIX. Tom. IV. fol. 53 b. Walch Tom. II. p. 1867.

A. MDXLV. mense Ianuario in Cap. XLV. sese esse ad Wenz. Linkium scribit. De Wette epp. Tom. V. p. 714.

c) Mathesius in Vit. Luth. fol. 169 b. Wie er wi-

mentarium exorsus esset, dixisse fertur, supremum se jam opus aggredi, et valde avere, simul cum Genesi ut etiam vitam sibi deponere liceret. Idem mortis desiderium exprimit etiam epistola ad Wenz. Linkium in hanc potissimum sententiam data: „Dominus det hujus vitae mortuae et peccatricis mihi cum finita Genesi finem, vel etiam, si placuerit, ante: id quod orabis pro me“ d). Nec frustrata eum spes est.

Minus in hoc commentario sibi Lutherus satisfecit e), ideoque eum divulgare noluit. Sed appellatus ab amicis, non recusavit, quin a familiaribus, qui eum in scholis audierant, ederetur. Tres inprimis fuerunt, D. Casparus Cruciger (Kreuziger) f), M. Georgius Rorarius (Rörer) et M. Vitus Theodorus

---

der heim kompt, vollendet er seinen Genesim, am 17. Tag Novembris, dran er zehn Jar mit höchstem Fleiſs gearbeitet hette: mit sehr sehnlichen Worten beschleuſst er diese seine Lection öffentlich.

d) De Wette epp. Luth. V. p. 714.

e) Ibid. ita scribit: „Illi (Borario) ignoscas, si tibi non melius, quam mihi, placuerint. — Nam mihi displicent nimis, cum tanta sit verbositas et rerum poterat majus pondus addi“. cf. etiam Lutheri praefationem.

f) Theologiae Doctor et Prof. Vitebergensis. De ejus in scribendo mira celeritate cf. Ph. Melanchth. declamat. Tom. III. p. 305. quem locum citat Walchius in introductione sua ad h. comm. I. §. 4.

(Dietrich) g), ex quibus negotium ea, quae quisque in scholis loquentis ex ore excepisset, inter se comparandi atque in ordinem digerendi, Dietrichio demandatum est. Operosa sane provincia, cui Dietrichius, haud multum abfuit, quin succubuerit. Itaque Hieronym. Besoldus in praefatione h), quam quarto hujus commentarii volumini praemisit, haec scribit: „Vitum Theodorum, insigni „pietate ac doctrina praeditum virum „saepe de difficultate horum laborum „queri memini, atque optare, haec a D. „Luthero, praeceptore nostro, conscribi, „et in publicum edi, quae in schola „magna gravitate, elegantia, et copia re„rum et verborum docuerat, cum diffi„cile esset, singula verba inter praelegen„dum quamvis celeri calamo assequi et „excipere, aut pari felicitate disponere, „qua ab auctore ipso scribi aut dici po„tuissent. Atqui in Vito singularem „dexteritatem in hoc studiorum genere „fuisse, norunt omnes pii, et testantur „monumenta Lutheri ab eo posteritati „consecrata, ac vidi ipsum non ex suis „tantum, sed et Crucigeri et Rorarii „collectaneis magna industria pleraque „alia et hujus commentarii priorem par„tem describere“.

---

g) De Rorario et Dietrichio cf. praefat. ad Tom. I. nost. edit. Germ. p. VI.

h) fol. 1.

His tantis difficultatibus afflictum Lutherus ipse, imperante, ut ait, M. Rorario, per literas i) admonuit, ne susceptum munus deponeret, et in Genesi sua curanda, ut coepisset, pergeret. Prodiit denique primum volumen anno MDXLIV. Vitebergae, impressum per Petrum Seitz, continens commentarium in undecim priora capita, cum praefatione Lutheri, et Dietrichii editoris epistola ad Ioannem Ernestum, Saxoniae Ducem, datam. Lutherum hunc librum, cum jam typis excuderetur, legisse et quaedam adjecisse existimo, cujus rei maximum illud est argumentum, quod passim in eo res attinguntur, aliquanto temporis spatio secretae ab eo anno, quo ea, quibus illa postmodo interserta sunt, dictata esse videntur k). Dietrichius etiam reliquam enar-

---

i) De Wette epp. Luth. V. p. 601. Etiam a Melanchthone admonitus est, ne suscepto officio deesset. Epp. IV. p. 203.: „Quare prorsus tibi hortator sum, ut ὑπομνήματα in primum librum Moyses perlexas, praesertim cum restat pars multo jucundior ac dulcior superiore. Scio, multos prudentes ubique delectari lectione talium enarrationum". Strobel Miscell. I. p. 171.

k) Cap. IV. Tom. I. fol. 83. Walch. I. p. 530. Celebratur D. Antonius Anglus, qui pro veritate evangelii mortem perpessus est. Fuit is Robertus Barnesius, qui sub nomine Antonii Vitebergae commoratus erat, et d. XXX. m. Iulii MDXL. Henrici VIII. regis jussu supplicio affectus est.

Cap. IX. Tom. I. fol. 143. Walch. Tom. I. p.

rationum partem edere constituerat; sed cum magna assiduitate diligentiaque in eo labore versaretur, operi, quod moliebatur, morte ereptus est anno MDXLIX. „Postquam, inquit Besoldus in praefatione sua [l]), exemtus est rebus humanis „Vitus Theodorus anno MDXLIX., hic „commentarius doctore suo et organo fidelissimo orbatus est, quem ille, quantum per valetudinem afflictam poterat „fieri, assiduo in manibus versarat, tanquam unicum tot cruciatuum levamen „et solatium, ita ut paulo ante emigrationem ex hac vita, cum manus calamo „non posset admovere amplius, tamen „dictando coeptum laborem urgeret, ac „speraret se absoluturum historiam Abrahae, quem deduxerat tum (ut solebat „dicere) ad montem Moria, ut cum illa „vitam finire, cumque Abrahamo sepeliri „posset. Nec fuit spes ejus et desiderium „liberationis ex aerumnis hujus vitae irritum. Priusquam enim summam manum illi parti imponeret, de monte Moria, ubi peregrinari animo solebat, ad „aeternam consuetudinem Christi, Pa-

897. Locustae anno MDXLII. Poloniam et Silesiam vastantes memorantur.

Ibidem etiam siccitas anno MDXL. orta et continui imbres, quibus sequentes duo anni infesti fuerunt, attinguntur.

l) fol. 1.

„triarcharum et Prophetarum evocatus „est".

Reliqua hujus commentarii quasi facta ex ejusdem viri praefatione cognoscas:

„Grassabatur eo tempore in universa Germania tenebrarum dira potestas, „excitata furiis Antichristi ad delendam „Evangelii lucem divinitus monstratam; „et ad opprimendas ecclesias earumque „hospitia, in quibus sonuerat vox Filii „Dei per pios doctores et ministros. Et „in tanta trepidatione ac consternatione „bonarum mentium ad inusitatam et „tristissimam omnium rerum faciem etiam „hic metus accedebat, ne in haec scripta inquirerent, neve potestatem ea edendi concessam antea ecclesiis a piis gubernatoribus adimerent Antichristi satellites, id quod moliri eos, et crudeliter „minitari aliquoties audivimus. Eo igitur metu perculsi amici et haeredes Viti receptum quaesiverunt huic commentario apud clarissimum virum D. „Hieronymum Bomgartnerum (Baumgaertner) m), ubi, tanquam apud Obadiam „centum prophetae, latitaret".

„Etsi vero in tanta perturbatione exigua spes pristinae libertatis erat, nisi „divinitus frenum injiceretur hostibus

---

m) Patricius Noribergensis et doctrinae et animi candoris laude insignis, deque republica sua optime meritus.

„Christi, tamen nec piorum gemitus re-
„quirentium tristissimo suo tempore cyg-
„neam illam cantionem prophetae et pa-
„storis sui, diutius eum latere passus
„est, et D. Hieronymus, ut in lucem sal-
„tem ea prodirent, quae descripserat Vi-
„tus, magno studio egit, frementibus
„adhuc, et varia machinantibus adversa-
„riis, cumque integrae historiae editio-
„nem omnes flagitaturos esse facile con-
„jiceret, petiit a me, qui in schola Vi-
„tebergensi eadem docentem D. Luthe-
„rum audivissem, ut reliquam partem
„pertexerem. Probabatur idem D. Phi-
„lippo et Rorario, praeceptoribus meis,
„et offerebat M. Stolsius ea, quae ipse
„collegerat, quorum lectio valde expedi-
„ta est; ipse etiam ex ore praelegentis
„Lutheri plurima exceperam, quae non-
„dum assuetum ad alienam manum ad-
„modum juverunt, et pergratum erat,
„quod exemplaria omnia pulcherrime
„congruere videbam".

„Cum igitur multis magnis beneficiis
„illis, qui operam hanc mihi injungebant,
„devinctus essem, eorumque et Viti com-
„mendatione in familiam D. Lutheri per-
„venissem, neutiquam auctoritatem tan-
„torum virorum mihi detrectare licuit,
„ac omnino sperabam lectorem candidum
„et aequum in optimam partem interpre-
„taturum, si intelligeret, me nec judicio,
„nec voluntate mea, sed officio et sim-

„plici studio conservandi explicationes „istas, hoc onus subiisse n)“.

Ita alterum hujus commentarii volumen prodiit Noribergae A. MDL. in officina Ioannis Montani et Ulrici Neuberi cum praefatione Michaëlis Rotingii o), quod eum continuavit usque ad XXV. caput. Id excepit A. MDLII. pars tertia, cui inest commentarius in XI sequentia capita, praemissa praefatione Ph. Melanchthonis. Tandem totum opus absolutum est A. MDLIV., cui volumini editor ipse Hier. Besoldus praefationem adjecit p).

Cum hoc opus maximis a plerisque nostrae ecclesiae theologis ornaretur laudibus, duo viri docti Basilius Faber et

---

n) Hieronymum Besoldum apud Noribergenses concionatorem fuisse notum est.

o) De Rotingio cf. praefat. ad Tom. I. nostr. edit. Germ. p. VI.

p) In epistola ad Wenzesl. Linkium d. XVII. m. Januar. a. MDXLV. data (De Wette epp. Luth. Tom. V. p. 714.) ita Lutherus: „Mitto vicissim tibi meas Lecturas in Genesin 41. Cap. per M. Georg. Rorarium, qui et ipse occupatissimus et servus servorum in typographia est“. Inde fortasse argumentari possis, jam vivo Luthero priora quadragmta unum capita hujus commentarii, vel, si verba per compendia notata quadragesimum primum caput significant, hoc saltem caput fuisse excusum. Quod quum aperte cum veritate pugnet, loco 41 legendum esse puto 11, ut his ipsis verbis hujus commentarii prima pars, paucis ante diebus prelo absoluta, indicetur.

Ioannes Gudenius Germanice vertere instituerunt, ut etiam Latinarum literarum imperiti, familiarum praecipue patres, aliique illiterati homines ex hoc optimarum rerum thesauro fructus perciperent et utilitatis et emendationis et consolationis. Ii viri hoc munus ita inter sese partiti sunt, ut Faber duo priora volumina verteret, Guldenius posteriora: quorum suum uterque librum inscripsit nobilissimo equiti Christophoro de Steinberg q).

Cum postmodo a Flacianis passim spargerentur rumores, multa maxime in extrema hujus commentarii parte ab editoribus esse depravata, quippe quae minus cum sententia illorum ecclesiae nostrae turbatorum essent consentanea, diluerunt hoc crimen theologi Vitebergenses et Lipsienses in Declaratione sua (Viteb. 1570. 4.) r).

De nostro in hac editione adornanda consilio in pauca conferre licet. Primum

q) Basilius Faber Sorauensis compluribus in oppidis ad scholas regendas adhibitus est. Diem obiit Erfurdtii a. MDLXXV. Ioannes Gudenius Hassus Brunsvici fuit concionator. Mortuus est a. MDLXVI.

r) cf. Strobeli Miscell. liter. I. p. 171., qui etiam literas a Baumgaertnero ad Brentium et a Brentio ad illum datas affert, quibus etiam Baumgaertnerus depravationis suspicionem sustinuisse apparet.

id egi, ut librum accurate ex principe editione exscribendum curarem, nisi qua manifesta in ea deprehenderentur menda: ea statim sustuli. Ubi vel aliquantulum excusationis habere videretur principis editionis lectio, eam vel ad marginem rejiciebam, emendatione ipsa in textum recepta, vel ita servabam, ut in ora paginae inferiore adnotarem, quid mihi de corrigendo loco videretur. Deinde id egi, ut, cum in editione principe mira in scribendis vocabulis esset varietas, orthographiam ad hodiernam rationem accommodarem, iis forsitan verbis exceptis, in quibus constans veterum editorum usus horum potius consuetudinem retineri juberet. Quod quidem negotium quam molestum sit, quantumque injucunditatis afferat, scient ii, qui et ipsi sunt experti, et ignoscent, si vel ipse, quemadmodum jam nunc video, hac in re non satis mihi constans fui. Hebraica vocabula, a prioribus editoribus Latinis literis scripta, Hebraicis exhibui. Porro curam in interpungendo textu collocavi. Denique loca ex libris sacris, et scriptoribus, quos vocant, classicis, desumta, quantum quidem potui, accuratius indicavi. De Patribus, id facere omisi, quod ubivis fere Lutherus non ipsa verba, sed sensus et sententias eorum profert.

Restat, ut Deum T. O. M. precemur, ne nostram hujus libri editionem prorsus

inutilem esse velit, sed ut ex opere post tantum temporis intervallum denuo excuso etiam hac aetate ad quam plurimos legentium non eruditionis solum sed pietatis redundet fructus. Multa etiam in theologicis studiis nova et antea incognita dies tulit, multis, quae patres nostri summa fide amplexi erant, eripuit auctoritatem et honorem: nec deerunt, quibus tam in hoc commentario, quam in caeteris Lutheri scriptis non nulla partim inutilia, partim falsa et prava videantur, nec fortasse immerito, quamquam his de rebus judicium ferre non meae personae est. Sed sic quoque perquam multa hoc in libro supersunt, quae ne nostrae quidem aetatis homines sine magna utilitate perlegent: et juvat tanti viri etiam commenta cognosse, in quibus non nunquam plus verae sapientiae inest, quam in iis, quae mediocria ingenia non inscite disputarunt.

Scribebam Erlangae d. XVI. m. Februarii MDCCCXXIX.

IN PRIMUM LIBRUM MOSE

ENARRATIONES

REVERENDI PATRIS

D. D. MARTINI LUTHERI,

PLENAE SALUTARIS ET CHRISTIANAE ERUDITIONIS,

BONA FIDE ET DILIGENTER COLLECTAE.

Hebr. XI.

Fide Abel praestantiorem hostiam quam Cain obtulit Deo, per quam testimonium consequutus est, quod esset iustus, testimonium perhibente eius muneribus Deo, et per illam defunctus adhuc loquitur.

DOCTOR MARTINUS LUTHERUS

PIO LECTORI.

Lectiones meas in Genesin non in hoc institui, ut cogitarem aliquando edendas et invulgandas esse, sed ut praesenti scholae pro tempore inservirem, et tum auditorium, tum me ipsum in verbo Dei exercerem, ne desidiosa et prorsus inutili senectute mortem corporis huius finirem, sicut Psalmus (146, 2.) me excitavit: „Psallam Deo meo, quamdiu fuero"; simul, ut decessurus invenirer in grege illo parvulo et parvulorum, ex quorum Deus perficit laudem, qua destruat inimicum et ultorem. Abunde enim satis alias mundus habet monstrorum et Diabolorum, qui verbum Dei blasphemant, depravant et pervertunt, ne Deus gloria sua ornetur, sed Satan adoretur.

Inciderunt autem lectiones istae in duos collectores, bonos quidem et pios homines, Doctorem Casparum Crucigerum, quem sua ipsius opera satis testantur, quanto Dei spiritu et studio feratur, et M. Georgium Rorarium, nostrae ecclesiae Presbyterum. Quorum operam secutus M. Vitus Theodorus, ecclesiae Norinbergensis concionator, etiam suam adiecit. Omnes sane fideles et studiosi verbi Dei ministri, qui omnino iudicaverunt eas edendas esse. Quos equidem sino abundare sensu suo, ut Pauli verbo utar, et video eos pio studio moveri ad ecclesias Dei iuvandas, eorumque voluntatem valde probo, precorque eis benedictionem largam Dei.

Mallem tamen tam pias operas et bonas horas in meliorem auctorem collocatas esse. Neque enim ego is sum, de quo dici possit: fecit, neque is, de quo dicere possis: faciebat. In ultimo consisto ordine, qui vix dicere audet: volui facere. Et utinam essem dignus in hoc ordine ultimo ultimus esse. Extemporaliter enim et populariter omnia dicta sunt, prout in buccam venerunt verba, crebro et mixtim etiam Germanica, verbosius certe, quam vellem.

Non quod falsa me dixisse mihi conscius sim; unum hoc spectavi, ut quantum possem, vitarem obscuritatem, et pro ingenii viribus perspicue traderem, quae intelligi volebam. Sentio quidem satis superque, res tantas a me tenuius esse tractatas, quam decuit aut oportuit. Sed consolor me trito proverbio: Infelix esto, qui meliora facit, quam possit. Et illo: Ultra posse viri non vult Deus ulla requiri.

Quid opus verbis? Scriptura est, scriptura, inquam, Spiritus sancti, quam tractamus? Ad quam

teste Paulo quis idoneus? Fluvius est, ut Gregorius dixit, in quo agnus peditat, et elephas natat. Sapientia Dei est, quae stultos facit sapientes mundi, et ipsum principem mundi, quae infantes facit disertos, et eloquentes facit infantes.

Denique non ille optimus est, qui omnia comprehendit aut nusquam defecit (nullus enim talis fuit, est, aut erit), sed qui maxime dilexerit, ut Psal. 1. (v. 2.) dicit: „Beatus, qui amat, et meditatur legem Domini.“ Sufficit abunde nimis, hanc sapientiam nobis placere, amari, et meditatam haberi die ac nocte.

Videmus Patrum commentarios; certe et ipsis velle non defuit, sed perficere non invenerunt. Et quam ridiculi sunt hodie, qui egregia, seu, ut volunt, pura Latinitate res scripturae, seu paraphrases tentaverunt, ipsi spiritu et intellectu prorsus inanes, et, ut dicitur, asini ad lyram!

Recte dixit S. Hieronymus: Unusquisque offert ad tabernaculum Domini, quod potest, alius aurum, argentum, gemmas, alius pelles aut pilos caprarum. Omnibus enim his opus habet Dominus, et placet voluntas aequaliter eorum, qui inaequaliter offerunt.

Quare et hos pilos exiguos caprarum mearum edi permitto, in offertorium et sacrificium Dei. Quem rogo in Christo Domino nostro, ut per me occasionem datam velit aliis, meliora vel saltem melius omnia faciendi. Nam adversariis et Diabolo, eorum Deo, spero superbus et gloriabundus in Domino, me occasiones satis multas (sicut ab initio feci semper et libenter) calumniandi et cavillandi dedisse, sicuti merentur et digni sunt facere, dum boni aliquid facere neque volunt neque possunt, ut

Paulus Tit. 1. (v. 16.) ait: „Mente corrupti, et ad omne opus bonum reprobi.“

Dominus noster Iesus Christus perficiat opus suum, quod incepit in nobis, et acceleret diem illum redemptionis nostrae, quem (Dei gratia) levatis capitibus petimus, suspiramus et exspectamus fide pura, et conscientia bona, qua servivimus mundo ingrato, et hosti incorrigibili etiam propriae, nedum nostrae salutis. Veni Domine Iesu. Et qui te amat, dicat: Veni Domine Iesu, Amen.

Die Natali Christi Anno MDXLIIII.

ENARRATIO IN PRIMUM CAPUT GENESIS PER REVERENDUM PATREM DOMINUM D. MARTINUM LUTHERUM IN SCHOLA WITTEMBERGENSI.

Primum caput simplicissimis quidem verbis est scriptum, sed res continet maximas et obscurissimas. Quare apud Ebraeos, sicut D. Hieronymus testatur, prohibitum fuit, ne quis ante annum aetatis trigesimum illud legeret aut enarraret aliis. Voluerunt enim, prius totam scripturam bene cognitam esse, quam ad hoc caput perveniretur. Sed neque ista ratione aliquid promoverunt Iudaeorum Rabini; nam etiam bis triginta annos et amplius nati pueriliter in suis commentariis de his gravissimis rebus nugantur.

Neque in ecclesia hactenus quisquam exstitit, qui satis dextre ubique omnia explicaret. Adeo enim variis, diversis et infinitis quaestionibus omnia miscuerunt interpretes, ut satis appareat, Deum hanc sapientiae majestatem et sanum intellectum hujus capitis sibi soli reservasse, relicta ista generali notitia nobis, quod scimus, mundum coepisse et conditum

esse per Deum ex nihilo. Haec generalis notitia ex textu clare sumitur. In particularibus autem sunt plurima, de quibus ambigitur, et infinitae quaestiones hinc inde moventur.

Nos ex Mose scimus, mundum ante sex millia annorum nondum exstitisse. Id philosopho homini nullo modo poterit persuaderi, quia secundum Aristotelem primus homo et ultimus non potest dari. Quanquam autem Aristoteles relinquit, dubium problema hoc esse, an sit mundus aeternus, tamen in eam sententiam inclinat, quod sit aeternus. Neque enim humana ratio altius potest adscendere, quam ut statuat, mundum esse aeternum, et infinitos homines praecessisse nos, ac sequi; hic cogitur subsistere. Sed ex hac ipsa sententia sequitur periculosissima opinio, quod anima sit mortalis, quia philosophia nescit plura infinita. Necesse enim est, rationem humanam majestate harum rerum obrui et impingere.

Plato fortasse, ut videtur, collegit in Aegypto scintillas, quasi ex Patrum ac Prophetarum sermonibus, ideoque accessit propius. Is materiam quidem ponit et ideam aeternam; mundum autem dicit coepisse, et factum esse ex materia. Sed desino philosophorum opiniones allegare; nam istas Lyra recitat, quanquam non explicat.

Ita neque inter Ebraeos, neque Latinos, nec Graecos dux est, quem in hoc spatio tuto possimus sequi. Quare nos quoque merebimur veniam, si, quantum possumus, fecerimus. Nam praeter istam generalem sententiam, quod mundus ex nihilo coeperit esse, nihil fere est, de quo pariter inter omnes theologos constet.

Hilarius et Augustinus, quasi duo maxima eccle-

sine lumine, sentiunt, mundum creatum subito et simul, non successive per sex dies. Ac Augustinus mirabiliter ludit in tractatione sex dierum, quos facit mysticos dies cognitionis in Angelis, non naturales. Hinc in scholis et ecclesiis usitatae sunt disputationes de cognitione vespertina et matutina, quas Augustinus invexit, et a Lyra diligenter recitantur; qui volet eas scire, petat ex Lyra.

Haec etsi subtiliter disputantur, tamen nihil faciunt ad rem. Quid enim opus est facere duplicem cognitionem? Nec etiam utile est, Mosen in principio tam facere mysticum et allegoricum. Quia enim nos vult docere, non de creaturis allegoricis, et mundo allegorico, sed de creaturis essentialibus et mundo visibili ac exposito sensibus, appellat, ut proverbio dicitur, scapham scapham, hoc est, diem et vesperam vocat, sicut nos solemus, sine allegoria, sicut Evangelista Matthaeus capite ultimo hanc phrasin quoque retinet, cum scribit, Christum resurrexisse vespera Sabbatorum, quae in unam Sabbatorum illucescebat. Quodsi non satis assequimur rationem dierum, nec intelligimus, cur intervallis his temporis Deus voluerit uti, fateamur potius ignorantiam nostram, quam ut verba praeter rem ad alienum sensum torqueamus.

Quod igitur ad hanc Augustini sententiam attinet, statuimus, Mosen proprie locutum, non allegorice aut figurate, hoc est, mundum cum omnibus creaturis intra sex dies, ut verba sonant, creatum esse. Quodsi causam non adsequimur, maneamus discipuli, et relinquamus magisterium Spiritui sancto. Hi autem dies sic distincti sunt, quod primo die creata est massa rudis coeli et terrae, cui postea ad-

dita lux est; secundo firmamentum; tertio terra producta ex aquis cum fructibus suis; quarto ornatum coelum creatione solis, lunae, et stellarum; quinto pisces maris, et volucres coeli; sexto animalia terrae, et homo est conditus. Omitto autem illud quoque, quod ista distinguunt in opus creationis, distinctionis et ornatus, quia haud scio, an ubique belle ista quadrent. Et tamen, si quem ista delectant, Lyram consulat.

Quod autem Lyra putat necessariam cognitionem sententiae philosophorum de materia, quod ex ea dependeat intellectus operationis sex dierum, nescio, an Lyra intellexerit, quid Aristoteles vocaverit materiam. Neque enim Aristoteles, sicut Ovidius, materiam vocat informe et rude illud chaos. Quare omissis istis non necessariis, accedamus ad Mosen, tanquam meliorem doctorem, quem tutius possimus sequi, quam philosophos sine verbo de rebus ignotis disputantes.

Opus primi diei.

In principio creavit Deus coelum et terram.

Hic necessaria movetur et satis obscura quaestio, quod Moses meminit creationis coeli et terrae, et tamen neque diei, neque verbi, quo creata sunt, mentionem facit. Dubitatur enim, cur non potius sic posuerit verba Moses, sicut in reliquis, ubi fit mentio verbi in hunc modum: In principio dixit Deus: Fiat coelum et terra. Nam prius ponit coelum et terram creatam, quam Deus aliquid dixerit, cum tamen decalogus et tota scriptura testetur, Deum sex diebus fecisse coelum et terram, et omnia, quae in

eis sunt. Dixi autem antea, nos hoc iter sine duce ingredi; quare relinquemus hic aliis suum judicium, et nos, quid nobis videatur, exponemus.

Coelum et terram vocat, non qualia nunc sunt, sed rudia adhuc et informia corpora. Aqua fuit tenebrosa, et quia natura levior est, quasi lutum seu densa nebula circumdedit terram informem ipsam quoque. Hanc quasi primam materiam, ut sic vocem, futuri operis Deus condidit secundum decalogi manifesta verba non extra dies, sed in principio primi diei.

Ideo autem, quantum ego video, primum diem Moses adhuc tacet, quia postea formata et quasi perpolita et distincta sunt ista confusa corpora rudis coeli et terrae: nam quod post abyssum vocat et aquam, nempe informem et rudem aquam, nondum digestam, nondum certa forma exornatam, id hic coelum dicit. Quodsi aliter locutus esset Moses et dixisset: In principio dixit Deus: Fiat coelum etc. non fuisset postea locus repetendi verbi dixit, cum hae informes aquae sunt illuminatae, et lux creata est.

Mosis igitur simplicissima est sententia haec: omnia, quae sunt, esse creata a Deo, ac principio primi diei creatam esse rudem molem luti seu terrae, et nebulae seu aquae, quibus postea per reliquum primi diei spatium infuderit Deus lumen, et fecerit apparere diem, quae ostenderet istam rudem molem coeli et terrae, non dissimilem rudi semini, sed tamen apto ad producendum aliquid.

Terra autem erat inanis et vacua.

Major significantia est in Hebraicis vocabulis תוהו et בוהו, quam reddi possit. Usurpantur autem

saepe in sacris literis; תהו pro nihilo ponitur, ut terra תהו sit, quae simpliciter in se inanis sit, ubi nulla via, nulla locorum distinctio, non collis, non vallis; non gramina, non herbae, non animalia, non homines sunt. Talis enim fuit prima terrae incultae facies; quia enim admixtum aquae lutum fuit, nulla potuerunt discrimina notari, quae nunc, postquam exculta est, notantur. Sic Esaias inquit cap. 34. (v. 11.) ubi minatur vastitatem orbi terrarum: „Extendetur super eam regula תהו, et perpendiculum בהו," hoc est, ita vastabitur, ut neque homines, neque jumenta relinquantur, ut domus sint vastae et omnia confusa et perturbata. Sicut Ierusalem postea per Romanos, et Roma per Gothos vastata est, adeo, ut non possint celeberrimae veteris urbis vestigia ostendi.

Sicut igitur nunc vides terram exstantem super aquas, coelum ornatum stellis, agros arboribus, civitates domibus etc., ita his omnibus demptis et confusis quasi in rudem molem, quod postea reliquum fuerit, vocat תהו et בהו.

Sicut autem terra fuit circumfusa tenebris seu aquis, in quibus tenebrae erant, sic coelum etiam fuit rude, et fuit תהו, non solum, quia caruit ornamento stellarum, et בהו, quia nondum fuit distinctum a terra, sed quia adhuc fuit sine luce, et obscura ac alta abyssus, quae ceu densissima nebula circumfudit terram, seu lutum illud. Nam de distinctione aquarum etiam post sequetur.

Ergo hoc primum jam habemus, quod Moses docet, primo die coelum et terram esse conditam, sed rude coelum, hoc est, sine discrimine aquarum, sine luminaribus, et nondum elevatum: item rudem terram, sine animalibus, fluminibus, montibus.

Quae Lyra disputat, quod materia sit pura potentia et substantietur per suum posse; item, quod Augustinus dicit in libro confessionum, materiam esse prope nihil, nec posse excogitari intermedium, haec nullo modo probo. Quomodo enim hoc merum nihil appellaveris, quod jam ejusmodi res est et substantia, quam Moses vocat coelum et terram? Nisi artificialiter velis materiam dicere, sicut lignum, quod nondum est cista aut scamnum: sed eam secundam materiam vocant philosophi.

Id potius considerandum est, quod sanctus Petrus 2. Petri 3, (v. 5. 6.) dicit, ubi de impiis loquitur: „Volentes, inquit, nesciunt, quod coeli jam *olim fuerint ac terra, ex aqua et per aquam consistentes* Dei sermone, per quae is, qui tum erat mundus, aqua inundatus, periit.“ Nam Petrus eo videtur alludere, quod terra sit ex aqua, et per aquam constituta, et post ex aqua producta, et quasi in lumine collocata, sicut adhuc innatare mari videtur. Hoc, inquit, impii sciebant, et ideo fiducia hujus conditionis nullum metuebant ab aqua periculum, quam sciebant esse fundamentum terrae. Et tamen aqua terram, quam conservabat et portabat, perdidit, sicut ad extremum etiam igni peribit. Sic videtur S. Petrus ad id alludere, quod terra in aqua, et ex aqua producta sit. Haec de materia sint satis; nam haud scio, an si quis aliquid disputet subtilius, id etiam cum fructu aliquo faciat.

Et tenebrae erant super faciem abyssi.

Aqua et abyssus et coelum hoc loco pro eadem re ponuntur, nempe pro tenebroso illo et rudi corpore, quod postea illuminatum et distinctum est ver-

bo. Istae enim alterius personae, hoc est, Christi filii Dei, partes sunt, ornare et distinguere rudem molem, ex nihilo productam. Atque hoc etiam potest videri Mosi in consilio fuisse, cur non posuerit primo loco verbum dixit; nam hoc etiam quidam pro ratione allegant.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

Spiritum Domini quidam interpretantur simpliciter pro vento. Ego vero, si quid materiale esset hic per Spiritum intelligendum, mallem id eo referri, quod illa rudis materia coeli et terrae, quam abyssum etiam vocat, coeperit moveri, sicut hodie movetur. Aqua enim non stat quieta, sed semper in superficie movetur.

Sed mihi magis placet, ut intelligamus Spiritum sanctum; ventus enim est creatura, quae tum nondum fuit, cum adhuc confusa ista corpora coeli et terrae jacerent. Et magnus ecclesiae consensus est de mysterio Trinitatis hic prodito. Pater per Filium, quem verbum Mose vocat, creat coelum et terram ex nihilo. His Spiritus sanctus incubat; sicut enim gallina incubat ovis, ut pullos excludat, ova calefaciens, et calore quasi animans: ita scriptura dicit, Spiritum sanctum quasi incubasse aquis, ut ista corpora, quae animanda et ornanda erant, vivificaret; nam Spiritus sancti officium est vivificare.

Haec, quantum ego video, de re praesenti satis sunt, ut aliis opinionibus abjectis, hoc statuamus, Deum ex nihilo condidisse coelum et terram, quasi rudem massam, ita ut terra rudis rudi coelo ceu nebula fuerit circumfusa.

Restat autem, ut de vocabulis etiam quaedam disputemus. Atque hic statim inventi sunt, qui varie et subtiliter disputarunt de vocabulo „in principio." Exposuerunt enim „in principio," hoc est, in Filio, propter locum Ioannis, cum Christus respondet Iudaeis interrogantibus, quis esset? cap. 8, (v. 25.): „Principium quod et loquor." Item propter Psalm. 110, (v. 3.): „Tecum principium in die virtutis tuae." Hunc locum fere omnes sic exponunt: Tecum Filius in divina potentia. Sed notum est Graece doctis, apud Ioannem τὴν ἀρχὴν pro adverbio exponi debere, figura sermonis passim obvia apud Graecos. Quare ludant hic, qui volent; mihi placent, quae simplissima sunt, et a rudioribus possunt intelligi.

Igitur sentio, Mosen voluisse significare initium temporis, ut sit in principio idem, ac si dicat: Eo tempore, cum nullum esset tempus, seu cum inciperet mundus, sic incepit, ut coelum et terra primum a Deo crearentur ex nihilo in forma rudi, non sic exculta, ut nunc sunt. Quanquam non ita diu jacuerunt inculta, sed statim primo die coepta sunt ornari luce.

Ariani imaginati sunt, ante initium conditos fuisse Angelos et Filium Dei. Sed haec blasphema omittamus. Omittamus etiam aliam quaestionem, quid Deus ante principium mundi fecerit, quieveritne, an non? Ad quam sic respondisse quendam refert in confessione Augustinus, Deum praeparasse infernum curiosa scrutantibus, scilicet, ut eluderet, ait Augustinus, violentiam quaestionis.

Placet ergo Augustini modestia, qui profecto candide dicit, se in hujusmodi quaestionibus contra-

here sui ingenii vela, quia etiamsi in infinitum speculemur et disputemus, tamen manent haec incomprehensibilia. Quodsi etiam illa, quae videmus et gerimus, non satis plane intelligimus, quanto minus haec assequemur? Quid enim extra tempus, et ante tempus fuisse statues? aut, quid Deum, antequam tempus esset, fecisse cogitabis? Quare abjiciamus ista, et sentiamus, Deum ante conditionem mundi fuisse incomprehensibilem in sua essentiali quiete; nunc autem post creationem esse intra, extra, et supra omnes creaturas, hoc est, etiam esse incomprehensibilem. Aliud dici non potest, quia noster intellectus, quid extra tempus sit, non intelligit.

Ideo Deus quoque se non manifestat, nisi in operibus et verbo, quia haec aliquo modo capiuntur; reliqua, quae propria divinitatis sunt, capi aut intelligi non possunt, ut sunt, esse extra tempus ante mundum, etc. Forte Adae apparuit nudus, sed post peccatum in sibilo apparuit, quo ceu involucro fuit involutus. Sic postea involutus fuit in tabernaculo propitiatorio, in deserto nube et igni. Quare Moses ista etiam vocat Dei facies, per quae se Deus manifestavit. Et Cain vocat faciem Dei locum, in quo immolaverat antea. Haec enim natura sic est peccato deformata, imo corrupta et perdita, ut non possit Deum nudum cognoscere, seu comprehendere, qualis sit. Ideo involucra ista necessaria sunt.

Et insania est disputare multa de Deo extra et ante tempus, quia id est velle comprehendere nudam divinitatem, seu nudam essentiam divinam. Hoc quia impossibile est, ideo involvit se Deus in opera, et certas species, sicut hodie se invovlit in baptismum, in absolutionem etc. Ab his si discedas, tunc

ab

abis extra mensuram, locum, tempus, et in merissimum nihil, de quo secundum philosophum non potest esse scientia. Ergo merito omittimus hanc quaestionem, et hac simplici explicatione vocabuli „in principio" contenti sumus.

Sed dignius observatione est, quod Moses non dicit: In principio creavit Adoni coelum et terram, sed utitur vocabulo pluralis numeri אֱלֹהִים, quo nomine in Mose et alibi tum Angeli, tum judices seu magistratus appellantur, sicut in Psalmo 82, (v. 6.): „Ego dixi, Dii estis." Hic autem certum est, significare Deum unum et verum, a quo creata sunt omnia. Cur igitur utitur plurali nomine?

Iudaei varie cavillantur Mosen: sed nobis clarum est, voluisse eum trinitatem, seu personarum pluralitatem in una divina natura tecte ostendere. Quia enim dicit de opere creationis, manifeste sequitur, quod excludit Angelos. Manet igitur illa contradictio, quod unus est Deus, et tamen illa unissima unitas verissima etiam est pluralitas; quorsum enim alioqui attinet, Mosen plurali numero uti?

Explodenda igitur est Iudaeorum frigida cavillatio, quod reverentiae causa plurali numero sit usus. Quis enim hic locus est reverentiae? praesertim cum id non sit omnibus linguis commune, quod nobis Germanis usitatum est, ut reverentia sit plurali numero uti, cum de uno aliquo loquimur.

Deinde, ut multum clamitent, vocabulum hoc tribui Angelis etiam et hominibus, tamen et hoc loco plurale est, et non nisi de uno vero Deo potest accipi, quia agitur de creatione. Et fuere alia multa vocabula singularia, quibus potuisset Moses uti, nisi voluisset certo consilio spiritualibus significare, quod

in natura divina extra creaturam sit personarum pluralitas. Non quidem apertis verbis dicit, esse Patrem, esse Filium, esse Spiritum sanctum unum et verum Deum; id enim Evangelii doctrinae reservandum fuit. Sed satis ei fuit, vocabulo plurali, quod postea hominibus quoque tribuitur, istam pluralitatem personarum ostendere.

Nec nos offendere debet, quod idem vocabulum postea creaturis tribuitur. Quidni etiam suum nomen nobis communicaret Deus, cum potestatem et officium communicat? Nam remittere peccata, retinere peccata, vivificare etc. sunt opera solius majestatis divinae, et tamen eadem tribuuntur hominibus, et fiunt per verbum, quod homines docent. Sicut Paulus dicit: Ut multos salvos faciam de carne mea (Rom. 11, 14.) Item: Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos (1. Cor. 9, 22.). Sicut igitur haec opera vere sunt opera Dei, licet hominibus quoque tribuantur, et per homines fiant, ita Dei nomen vere significat Deum, licet hominibus etiam tribuatur.

Arius non potuit negare, Christum fuisse ante mundum conditum, quia et Christus dicit: „Antequam Abraham erat, ego sum." (Ioh. 8, 58.) Et in Proverbiis (8, 22.) scribitur: „Antequam coeli fuerunt, ego sum." Ideo eo se convertit, ut Christum seu verbum creatum diceret ante omnia, et postea creasse omnia, et fuisse creaturam perfectissimam, licet non fuerit semper. Sed huic fanaticae et impiae opinioni opponi debet, quod Moses breviter dicit: „in principio," nec ponit aliud quippiam ante principium quam Deum, quem plurali numero appellat.

In has absurdas opiniones delabuntur animi, cum sine verbo de tantis rebus volunt cogitare. Atqui nos

ipsos nescimus, sicut Lucretius (1, 113.) ait: Nescitur adhuc, quae sit natura animai. Sentimus nos posse judicare, numerare, discernere quantitates, et spirituales creaturas, ut sic vocem, verum et falsum, et tamen nondum possumus definire, quid sit anima, quanto minus divinam naturam intelligemus? Nescimus, qualis voluntatis nostrae sit motus; non enim qualitatis, non quantitatis motus est, et tamen est motus quidam. Quid igitur in divinis sciremus?

Ergo fanaticum est, sine verbo et involucro aliquo de Deo et divina natura disputare, sicut solent omnes haeretici; ea securitate de Deo cogitant, qua de porco aut vacca disputant. Ideo etiam ferunt dignum praemium temeritatis, ut sic periculose impingant. Nam qui vult tutus esse, et sine periculo in tantis rebus versari, is simpliciter se intra species, signa et involucra ista divinitatis contineat, qualia sunt verbum ejus et opera ejus. Nam in verbo et operibus se nobis ostendit. Haec igitur qui attingunt, isti, quemadmodum muliercula sanguinis profluvio laborans, contactu vestimenti sanantur.

Qui autem extra ista involucra Deum attingere volunt, isti sine scalis, hoc est verbo, nituntur ad coelum adscendere; ruunt igitur oppressi majestate, quam nudam conantur amplecti, et pereunt. Sicut Ario accidit. Hic cogitavit, esse medium quiddam inter creatorem et creaturam, et ab illo medio condita esse cuncta. Huc necessario delabitur, postquam contra scripturam pluralitatem personarum in divinitate negavit. Sed, quia sine et extra verbum Dei ista disputat, et sola sua cogitatione nititur, non potest non impingere.

Sic Monachus, quia verbum non sequitur, cogi-

tat talem Deum in coelo sedere, qui salvaturus sit indutum cucullo, et observantem certam vitae regulam. Hic etiam extra apparentiam, seu facie Dei non praeeunte, in coelum conscendit. Sic Iudaei idola sua et lucos habebant. Par omnium lapsus est et ruina; in eo enim impingunt, quod relicto verbo singuli suas cogitationes sequuntur.

Igitur si tuto ambulare volumus, ea amplectamur, quae verbum monet, et quae ipse Deus nos scire voluit. Alia, quae non sunt verbo ostensa, omittamus. Quid enim ad me, aut quomodo ego id apprehendere possum, quid fecerit ante mundum conditum Deus? Hae sunt cogitationes nudae divinitatis. Ejusmodi etiam illae sunt, quibus Iudaei se ab hoc textu abduci patiuntur, ne credant plures personas, cum tamen Mosen plurali nomine usum constet.

Decretum damnat ἀνθρωπομορφήτας, quod de Deo loquerentur tanquam de homine, tribuerent ei oculos, aures, brachia, etc. Iusta*) vero damnationis causa. Quomodo enim aliter homines inter homines de Deo loquantur? Quodsi hoc modo de Deo sentire haeresis est, profecto actum est de salute puerorum omnium, ita pueriliter de Deo cogitantium et loquentium. Sed mitte pueros, et da mihi doctorem doctissimum, quomodo is aliter de Deo docebit aut loquetur? Injuria igitur bonis hominibus facta est, quod, cum crederent Deum omnipotentem et Salvatorem, ideo tamen damnati sunt, quod dicerent, Deum habere oculos, quibus adspiciat egenos, habere aures, quibus audiat orantes etc. Quomodo

*) Apparet esse legendum: Injusta.

enim substantiam spiritualem haec nostra natura potest intelligere? Et scriptura passim hoc ipso genere sermonis utitur. Igitur immerito sunt damnati, et laudandum potius est studium simplicitatis, quod in doctrina maxime necessarium est. Necesse enim est, ut Deus, cum se nobis revelat, id faciat per velamen et involucrum quoddam, et dicat: Ecce sub hoc involucro me certo apprehendes. Id involucrum cum amplectimur, cum ibi adoramus, invocamus, sacrificamus, Deum invocasse, Deo sacrificasse recte dicimur.

Sic non dubium est, primos parentes adorasse Deum mane, cum sol oriretur, admirantes creatorem in creatura, vel, ut clarius dicam, per creaturam admoniti. Posteri morem retinuerunt, sed sine intellectu; ita in idolatriam iste mos abiit. Causa hujus non est sol ipse, qui est bona Dei creatura, sed quod doctrina paulatim exstincta est, quam Satan non potest ferre. Sic cum Hevam abduxit Satan a verbo, statim in peccatum prolapsa est.

Ut igitur redeam ad Anthropomorphitas, nequaquam eos damnandos censeo, quia etiam Prophetae pingunt Deum sedentem in solio. Hoc cum audiunt simplices, statim cogitant de solio aureo, mire ornato, quanquam sciunt nihil tale materiale esse in coelo. Sic Esaias (6, 1.) dicit, se vidisse Dominum in amplissima veste, quia Deus in absoluta seu intuitiva visione non potest pingi, nec cerni. Ideo tales figurae Spiritui sancto placent, et opera Dei proponuntur, quae apprehendamus. Talia sunt, quod condidit coelum et terram, quod misit Filium, quod per Filium loquitur, quod baptisat, quod per verbum a peccatis absolvit. Haec qui non apprehendit, is Deum nunquam apprehendet. Sed desino, cum haec saepe

copiose a me sint disputata. Nunc tamen attingenda fuere propter Mosen, quem ita misere Iudaei flagellant in hoc loco, ex quo probamus, plures esse personas in divinitate. Nunc pergamus in textu.

Dixitque Deus: Fiat lux, et facta est lux.

Dixi, initio conditam esse per verbum rudem illam molem terrae et coeli, quam aquas, item abyssum quoque vocat, ac debet id referri ad primi diei opus, licet Moses nunc primum sic loquatur: „Deus dixit; Fiat lux" etc. Mira autem profecto phrasis, et incognita omnium aliarum linguarum scriptoribus, quod Deus dicendo id, quod non erat, facit, ut esset aliquid. Atque hic primum ponit Moses medium et instrumentum, quo Deus pater in operando est usus, nempe verbum.

Notanda autem diligenter est differentia, quae apud Ebraeos est inter אָמַר et דָּבָר. Nos utrumque reddimus per verbum dicere seu loqui, sed apud Ebraeos haec differentia est: אָמַר tantum et proprie significat verbum prolatum: sed דָּבָר etiam rem significat, sicut cum prophetae dicunt: Hoc est verbum Domini, utuntur nomine דָּבָר, non אָמַר. Iam hodie novi Ariani imperitis Ebraicae linguae sic fucum faciunt, verbum significare rem creatam, et hoc modo dici etiam Christum verbum. Contra hanc impiam et simul insulsam depravationem recte admonetur hic lector, Mosen uti verbo אָמַר, quod simpliciter et proprie significat prolatum verbum, ut sit verbum quiddam distinctum ab eo, quid dicit, sicut distinctio est inter dicentem et id, quod dicitur.

Quemadmodum igitur supra probavimus ex textu pluralitatem personarum, ita hic manifesta est distinc-

tio personarum. Dicit enim, Deum esse, ut sic loquar, dictorem, qui creat, et tamen non utitur materia, sed solo verbo, quod profert, ex nihilo facit coelum et terram.

Iam huc adhibe evangelium Ioannis (1, 1.): „In principio erat verbum;" nam probe facit cum Mose. Dicit: Ante mundum conditum nihil erat creaturarum; Deus tamen habebat verbum. Hoc verbum quid est, aut quid facit? Audi Mosen. Lux, inquit, nondum erat, sed tenebrae ex suo nihili esse vertuntur in illam praestantissimam creaturam, quae est lux. Per quid? per verbum. Ergo in principio et ante omnem creaturam est verbum, et est tam potens verbum, quod ex nihilo facit omnia. Hinc sequitur irrefragabiliter, quod Ioannes diserte addit, hoc verbum esse Deum, et tamen esse distinctam personam a Deo Patre, sicut distinctae res sunt verbum et is, qui verbum profert. Et tamen haec distinctio ejusmodi est, ut unissima, ut sic dicam, unitas essentiae maneat.

Haec sunt ardua, neque tutum est ultra progredi, quam Spiritus sanctus nos ducit. Quare hic resistamus, quod, cum ex nihilo rude coelum et rudis terra, utrunque caligine et tenebris deformatum, per verbum exstitisset, lux per verbum etiam ex nihilo, hoc est, ex ipsis tenebris, exstitit. Hoc primum opus creatoris Paulus tanquam singulare opus allegat: „Qui jussit e tenebris lucem illucescere" (1. Cor. 4, 6.) etc. Iussio, inquit, fecit lucem istam. Hoc igitur nobis pro confirmatione fidei nostrae satis est, quod Christus sit verus Deus, qui est cum Patre ab aeterno, antequam mundus fieret, et quod per eum, qui est sapientia et verbum Patris, Pater fecerit omnia. Notandum tamen est in isto loco Pauli hoc quo-

que, quod novum creationis opus, facit conversionem impiorum, quae etiam fit per verbum.

Sed hic ratio stultis quaestionibus impie ineptit. Si, inquit, verbum semper fuit, quare non prius creavit Deus per id verbum coelum et terram? Item: quia tum primum, cum Deus incipit dicere, coelum et terra fiunt, videtur sequi, verbum tum primum coepisse, cum creatura coepit etc. Sed hae impiae cogitationes sunt excutiendae; neque enim de his possumus aliquid statuere aut cogitare, quia extra illud initium creaturae nihil est, quam nuda essentia divina et nudus Deus. Is autem quia est incomprehensibilis, illud etiam incomprehensibile est, quod fuit ante mundum, quia nihil est nisi Deus. Nobis videtur, quod incipiat dicere, quia non possumus progredi ultra principium temporis. Sed quia Ioannes et Moses dicunt, esse verbum in principio, et ante omnem creaturam, necesse est, semper id fuisse in creatore et in nuda essentia Dei. Ergo est verus Deus, sic tamen, ut Pater generet, et Filius generetur. Nam hanc differentiam Mose ponit, cum nominat Deum, qui dixit, et verbum, quod dictum est. Atque hoc Mosi satis fuit; nam clarior explicatio hujus mysterii proprie pertinebat ad novum testamentum, et ad Filium, qui in sinu Patris est. Ibi audimus etiam certa nomina personarum, quod sit Pater, Filius et Spiritus sanctus, sicut etiam tum in Psalmis quibusdam, tum Prophetis, sed subtilissime, indicantur.

Augustinus paulo aliter exponit verbum „dixit“ sic enim interpretatur: Dixit, hoc est, fuit ab aeterno in verbo Patris ita definitum, ita apud Deum fuit constitutum, quia Filius est ratio, imago, et sapientia Patris. Sed retinenda est simplex sententia et

vera: Deus dixit, id est, per verbum condidit et fecit res omnes, sicut Apostolus comprobat, cum dicit (Ebr. 1, 2.): „Per quem condita sunt secula.“ Item (Col. 1, 16.): „Omnia per ipsum et in ipsum sunt condita.“ Atque inter hos limites debet consistere cogitatio creationis; non debemus longius evagari, quia tum in tenebras certas et exitiales prolabimur.

Ergo satis nobis sint ista, cum de mundo et ejus conditione quaeritur. Quod ad materiam mundi attinet, ex nihilo esse factum, sic ex non luce factam esse lucem, ex nihilo factum coelum et terram. Sicut Paulus dicit (Rom. 4, 17.): „Vocat ea, quae non sunt, ut sint.“ Instrumentum autem seu medium, quo *Deus* usus est, est ejus omnipotens verbum, quod cum Deo fuit ab initio, et sicut Paulus loquitur, ante constitutionem mundi (Eph. 1, 4.). Ergo quod dicit Paulus (Col. 1, 16.): „Per ipsum sunt condita omnia“ (utitur enim praepositione in Ebraeorum more pro per; sic enim Ebraei usurpant literam ב) et similia loca ex hoc Mosi loco sunt desumpta, qui loquitur de verbo prolato, quo jubetur et praecipitur aliquid.

Id verbum est Deus, et est omnipotens verbum, prolatum in divina essentia. Hoc proferre nemo audivit, nisi Deus ipse, hoc est, Deus Pater, Deus Filius, et Deus Spiritus sanctus. Ac dum prolatum est, generata est lux, non ex materia verbi, nec ex natura dicentis, sed ex tenebris ipsis, sic ut Pater intus diceret, et foris fieret statim atque exsisteret lux. Hoc modo etiam alia creata sunt postea. Haec, inquam, nobis de modo creationis satis sunt.

Sed hic celebris agitatur quaestio, qualisnam illa fuerit lux, qua illa rudis moles coeli et terrae

fuit illuminata, cum tamen neque sol, nec stellae essent conditae, et tamen textus veram et corporalem hanc lucem fuisse ostendat. Haec res quibusdam occasionem dedit, ut allegoriam quaererent, et exponerent „Fiat lux," hoc est, angelica creatura; item „separavit lucem a tenebris," hoc est, separavit Angelos bonos a malis. Sed hoc est ludere intempestivis allegoriis (Moses enim historiam narrat), non est interpretari scripturam. Praeterea Moses scripsit hominibus rudibus, ut haberent testimonia aperta de creatione. Igitur tam absurda huc non sunt afferenda.

Secundo etiam hoc quaeritur, an ista lux se moverit motu circulari? Ego quidem fateor me verum nescire; si quis tamen scire cupiat, quid mihi simillimum veri videatur, existimo istam lucem fuisse mobilem, ita ut lux illa fecerit naturalem diem, ab ortu in occasum. Qualis autem lux fuerit, etsi difficile sit dicere, tamen mihi non placet, ut sine causa discedamus a grammatica, aut torqueamus violenter vocabula; Moses enim diserte dicit, fuisse lucem, et numerat hunc primum diem creationis.

Ergo sic sentio, fuisse illam lucem veram, quae motu circumferretur, sicut solis lumen circumfertur: quanquam non fuit tam clara et splendida lux, qualis postea fuit, cum lumine solis aucta, ornata et perpolita est. Sicut etiam sacrae literae testantur, in novissimo die Deum hodiernum lumen solis, ceu malignum lumen respectu futurae claritatis, splendidius et clarius facturum esse. Quemadmodum igitur hodierna lux quasi rudis et crassa luminis massa est, si conferatur ad futuram lucem, ita illa prima lux ad hanc praesentem collata rudis fuit. Haec mea sententia est de his duabus quaestionibus. Iam pergit Moses.

Factumque est vespere et mane dies unus.

Hic notandum est, quod Iudaei aliter diem auspicantur quam nos. Ipsis enim incipit dies a vespera et a sole occidente, ac finitur in vesperam sequentem; nos cum sole oriente diem auspicamur. Ac placet, quod deducunt nomen vesperae, quae Ebraeis עֶרֶב appellatur, ab עָרַב, quod significat miscere, confundere, sicut ab hac appellatione vocant עָרֹב, quam Noster κυνομυῖαν vocat, quasi dicas confusam muscam, quod scilicet vesperi confusae sint facies rerum, neque remoto lumine res liquidae*) discerni possint.

Haec nunc de primo die Mose nos edocuit; videbimus autem, quod Moses hanc phrasin etiam in aliarum rerum conditione retinet: „Dixit Deus: Fiat firmamentum" etc. Haec ipsa repetitio nobis debet gratissima esse, quod, ut supra dixi, magnum affert testimonium fidei nostrae, quod Filius in divinis sit verus Deus, et quod in unitate divinitatis sit quaedam personarum pluralitas, quia alia persona est dicentis, et alia verbum seu λογος.

Ad hunc modum Psalmus (33, 6.) quoque dicit: „Verbo Domini coeli sunt firmati." Et Salomo hanc mirabilem Mosi phrasin indicat, ubi scribit, sapientiam divinam fuisse quasi administram creationis (Prov. 8, 22.): „Antequam quidquam faceret a principio, ab aeterno ordinata sum" etc. (Ib. v. 27.): „Quando praeparabat coelos, aderam, quando certa lege et gyro vallabat abyssos" etc. Hic ostendit Salomo, se istam doctrinam nostrae religionis intellexisse a Mose ostensam, sed ita, ut populus rudis ista audiret et legeret, et tamen non intelligeret. Nisi enim intellexisset Salomo hoc mysterium, non potuisset sic loqui.

*) Fortasse: liquide.

Sed ex Mose hausit omnia, ut et illud Proverb. 30. (v. 4.): „Quod est nomen ejus, aut nomen Filii ejus, si nosti."

Existimo autem, fuisse aliorum quoque sanctorum hominum similia scripta, ut Enoch, Eliae, in quibus hujusmodi testimonia multa exstiterunt. Sicut autem ista adhuc hodie, quantumvis manifeste in novo testamento revelata sunt, in abscondito manent, et a plerisque non accipiuntur, sed impugnantur, ita multo magis idem in populo Iudaeorum accidit, cum sancti Patres ista, non crassissime tradita, etiam subtilius proponerent eruditis.

Nobis autem magna consolatio est, scire ista ab initio mundi sic significata esse, quod in divinis personalis sit pluralitas, et tamen divinae naturae ac essentiae unitas. Quodsi qui haec non credunt, aut impugnant, quid ad nos? Abraham vidit tres, et unum adorat. Item Spiritus sanctus dicit in Gen. (19, 24.): „Et pluit Dominus ignem de coelo a Domino." Haec verba etiam si fanatici non intelligunt nec observant, tamen scimus, esse verba non hominis temulenti, sed Dei.

Hujusmodi testimonia plurima passim exstant, quae optimus vir Hilarius diligenter collegit. Quodsi sunt obscura, aut parum firma videntur, impiis et incredulis sic videntur, piis firma et satis clara sunt, quae divinis literis prodita et ostensa sunt. Sciunt enim aliam personam dicentis Dei esse, et aliud non natura, sed persona esse verbum, per quod condita sunt omnia, et adhuc hodie conservantur, sicut dicit auctor ad Ebraeos (1, 3.): „Omnia portans in verbo potentiae suae."

Sed monendum hic etiam illud est, illa verba: „Fiat lux," Dei, non Mosi verba esse, hoc est, esse

res. Deus enim vocat ea, quae non sunt, ut sint, et loquitur non grammatica vocabula, sed veras et subsistentes res, ut, quod apud nos vox sonat, id apud Deum res est. Sic sol, luna, coelum, terra, Petrus, Paulus, ego, tu, etc. sumus vocabula Dei, imo una syllaba vel litera comparatione totius creaturae. Nos etiam loquimur, sed tantum grammatice, hoc est, jam creatis rebus tribuimus appellationes. Sed grammatica divina est alia, nempe, ut, cum dicit: Sol splende, statim adsit sol, et splendeat. Sic verba Dei res sunt, non nuda vocabula.

Atque hic fecerunt discrimen verbi increati a verbo creato. Verbum creatum est factum per verbum increatum. Nam quid est aliud tota creatura quam verbum Dei a Deo prolatum, seu productum foras. Verbum autem increatum est divina cogitatio, jussio interna, manens in Deo, et idem cum Deo, et tamen distincta persona. Sic Deus se nobis revelat, quod sit dictor, habens apud se verbum increatum, per quod mundum et omnia creavit facillimo opere, dicendo scilicet, ut non plus negotii Deo sit in creatione, quam nobis in appellatione. Huiusmodi cogitationibus boni Patres Augustinus et Hilarius quoque se oblectarunt.

Opus secundi diei.

Dixitque Deus, fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis.

Hic videtur Moses sui oblitus, quod de duabus maximis rebus nihil agit, nempe de creatione, et lapsu Angelorum, ac tantum corporalium rerum conditionem persequitur, cum tamen non dubium sit, Angelos esse creatos. De creatione autem, de pugna et lapsu eorum nihil omnino extat in scriptura, nisi

quod Christus dicit (Joh. 8, 44.): In veritate non stetit; et Mose infra, Cap. 3. commemorat miserabilem historiam de serpente. Mirum igitur est, tacere de his tantis rebus Mosen.

Hinc factum est, cum nihil certi haberent homines, ut aliquid fingerent, nempe quod novem fuerint Angelorum chori, ac tanta multitudo, ut novem totos dies ceciderint. Finxerunt etiam de pugna maxima, quomodo boni Angeli restiterint malis. Hoc puto sumptum esse ex pugna ecclesiae, quod sicut pii doctores pugnant contra malos et fanaticos, ita etiam somniant, inter Angelos fuisse pugnam contra malos, qui voluerunt usurpare divinitatem. Sed ita fit, ubi nulla clara testimonia exstant, ita plerumque existimant homines temerarii sibi licere fingere quaelibet.

Hinc etiam de periculo et metu Angelorum meditantur, ex loco Esaiae, ubi Lucifer dixerit (14, 13.): „Adscendam in coelum, super astra Dei ponam solium meum“ etc. Etsi Propheta ibi de superbia regis Babyloniorum vaticinetur. Et Bernhardus cogitat, Luciferum vidisse in Deo, fore ut homo super Angelorum naturam elevaretur; hanc homini felicitatem superbum spiritum invidisse, ac sic esse lapsum. Sed valeant ista, quantum merentur; ego neminem coëgerim, talibus opinionibus assentiri. Haec tamen sunt certa, et lapsos esse Angelos, et Diabolum ex Angelo lucis esse factum Angelum tenebrarum. Forte etiam inter ipsos Angelos bonos et malos concertatio fuit.

Sed Mose, quia scripsit rudi et novo populo, quae scitu erant necessaria, et utilia scribere voluit; alia, quae non erant necessaria, de Angelorum natura et similibus praeteriit. Quare a nobis quoque de

hac tota re nihil debet exspectari amplius, praesertim cum novum quoque testamentum parcius de hoc loco agat; nihil enim addit, quam quod sint damnati, et teneantur quasi in carcere, vincti usque ad judicii diem. Igitur satis nobis sit ista scire, esse Angelos bonos et malos, Deum autem creasse omnes pariter bonos. Hinc sequitur necessario, malos Angelos esse lapsos, et non stetisse in veritate. Quomodo autem id sit factum, nescitur; verisimile tamen est, ex superbia esse lapsos, quod verbum seu Filium Dei contempserunt, et se ei voluerunt anteferre; plura non habeo. Nunc veniamus ad Mosen.

Primi diei opus audivimus id fuisse rude coelum et terram, quae ambo illuminavit quoddam crasso et rudi lumine. Hoc nunc secundi diei opus est, quomodo ex ista rudi nebula, quam coelum appellavit, produxerit coelum formosum et elegans, quale nunc est, si stellas et lumina majora adimas. Et Ebraei satis commode coeli nomen שָׁמַיִם deducunt a מַיִם, quod significat aquas; nam litera שׁ saepe in compositionibus usurpatur pro relativo, ut שָׁמַיִם sit aqueum, seu quod aqueam naturam habeat. Sicut id etiam ex colore apparet, et experientia docet, aërem esse natura humidum. Et dicunt philosophi, nisi sol esset, aërem perpetuum humorem esse. Esse quidem humidum et calidum, sed humidum esse ex sua natura, quia coelum ex aqua est factum; ideo pluit, et habet salutiferum humorem. Quia autem lux solis est addita, sic temperatur ista natura humida, ut aër etiam calidus sit.

Istam rudem massam nebulae primo die ex nihilo conditae apprehendit Deus per verbum, et jubet, ut extendatur in modum sphaerae. Nam vocabulum

רָקִיעַ Ebraeis extensum quiddam significat a verbo רָקַע, quod expandere et explicare significat. Nam coelum ita factum est, ut extenderetur ista massa rudis, sicut vesica suis circulari forma extenditur, cum inflatur; utar enim rustica similitudine, quo res fiat planior.

Quod igitur Hiob dicit (37, 18.), coelos firmatos esse ferro, non ad materiam respicit, sed ad verbum, quod etiam mollissimam rem natura facit firmissimam. Quid enim mollius est aqua, quid aëre est tenuius aut subtilius? Et tamen istae res subtilissimae et mollissimae, quia sic verbo sunt conditae, servant suam figuram et motum suum perfectissime et firmissime. Quodsi ex adamante aut materia infinito duriore coelum esset aedificatum, tamen isto tam rapido et longo ac continuo motu frangeretur et liquesceret. Sic sol uno die liquesceret ex rapido motu, si esset ex durissima materia. Motus enim valde calefacit, sicut Aristoteles plumbum in sagitta dicit liquescere propter rapidum motum.

Haec igitur sunt miracula Dei, in quibus omnipotentia verbi cernitur, quod coelum, cum mollius et subtilius sit aqua, tamen rapidissimo motu agitatum, in tanta corporum et motuum varietate, jam tot millibus annorum in nulla sui parte corruptum aut debilitatum sit. Hoc est, quod Hiob dicit, coelos quasi ex aëre fusos, cum tamen sint natura mollissimi. Quanta aëris, in quo vivimus, sit subtilitas, novimus; nam non solum non tangitur, sed ne cernitur quidem. At coelum etiam subtilius et tenuius est natura, quam iste aër. Nam quod apparet caeruleum esse, non est argumentum densitatis, sed longinquitatis

tis

tis et tenuitatis potius. Ad quam si nubium corpora conferas, sunt quasi ligni humidi fumus, quod accenditur. Hanc subtilitatem et tamen constantem durabilitatem Hiob notat. Nam philosophi quoque celebrem sententiam habent, humidum non terminari termino proprio.

Igitur coelum, quod suo termino non potest consistere (est enim aqueum), consistit verbo Dei, quod hic audimus: „Fiat firmamentum." Hinc, qui diligentiores fuere inter philosophos, profecto non leve argumentum sumpsere, non temere, sed divina providentia omnia geri et administrari, si quidem tam certi et proprii superiorum corporum et coeli motus sunt. Quis enim haec fortuita aut pure naturalia dixerit? cum ista, quae ab artificibus corpora fiunt, non sint fortuita, sed ex certo consilio et arte profecta: ut sunt columnae teretes, trigonae, hexagonae etc.

Ergo vere majestatis ista opera sunt, quod sol tam accurate et certissima ratione suum cursum habet, ut ne latum unguem a rectissima linea in ulla coeli parte deflectat. Atque hunc cursum tenet in subtilissimo aëre, non suffultus solidis corporibus, sed sicut folium in aëre fertur. Quanquam haec comparatio minus propria est, quia folii motus irregularis et incertus est, solis autem certissimus; idque in aëre longe subtiliore, quam iste aër est, in quo nos imus, et vivimus.

Haec admirabilis istius crassae nebulae extensio firmamentum a Mose appellatur, in quo sol cum reliquis planetis suum motum habet circum terram, in illa subtilissima materia. Sed hanc firmitatem isti fluxili et vagae substantiae quis auctor addit? Profecto natura non facit, quae in levioribus id praestare non

potest. Igitur istius hoc opus est, qui ad coelum et lubricam istam substantiam dicit: Sis firmamentum, ac verbo ista omnia firmat et conservat pro sua omnipotentia. Hoc verbum facit, ut tenuissimus aër sit durior omni adamante, utque terminum proprium habeat, e contra ut adamas sit mollior aqua, ut ex talibus operibus cognoscamus, qualis sit noster Deus: nempe Deus omnipotens, qui admirabile coelum ex rudi coelo fecerit, et omnia pro sua voluntate sit operatus.

Porro dixi, firmamentum apud Ebraeos nomen habere ab extensione, sicut ad vocabulum egregie alludit similitudo militaris pellium seu castrorum, qua utitur Psalmus 104, (v. 2.): „Extendens coelum sicut pellem.“ Sicut enim castrum complicatum explicatur et figitur in agro; ita, inquit, tu expandis et quasi evolvis verbo tuo rude coelum, ubi in tota creatura ceu in sphaera sedes, invisibiliter, intra omnia et extra omnia etc.

Sed hoc maxime mirabile est, quod Moses manifeste tres partes facit, et firmamentum collocat medium inter aquas. Ego quidem libenter imaginarer, firmamentum esse supremum corpus omnium, et aquas non supra, sed sub coelis pendentes et volantes esse nubes, quas cernimus, ut sic aquae ab aquis distinctae intelligerentur nubes divisae a nostris aquis in terra. Sed Moses manifestis verbis aquas supra et infra firmamentum esse dicit. Quare captivo hic sensum meum, et assentior verbo, etiamsi id non assequar.

Quaeritur autem hic, quae sint illae aquae, et quomodo corpora superiora sint distincta? Philosophorum partitio non est ignota; ponunt enim quatuor elementa, eaque secundum qualitates collocant

et distinguunt. Infimum locum terrae, secundum aquae, tertium aëri, postremum et summum igni assignant. Alii his annumerant aethera quintam essentiam. Postea numerantur sphaerae seu orbes septem planetarum, et octava sphaera stellarum fixarum. Ac convenit fere de his inter omnes, ut sint quatuor sphaerae generabilium et corruptibilium, deinde octo aliae ingenerabilium et incorruptibilium.

Ac Aristoteles de coeli natura disputat, quod non sit composita ex elementis, sed suam propriam naturam habeat, quia, si ex elementis esset, esset corruptibile, quod ista corpora inter se mixta agant, et patiantur inter se invicem ad corruptionem. Adimit igitur omnibus superioribus corporibus qualitates primas, et dicit, esse simplices naturas, habentes lucem coaeternam, et simul natam qualitatem.

Haec, etsi non certa sunt, tamen, quia principia pulcherrimarum artium ex veri similibus rationibus collecta continent, ad docendum utilia, barbarum est, si quis ea negligere aut aspernari velit, praesertim cum aliquo modo cum experientia conveniant. Nam verum esse experimur, quod ignis natura sursum fertur, sicut fulmina ac reliqua superiora meteora ignita apparent. His quasi principiis experientia notis moti sunt, ut ignem supremo in loco collocarent, deinde aërem, tertio aquam, et in infimo loco terram, gravitate praevalentem.

Haec valent tanquam rudimenta, quae, etsi quis contendat, non esse universaliter vera, tamen communiter sunt vera, et prosunt ad artes istas rite tractandas et tradendas. Etsi enim ex silice elicitur ignis, tamen non ideo negandum est, supremam regionem obtinere ignem. Quare theologia his artibus hanc

addit regulam, philosophis non satis notam, quod, etsi Deus ista omnia verbo suo ordinarit et creaverit, tamen non ideo alligatus sit ad istas regulas, quin eas pro sua voluntate mutare possit. Videmus enim neque grammaticam, nec alias artes sic regulatas esse, quin habeant suas exceptiones; sic leges rerum publicarum temperat ἐπιείκεια. Quanto magis hoc in divinis actionibus fieri potest, ut, etsi ista quatuor elementa sic ordinata et disposita esse experiamur, tamen Deus contra hanc dispositionem etiam in medio mari ignem habere et servare possit, sicut eum in silice absconditum videmus.

Sic sphaerarum numerus certus a mathematicis annotatus est, non quod ita esse necesse sit, sed quod harum rerum aliqualis notitia tradi non potest, nisi sic distinguantur sphaerae propter diversos motus, ad quos tradendos tali, ut dicam, imaginatione opus est. Sic enim ipsi artifices dicunt: Exempla damus, non quod ita sint, sed quod aliter ista doceri non possunt. Stultitia igitur insignis esset, haec ridere, sicut quidam faciunt, quod non ita certa sint, quin aliter esse non possint; nam faciunt ad tradendas artes, quod satis est.

Haec tradunt in genere fere philosophi, ad quos theologi recentiores accedunt, et addunt supra istas octo sphaeras adhuc duas, coelum crystallinum seu glaciale seu aqueum, et coelum empyreum. Sed Graeci multo de his rebus disputarunt elegantius et prudentius, quam Nostri. Nam Ambrosius et Augustinus satis pueriles cogitationes habent. Quare Hieronymum laudo, qui plane de his tacet. Ac coelum crystallinum quidam ideo aqueum dicunt, quod putant, id esse aquas, de quibus Mose hic loquitur, ideo additas

octavae sphaerae, ne nimio motu conflagrent. Sed sunt ista puerilia. Ego potius fatebor, me Mosen in hoc loco non intelligere, quam ut ista inerudita probem.

Decimum coelum empyreum ita vocant, non quod sit igneum et ardens, sed a luce, quod sit lucidum et splendidum. Hoc coelum faciunt habitaculum Dei et beatorum, quod statim a creatione sit impletum Angelis, ac Luciferum de hoc coelo lapsum affirmant. Haec fere theologi adjiciunt ad philosophorum opiniones.

Qui autem apud nos artifices fuerunt, et astronomica tractarunt, hi copiosiores in sphaeris fuerunt. Nam ponunt duodecim sphaeras, atque triplicem motum octavae sphaerae, motum raptum, motum proprium, et motum trepidationis. Neque enim haec, nisi singulis motibus sua sphaera tribuatur, doceri possunt.

Averrois alias magis absurdas, et nimis rationi consentaneas cogitationes habuit. Iste enim sentit, singulas sphaeras esse intelligentias, seu intelligentes naturas. Hujus stultae cogitationis hanc occasionem habuit, quia vidit motum infallibilem et regulatissimum superiorum corporum. Igitur sensit, esse sphaeras intelligentes substantias, quarum singulae moveant se certa et perpetua ratione. Sed probant haec summam ignorantiam Dei; quare Averroim repudiamus. Reliqua autem, quae recitavi, eo usque probamus, quod sunt apta ad docendum. Est enim omni laude dignissima ista qualisqualis cognitio motuum superiorum corporum.

Moses de simplici et plano, ut vocant, procedit, et ponit tres partes, aquas supra et infra, et in medio firmamentum, ac vocabulo coeli complectitur totum id corpus, quod philosophi octo sphaeris, igni

et aëre distinguunt. Nam in tertio die primum meminit aquarum fluentium. Et manifestum est, aërem, in quo vivimus, appellari in scriptura sancta coelum, quia scriptura vocat volucres coeli. Item dicit, claudi coelum, cum non pluit; item dicit, coelum pluere, quae omnia fiunt in aëre, non in sphaeris lunae aut reliquorum planetarum. Igitur distinctio ista sphaerarum non est Mosaica nec sacrae scripturae, sed est ab hominibus eruditis excogitata ad docendum, id quod magni beneficii loco debemus agnoscere.

An recte dicantur elementa corruptibilia, etiam dubito; video enim, quod maneant. Nam etiamsi pars aliqua mutatur, non ideo sequitur, mutari totum; sunt autem tantum partiales illae mutationes elementorum. Sic manet aër, in quo vivunt et volitant volucres; manet terra, in qua proveniunt arbores, et alia, etiamsi quae partes commutantur.

Quod igitur Aristoteles causam omnium horum facit primum motorem, Averrois autem formas assistentes a foris motuum causas dicit, nos secuti Mosen dicimus, omnia ista geri et regi simpliciter verbo Dei. Ipse dixit, et factum est. Non mandavit corpora ista regenda Angelis, sicut nec nos ab Angelis gubernamur, quanquam custodimur ab Angelis.

Sic quod planetarum motus est retrogradus, est opus Dei creatum per verbum, quod opus ad ipsum Deum pertinet, et longe majus est, quam ut Angelis possit tribui. Deus ista sic distinxit, gubernat, et conservat, et idem, qui jussit currere solem, firmamentum autem stare, dixit etiam ad Mercurii stellam: Tu stella movere sic etc. Hoc facit verbum, ut incertissimus motus sit certissimus, etiamsi in vago coelo, non in parte aliqua, aut linea aliqua materiali cor-

pora illa ferantur. Sicut enim piscis in medio mari, volucris in aperto coelo, ita stellae in suo loco moventur, sed motu certissimo et vere admirabili. Sic eadem plane est causa, cur Albis hoc in loco, et ad hanc plagam cursu suo perenni feratur, nec defatigetur. Omnia talia opera sunt opera verbi, quod hic celebrat Mose ipse dixit: etc.

Ergo de causis istarum rerum nos Christiani aliter sentire debemus quam philosophi, et si quaedam sunt supra captum nostrum, sicut ista hic de aquis supra coelos, ea potius sunt cum nostrae ignorantiae confessione credenda, quam aut impie neganda, aut arroganter pro nostro captu interpretanda. Oportet enim nos servare phrasin scripturae sanctae, et manere in verbis Spiritus sancti, cui ad hunc modum placuit distribuere creaturas, ut in medio esset firmamentum, productum ex isto informi coelo et terra informi, ac per verbum extensum, deinde supra et infra firmamentum ut essent aquae, etiam ex ista informi massa desumptae. Hoc totum Spiritus sanctus appellat coelum cum septem sphaeris et regione aëris tota, in qua fiunt impressiones, et in qua volucres errant.

Quare ista communia non negamus, quod dicunt, omne grave deorsum, et omne leve sursum, quanquam etiam vapores densos sursum ferri videmus, sed raptu caloris; hoc tantum dicimus, ista sic creata esse et conservari verbo, verbo tamen etiam adhuc hodie mutari posse, sicut illa tota natura tandem immutabitur. Sicut etiam contra citatam regulam est, quod sint adhuc supra coelos seu firmamentum aquae, et tamen textus id affirmat.

Ut igitur ad propositam quaestionem redeam,

cum quaeritur de natura istarum aquarum, negari non potest, quin, ut Mose dicit, aquae sint supra coelos; cujusmodi autem aquae illae sint, libere fateor me ignorare. Nam neque scriptura earum meminit usquam, praeterquam in hoc loco, et in Cantico trium puerorum (Dan. 3, 61.), et nos de similibus rebus omnibus nihil certi possumus praedicare, sicut nec de coelo, in quo Angeli et Deus habitat cum beatis, nec de aliis, quae in novissimo die, cum alia carne induti erimus, revelabuntur, nunc certi aliquid dicere possumus.

Sed addam hoc quoque propter rudiores, in scriptura saepe appellatione coeli venire, quem nos dicimus Horizontem. Hinc coelum coelorum firmamentum totum appellatur, in quo congregantur omnium hominum coeli, hoc est, Horizontes. Hoc modo nos hic aliud coelum habemus, quam qui in Gallia aut Italia sunt. Sed haec appellatio nihil facit ad hujus loci interpretationem. Quare maxima pars theologorum aquas istas, ut supra etiam ostendimus, interpretati sunt coelum glaciale, ideo in illa parte positum, ut inferiores sphaeras in tanta pernicitate motus humectet, et quasi refrigeret, ne consumantur ex nimio ardore. Sed an recte ita colligant, non definio. Ego libenter fatebor, me aquas istas, quid sint, nescire. Siquidem etiam veteres ecclesiastici ista non curarunt admodum, sicut videmus Augustinum astrologiam totam contemnere. Sed etiamsi ea multa superstitiosa habet, tamen non plane contemnenda est; versatur enim tota in observatione et consideratione divinorum operum, quae dignissima cura est homine. Quare summa ingenia in ea se exercuerunt et oblectarunt.

Haec de praesenti loco satis sint dicta, quod scilicet secundo die coelum sit distinctum, ut esset medium inter aquas.

Sed hic alia quaestio nascitur, quod, cum in operibus aliorum dierum omnium additur: „Et vidit Deus, quod esset valde bonum," cur id etiam hoc in loco non sit additum, cum maxima et pulcherrima pars totius creaturae esset condita? Potest autem ad hanc quaestionem sic responderi, quod ea clausula in fine conditionis omnium rerum sit addita sexto die, ubi dicit scriptura: „Et vidit Deus cuncta, quae fecerat, et erant valde bona." Ibi etiam coelum complectitur.

Lyrae placet sententia Rabbi Salomonis, qui dicit, in tertio die hanc sententiam bis poni: „Et vidit Deus, quod erant valde bona;" referri igitur alterum ad opus secundi diei, quod tertio die perfectum est, cum aquae sub coelo sunt aptius distinctae.

Alii philosophantur hic ex nescio quibus rationibus, quod binarius numerus sit mali ominis, quia primus numerus est, qui ab unitate discedit, Deum autem odisse illam discessionem, et probare concordiam; ideo non addidisse hoc elogium de secundo die. Sed Lyra recte appellat trufaticam glossam, quia eadem ratione omnes numeri ab unitate discedunt.

Et tutissimum est, hic non esse nimium curiosos, quia sunt ista posita supra nostrum captum. Quomodo enim nos possumus intelligere eum ordinem, quem Deus approbat? Imo confundi necesse est rationem; quod enim Deo ordo est, hoc nos confusionem ordinis judicamus. Sic confusae temere videntur stellae, quod clarae obscurioribus, minores majoribus sunt mixtae. Quis enim hic ordinem esse judicat? et tamen summus est ordo, ex sapientissima

mente constitutus. Sic de aliis judicamus; videtur esse confusio, quod Albis noster, imo omnia flumina tam obliquo cursu ad ostia sua feruntur. Sic confundi videntur arbores; sic confundi videtur masculus et femina, nec apparet hic ordo aliquis. Sed haec omnia probant, Deum habere et judicare aliter de ordine, quam nos.

Quare omittamus curiosius ista persequi, cur addat ad tertium diem bis: „Et vidit Deus" etc. in secundo autem omittat? Nec judicemus temere, an opus secundi diei in tertio die absolutum sit vel non. Philosophi rudimenta tradiderunt artium; ideo distinxerunt coelum in sphaeras suas. Sed nos simpliciorem habemus rationem, qui Deum immediate constituimus creatorem omnium per verbum dixit.

Opus tertii diei.

Dixitque Deus: Congregentur aquae, quae sub coelo sunt, in locum unum, et appareat arida.

Supra dixi, nos non intelligere ordinem operum Dei; igitur si hic nos in consilium adhibuisset, suasissemus eum ordinem, ut hanc particulam adderet secundo diei. Sed vult ipse esse magister ordinis, et arbiter orbis. Quare non debemus hic valde esse curiosi. Textus dicit clare, Deum jussisse aquas sub coelo congregari. Non dicit, sub firmamento, ut supra: „Fiat divisio aquarum ab aquis supra et infra firmamentum." Coelum igitur phrasi sacrae scripturae dicitur tota superior machina cum toto aëre et omnibus sphaeris, et habet nomen Ebraeum a materia, hoc est a confusa ista aqua, ex qua factum est per extensionem, seu multiplicationem. Neque enim aqua ista

prima et informis tam fuit ampla, sed est verbo extensa. Sicut Christus benedictione sua in evangelio paucos panes multiplicat, ut ingenti hominum numero sufficiant.

Quod igitur philosophice vocamus aërem cum omnibus sphaeris, id hic coelum vocat: aquas autem vocat istas nostras aquas, maria et flumina, quae etiam sunt ex ista prima et rudi aqua, et ceu faeces, quae relictae sunt, postquam coelum ex ea verbo productum est. Credo autem, hanc longe minorem aquae vim esse, quam illa sit supernarum aquarum. Hae enim nostrae aquae ceu faeces sunt, ut non loco solum, sed corpore etiam congregatae dicantur, quia crassiores sunt aquae istae quam aëris. In aëre enim spiramus, in aqua non possumus spirare.

Quod dicit: „In unum locum“ collective, potius pluraliter et distributive intelligi debet, quasi dicas: In singula loca seu varia loca, ne tota vis in unum oceanum uno loco congregetur, sed ut maria et flumina sint multa, aliud inferius, aliud superius, aliud majus, aliud minus etc.

Et appareat arida.

Haec verba sunt observanda, quia supra dixit, terram fuisse תהו et בהו, hoc est incultam, rudem et informem, undique circumfusam et permixtam aquis. Ergo hic quoque significat massam istam terrae aquis submersam et obrutam esse. Cur enim alioqui diceret: „Appareat;“ nisi fuisset circumdata abysso, et aquis istis primis et nebulosis plane tecta? Confirmatur enim hic iterum, quod supra aliquoties ostendimus, quod mundus principio conditus nihil fuerit quam rudis aqua et terra, ac tertio die primum ter-

ra producitur, ut appareat; sicut igitur antea lux aquis inducta est, ita hic decus lucis etiam inducitur terrae. Utrumque enim ad habitandum fuit necessarium, ut esset sicca, et ut esset in luce seu illuminata.

Vocat autem terram aridam propter aquas remotas. Sic videmus mare mirabiliter aestuare, quasi absorpturum sit omnem terram; nam altius terris exstat mare. Sed non potest transire terminos suos. Hic enim locus primae creationis circumscribit terram, et ponit mari obicem firmissimum (sicut Hiob (38, 10.) et Psalm. (104, 9.) testantur), ut, quanquam mare sit altius, nec terminetur proprio termino, tamen non possit vagari ultra, quam debeat. Terra enim pro suo centro deberet esse inclusa et tecta mari, sed Deus mare verbo suo repellit, et facit planitiem illam exstare, quantum ad habitationem et ad vitam opus est.

Ergo virtute divina fit, ne aquae in nos grassentur, et adhuc hodie usque in finem mundi miraculum illud nobiscum Deus facit, quod in rubro mari fecit cum populo Israel. Ideo autem tum singulariter revelavit eam potentiam manifesto miraculo, ut a parvo populo coleretur diligentius. Quid enim est tota nostra vita super hanc terram, quam transitus per rubrum mare, ubi utrimque mare stabat ceu muri alti, quia verissimum est, longe altius esse mare quam terram, Deus igitur adhuc hodie aquas pendere jubet, et verbo tenet, ne in nos erumpant, sicut erupere in diluvio. Nonnunquam autem eduntur signa divinitus, ut insulae totae aquis pereant, ut ostendat Deus, mare esse in manu sua, quod et tenere possit, et in ingratos et malos immittere.

Disputant philosophi quoque de centro mundi

et aqua circumflua. Et sane mirum est, eo usque progressos, ut terram constituerent centrum totius creationis. Hinc enim colligitur, non posse terram cadere, quia undique a reliquis sphaeris continetur ab intra. Sic coelum et reliquae sphaerae nituntur centro, ut ipsae quoque sint durabiles. Haec sunt digna cognitione. Sed hoc philosophi nesciunt, quod illa stabilitas tota est ex vi verbi Dei. Igitur aqua etsi altior sit, non tamen potest egredi fines, et terram obtegere; sed vivimus et spiramus, sicut filii Israel in medio maris rubri.

Et vidit Deus, quod esset bonum.

Hic addit commendationem hanc, cum tamen nihil sit factum praeter illam aquarum distinctionem et productionem exiguae particulae terrae. Supra ad pulcherrimam partem operum Dei non addidit hanc particulam, fortasse ideo, ut significaret nobis Deus, se plus sollicitum esse de nostra habitatione, quam de sua, ut eo magis accenderemur ad gratiarum actionem. Non enim eramus victuri in aëre aut coelo, sed in terra, ubi cibo et potu eramus toleraturi vitam.

Postquam igitur tectum hujus habitationis adornavit, coelum scilicet, et addidit lucem, nunc etiam aream instruit, et producit terram aptam habitationi et ministerio hominum. Hoc opus sibi placere, bis dicit propter nos, qui sic ei sumus curae, ut etiam confirmet nos, futurum, ut hujus operis, quod tam sollicite aedificavit, etiam posthac magnam sit habiturus curam, et affuturus, ac prohibiturus sit hostem et mortem certissimam, nempe aquam. Belle igitur coepit hujus domus fundamenta et tectum. Nunc videamus, quomodo eam exornet etiam.

Et dixit Deus: Germinet terra herbam virentem et facientem semen et lignum pomi etc.

Primas domus partes exstruxit; tectum habet elegantissimum, licet nondum exornatum plane, coelum: fundamentum est terra: parietes ex omni parte sunt maria. Nunc etiam de victu nobis providet, ut terra ferat herbas et arbores omnis generis. Hic iterum vides, cur terram supra dixerit תֹהוּ et בֹהוּ, quod non solum tenebrosa et permixta aquis fuerit, sed etiam sine omni fructu et sterilis.

Vides autem, quem nobis cibum paret, nempe herbas et fruges arborum. Credo igitur nostra corpora longe fuisse durabiliora, si ista polyphagia, praesertim autem carnium esus post diluvium non esset introductus. Nam etsi terra post peccatum Adae maledicta, et postea diluvio etiam valde corrupta sit, tamen longe subtilior hodie victus esset herbarum quam carnis. Initio sane mundi apparet herbas fuisse cibos, et conditas in eum usum, ut essent homini cibus.

Quod igitur terra profert frumentum, arbores, et omnis generis herbas, hujus diei opus est. Nunc quidem omnia nascuntur ex sui generis semine; sed prima creatio sine semine simpliciter ex virtute verbi est facta. Quod autem nunc semina proveniunt, id quoque est creationis opus plenum admiratione. Nam singularis virtus est, quod granum in terram cadens suo tempore surgit, et fert fructum secundum speciem suam. Illud autem certum est indicium, non fortuitam creationem, sed praecipuum divinae providentiae opus esse, quod similia a similibus perpetuo ordine enascuntur. Sic ex tritico non fit nisi triticum,

ex hordeo non nisi hordeum, ex siligine siligo; perpetuo eadem singularum specierum ratio, ordo, conditio servatur.

Philosophia causam ignorat, et naturae tribuit ista, sed nos naturam scimus verbo ita conditam, ut semina et species rerum conservarentur. Sic non solum multiplicatae sunt aquae in coelo, sed etiam prima semina multiplicata sunt, et servant speciem suam accurate.

Hic quaeritur de tempore anni, quo mundus creatus est, in verene an autumno sit creatus? Et quanquam varient sententiae, tamen utraque pars habet suas conjecturas. Qui enim autumnum malunt, illi suam sententiam probant per hoc, quod arbores produxerunt fructus. Nam Adam et Heva poma comederunt. Ad hoc comprobandum etiam illud afferunt: Dei perfecta sunt opera. Alii malunt tempus veris, quia tum est formosissimus annus, et mundi quasi infantia seu pueritia. Hinc poëta quoque ver nascentis mundi originem fuisse scribit.

Sed neutra pars sufficientes rationes habet; utrumque enim textus confirmat, et quod terra germinaverit (id profecto non est autumni, sed veris), et quod fructus tum exstiterint. Quare illud dicimus miraculum primi mundi fuisse, quod subito ista omnia exstiterunt, ut et germinaret terra, ac florerent arbores, et subito etiam subsequerentur fructus. Id miraculum tum cessavit; nam species istae sicut tum creatae sunt, propagantur per semina sua. Ergo male arguunt ab effectu naturali ad supernaturalem. Hoc enim creatori tribuendum est, et primo creationis operi, quod maturaverit partes veris et autumni, quoad herbas et fructus arborum.

Porro haec causa est, quae movit Hilarium et alios, ut statuerent, mundum subito exstitisse perfectum, nec sex dierum naturalium intervallo ad creationis opus Deum usum esse. Cogit enim nos textus, ut fateamur, arbores una cum fructibus eo die, quo Adam conditus est, stetisse. Hoc etsi sit citius factum, quam hodie solet (nam semestri fere apud nos opus est), tamen non solum verbo fructificandi, sed germinandi etiam verbo textus utitur.

Quod igitur attinet ad quaestionem supra propositam, maxime verisimile est, veris id fuisse tempus, quo mundus coepit, sicut Iudaei quoque suum annum incipiunt, et primum mensem veris tempus faciunt, cum terra quasi aperitur, et omnia pullulant.

Quaeritur etiam hoc loco, quando sint conditae arbores infrugiferae seu steriles? Ego etsi nihil definio, tamen sententiam meam ostendam. Sentio autem, omnes arbores initio fuisse bonas et fecundas, et bestias agri cum Adamo quasi communem habuisse mensam, ac siligine, tritico et aliis nobilioribus fructibus pastas esse. Fuit etiam maxima opulentia omnium creaturarum.

Post peccatum autem Adae primum ad terram dictum est, ut ferat spinas et tribulos. Quare non dubium est, eam quoque peccati esse poenam, quod habemus tam multas arbores et herbas, quarum nullus sit usus ad pabulum. Atque hinc accidit, quod quidam Paradisum dixerunt totam terram propter primae creationis benedictionem et opulentiam. Expulsionem autem ex Paradiso dixerunt esse, quod Adam ex felici mundo inter spinas positus sit, ubi etiam post multum laborem saepe nullum operae pretium fiat. Sed de hac re infra disputabitur; ego, quod

ad

ad praesentem quaestionem attinet, libenter in eam sententiam inclino, omnes arbores initio fuisse frugiferas.

Odiosa *) est curiositas nostrorum hominum. Disputarunt hic etiam de causa, quare terram ornarit Deus fructibus tertio die, antequam ornaret coelum stellis? pertinere id magis ad opus sexti diei, et convenientius esse, ut sicut prius coelum coepit extendi, quam terra produci, ita etiam coelum prius, quam terra ornaretur, et ornatum terrae magis pertinere ad sextum diem. Ac Lyra subtiliter distinguit, non hunc ornatum, sed formam esse. Sed an id sufficiat, necne, dubito. Mihi, sicut ante dixi, rectius videtur, ordinem istarum rerum non intuendum ex nostro judicio. Deinde, an non ornatum est coelum luce, quae condita est primo die? ornamento certe pulcherrimo totius creaturae.

Igitur mihi magis hoc loco placet, ut consideremus curam et benignitatem divinam pro nobis, quod domicilium tam elegans futuro homini instruit, priusquam homo sit conditus, ut cum postea homo creatur, paratam et instructam domum inveniat, in quam a Deo deducitur, et jubetur frui omnibus divitiis tam amplae domus. In tertia die instruitur culina et victus; in quarta homini dantur in ministerium et servitutem sol et luna; in quinta traditur dominium in pisces et volucres; in sexta traditur dominium in omnes bestias, ut istis omnibus opibus fruatur pro necessitate sua gratis, tantum ut homo ex ista liberalitate agnoscat Dei bonitatem, et vivat in timore Dei. Haec cura et sollicitudo Dei pro nobis, etiam ante-

*) Fort. Otiosa.

quam sumus conditi, recte et cum fructu hoc in loco consideratur; reliqua sine fructu, et etiam incerta sunt.

Similis beneficentia Dei erga nos est in spiritualibus donis. Antequam enim nos convertimur ad fidem, sursum est Christus redemptor noster in domo Patris, et parat mansiones, ut cum venerimus, inveniamus coelum omni genere gaudii instructum. Adam igitur nondum creatus multo minus de suo futuro bono cogitare potuit quam nos; ipse enim nondum fuit; nos autem ista audimus verbo Dei nobis promitti. Quare intueamur conditionem hujus mundi primam, tanquam typum et figuram futuri mundi, atque ita Dei benignitatem discamus, prius ditantis et locupletantis nos, quam nos cogitare de nobis possumus. Hanc sollicitudinem, curam, liberalitatem, beneficentiam Dei tam in hac quam futura vita considerare et admirari, longe melior cogitatio est, quam illa, cur tertia die coeperit terram ornare.

Haec de opere tertii diei sint satis, in quo homini domus parata est. Nunc sequuntur alii dies, in quibus etiam domini constituimur totius creaturae.

Opus quarti diei.

Dixit autem Deus: Fiant luminaria in coelo, et dividant diem ac noctem etc.

Hoc est quarti diei opus, in quo istae pulcherrimae creaturae sunt verbo creatae, scilicet sol et luna cum reliquis stellis omnibus, nec solum sunt creatae ipsae quoad substantiam et corpora sua, sed quoad benedictionem, hoc est, quoad effectus, vim et vires.

Audivistis autem supra, in primo die creatam esse lucem. Haec lux ad quartum usque diem fuit vi-

ce solis et lunae ac reliquarum stellarum, donec quarto die ipsi auctores et principes diei et noctis sunt conditi.

Quaeritur igitur hoc in loco de ista prima luce, an creato sole et luna evanuerit iterum, an vero cum sole manserit? Atque hic magna sententiarum et opinionum varietas est. Ego vero simpliciter credo, omnium operum Dei esse eandem rationem. Quare sicut primo die rude coelum et rudis terra est condita, ac deinde exculta et perpolita, sic ut coelum extenderetur et ornaretur lumine, terra autem ex aquis producta vestiretur arboribus et herbis: ita inchoatam et quasi rudem lucem primi diei credo quarto die perfectam esse, additis novis creaturis, sole, luna, stellis etc.

Alii dicunt istam lucem primam adhuc durare, sed obscurari claritate solis, sicut luna et stellae interdiu obscurantur a sole. Potest utrumque esse verum, quod et illa lux prima manserit, et tamen fuerit semen quasi solis et lunae.

Facit autem Mose discrimen, et vocat solem et lunam lumina majora. Quod igitur astronomi de magnitudine horum corporum disputant, ad hunc locum proprie nihil facit. Hoc autem ad hunc locum facit, ut observemus, scripturam ista corpora praedicare non a magnitudine corporum, sed a magnitudine luminis, quia, etsi solem cum stellis compares, et in unum corpus omnes stellas redigas, corpus quidem longe majus efficietur, quam solis sit, sed lumen solis nullo modo aequabunt: e contra si sol in minutissimas partes dissecaretur, longe tamen vincerent illae minutae partes stellas claritate. Nam sunt ista corpora sic condita cum differentia, sicut Paulus dicit (1. Cor. 15, 41.), aliam esse claritatem solis, aliam

lunae, aliam stellarum inter se, etc. Haec differentia est non ratione corporum, sed ratione creationis, ut eo sit admirabilius creationis opus. Sicut profecto res admiratione dignissima est, sic spargi in tantam longitudinem et latitudinem radios solis cum tanta motus velocitate, item cum tanta vi fovendi et calefaciendi subjecta corpora.

Astronomi quoque dicunt, stellas velut a sole accendi ut luceant; sic lunam dicunt lumen a sole mutuari. Et sane non inepte id probatur in ecclipsi lunae, cum terra e diametro interjecta inter solem et lunam solis lumen non transmittit ad lunam. Ego haec non nego, nec damno, sed tamen hoc ipsum divinae virtutis esse statuo, quod soli ea vis est addita, ut suo lumine etiam lunam et stellas accendat, item, quod luna et stellae sic sunt conditae, ut sint capaces luminis, quod a sole projicitur.

Augustinus de luna recitat duas opiniones in initio Psalmi duodecimi, et quaerit ex iis disputationibus allegoriam ad ecclesiam, quanquam ipse nihil definit. Sed ego relinquo ista; nam ab astronomis tanquam ab artificibus commodissime petuntur, quae de hac re disputari possunt. Mihi satis est, ut in istis corporibus tam elegantibus et nostrae vitae utilibus, cognoscamus et benignitatem Dei et potentiam, quod tantas res verbo condidit, et adhuc hodie conservat ad nostrum usum. Haec nostrae professionis, hoc est, theologica sunt, et valent ad animos confirmandos.

Quae disputantur de natura istarum creaturarum, etsi pleraque verisimiliter dicuntur, et cum fructu discuntur, tamen video rationem longe esse infirmiorem, quam ut ista possit perfecte cognoscere.

Ideo summa ingenia, dignitate istarum creaturarum victa, non potuerunt aliter statuere, quam quod essent aeterna et quasi numina quaedam. Quod igitur philosophi definiunt, stellam esse densiorem partem sui orbis, nos multo tutius definimus, esse lucem creatam a Deo per verbum. Et sane verisimilius est, stellarum corpora, sicut solis, esse rotunda, et tanquam globos esse affixos firmamento, ut luceant noctu singulae secundum suum donum et creationem suam.

Et sint in signa et tempora et dies et annos.

Quod addit Moses, et dicit: „Ut dividant diem et noctem,“ significat discrimen etiam apud astronomos celebre diei naturalis et artificialis. Supra enim dixit: „Factum est vespere et mane dies unus“; ibi loquitur de die naturali, qui constat horis viginti quatuor, quibus circumvolvitur primum mobile ab oriente in occidentem. Hic cum dicit: „Ut dividant diem et noctem“, loquitur de die artificiali, quo sol est supra horizontem.

Igitur hoc primum est officium solis et lunae, ut sint ceu reges et praefecti noctis et diei. Ad hoc opus non adhibentur stellae. Sed sol, cum oritur, etiam sine aliis stellis tum orientibus diem affert. Sic luna etiam sine stellis noctis dux est, et noctem facit; sic enim est divinitus condita. Quod autem vices sunt noctis et diei, fit propter corpora quiete reficienda. Sol enim lucet ad faciendum opus; luna obscurum lumen habet, ideo somno aptior est quam operi.

Sed quid est, quod dicit: „Ut sint in signa“? Lyra exponit, esse signa pluviarum et tempestatum,

id quod non valde pugno, quanquam etiam dubito, an ita certo praesignificare ista possint, sicut Virgilius et alii scribunt. Evangelium notas pluviarum facit auroram rubentem, e contra serenitatis serenum vesperum. Quod igitur dicunt, Pleiadum ortum significare pluvias, et similia, neque revello anxie, neque simpliciter confirmo, quod videam, non usquequaque certa esse.

Hujus autem loci hanc simplicissimam sententiam esse duco, quod non loquatur de talibus signis levioribus, sed de signis potioribus, qualia sunt ecclipsium et magnarum conjunctionum, ut signum sit idem, quod monstrum, portentum aut miraculum aliquod, quo Deus vel iram vel miseriam mundo significat. Quodsi hoc crassius videtur, meminerimus, Mosen rudi populo scripsisse.

Huc pertinent meteora et impressiones, quae fiunt in aëre, cum videntur stellae cadere, cum halones, cum irides, et his similia in aëre fiunt etc. Moses enim vocat coelum totam illam aqueam massam, in qua astra et planetae feruntur, etiam illam supremam aëris regionem. Nam illa sphaerarum ratio excogitata est a posterioribus ad docendum. Scriptura enim eas nescit, et simpliciter lunam cum sole et stellis non in singulis sphaeris, sed in firmamento coeli (infra et supra quod coelum aquae sunt) dicit positas, ut essent signa futurorum eventuum, sicut experientia de ecclipsibus, magnis conjunctionibus et aliis quibusdam meteoris docet.

Sed observanda etiam est vox: „In tempora", לְמוֹעֲדִים. Significat enim מוֹעֵד, statum, fixum, et certum tempus, hinc commune nomen in bibliis est tabernaculo foederis, quod istic certae festivitates in

certo loco, certo tempore, et certis ritibus fierent. Ad hunc modum dicit, solem et lunam esse in tempora, non ideo solum, quod tempora reguntur, et notabiliter a sole mutantur (sicut videmus, corpora inferiora solis vel accessu vel recessu mutari; alia enim in hieme, alia in aestate, alia in autumno, alia in vere qualitas est aëris, ad quam nostra quoque corpora mutantur), sed quod alias quoque differentias et notas temporum in civili vita usurpamus, sumptas a motu istorum corporum. Sic certo tempore anni locantur aedes, conducuntur operae serviles, exiguntur reditus etc. Haec omnia sunt ministeria, quae sol et luna nobis praebent, ut sic partiamur tempora secundum operas et alias commoditates. Sic septenas, menses, angarias, ut vocant, numeramus etc.

Quod sequitur: „Et in dies", significat naturalem diem, cum sol fertur circum terram. Quod igitur dies numeramus, item annos, beneficia sunt creationis et ordinationis divinae. Hinc autem venit etiam tempus, quod philosophi definiunt esse numerationem motus; non enim posset numerus iste iniri, si non moverentur ita certa lege superiora corpora, sed starent eodem loco fixa; ubi autem nullus est numerus, ibi nec tempus est. Sic aliquis somno oppressus, quia numeratio desiit, nescit, quamdiu dormiat. Sic nos recogitamus infantiam aliquo modo, sed hoc nescimus, suxisse nos ubera matrum, cum tamen tum habuerimus vitam. Ratio est, quia numeratio defuit. Hinc etiam fit, quod bestiae tempus non norunt, sicut nec infantes id norunt. Ergo numerus ostendit, hominem esse singularem creaturam Dei, sicut Augustinum videmus libenter hoc naturae nostrae donum praedicare, et ex eo probare animorum immor-

talitatem, si quidem solus homo tempus numerat et intelligit.

De futura vita hic quaerunt, an haec corporum coelestium ministeria cessatura sint? Sed ea erit sine tempore; pii enim aeternum diem, impii aeternam habituri sunt noctem et tenebras etc. Ergo sol non tantum claritate et luce sua diem facit, sed motu, quo movetur ab oriente in occidentem, dum iterum post horas viginti quatuor oritur, sicque alium diem facit. Hinc astronomi quoque tres solis numerant utilitates, influentiam, motum et lumen. De influentia non disputo subtilius; nam mihi satis est, scire, quod ista corpora sint nobis ad nostrum usum condita, ut sint nobis in signa sive irae, sive gratiae, et in tempora, ut discrimina temporum certa observemus etc. Haec quia sacris literis prodita sunt, certa sunt. Reliqua, etsi experientia nituntur, tamen, quia ea interdum fallit, non sunt tam certa.

Sed hic quaeri solet de astrologicis praedictionibus, quas ex hoc loco confirmant et probant. Ego, si quis eas defendat minus pertinaciter, non valde repugno. Oportet enim ingeniis suos lusus concedi. Igitur si superstitionem tollas, non valde offendit me, si quis ingenii causa istis praedictionibus ludat. Quod tamen ad rem attinet, mihi nunquam persuadebitur, astrologiam inter scientias numerandam esse; sequar autem hanc rationem, quod nullam plane demonstrationem habet. Nam quod allegant experientiam, nihil me movet. Omnes enim astrologicae experientiae sunt mere particulares. Nam istas tantum artifices notarunt et retulerunt in literas, quae non fefellerunt; reliquas experientias, ubi falsi sunt, nec secuti sunt effectus, quos praedixerunt certe futuros,

non notarunt. Sicut autem Aristoteles dicit, unam hirundinem non facere ver, ita ego ex talibus particularibus observationibus non puto scientiam constitui. Sicut enim venatorum dictum est, quotidie venationes exerceri posse, sed non quotidie secundas venationes esse, idem plane de astrologis et eorum praedictionibus dici potest, quia saepissime fallunt.

Sed etiam, si quid certi haberent ista, quae stultitia est, valde de futuris esse anxium? Nam fac, futura posse sciri per astrologicas praedictiones, si mala sunt, profecto multis modis eorum ignoratio melior est, quam scientia, sicut Cicero quoque disputat, et praestat esse semper in timore Dei, ac orare, quam discruciari metu futurorum eventuum. Sed haec alias.

Quare existimo, astrologicas praedictiones non satis tuto hoc in loco fundari; sunt enim signa rationalia, ut sic vocem, hoc est, per rationem collecta. Magis autem proprium est, si intelligamus Mosen de signis, quae Deus ostendit, ut homines in genere vel admoneantur vel terreantur.

Atque haec de quarto die satis sint. Hic autem incipit se aperire et nobis ostendere immortalitas animorum, si quidem nulla creatura praeter hominem aut intelligere coeli motum, aut metiri corpora coelestia potest. Sus, vacca et canis aquam, quam bibunt, non possunt metiri, et homo coelum et omnia coeli corpora metitur. Quare hic emicat scintilla aeternae vitae, quod homo naturaliter exercetur in illa naturae cognitione. Significat enim cura illa, homines non eo conditos, ut in hac infima orbis parte semper vivant, sed ut coelum possideant, quod in hac vita admirantur, et occupantur studio et cura coelestium rerum.

Et nisi hoc esset, quid profuisset, aut quid omnino fuisset opus, hanc cognitionem tam opulenter homini dari, quem ipse corporis status et forma arguit pertinere ad coelestia, quanquam ejus origo valde est misera et humilis. Primus homo ex gleba factus est a Deo, deinde propagari coepit genus humanum ex semine masculi et feminae. Inde paulatim in utero formatur embryo per singula membra, et crescit, donec tandem per partum ad hoc coeli lumen producatur; postea sensitiva vita, mox operativa et motiva incipit.

Tandem, cum confirmatum est corpus, et animus ac ratio in sano corpore viget, tum primum emicat illa vita intellectus, quae in aliis creaturis terrestribus non est, ut mathematicorum disciplinarum adminiculo, quas divinitus ostensas esse nemo potest negare, homo ex terra in altum animo subvolet, et omissis, quae in terra sunt, coelestia curet et investiget. Hoc non vaccae, non sues, non aliae bestiae faciunt; solus homo facit. Ergo est homo creatura condita, ut, relicta aliquando terra, coelestia habitet, et aeternam vivat vitam. Hoc enim est, quod non solum loqui et judicare possit (quae ad dialecticam et rhetoricam pertinent), sed quod etiam mathemata omnia perdiscit.

Igitur nunc ab hoc quarto die incipit manifestari gloria nostra, quod Deus de tali creatura cogitat facienda, quae intelligat motus istorum corporum, quae quarto die creantur, et quae illa cognitione delectetur, tanquam quae propria sit suae naturae. Debent autem nos haec excitare ad gratiarum actionem, quod tanquam cives pertineamus ad illam patriam, quam nunc adspicimus, miramur et intelligimus. Sed

tanquam peregrini et exsules, quoniam post hanc vitam propius ea adspiciemus, et perfecte intelligemus.

Atque hactenus de creaturis non viventibus, nec sentientibus audivimus. Quanquam quidam ex philosophis de stellis et superioribus corporibus ita locuti sunt, ac si essent animata et rationalia. Sed existimo, id factum propter motum rationalem et tam certum, cujus simile nihil est in reliquis naturis. Dixerunt igitur, composita esse excorpore et intellectu, et tamen corpus ipsorum non esse elementale. Ac Plato in Timaeo ad hunc modum disputat.

Sed haec sententia plane est explodenda, et accommodandus intellectus noster ad verbum Dei, et ad scripturam sanctam, quae clare docet, Deum ista omnia condidisse, ut futuro homini pararet ceu domum et hospitium, ac gubernari et conservari ista virtute verbi, quo sunt condita. Ideo tandem omnibus paratis, quae ad substantiam domus pertinent, introducitur homo, ceu in possessionem suam, ut discamus divinam providentiam pro nobis majorem esse omni nostra sollicitudine et cura. Alia, quae sine auctoritate scripturae afferuntur, repudianda sunt.

Sed hic repetendum duxi praeceptum, quod supra aliquoties proposui, quod scilicet assuescendum etiam est ad phrasin Spiritus sancti, sicut etiam in aliis artibus nemo feliciter versabitur, nisi prius recte cognito genere sermonis. Sic jureconsulti suos habent terminos, ignotos medico et philosophis. Contra hi quoque habent suam quandam quasi linguam, ignotam aliis professionibus. Iam non debet ars artem impedire, sed unaquaeque debet retinere suum quasi cursum, et uti suis terminis.

Ad hunc modum igitur videmus Spiritum sanc-

tum suam habere linguam et phrasin, nempe, quod Deus dicendo creaverit omnia, et per verbum operatus est, et omnia ejus opera sunt verba quaedam Dei, per verbum increatum creata. Sicut igitur philosophus suis terminis utitur, ita etiam Spiritus sanctus utitur suis. Quod igitur astronomus sphaeras, auges, epicyclos appellat, recte facit; licet enim id in sua professione, ut commodius alios doceat. E contra Spiritus sanctus et scriptura sacra illas appellationes nesciunt, et totum hoc, quod supra nos est, vocant coelum. Nec debet id reprehendi ab astronomo, sed uterque loquatur suis terminis.

Sic etiam accipiendum est vocabulum temporis in hoc loco. Neque enim Ebraeo et philosopho idem est tempus, sed vocabulum temporis Ebraeis significat theologice statuta festa, item intervalla dierum, quae in annum concurrunt. Quare fere ubique redditur per nomen festum seu festivitas, nisi cum de tabernaculo dicitur. Hoc admonendum duxi, priusquam pergeremus, et puto, non inutile esse praeceptum, ut unaquaeque ars utatur suis terminis, neque alia aliam ideo damnet aut rideat, sed juvet potius alia aliam, et praebeant mutuas operas, sicut artifices faciunt, ut conservetur tota civitas, quae (sicut Aristoteles inquit) non potest constitui ex medico et medico, sed ex medico et agricola.

Opus quinti diei.

Dixit etiam Deus: Producant aquae reptile animae viventis, et volatile volans etc.

Videmus, Mosen retinere suam phrasin constanter in verbo dicere. Hactenus igitur commemoravit superiores creaturas, coelum cum toto agmine plane-

tarum et stellarum reliquarum, quas ex aqua verbo produxit Deus, et admiscuit lucem, sicut videmus hunc aërem nativa luce perspicuum.

Nunc addit de nova creatura, producta ex aquis, nempe de volucribus et piscibus. Conjungit autem haec duo genera propter naturam non dissimilem. Sicut enim piscis in aqua natat, sic avis volat in aëre, et quanquam carnem habent diversam, tamen eandem habent originem; sicut manifestus textus hic est, volucres ex aqua productas petiisse aërem, in quo vivunt. Retinet autem Moses phrasin suam, quod coelum vocat omne hoc, quod sursum est.

Atque hoc primum admiratione dignum est, quod etiam, si ex eadem materia aves et pisces sint conditi, tamen, sicut avis non potest in aqua vivere, ita pisces, si in aëre sint, durare non possunt. Ac medici recte disputant, carnem volucrum salubriorem esse quam sit piscium (quanquam volucres etiam sint aqueae naturae), quod in subtiliore aëre vivunt, cujus quasi faeces crassiores sunt aquae, in quibus pisces generantur et vivunt. Sed philosophi hoc non credunt. Nobis autem potior est fides sacrae scripturae, quae eandem originem utriusque naturae affirmat.

Pertinet igitur hoc quoque ad dignitatem hujus libri, qui tam varie Dei potentiam nobis ostendit, qua omnia creavit super omnem rationem et intellectum. Quis enim cogitet, ex aqua produci posse naturam, quae aquam ferre plane non possit? Solum verbum dicit Deus, et statim ex aqua producuntur volucres. Verbum igitur si sonet, omnia possibilia sunt, ut ex aqua fiant vel pisces vel volucres. Quaelibet igitur avis, piscis quilibet sunt nihil nisi nomina divinae grammaticae, per quam grammaticam,

nae enim sunt cognitu tam piae cogitationes eorum, qui nos praecesserunt in eodem stadio, in quo nos currimus.

Quod Hieronymus vertit „Reptile animae viventis,“ Ebraeis est נֶפֶשׁ, et significat animam, seu vivum quiddam. Appellat autem hoc nomine pisces. De volucribus notum est: sunt ceu ἀμφίβια, quod in terra et in aëre vivunt.

Creavitque Deus cete grandia.

Potest hic quaeri, cur tantum cete nominatim appellet, sicut fere tantum majorum piscium scriptura meminit? Notus est Leviathan et Draconea in Hiob et aliis locis scripturae. Certum autem est, sic appellari balaenas, orcas, et alios grandiores pisces, quorum alii quasi alas habent additas, ut delphinus, qui ceu rex ponti est, non quod magnitudine superet; nam neque aquila, avium rex, nec leo, quadrupedum, magnitudine excellunt.

Credo autem rationem hujus esse, ut sciremus, tam magna corpora esse opera Dei, ne territi magnitudine crederemus, ea spectra esse. Et facilis postea est conjectura, cum tam magna corpora a Deo creata sint, etiam minores pisces, ut sunt corvi, auratae, lucii et alii, esse a Deo creatos. Qui volet, legat caput quadragesimum primum Hiob. Ibi satis cernitur, quomodo Spiritus sanctus per illum poëtam laudarit mirabile monstrum Leviathan, cujus tantum robur et fiducia tanta est, ut etiam sagittas contemnat. Hujusmodi descriptiones aperiunt nostros oculos, et fidem erigunt, ut facilius Deo credamus, quod nos quoque servare possit, quanquam longe simus minores.

Quae-

Quaeritur etiam hic de muribus et gliribus, unde nascantur, et quomodo? Si quidem usu comperimus, ne naves quidem, quae perpetuo in mari natant, a muribus esse tutas: sic nulla domus ita potest perpurgari, quin mures generentur. Sic quaeri etiam potest de generatione muscarum: item, quo aves abeant tempore autumni?

Sed de muribus Aristoteles sic disputat, quaedam animalia esse ὁμοιογενῆ, quaedam ἑτερογενῆ, sicut mures sunt ex genere ἑτερογενέων, quia mures non nascuntur ex muribus tantum, sed etiam ex putredine, quae consumitur, et paulatim in murem vertitur.

Si quaeras, qua virtute ista fiat generatio? respondet Aristoteles, foveri humorem istum putrefactum calore solis, ac sic produci vivum animal, sicut videmus scarabeos generari ex equino stercore. Sed an haec sufficiens ratio sit, dubito. Sol enim calefacit, nec generaret quicquam, nisi Deus diceret divina virtute: Veniat mus ex putredine. Ergo mus quoque est divina creatura, et ut ego judico, aqueae naturae ac quasi terrestris volucris; alioqui haberet monstrosam formam, nec conservaretur species. Habet autem formam pulcherrimam pro suo genere, pedes ita bellos, et ita comptos pilos, ut appareat, certa ratione per Dei verbum creari. Igitur admiramur hic quoque Dei creaturam et opus. Atque idem de muscis dici potest.

De avibus sane nescio; nam non est verisimile, ire eas in partes magis ad austrum positas, si quidem hoc miraculum de hirundinibus usu notum est, quod hirundines in aquis per hiemem mortuae jacent, et sub aestatem reviviscunt. Quod sane magnum nostrae

resurrectionis argumentum est. Quare existimo, conservari eas vel in arboribus vel aquis. Sunt enim ista opera divinae majestatis plane admirabilia, quare videmus ea, et tamen non intelligimus. Existimo autem, etiam si intercidat nonnunquam species aliqua (quod tamen an fieri possit, dubito), tamen eam a Deo restitui.

Pertinent igitur ad creationem quinti diei omnia repentia, serpentia et volantia, et quoquo alio modo vel in aëre vel aqua se moventia.

Et vidit Deus, quod esset bonum, ac benedixit eis.

Quare non est usus Deus verbo benedicendi etiam ad illa corpora inanimata? Ibi tantum dixit, sibi placere illa, non etiam benedixit eis. Cum autem ad vivorum corporum generationem ventum est, ibi instituit novum modum crescendi et augendi. Sol igitur et stellae non generant, sicut videmus, ex se similia corpora. Herbae autem et arbores benedictionem hanc habent, ut crescant, et fructus ferant. Sed nihil est simile ad hanc praesentem vivorum corporum benedictionem.

Igitur Mose verbo benedicendi separat corpora supra creata a vivis corporibus creatis quinto die, quia hic novus generationis modus est. Nam ex vivo corpore fiunt proles separatae, quae etiam vivunt. Hoc certe non fit in arboribus, neque in herbis; nisi enim rursus serantur, fructum non ferunt, nec semen simpliciter ex semine nascitur, sed ex herba. Hic autem fit generatio ex corpore vivo in vivum corpus. Hoc igitur novum *) opus est, ut crescat et multipli-

*) Edit. princ. nonum.

cetur corpus animale ex suo corpore. Quod pirus producit, non est pirus, sed est pirum. Sed hic, quod avis producit, est avis, et quod piscis producit, est piscis. Ac sane mirabilis et numerosa multiplicatio est utriusque speciei ac infinita fecunditas, maxime autem in marinis et aquaticis.

Quae igitur hujus admirabilis generationis est causa? Gallina parit ovum, id fovet, donec vivum corpus in ovo fiat, quod postea mater excludit. Philosophi allegant causam, fieri ista sole operante et ventre. Concedo hoc: Sed theologi magis proprie loquuntur, fieri illa operante verbo, quod hic dicitur: „Benedixit eis, et dixit: Crescite et multiplicamini." Hoc verbum gallinae et omnibus animantibus in ipso corpore praesens est, et calor, quo fovet ova gallina, est ex verbo divino, quia, si absque verbo esset, calor ille esset inutilis et inefficax.

Ergo propter istam admirabilem creationem addit Deus etiam benedictionem, ut sint ista corpora fructifera. Atque hic cernitur, quid proprie sit benedictio, nempe multiplicatio. Nos quando benedicimus, nihil facimus, nisi quod bene precamur; hoc autem, quod precamur, non possumus praestare. Sed Dei benedictio sonat in multiplicationem, et statim est efficax, sicut e contra maledictio est diminutio, quae etiam est efficax.

Hic igitur iterum observanda est phrasis Mosi. Quod enim benedictionem vocat, philosophi vocant fecunditatem, cum scilicet corpora integra et viva a corporibus integris et vivis producuntur, cujus nihil simile est in arboribus; neque enim arbor generat simile sibi, sed semen generat etc. Magnum hoc miraculum est, sed sicut caetera ita hoc quoque usu viluit.

Sed hic quaeritur de nocentibus vel vermibus, vel bestiolis, sicut sunt bufones, muscae, papiliones, in quibus admirabilis est fecunditas, et fere accidit, ut, quanto quaeque est nocentior, tanto etiam sit fecundior. Sed rejicienda est haec quaestio in tertium caput. Ego enim credo, eo tempore istas molestas et noxias creaturas nondum exstitisse. Sed postea in poenam peccati ex maledicta terra esse procreatas, ut nos affligerent et cogerent ad invocandum Deum. Sed haec alias.

Iam igitur habemus, quae quinto die viva corpora sint creata. Videmus autem, verbum hujus diei adhuc esse efficax, quod simpliciter ex ipsa aqua generantur pisces. Nam piscinae et lacus gignunt pisces, sicut videmus, lucios in piscinis natos, in quibus antea nulli fuerunt. Nam mihi non fit verisimile, quod nugantur, pisces ab avibus captos, cum in aëre vehuntur, ex sublimi semen in piscinas et lacus demittere, id postea in aquis concrescere. Haec autem sola et vera causa est, quod jubetur hic aqua producere pisces. Hoc verbum adhuc est efficax, et operatur ista.

Dies sextus.

Et dixit Deus: Producat terra animam viventem in genere suo etc.

Habemus jam coelum cum suis exercitibus, sole, luna, stellis; item mare cum piscibus et volucribus; sicut enim pisces in aqua natant, ita quasi natant aves in aëre. Terrae quoque addita sunt ornamenta fructuum, arborum, herbarum, etc. Iam priusquam in hanc quasi domum introducatur homo, adduntur bestiae terrestres, jumenta et reptilia, post quae etiam

homo creatur. Neque enim est natus, ut volaret cum avibus, aut cum piscibus nataret, sed habet communem naturam, quod ad hanc partem attinet, cum aliis animantibus, ut vivat super terram. Nam navium usus artificialis est, ubi homo pisces et aves imitari nititur; nam utrunque facit navis, volat in aëre, et natat in aqua. Nos autem hic de naturalibus, non de artificialibus loquimur.

Ebraei appellationum discrimen faciunt: בְּהֵמָה vocant, quae nos jumenta, item minores bestias silvestres, ut sunt cervi, capreae, lepores, et si quae utuntur communi cibo nobiscum, et vescuntur herbis ac fructibus arborum. חַיְתוֹ־אֶרֶץ autem (quod *recte* vertitur bestiae terrae) dicunt esse carnivoras bestias, ut sunt lupi, leones, ursi. Sed an haec constans differentia sit, nescio; mihi quidem non videtur ubique observari. Hoc tamen certum est, Mosen hic comprehendere voluisse omnia animalia terrestria, sive carnibus, sive herbis vescerentur. Horum omnium matrem dicit esse terram, quae eas ex se per verbum produxit, sicut mare pisces.

Audivimus autem supra, Deum ad aquam dixisse: „Moveatur aqua etc." ut iste motu suo impleretur mare piscibus, et aër volucribus, ac postea primum additam generationem. Hic de animalibus terrestribus alio verbo utitur, et dicit: „Producat terra", non dicit: „Moveatur". Est enim terra corpus quiescens. Ideo in quarto die etiam dixit: „Herbificet terra"; vult enim, ut sine motu emittat animalia et herbas.

An autem ista animalia similitudine hominis ex gleba sunt formata, an eruperint subito, etsi nihil definiat scriptura, tamen quia formationem hominis singulari consilio celebrat Moses, sentio exstitisse ani-

malia terrae, sicut pisces subito natos in mari. Quod autem hic non addit benedictionem, patet. Infra enim una cum homine ea complectitur, et nunc satis fuit dicere: „Vidit Deus, et erat valde bonum". Sed accedamus jam ad ultimum et pulcherrimum opus Dei, ad hominis creationem.

Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.

Hic iterum nova phrasi Moses utitur. Non dicit: Mare agitetur, herbescat, aut producat terra, sed faciamus. Ergo includit manifestam deliberationem et consilium, cujus nihil simile fecit in prioribus creaturis. Ibi enim sine deliberatione et consilio dixit: „Agitetur mare, producat terra" etc. Hic autem Deus se ad consilium vocat, et indicit quasi deliberationem, cum hominem creare vellet.

Primum igitur significatur hic insignis differentia hominis ab omnibus aliis creaturis. Magnam similitudinem cum homine habent bestiae; simul habitant, simul aluntur, simul comedunt, et iisdem vescuntur, dormiunt et quiescunt apud nos. Si igitur conversationem, victum, et alimoniam consideres, magna est similitudo.

Sed insignem differentiam inter ista animalia et hominem Moses hic ostendit, cum dicit, singulari Dei consilio et providentia hominem esse conditum. Ac significat, hominem esse creaturam longe excellentem reliqua animalia, quae vivunt corporalem vitam, praesertim cum adhuc natura esset incorrupta. Epicurus sentit, hominem tantum procreatum ad edendum et bibendum. Hoc autem est hominem non separare ab aliis bestiis, quae etiam suas voluptates

habent et sequuntur. Textus autem hic potenter separat hominem, cum dicit, Deum certo consilio de homine faciendo cogitasse, nec id solum, sed de homine faciendo ad imaginem Dei. Haec imago longe aliud est, quam cura ventris, cibus et potus, quae bestiae etiam intelligunt et appetunt.

Mose igitur spiritualibus significat, nos ad excellentiorem vitam esse conditos, quam haec corporalis esset futura in natura etiam integra. Bene autem dicunt doctores, si Adam non esset lapsus per peccatum, tum finito certo numero sanctorum ab animali vita ad spiritualem vitam Deum translaturum fuisse. Nam Adam non erat sine cibo, potu, et generatione victurus; cessassent autem ista corporalia praefinito tempore post impletum numerum sanctorum, et Adam cum posteritate sua esset translatus ad aeternam et spiritualem vitam. Ista autem opera corporalis vitae, edere, bibere, procreare etc. fuissent quaedam servitus Deo grata, quam etiam Deo sine vitio concupiscentiae, quae nunc post peccatum est, praestitissemus sine omni peccato et sine metu mortis. Haec profecto jucunda et suavis fuisset vita, de qua cogitare quidem licet, assequi autem in hac vita eam non licet. Hoc tamen habemus, quod spiritualem vitam, et finem vitae in paradiso cogitatum et destinatum a Deo post hanc vitam credimus, et certo exspectamus per meritum Christi.

Observandus igitur est praesens textus, quo ita magnifice ornat et ab omnibus aliis creaturis separat Spiritus sanctus humanam naturam. Corporalis quidem seu animalis vita similis erat futura bestiarum vitae. Nam sicut bestiae cibo, potu, quiete indigent ad reficienda corpora, ita Adam quoque in innocen-

tia his usurus erat. Sed quod additur, conditum esse hominem ita in animalem vitam, ut esset tamen factus ad imaginem Dei et similitudinem, haec est significatio alterius et melioris vitae, quam animalis.

Habuit igitur Adam duplicem vitam, animalem et immortalem, sed nondum revelatam plane, sed in spe. Interim edisset, bibisset, laborasset, generasset etc. Haec paucis admonere volui de differentia ista, quam Deus facit per suum consilium, quo discernit nos ab aliis animalibus, cum quibus nos sinit vivere. Infra repetemus haec pluribus.

Secundo verbum „faciamus" pertinet ad mysterium fidei nostrae confirmandum, qua credimus ab aeterno unum Deum, et distinctas tres personas in una divinitate, Patrem, Filium et Spiritum sanctum. Iudaei quidem varie conantur hunc locum eludere, sed nihil solide contra afferunt. Molestat enim eos hic locus usque ad mortem, ut utar verbo Occae, qui ita appellat molestas et taediosas rationes, quas non potest solvere.

Dicunt autem Iudaei, Deum sic loqui cum Angelis; item cum terra et aliis creaturis. Sed quaero ego, cur id non antea quoque fecit? secundo, quid pertinet ad Angelos hominum creatio? tertio non nominat Angelos, sed simpliciter „nos" dicit. Igitur de factoribus et creatoribus loquitur. Hoc certe non potest dici de Angelis. Quarto etiam hoc certum est, nullo modo dici posse nos ad Angelorum imaginem creatos esse. Quinto, utrunque hic ponitur „faciamus et fecit", in plurali et singulari, ideo clare et potenter significat nobis Moses, intus et in ipsa divinitate et creatrice essentia inseparabilem et aeternam

pluralitatem esse. Hoc ne portae quidem inferorum nobis adiment.

Deinde, quod de terra Iudaei dicunt, Deum cum terra loqui, etiam frivolum est; terra enim non est factrix nostra. Deinde cur non potius ad solem loqueretur, cum Aristoteles dicat: Homo et sol generant hominem. Sed ne hoc quidem convenit, quia non sumus facti ad imaginem terrae, sed sumus facti ad illorum factorum imaginem, qui dicunt „faciamus". Hi factores sunt tres distinctae personae in una divina essentia. Harum trium personarum nos sumus imago, sicut post audiemus.

Hoc autem extreme ridiculum est, quod Iudaei dicunt, Deum sequi principum consuetudinem, qui reverentiae causa de se in plurali numero loquuntur. Sed hanc cancellariam (ut sic dicam) Spiritus sanctus non imitatur, nec agnoscit scriptura sancta hunc loquendi modum. Quare est hic certo significata Trinitas, quod in una essentia divina sunt tres personae, Pater, Filius et Spiritus sanctus, ita ut ne active quidem Deus separetur, quia omnes tres personae hic concurrunt, et dicunt, „faciamus". Nec Pater facit alium hominem, quam Filius, nec Filius alium quam Spiritus sanctus, sed Pater, Filius, Spiritus sanctus, unus et idem Deus, auctor et creator est ejusdem operis.

Ad hunc modum neque objective Deus potest separari; neque enim Pater cognoscitur, nisi in Filio, et per Spiritum sanctum. Quare sicut active, ita quoque objective unus Deus est, qui tamen intra se substantive seu essentialiter est Pater, Filius, Spiritus sanctus, tres distinctae personae in una divinitate.

Haec testimonia debent nobis cara esse et grata. Etsi enim tum Iudaei, tum Turcae nos rident, quod sentimus, unum Deum et tres personas esse, tamen, nisi scripturae auctoritatem impudenter negare volent, cogentur hoc loco, sicut etiam superius citatis, nostram sententiam sequi. Eludere possunt haec, sicut Iudaei studiose faciunt, sed interim manet in eorum cordibus ille aculeus, cur dicat „faciamus"; item, cur Moses utatur plurali nomine אֱלֹהִים. Has cogitationes non possunt excludere ex animo, etsi varia conari et quaerere possunt. Si autem sapientia esset, talia testimonia eludere, num nobis ingenium deesse putas, ut non possimus eadem facere? Sed major apud nos est scripturae auctoritas, praesertim cum novum testamentum id clarius ostendat, et Filius, qui in sinu Patris est, nos eadem doceat multo clarius, cui non credere summa blasphemia et aeterna mors est. Quare valeant isti excaecati depravatores divinorum dogmatum usque ad suum judicium.

Sed, inquies, ista sunt obscuriora, quam ut per ea probari debeat tam magnus articulus fidei. Respondeo: Oportuit eo tempore ista ita obscure dici divino consilio, vel saltem ob hanc causam, quia omnia erant reposita in illum futurum Dominum, ad cujus adventum restitutio omnium reservabatur, omnis cognitionis et omnium revelationum. Quae igitur antea per aenigmata quasi erant proposita, ea Christus evolvit, et clare jussit praedicari. Et tamen sancti Patres hanc cognitionem per Spiritum sanctum habuerunt, quanquam non ita clare, ut nunc, cum audimus in novo testamento nominari Patrem, Filium et Spiritum sanctum. Veniente enim Christo oportuit illa signacula solvi et clare praedicari, quae ob-

scuris verbis antea erant tradita, tantum propter reverentiam futuri magistri. Ac nisi Spiritus sanctus hanc cognitionem claram distulisset in novum testamentum, longe ante Christum natum exstitissent Ariani. Quare ultimis temporibus voluit Spiritus sanctus hunc solem cognitionis Diabolo objicere, ut praestringerentur ejus oculi, et ipse magis invideret hanc tam claram cognitionem hominibus, atque ita vehementius torqueretur.

Tertio agitatur hic quasi mare quaestionum, quid sit imago illa Dei, ad quam Moses hominem dicit factum esse? Ac Augustinus in hoc loco explicando multus est, praesertim in libro de Trinitate. Doctores autem reliqui fere Augustinum sequuntur, qui Aristotelis divisionem retinet, quod imago Dei sint potentiae animae, memoria, mens vel intellectus, et voluntas; in his tribus dicunt consistere imaginem Dei, quae in omnibus hominibus est. Sicut enim in divinis, inquiunt, verbum nascitur ex substantia Patris, et Spiritus sanctus est complacentia patris: ita in homine ex memoria procedit verbum cordis, quod est mens; eo producto, prodit voluntas, quae videt mentem, et ea delectatur.

Similitudinem autem dicunt esse in donis gratuitis; sicut enim similitudo est quaedam perfectio imaginis, ita dicunt, naturam perfici per gratiam. Itaque similitudo Dei est, quod memoria ornatur spe, intellectus fide, et voluntas caritate. Ad hunc modum, inquiunt, homo est creatus ad imaginem Dei, hoc est, homo habet mentem, memoriam et voluntatem. Item, homo est creatus ad similitudinem Dei, hoc est, intellectus est illuminatus fide, memoria confirmata spe ac constantia, et voluntas ornata caritate.

Tertio faciunt etiam alias divisiones, memoriam esse imaginem potentiae Dei, mentem sapientiae, et voluntatem justitiae, etc. Ad hunc modum Augustinus praecipue, et post eum alii eo incubuerunt, ut diversas trinitates in homine excogitarent; putaverunt enim hoc modo imaginem Dei facilius posse conspici. Sicut autem hae non injucundae speculationes arguunt acuta et otiosa ingenia, ita minime faciunt ad imaginem Dei recte explicandam.

Quare etsi istam diligentiam et cogitationes has non damno nec reprobo, quibus omnia rediguntur ad trinitatem, tamen haud scio, an sint valde utiles, praesertim cum ea postea longius ducantur. Nam huc quoque affertur disputatio de libero arbitrio, quae ex imagine ista nascitur. Ita enim dicunt: Deus est liber; ergo cum homo ad imaginem Dei sit conditus, habet etiam liberam memoriam, mentem et voluntatem. Ad hunc modum multa excidunt, quae aut improprie dicuntur, aut postea impie accipiuntur. Ita nata est hinc periculosa sententia, qua pronuntiant, Deum ita gubernare homines, ut eos proprio motu sinat agere. Ex hoc dicto multae incommodae opiniones enatae sunt. Simile est, quod citatur: Deus, qui creavit te sine te, non salvabit te sine te. Hinc conclusum est, liberum arbitrium concurrere tanquam causam praecedentem, et efficientem salutis. Non dissimile est Dionysii dictum, periculosius superioribus, ubi dicit: Quanquam daemones et homo ceciderunt, inquit, tamen naturalia manserunt integra, ut sunt mens, memoria, voluntas etc. Sed si hoc verum est, sequitur, quod homo viribus naturae possit facere, ut salvus fiat.

Hae tam periculosae Patrum sententiae in om-

nibus ecclesiis et scholis agitatae sunt, neque sane video, quid Patres voluerint per eas efficere. Quare consulo, ut cum judicio legantur. Saepe loquuntur ex affectu et proprio sensu, quem nos non habemus, nec habere possumus, cum occasiones similes non habeamus. Imperiti igitur sine judicio omnia arripiunt in suo sensu, et non in eo, quem Patres habuerunt. Sed omitto haec, et ad rem venio:

Vereor autem, ne, postquam haec imago per peccatum amissa est, non satis eam possimus intelligere. Memoriam, voluntatem et mentem habemus quidem, sed corruptissima et gravissime debilitata, imo, ut clarius dicam, prorsus leprosa et immunda. Si enim istae potentiae sunt imago Dei, sequetur etiam, Satanam ad imaginem Dei conditum esse, qui profecto illa naturalia longe habet validiora, quam nos habemus, sicut est memoria et intellectus summus, et voluntas obstinatissima.

Ergo est imago Dei longe aliud, nempe opus Dei singulare. Si qui tamen contendunt, has potentias esse imaginem istam, fateantur, eas quasi leprosas et immundas esse. Sicut leprosum hominem tamen hominem appellamus, quanquam in carne leprosi omnia paene mortua sunt et stupent, nisi quod ad libidinem commoventur vehementius.

Quare imago Dei, ad quam Adam fuit conditus, fuit res longe praestantissima et nobilissima, cum scilicet nulla lepra peccati neque in ratione, neque voluntate haesit. Sed et interiores et exteriores sensus omnes fuere mundissimi. Intellectus fuit purissimus, memoria optima, et voluntas sincerissima in pulcherrima securitate, sine omni metu mortis, et sine sollicitudine ulla. Ad haec interiora accessit etiam

illa corporis et omnium membrorum pulcherrima et excellentissima virtus, qua omnes reliquas naturas animatas vicit. Plane enim existimo, ante peccatum Adae oculos ita fuisse acutos et claros, ut lyncem et aquilam superaret. Leones autem et ursos, quorum maximum robur est, ipse fortior tractavit non aliter, quam nos catulos tractamus. Fructuum quoque, quibus usus est cibo, longe major fuit tum suavitas, tum virtus, quam nunc.

Sed post lapsum irrepsit mors, tanquam lepra, in omnes sensus, ita ut ne intellectu quidem imaginem istam possimus assequi. Adam non cognovisset suam Hevam, nisi securissimo animo erga Deum, et voluntate obediente Deo, sine omni vitiosa cogitatione. Nunc post peccatum norunt omnes, quantus sit furor in carne, quae non solum furiosa est in concupiscendo, sed etiam in fastidiendo, postquam nacta est, quod voluit. Utrinque igitur nec ratio nec voluntas integra cernitur, sed furor plus quam belluinus. Haec an non gravis et noxia lepra est, qua Adam caruit ante peccatum? Praeterquam quod habuit majores vires et acriores sensus, quam reliqua animantia. Apri quantum hodie auditu, aquilae quantum visu, leo quantum viribus hominem antecellit? Quare nemo cogitare potest, quanto melior natura tum fuerit, quam nunc est.

Ergo imaginem Dei sic intelligo, quod Adam eam in sua substantia habuerit, quod non solum Deum cognovit, et credidit, eum esse bonum, sed quod etiam vitam vixerit plane divinam, hoc est, quod fuerit sine pavore mortis et omnium periculorum, contentus gratia Dei. Sicut in Heva apparet, quae cum serpente sine omni metu loquitur, sicut nos cum

agno aut cane. Ideo etiam istam poenam proponit Deus, si transgrediantur praeceptum: „Quacunque die comederis ex ligno hoc, morte morieris“, quasi dicat: Adam et Heva, vos nunc vivitis securi, mortem non sentitis, nec videtis. Haec est imago mea, qua vivitis, sicut Deus vivit. Si autem peccaveritis, amittetis hanc imaginem, et moriemini.

Nunc igitur videmus, quanta pericula, quot mortes et mortis occasiones misera haec natura cogitur experiri et sustinere praeter foedam concupiscentiam et alios furores peccati ac inordinatos motus, qui in omnium animis sunt. Nunquam sumus securi in Deo, terror et pavor etiam in somnis nos exercent. Haec et similia mala sunt imago Diaboli, qui ea nobis impressit. Adam autem in summa voluptate et securitate vixit; non ignem, non aquam metuit, non metuit alia incommoda, quibus haec vita infestatur, et nos nimium metuimus.

Extenuent igitur peccatum originis, qui volent; profecto apparet tum in peccatis, tum in poenis, longe esse maximum. Inspice solam libidinem, an non est vastissima, tum concupiscendo, tum fastidiendo? Quid autem de odio erga Deum et blasphemiis dicemus? Hi enim sunt lapsus illi insignes, qui vere arguunt, imaginem Dei amissam esse.

Ergo cum de imagine illa loquimur, loquimur de re incognita, quam non solum non sumus experti, sed perpetuo contraria experimur, et nihil praeter nuda vocabula audimus. Fuit enim in Adam ratio illuminata, vera notitia Dei, et voluntas rectissima ad diligendum Deum et proximum, sicut Adam Hevam suam complexus est, et statim agnovit ut suam carnem. Ad haec accesserunt alia leviora, sed longe

maxima, si cum nostra infirmitate conferas, nempe cognitio naturae perfecta, animalium, herbarum, fructuum, arborum et aliarum creaturarum.

Haec omnia simul conjuncta an non talem virum constituunt et faciunt, in quo imaginem Dei relucere sentias? maxime cum addas etiam imperium in creaturas, ut sicut Adam et Heva Deum agnoverunt Dominum, ita postea ipsi reliquis creaturis in aëre, aqua, terra dominati sunt. Hanc majestatem quis poterit verbis assequi? Nam ego credo, Adam ita potuisse uno verbo imperare leoni, sicut nos imperamus assuefacto cani. Ac liberum ei fuit terram colere ad proferenda ea, quae vellet. Nam spinas et tribulos tum non fuisse, sequentia probabunt, sicut neque bestias tam immanes tum fuisse puto, ut nunc sunt.

Sed peccati originalis ista culpa est, quo vitium contraxit tota reliqua creatura, ut solem ante peccatum clariorem, aquam puriorem, arbores fertiliores, agros fecundiores esse existimem. Per peccatum autem et illum horribilem lapsum non solum caro lepra peccati deformata est, sed omnia, quibus haec vita utitur, corrupta sunt, sicut infra clarius dicemus.

Hoc autem nunc per evangelium agitur, ut imago illa reparetur. Manserunt quidem intellectus et voluntas, sed valde vitiata utraque. Evangelium igitur hoc agit, ut ad illam et quidem meliorem imaginem reformemur, qua*) in vitam aeternam, vel potius in spem vitae aeternae renascimur per fidem, ut vivamus in Deo et cum Deo, et unum cum ipso simus, sicut Christus dicit.

Neque

*) Edit. princ. quia.

Neque vero ad vitam solum renascimur, sed etiam ad justitiam; quia fides arripit meritum Christi, et statuit, nos per Christi mortem liberatos esse. Inde alia justitia nostra oritur, nempe illa vitae novitas, qua studemus obtemperare Deo, edocti verbo, et adjuti per Spiritum sanctum. Sed haec justitia in hac vita incipitur tantum, neque potest in hac carne esse perfecta. Placet autem Deo, non tanquam perfecta justitia, aut tanquam pretium pro peccatis, sed quia proficiscitur ex corde, quod nititur fiducia misericordiae Dei per Christum. Deinde hoc quoque fit per evangelium, ut conferatur nobis Spiritus sanctus, qui resistit in nobis incredulitati, invidiae et aliis vitiis, ut serio optemus ornare nomen Domini et verbum ejus etc.

Ad hunc modum incipit imago ista novae creaturae reparari per evangelium in hac vita, sed non perficitur in hac vita; cum autem perficietur in regno Patris, tunc erit voluntas vere libera et bona, mens vere erit illuminata, et memoria constans, tunc fiet etiam, ut omnes creaturae aliae magis nobis sint subjectae, quam in Paradiso Adae fuerunt.

Antequam hoc in nobis compleatur, non possumus satis scire, quid illa imago Dei, per peccatum in Paradiso amissa, fuerit. Hoc autem, quod dicimus, fides et verbum docent, quae tanquam ex longinquo ostendunt illam gloriam divinae imaginis. Sicut autem coelum et terra initio quasi rudia corpora fuerunt, priusquam lux esset addita, itapii illam imaginem rudem intra se habent, quam Deus perficiet in novissimo die in iis, qui verbo crediderunt.

Ergo fuit praestantissimum quiddam illa imago Dei, in quam inclusa fuit vita aeterna et securitas

aeterna et omnia bona: ita autem per peccatum haec imago obscurata et vitiata est, ut eam ne quidem intellectu possimus assequi. Nam etsi vocabula sonamus, quis est, qui possit intelligere, quid sit esse in vita secura sine pavoribus et periculis, sapientem, rectum, bonum, et liberum ab omnibus calamitatibus tum spiritualibus tum corporalibus? His autem majus fuit, quam etiam aeternae vitae fuit capax. Nam ita fuit conditus, ut, quam diu in hac corporali vita viveret, terram coleret, non tanquam opus molestum faciens, aut labore defatigans corpus, sed cum summa voluptate, non tempus fallens, sed Deo obediens, et ejus voluntati parens.

Hanc corporalem vitam exceptura erat spiritualis vita, in qua nec uteretur cibis corporalibus, nec alia, quae in hac vita solent, faceret, sed viveret angelicam et spiritualem vitam. Nam ita pingitur nobis futura vita in scriptura sancta, quod nec bibemus, nec comedemus, neque alias corporales actiones exercebimus. Ideo Paulus dicit (1. Cor. 15, 45.): „Primus homo factus est in animam viventem"; hoc est, vivit vitam animalem, quae indiget cibo, potu, somno etc. Sed „secundus renovabitur in spiritum vivificantem", hoc est, erit spiritualis homo, ubi redibit ad imaginem Dei; erit enim similis Deo in vita, justitia, sanctitate, sapientia etc. Nunc sequitur:

Dominetur piscibus maris etc.

Hic pulcherrimae creaturae, quae cognoscit Deum, et est imago Dei, in qua lucet similitudo divinae naturae per rationem illuminatam, per justitiam et sapientiam tribuitur regnum, et fiunt Adam et Heva rectores terrae, maris et aëris. Committitur autem

eis hoc dominium non solum consilio, sed etiam expresso mandato. Ubi primum exclusivam hanc diligenter consideremus, quod nulli bestiae dicitur ut dominetur, sed simpliciter omnia animalia, imo terra cum omnibus terra nascentibus subjicitur Adae, quem Deus vocali mandato et expresso constituit regem super totam creaturam animalem. Nam ista verba auribus audierunt Adam et Heva, cum diceret Deus: „Dominamini". Ergo nudus homo sine armis et muris, imo etiam sine vestitu omni in sola sua nuda carne dominatus est omnibus volucribus, feris et piscibus.

Hanc imaginis divinae particulam etiam amisimus, ita ut ne intelligamus quidem illam plenitudinem laetitiae et voluptatis, quam ex totius creaturae animalis inspectione Adam habuit. Sed omnia leprosa, imo stupida et plane mortua hodie sunt. Quis enim potest cogitare istam quasi portionem divinae naturae, quod Adam et Heva omnes omnium animalium affectus, sensus, et vires omnes intellexerunt? Quale enim regnum fuisset, nisi hoc scivissent? Atque in sanctis in hac vita aliqua Dei cognitio ex verbo et Spiritu sancto cernitur. Sed illa naturae cognitio, ut omnes vires arborum, herbarum, naturas omnes bestiarum perspiciamus, haec in hac vita plane est irreparabilis.

Si igitur volumus praedicare insignem philosophum, praedicemus primos nostros parentes, cum adhuc essent a peccato puri. Hi enim cognitionem Dei perfectissimam habuerunt; quomodo enim nescirent eum, cujus similitudinem in se habebant et sentiebant? Deinde etiam stellarum et totius astronomiae rationem certissimam habuerunt.

Haec fuerunt in Heva aeque atque in Adamo, sicut ostendit oratio Hevae, cum serpenti respondet de ligno in medio Paradisi. Ibi satis apparet, novisse eam suum finem, ad quem esset condita, et auctorem ostendit, per quem id sciat. Ait enim: „Dominus dixit“. Igitur non ex solo Adamo haec audivit, sed ipsa natura adeo fuit pura et plena cognitione Dei, ut verbum Dei per se intelligeret et videret.

Hujus cognitionis nos hebetes, et quasi emortuas reliquias habemus. Animalia autem caetera omnino hac cognitione carent, nesciunt creatorem, originem, et finem suum, unde et cur creata sint. Ergo prorsus carent illa similitudine Dei. Ideo Psalmus quoque hortatur (Ps. 32, 9.): „Nolite fieri sicut equus et mulus“.

Etsi igitur imago ista paene tota sit amissa, tamen maxima est differentia hominis et caeterorum animalium. Tum autem ante peccatum longe major et illustrior fuit differentia, cum cognoscerent Adam et Heva Deum et omnes creaturas, et quasi absorpti essent toti in bonitate et justitia Dei. Hinc inter ipsos quoque insignis animorum et voluntatum conjunctio fuit. Nec alia species in toto mundo Adae suavior et venustior est visa, quam Heva sua. Nunc uxor est, sicut gentes dicunt, necessarium malum. Ac cur malum vocent, satis manifeste cernitur, sed causam mali nesciunt, Satanam scilicet, qui hanc naturam sic depravavit et corrupit.

Quae autem efficimus in vita, ea non fiunt per dominium, quod Adam habuit, sed per industriam et artem. Sicut videmus, dolo et fraude capi aves et pisces; sic arte cicurantur bestiae. Nam quae maxime domestica sunt, ut anseres, gallinae, tamen per se et

sua natura fida sunt. Ergo leprosum hoc corpus habet adhuc Dei beneficio speciem aliquam dominii in alias creaturas. Sed id perexiguum est, et longe inferius illo primo dominio, ubi non arte, non dolis opus fuit, sed simpliciter divinae voci paruit creatura, cum juberentur Adam et Heva dominari eis.

Ergo nomen et vocabulum dominii retinemus seu nudum titulum; ipsa autem res fere tota amissa est. Et tamen bonum est ista scire et cogitare, ut suspiremus illum venturum diem, in quo haec nobis restituentur, quae in Paradiso per peccatum amisimus. Exspectamus enim eam vitam, quam exspectasset quoque Adam. Atque hoc recte miramur, et Deo ob id gratias agimus, quod nos peccato sic deformati, sic hebetes, stupidi et mortui quasi, per beneficium Christi exspectamus eandem gloriam vitae spiritualis, quam Adam exspectaturus erat, si mansisset in sua animali vita, quae imaginem Dei habebat.

Et creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creavit illum.

Hic non utitur vocabulo similitudinis, sed tantum imaginis. Forte autem voluit vitare ἀμφιβολίαν, et ideo repetivit nomen imaginis. Aliam causam repetitionis nullam video, nisi eam accipiamus pro emphasi, ut sit significatio creatoris gaudentis et triumphantis in isto pulcherrimo opere, quod fecit, ut significet Moses, Deum non sic delectatum in aliis creaturis, sicut in homine, quem ad suam similitudinem creavit. Cetera animalia dicuntur vestigia Dei, solus autem homo est imago Dei, sicut est in sententiis. Nam in ceteris creaturis cognoscitur Deus ceu in vestigio, in homine autem, praesertim in Adamo, vere

cognoscitur, quia in eo est sapientia illa, justitia et omnium rerum cognitio, ut recte dicatur μικρόκοσμος. Intelligit enim coelum, terram et totam creaturam. Hoc igitur delectat Deum, quod sic pulchram fecerit creaturam.

Sine dubio autem, sicut tum Deus oblectatus est in isto consilio et opere hominis creati, ita hodie quoque delectatur in restituendo hoc suo opere per Filium suum, et nostrum liberatorem Christum. Haec utile est cogitare, quod scilicet Deus optima de nobis cogitat, et delectatur in ista cogitatione et consilio suo de restitutione in spiritualem vitam per resurrectionem mortuorum, qui crediderunt in Christum.

Masculum et feminam creavit eos.

Ne videretur mulier excludi ab omni gloria futurae vitae, comprehendit Moses utrunque sexum; videtur enim mulier quoddam diversum esse animal a viro, quod et membra habet dissimilia, et ingenium longe infirmius. Ac quamvis Heva fuerit praestantissima creatura, similis Adae, quod ad imaginem Dei attinet, hoc est, ad justitiam, sapientiam et salutem, tamen fuit mulier. Sicut enim sol praestantior est luna, quanquam luna quoque sit praestantissimum corpus, ita mulier etsi esset pulcherrimum opus Dei, tamen non aequabat gloriam et dignitatem masculi.

Ideo autem conjungit hic Moses utrunque sexum, et dicit, Deum creasse masculum et feminam, ut significet Hevam quoque a Deo factam fuisse, consortem imaginis et similitudinis divinae, item imperii super omnia. Sic adhuc hodie est mulier consors futurae vitae, sicut Petrus dicit, quod sint cohaeredes ejusdem gratiae (1. Petr. 3, 7.). Et in oeconomia est

uxor dominii consors, et habet communem possessionem prolis, substantiae, et tamen magna differentia est sexus. Mas est ceu sol in coelo, femina velut luna, animalia sunt ceu stellae, quibus sol et luna dominantur. Ergo primum hoc ex sententia hac observemus, quod scripta sit, ne ille sexus excludatur ab omni gloria humanae naturae, quamvis inferior sit masculino sexu. De conjugio infra dicemus.

Secundo est hic argumentum contra Hilarium et alios, qui constituerunt, Deum omnia creasse simul. Confirmatur enim hic nostra sententia, quod isti sex dies fuerint vere sex dies naturales, quia hic dicit, quod Adam et Heva sint creati sexto die. Hunc textum non licet cavillari. De ordine autem creationis hominis dicet in sequenti capite, quod Heva aliquanto post Adamum non ex gleba terrae, sicut Adam, sed ex costa ejus sit facta, quam Deus ex latere dormientis Adae exemit. Haec omnia sunt temporalia opera, hoc est, quae tempus requirunt, nec simul uno momento facta sunt, sicut illa quoque, quod adducit Deus omne animal ad Adamum, et non invenitur simile ei, etc. Haec sunt temporalia et gesta in sexto die, quae breviter per anticipationem Moses hic attingit, et postea explicabit latius.

Multi doctores hoc quoque putant, Adamum sexto die peccasse, et celebrant sextum diem duplici nomine, quod, sicut Adam sexto die peccavit, ita Christus quoque sexto die passus sit. Haec an vera sint, ipsi viderint. Hoc Moses manifeste dicit, hominem in sexto die creatum, et ei uxorem additam esse. Mihi, sicut infra dicam, similius vero videtur, quod Adam peccaverit septimo die, hoc est in Sabbato, sicut adhuc Sabbatum ecclesiae infestat Satan, cum do-

cetur verbum, sed ne hoc quidem ex Mose manifesto ostendi potest. Sunt igitur utrinque rationes contra rationes, sicut Caesar Maximilianus solebat dicere. Quare relinquo ista dubia, ita ut sint in uniuscujusque arbitrio.

Lyra quoque recitat Iudaicam fabulam, cujus in Platone etiam alicubi fit mentio, hominem principio creatum cum utroque sexu, et postea virtute divina quasi discissum ceu dissectum, sicut dorsi et spinae forma videntur testari. Haec alii obscoenioribus nugis auxere. Sed secundum caput hos nugatores redarguit. Nam hoc si verum est, quomodo constabit, sumpsisse Deum unam de costis Adae, et ex ea aedificasse mulierem? Talmudica haec sunt, et tamen attingenda fuere, ut videamus Diaboli malitiam, qui tam absurda suggerit hominibus.

Cum hac fabula convenit, quod Aristoteles appellat mulierem virum occasionatum, et alii monstrum dicunt. Sed sint ipsi monstra et monstrorum filii, qui sic calumniantur, et rident creaturam Dei, in qua ipse Deus delectatus est, tanquam in nobilissimo opere, item quam videmus singulari consilio Dei conditam esse. Sed arguunt ista gentilia, quam ratio nihil possit certi de Deo et operibus Dei statuere, sed tantum rationes contra rationes fingit, neque quicquam perfecte aut solide docet.

Et benedixit.

Hoc de animalibus non dixit, igitur ea hic includit.

Fructificate.

Hoc est mandatum Dei additum creaturae. Sed, bone Deus, quid hic nobis per peccatum periit?

Quam enim ille status hominis beatus fuit, in quo generatio sobolis fuit conjuncta cum summa reverentia et sapientia, item cum cognitione Dei! Nunc ita oppressa est caro lepra libidinis, ut corpus in usu generationis plane brutescat, nec possit generare in cognitione Dei.

Mansit igitur generatio in humana natura, sed valde infirmata, imo plane oppressa lepra illa libidinis, ut paulo quam brutorum generatio sit moderatior. Huc accedunt pericula gestationis et partus, difficultas alendae prolis et alia infinita mala, quae omnia nos de magnitudine peccati originis docent. Ergo benedictio, quae in natura adhuc restat, quasi maledicta et humiliata est benedictio, si ad illam primam conferas, et tamen Deus eam condidit et conservat. Quare agnoscamus cum gratiarum actione illam quasi deformatam benedictionem, et inevitabilem carnis lepram, quae mera inobedientia est et foeditas annexa corporibus et animis, sentiamus esse peccati poenam. Exspectemus autem in spe mortem hujus carnis, ut liberemur ab his foeditatibus, et restituamur etiam supra illam primam Adae creationem.

Et dominamini piscibus maris.

Quis in ista prima creatione et integritate fuisset jumentorum, piscium et aliorum animalium usus, statuere liquido non possumus; adeo sumus obruti ignorantia Dei et creaturae. Hoc nunc videmus, nos vesci carnibus, leguminibus etc. Haec nisi in hoc usu essent, nesciremus, cur essent condita; nullum enim alium videmus aut habemus harum creaturarum usum. Sed Adae praeter victum, quem ex aliis et longe nobilioribus fructibus habuisset, non fuisset talis crea-

turarum usus, qualis hodie est; non enim vestitu, non pecunia indiguit, cui omnia subjecta essent; nec erat avaritia in ejus posteritate futura, sed praeter victum tantum ad admirationem Dei et voluptatem sanctam, nobis in hac naturae corruptione ignotam, creaturis usuri erant, ubi contra hodie et omnibus temporibus fere omnes creaturae vix satis sunt ad hominem alendum et juvandum. Quare, quid hoc dominium fuerit, non possumus ne cogitare quidem.

Dixitque Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen etc.

Hic vides, quantam curam Deus suscipiat pro homine creato. Primum condidit terram ceu domum, in qua viveret: deinde alia, quae necessaria judicabat ad vitam, ordinavit: tandem condito homini dedit donum generationis: nunc etiam cibum dat, ne quid ad vitam facillime degendam desit. Credo autem, si in ista innocentia mansisset Adam, pueros statim a partu procursuros fuisse ad illas voluptates fruendas, quas prima creatura attulit. Sed frustra commemoramus haec, quae neque cogitatione attingi possunt, et irrecuperabilia sunt in hac vita.

Et universa ligna.

Videtur Moses facere differentiam seminum et virescentis herbae, forte quod haec bestiarum, illa hominis usui servitura erant. Nam hoc mihi non est dubium, quin semina, quibus hodie ad victum utimur, longe fuerint praestantiora quam nunc. Deinde, quod Adam carnes, quibus nos nihil habemus lautius, tanquam minus suavem cibum, non fuerit prae aliorum fructuum terra natorum suavitate gustaturus.

Ex quorum fructuum usu non leprosa illa pinguedo, sed corporis pulchritudo et sanitas proventura erat, et sana humorum temperatura.

Nunc carnes non sufficiunt, non sufficiunt legumina, non frumenta, et saepius incommodiore victu valetudinis pericula incurrimus. Taceo illa plus quam pecuina peccata in immoderato usu cibi et potus, quae quotidie ingravescunt. Ergo manifesta maledictio est, quae propter peccatum secuta est. Nam etiam maledictas et noxias bestiolas ex terra, propter peccatum hominis maledicta, primum enata esse, verisimile est.

Sed hic quaestio incidit, quomodo conveniat, quod Adae omnia ligna agri fruenda conceduntur, et tamen postea singularis terrae pars, quam Paradisum vocat, ei colenda tribuitur? Item quaeritur, an Paradisus vocetur tota terra? etc. Sed haec differemus in secundum caput.

Viditque Deus cuncta, quae fecerat, et erant valde bona. Factumque est vespere et mane dies sextus.

Postquam absolvit Deus opera, loquitur more fatigati, quasi dicat: Ecce omnia optime paravi: coelum paravi ceu tectum; pavimentum terra est; possessio et opes sunt animalia cum omni apparatu terrae, maris et aëris, cibus, semina, radices, herbae. Ipse autem dominus horum homo est conditus, ut habeat cognitionem Dei et usum creaturarum, quem volet pro suo arbitrio, cum summa securitate, justitia, sapientia. Nihil deest: omnia sunt abundantissime creata, ad animalem vitam; igitur agam Sabbatum, etc.

Haec bona maxima ex parte omnia amissa sunt per peccatum, et sumus hodie ceu cadaver quoddam illius primi hominis, qui vix umbram istius regni retinemus. An non eum dicemus omnia amisisse, qui ex immortali factus est mortalis, ex justo peccator, ex accepto et grato homine homo damnatus? Quia jam homo est mortalis et peccator. Si autem haec non exsuscitant nos ad spem et exspectationem venturi diei et futurae vitae, nihil est, quod nos possit excitare. Haec pro explicatione primi capitis sufficiant. In sequenti docebit de opere sexti diei, quomodo homo sit conditus.

SECUNDUM CAPUT GENESIS.

Et perfecti sunt coeli et terra et omnis exercitus eorum.

Noster textus habet: „Et omnis ornatus eorum", sed in Ebraeo est „exercitus vel militia eorum" צְבָאָם. Ac Prophetae hunc loquendi modum retinuerunt, ut stellas et planetas appellarent militiam caeli. Sicut Ierem. 19, (13) est, quod Iudaei adoraverent „universam militiam coelestem", hoc est, solem, lunam et alias stellas, et Zeph. 1, (5.): „Disperdam eos, qui adorant super tecta militiam coeli." Et Stephanus Act. 7, (42.): „Servierunt, inquit, militiae coeli". Hujusmodi phrases a Mose Prophetae mutuati sunt, qui hoc in loco militari verbo stellas et luminaria coeli vocat exercitum seu militiam coeli; homines autem, bestias et arbores vocat militiam terrae. Fortasse in futurum eventum, quia Deus postea se vo-

eat Deum exercituum seu militiarum, hoc est, non tantum Angelorum seu spirituum, sed totius creaturae, quae ei militat et servit. Nam Satan, postquam propter peccatum a Deo abjectus est, tanto odio Dei et hominum impletus est, ut, si posset, uno momento mare piscibus, aërem volucribus, terram omnis generis fructibus orbaret, et omnia perderet. Sed Deus creavit istas creaturas omnes, ut stent in militia, et sine fine pugnent contra Diabolum pro nobis, et contra homines, dum nobis serviunt, ac nobis prosunt.

Consummavitque Deus in die septimo opus suum, quod fecerat, et quievit in die septimo ab omni opere suo, quod fecerat.

Hic quaestio oritur. Moses dicit, quievisse Dominum die septimo ab opere, quod fecerat, hoc est, cessasse operari in septimo die. Contra Christus Ioh. 5, (17.) dicit: „Pater meus operatur usque modo, et ego operor“. Facit autem ad hunc locum, quod epistola ad Ebraeos cap. 3, (18.) et 4, (3.) disputat de requie: „Si introibunt“, non quidem in terram promissionis, sed „in requiem meam“ etc.

Sed nos simpliciter sic respondemus, solutionem afferri ab ipso textu, cum dicit: „Perfecti sunt coeli et terra“. Sabbatum enim seu quies sabbati hoc significat, quod Deus sic cessaverit, ne conderet aliud coelum et aliam terram, non hoc significat, quod Deus coelum et terram tum conditam desierit conservare et gubernare. Nam de modo creationis superiore capite satis clare nos docuit Moses, Deum per verbum condidisse omnia: „Producat mare pisces, terra herbam, bestias“ etc. Item: „Crescite, replete

terram, mare". Haec verba usque hodie durant; ideo videmus multiplicationem sine fine. Itaque si mundus consisteret infinitis annis, virtus horum verborum non interiret, sed esset perpetua multiplicatio vi istius verbi seu primae, ut sic loquar, fundationis.

Facilis itaque est solutio. Quievit Deus ab opere suo, hoc est, contentus fuit illo coelo et terra tum condita per verbum; non creavit novos coelos, non novam terram, non novas stellas, non arbores novas. Et tamen operatur Deus adhuc, si quidem semel conditam naturam non deseruit, sed gubernat et conservat virtute verbi sui. Cessavit igitur a conditione, sed non cessavit a gubernatione. In Adamo coepit genus humanum, in terra coepit per verbum genus animale, ut sic dicam, in mari coepit piscale et volatile. Sed in Adamo et primis bestiolis seu animalibus non desierunt ista; manet adhuc hodie verbum super genus humanum dictum: „Crescite et multiplicamini", manet verbum: „Producat mare pisces et aves coeli". Omnipotens igitur verbi vis et virtus est, quod totam creaturam sic conservat et gubernat.

Clare igitur constituit Moses, quod verbum in principio fuerit. Quia autem crescunt, multiplicantur, conservantur et reguntur adhuc omnia eodem modo, quo a principio mundi, manifeste sequitur, verbum adhuc durare, nec esse mortuum. Quod igitur dicit: „Quievit Deus ab opere", non est referendum ad istum cursum rerum, quomodo conservantur et gubernantur, sed simpliciter ad initium, quod cessaverit Deus ab ordinibus condendis, ut vulgo loquuntur, et a novis speciebus, seu novis creaturis.

Ego, si meam personam spectes, sum quiddam novum, quia ante annos sexaginta nihil fui, sic mun-

dus judicat; sed Dei aliud est judicium; nam coram Deo sum generatus et multiplicatus statim in principio mundi, quia hoc verbum: „Et dixit Deus: Faciamus hominem", me quoque creavit. Quidquid enim Deus voluit condere, hoc tum, cum diceret, condidit. Non subito nostris oculis apparuerunt omnia. Sicut enim sagitta, aut globus, qui ex bombarda mittitur (nam in hoc major celeritas est), uno quasi momento ad metam dirigitur, et tamen per certum intervallum mittitur: ita Deus per verbum suum currit ab initio usque ad finem mundi. Non enim apud Deum sunt prius et posterius, citius aut tardius, sed omnia sunt ejus oculis praesentia. Est enim simpliciter extra temporis rationem.

Ergo verba illa: „Dixit Deus: Fiat, crescite, multiplicamini", sic constituunt creaturas, ut nunc sunt, et erunt usque ad finem mundi. Cessavit autem a condendis novis. Non enim condidit novam terram, non coelum novum, sed sicut solem et lunam voluit currere, ita adhuc currunt. Sicut tum replevit mare piscibus, coelum volatilibus, terram pecudibus, ita sunt ista consummata, et manent adhuc ac conservantur. Sicut Christus dicit: „Pater operatur usque modo, et ego operor". Verbum enim, quod in principio dixit, adhuc est. Sicut Psalm. 33, (9.) ait: „Ipse dixit et facta sunt".

Sed hic opponitur aliud, nempe, quomodo verum sit, Deum nihil novi condidisse, cum tamen constet, arcum seu iridem tempore Noha conditam. Item post Adae lapsum minatur Dominus, futurum, ut terra producat tribulos et sentes, quos non fuerat producturа, si Adam non peccasset. Item de serpente dicitur, quod debeat repere pronus humi, qui pro-

vel dubio, sicut initio conditus fuit, rectus incessit, sicut hodie cervi et pavones incedunt? Haec certe est nova conditio, facta per novum verbum. Item nisi Adam non esset lapsus in peccatum, non fuisset ista luporum, leonum, ursorum ferocitas. Plane nihil in tota creatura homini aut molestum aut noxium fuisset. Nam textus clare dicit, omnia a Deo condita fuisse bona. Nunc, quaeso, quantae molestiae sunt? Ipsum corpus quot et quantis incommodis morborum saltem est obnoxium? Omittam pulices, muscas, araneos; quantum periculorum est a reliquis truculentis et venenatis bestiis? Sed ut nihil horum sit, certe hoc maxime est novum, quod virgo parit filium Dei. Ergo Deus septimo die non cessavit, sed operatur, non tantum conservando creaturam, sed etiam mutando et novando creaturam. Nec est verum, quod supra posuimus, abstinuisse Deum a novis ordinibus condendis.

Respondeo: Moses hic loquitur de natura incorrupta; si igitur homo stetisset in ea innocentia, qua erat conditus, non exstitissent spinae, non tribuli, non morbi, non vis bestiarum ulla. Sicut ex eo satis apparet, quod Heva sine metu non aliter cum serpente loquitur, quam nos cum delicata avicula, aut blando catello. Nec mihi dubium est, serpentem fuisse pulcherrimam creaturam, cum singulari hoc dono ornatam, ut inter reliquas bestias haberet primam laudem calliditatis, sicut calliditatis laudem habent vulpeculae, mustelae etc.

Ergo cum Adam adhuc esset sanctus et innocens, omnia animantia cum summa voluptate ei cohabitarunt, parata ad omnis generis officia. Nec fuisset, si ita permansisset metus a diluvio, et per consequens

neque

neque iris seu arcus extitisset. Sed peccatum causa extitit, cur multa Deus aliter faceret. Ac in extremo die longe major totius creaturae mutatio et renovatio erit, quae, sicut Paulus dicit, Rom. 8, (20.) propter peccatum nunc vanitati est subjecta.

Quod igitur Moses dicit, quievisse Dominum, loquitur de conditione originalis mundi. In eo, quia non fuit peccatum, ideo nihil novi creatum est, non fuerunt tribuli, non spinae; serpentes et bufones, etsi erant, tamen erant sine veneno, et sine cupiditate nocendi. Ad hunc modum loquitur de creatione mundi in sua perfectione. Erat tum mundus purus et innocens propter hominem purum et innocentem. Nunc, cum alius sit homo propter peccatum, etiam mundus coepit esse alius, hoc est, ad lapsum hominis secuta est corruptio et maledictio creaturae. „Maledicta terra, ait Deus ad Adam, propter te; spinas et tribulos germinabit tibi“. Et ad peccatum unius maledicti Cain maledicitur terra, ut etiam culta non reddat virtutem suam. Postea ad peccatum totius mundi venit diluvium, et deletur universum genus humanum, paucis justis servatis, ne promissio de Christo non impleretur. Sicut autem apparet, terram deformatam esse per peccatum, ita credo ego, solis quoque lumen clarius et pulchrius fuisse, cum crearetur, ante peccatum hominis.

Est usitatum verbum in scholis theologorum: Distingue tempora et concordabis scripturas. Quare multo aliter loquendum nobis est de mundo post illam miseram corruptionem, quae per peccatum secuta est, quam de illo originali puro et integro mundo. Consideremus exemplum, quod ante oculos est. Terram promissionis qui viderunt hodie, dicunt ni-

hil simile esse illi commendationi, quae extat in sacris literis. Itaque cum eam Comes Stolbergensis singulari diligentia perlustrasset, dixit, sibi suum agrum, quem in Germania haberet, esse gratiorem. Nam propter peccatum, propter impietatem et malitiam hominum terra in salsuginem est posita, ut ait Psalm. 107, (34.). Sic Sodoma, antequam igni de coelo periit, fuit ceu Paradisus quaedam Gen. 13, (10.).

Sic in genere peccatum sequitur maledictio, maledictio autem mutat res, ut ex optimis fiant pessima. Loquitur itaque Moses de creaturarum consummatione, qualis fuit ante peccatum. Si enim homo non peccasset, omnes bestiae mansissent in obedientia, donec Deus hominem transtulisset de Paradiso seu terra; sed post peccatum omnia sunt mutata in deterius.

Ad hunc modum manet solutio supra posita, quod Deus in sex diebus consummavit opus suum, hoc est, quod desiit a constituendis ordinibus, et quicquid facere voluit, tum fecit. Non dixit denuo: Fiat nova terra, novum mare etc. Quod autem virgo Maria peperit filium Dei, manifestum est, ejus quoque beneficii causam fuisse calamitatem nostram, in quam per peccatum incidimus. Sic autem Deus illud mirabile et ingens opus fecit, ut prius id per verbum suum se ostenderet facturum esse. Sicut etiam alia miracula per verbum Deus significavit futura esse.

Haec jam est prima quaestio de eo, quod consummaverit Deus coelum et terram, et nihil novi fecerit. Nunc etiam hoc explicandum est, ut discamus, quid sit Sabbatum, seu quies Dei. Item, quomodo sanctificaverit Sabbatum Deus, sicut textus dicit.

Et benedixit Deus diei septimo, et sanctificavit eum, eo quod in eo quievisset ab omni opere suo, quod creavit Deus, ut faceret.

Matthaei 12. dicit Christus, Sabbatum esse factum propter hominem, non hominem propter Sabbatum: sed Moses hic de homine tacet; non enim dicit diserte, homini mandatum esse Sabbatum, sed hoc dicit, Deum Sabbato benedixisse, et id sibi sanctificasse. Porro hoc in nulla creatura alia fecit. Non sanctificavit sibi coelum, non terram, non ullam creaturam aliam, sed septimum diem sibi sanctificavit. Hoc eo proprie pertinet, ut intelligamus, septimum diem praecipue divino cultui esse applicandum. Sanctum enim est, quod Deo est appropriatum, et ab omnibus profanis usibus separatum; hinc sanctificare, deligere ad sacros usus, seu ad cultum Dei, sicut Moses hac phrasi saepius utitur, etiam de vasis sacris.

Sequitur igitur ex hoc loco, si Adam in innocentia stetisset, tamen habuisset septimum diem sacrum, hoc est, eo die docuisset posteros de voluntate et cultu Dei, laudasset Deum, gratias egisset, obtulisset etc. Aliis diebus coluisset agrum, curasset pecora. Imo etiam post lapsum habuit sacrum diem illum septimum; hoc est, docuit eo die suos, id quod testatur oblatio filiorum Cain et Habel. Igitur Sabbatum ab initio mundi destinatum est ad cultum Dei. Ad hunc modum innocens natura praedicasset gloriam et beneficia Dei: confabulati essent die Sabbato de inaestimabili bonitate creatoris, obtulissent, orassent etc. Haec enim significat verbum sanctificandi.

Porro includitur hic quoque immortalitas humani generis, sicut epistola ad Ebraeos erudite dispu-

tat de requie Dei; ex Psalmo 95, (11.): „Si introibunt in requiem meam". Est enim requies Dei aeterna. Nam Adam vixisset ad certum tempus in Paradiso secundum placitum Dei; postea esset raptus ad illam requiem Dei, quam voluit Deus hominibus non solum significare, sed commendare quoque per sanctificationem Sabbati. Ita tum animalis vita felix et sancta fuisset, tum spiritualis et aeterna. Nunc miseri istam felicitatem animalis vitae amisimus per peccatum, et dum vivimus, in media morte sumus. Et tamen, quia ecclesiae relinquitur mandatum de Sabbato, significatur, quod etiam spiritualis illa vita per Christum nobis restituenda sit. Sicut Prophetae istos locos diligenter excusserunt, in quibus Moses latenter ostendit resurrectionem carnis et immortalem vitam.

Deinde ostenditur hic quoque, hominem praecipue esse conditum ad notitiam et cultum Dei. Non enim Sabbatum propter oves et boves, sed propter homines institutum est, ut in eis notitia Dei exerceretur et cresceret. Etsi igitur per peccatum homo notitiam Dei amisit, tamen Deus mandatum de sanctificando Sabbato voluit manere, voluit die septimo exerceri tum verbum, tum alios cultus ab ipso institutos, ut primum cogitaremus de conditione nostra, quod potissimum ad agnitionem et glorificationem Dei natura haec sit condita.

Deinde ut etiam certam spem futurae et aeternae vitae animo retineremus. Nam omnia, quae in Sabbato Deus voluit agi, sunt evidentia signa alterius vitae post hanc vitam. Quid enim necesse est, Deum per verbum suum nobiscum loqui, si non vivendum est in futura et aeterna vita? Nam si non est speranda futura vita, cur non vivimus, sicut quibuscum

Deus non loquitur, et qui Deum non agnoscunt? Sed quia divina majestas cum solo homine loquitur, et solus homo agnoscit et apprehendit Deum, necessario sequitur, esse aliam vitam post hanc vitam, ad quam consequendam nobis opus sit verbo et cognitione Dei. Nam haec temporalis et praesens vita est vita animalis, qualem vivunt omnes bestiae, quae verbum et Deum non norunt.

Hoc significat Sabbatum, seu quies Dei, in quo Deus nobiscum loquitur per verbum suum, et nos vicissim cum eo per invocationem et fidem. Bestiae quidem audire et intelligere quoque vocem hominis discunt, sicut canes, equi, oves, boves, et conservantur quoque ab homine, ac aluntur. Sed nostra melior conditio est, qui Deum audimus, et scimus voluntatem ejus, ac vocamur in certam spem immortalitatis. Sicut testantur manifestae promissiones de vita aeterna, quas Deus nobis post illas obscuras significationes, qualis haec de requie Dei, et sanctificatione Sabbati est, per verbum suum revelavit. Quanquam haec de Sabbato satis clara sunt. Finge enim, nullam esse vitam post hanc vitam, an non sequitur, nos non opus habere Deo, non verbo ejus? Nam hoc, quod in hac vita requirimus, aut agimus, etiam sine verbo habere possumus, sicut bestiae pascuntur, vivunt, saginantur, licet verbum Dei non habeant, nec audiant. Quid enim verbo ad cibum et potum jam antea creatum est opus?

Quod igitur Deus dat verbum, quod praecipit exercitium verbi, quod mandat Sabbati sanctificationem, et cultum suum, haec omnia arguunt, restare vitam post hanc vitam, et hominem esse conditum non ad corporalem tantum vitam, sicut reliquas be-

stias, sed ad aeternam vitam, sicut Deus, qui haec mandat et instituit, aeternus est.

Sed hic alia quaestio oritur, quam supra quoque attigimus, de lapsu Adae, quando ceciderit, septimone die, an alio? Etsi autem nihil certi possit afferri in medium, tamen libenter imaginor, eum septimo die esse lapsum. Sexto die creatus est; Heva quoque sub vesperam seu finem sexti diei est condita, dum Adam dormiret. Septimo die, qui sanctificatus erat per Dominum, mane Deus cum Adam loquitur, mandat de cultu suo, et interdicit pomum, seu lignum scientiae boni et mali. Nam hoc proprium est munus septimi diei, praedicari et audiri verbum Dei. Hinc tum in scriptura, tum in usu mansit, ut matutinum tempus orationi et concionibus destinaretur, sicut Psalmus 5, (4.) inquit: „Mane adstabo tibi, et videbo“.

Ita septimo die mane videtur Adam audivisse Dominum, mandantem curam oeconomicam et politicam, cum prohibitione pomi. Satan itaque impatiens hujus pulcherrimae tum creationis tum ordinationis, ac invidens homini tantam felicitatem, quod et in terra omnia abundanter ei suppeterent, et post tam felicem vitam corporalem certa spes esset aeternae vitae, quam ipse amiserat, forte sub duodecimam horam, post concionem Dei, concionatur ipse quoque Hevae, sicut adhuc solet; ubi verbum Dei est, ibi ipse quoque nititur mendacium serere et haereses; dolet enim ei, nos per verbum, sicut Adamum in paradiso, fieri cives coelorum. Hevam itaque sollicitat ad peccatum et vincit. Ac textus clare dicit, cum jam calor diei cessasset, venisse Dominum et damnasse Adamum cum omni posteritate ad mortem.

Haec omnia facile mihi persuadeo ipso die Sabbato accidisse, quo uno eoque non integro Adam in Paradiso vixit, et ejus fructibus se oblectavit.

Itaque per peccatum hanc felicitatem amisit homo. Neque autem Adam in paradiso, si in innocentia mansisset, vixisset otiosus: Sabbato die docuisset filios, ornasset Deum meritis laudibus, publica praedicatione, et se et alios contemplatione operum Dei excitasset ad gratiarum actionem. Aliis diebus fecisset opus, aut colendo agrum, aut venando, sed longe alia ratione, quam nunc fit: nobis enim labor est molestia; Adae fuisset summa voluptas, gratior omni otio. Quare sicut aliae vitae hujus calamitates nos admonent peccati et irae Dei, ita labor quoque et illa difficultas parandi victus nos peccati admonere, et ad poenitentiam invitare debet.

Nunc pergit Moses hominem clarius describere, repetitis prius iis, quae in primo capite dixit. Etsi autem videntur haec verba otiosa esse, tamen, quia commode historiam continuare vult, non est plane otiosa repetitio.

Istae sunt generationes coelorum et terrae, cum crearentur, in die, cum faceret Dominus Deus terram et coelos, antequam oriretur ullum virgultum in terra, aut ulla herba in agro germinaret.

„In die", accipiendum est pro tempore infinito, acsi dicat: In illo tempore fuit pulcherrimus status omnium rerum. Sed nunc aliud mihi dicendum est: Non autem necesse est superstitiosius inquirere, cur Moses rustica hac loquendi figura de virgultis et

herbis voluerit uti? Nam in eo est, ut conditionem hominis diligentius persequatur.

Non enim pluerat Dominus Deus super terram, neque erat homo, qui operaretur terram, sed vapor adscendebat e terra, irrigans universam superficiem terrae.

Nondum, inquit, erat pluvia, quae rigaret terram, sed vapor quidam ceu ros elevabatur, qui fecundabat terram, ut germinaret postea felicius. Pertinent autem haec proprie ad tertium diem.

Formavit igitur Dominus Deus hominem de pulvere terrae, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitae, et factus est homo in animam viventem.

Hic redit Moses ad opus sexti diei, et ostendit, unde cultor terrae venerit. Nempe, quod Deus eum finxerit ex gleba, sicut figulus manu ex luto fingit ollam. Ideo supra non dixit, sicut de aliis creaturis: Producat terra hominem, sed: „Faciamus hominem", ut ostendat excellentiam generis humani, et revelet Dei consilium singulare, quo usus est in condendo homine, etsi posthac homo crescit, et multiplicatur eodem modo, quo reliquae bestiae. Nam semen in matrice coagulatur, et formatur eadem ratione. Hic nulla dissimilitudo est inter vaccam fetam et gravidam mulierculam. Sed in prima conditione ostendit Moses maximam esse dissimilitudinem, si quidem singulari tum consilio tum sapientia humana natura condita, et digito Dei formata est.

Haec dissimilitudo, quae inter originem hominis et pecudum est, etiam ostendit immortalitatem ani-

mae, de qua paulo ante diximus. Etsi enim omnia reliqua opera Dei plena admirationis et valde magnifica sunt, tamen hominem hoc arguit esse praestantissimam creaturam, si quidem Deus in eo condendo consilium adhibet, et novo modo utitur. Non relinquit eum fingendum terrae; sicut bestias et arbores. Sed ipse eum format ad imaginem sui, tanquam participem Dei, et qui fruiturus sit requie Dei. Itaque Adam, antequam a Domino formatur, est mortua et jacens gleba; eam apprehendit Deus, et format inde pulcherrimam creaturam, participem immortalitatis.

Haec si Aristoteles audiret, solveretur in cachinnum, et judicaret, esse, etsi non insuavem, tamen absurdissimam fabulam, quod homo quoad originem suam primam fuisset gleba, formatus autem sit divina sapientia, et sic conditus, ut esset capax immortalitatis. Nam etiamsi qui ex philosophis, ut Socrates et alii, asseruerunt immortalitatem animorum, tamen a reliquis philosophis irrisi, et tantum non explosi sunt. Sed an non magna est fatuitas, sic offendi rationem, cum videat adhuc hodie plenam admirationis esse hominis generationem? An enim non absurdum judicabis, hominem, qui in aeternum victurus est, nasci quasi ex una guttula seminis in lumbis patris? Major in hoc fere absurditas est, quam quod Moses dicit, de gleba digitis Dei formata. Sed ratio hoc modo ostendit, se plane nihil scire de Deo, qui sola cogitatione ex gleba facit non semen hominis, sed ipsum hominem, et, quod postea Moses dicit, ex costa viri facit feminam. Haec prima hominis origo est.

Creato autem sic masculo, et femina postea ex eorum sanguine, divina benedictione generatur ho-

mo. Quanquam autem haec cum brutis communis generatio est, non tollit tamen illam gloriam originis nostrae primae, quod sumus vascula Dei ab ipso Deo ficta, quod ipse est figulus noster, nos autem lutum ejus, sicut Iesaias sexagesimo quarto loquitur. Idque non solum ad originem nostram attinet, sed per omnem vitam et usque ad mortem et in sepulchrum manemus lutum hujus figuli.

Pertinet autem hoc etiam eo, ut discamus virtutem liberi arbitrii, quod adversarii tantopere jactant. Habemus quidem liberum quodam modo arbitrium in iis, quae infra nos sunt. Sumus enim constituti mandato divino domini piscium maris, volatilium coeli et bestiarum agri. Haec interficimus, cum libet; fruimur cibis, quos suppeditant, et aliis commodis. Sed in iis, quae ad Deum attinent, et sunt supra nos, homo nullum habet liberum arbitrium, sed vere est, sicut lutum in manu figuli, positus in mera potentia passiva, et non activa. Ibi enim non eligimus, non facimus aliquid, sed eligimur, paramur, regeneramur, accipimus, sicut Iesaias (64, 8.) dicit: „Tu figulus, nos lutum tuum“.

Sed hic nova quaestio oritur. Sicut enim Moses nova phrasi hic de homine loquitur: „Formavit Deus hominem de limo terrae“; de aliis autem animantibus supra non sic loquutus est: ita quoque hic peculiare quiddam de homine dicit, inspirasse Deum in faciem ejus spiraculum, quod de reliquis bestiis non dixit, cum tamen omnibus bestiis, sicut homini, insit spiritus in naribus. Quaeritur igitur, cur hoc Moses sic voluerit dicere? Secundo quaeritur id quoque (quanquam eodem pertinet), cum per totam scripturam omnia animalia vocentur animae viventes, cur

tantum de homine hoc in loco dicatur, factum eum esse in animam viventem? Supra quidem dixit: „Producat terra animam viventem, unumquodque in suo genere". Sed hic multum mutat, et dicit: „Homo factus est in animam viventem".

Haec absque dubio moverunt Patriarchas, sanctos Patres et Prophetas, ut hujusmodi locos diligentius excuterent, quod ista singularis loquendi ratio significat, Mosen insigne quiddam voluisse ostendere. Nam si animalem vitam, de qua hic Moses loquitur, respicias, nulla differentia est inter hominem et asinum. Habet enim animalis vita opus cibo et potu; habet opus somno et quiete; corpora pariter cibo et potu saginantur et crescunt, inedia marcescunt et pereunt; stomachus cibum accipit, et coctum transmittit ad hepar, quod sanguinem gignit, quo restaurantur omnia membra. Haec cum consideramus, nulla inter hominem et bestiam est differentia. Et tamen hominis vitam Moses ornat hoc modo, quod de eo solo dicit, esse eum factum in animam viventem, non simpliciter, sicut alias bestias, sed in animam excellenter viventem, propterea quod ad imaginem Dei est conditus, quae imago procul dubio in statu innocentiae singulariter reluxit in facie Adae et Hevae, sicut post peccatum tamen gentes ex positu corporis, quod solus homo erectus incedit et attollit oculos ad coelum, collegerunt, hominem praestantiorem esse creaturam inter omnes reliquas creaturas.

Huc respexit Paulus, cum hunc locum citat, 1. Cor. 15. (v. 45.): „Scriptum est, primus homo Adam factus est in animam viventem, ultimus autem Adam in spiritum vivificantem". Animam viventem vocat vitam animalem, quae est edere, bibere, generare, au-

gescere, quae omnia etiam in brutis sunt. Per antithesin autem dicit, ultimum Adam factum esse in spiritum vivificantem, hoc est, talem vitam, quae istis animalis vitae conditionibus non indigeat. Docet etiam Paulus, etiamsi Adam non peccasset, tamen victurum fuisse corporalem vitam, indigam cibi, potus, quietis, crescentem, generantem etc., donec per Deum ad vitam spiritualem esset translatus, in qua vixisset sine animalitate, ut sic dicam, nempe ab intra, ex solo Deo, et non ab extra; sicut antea ex herbis et fructibus, idque sic, ut tamen homo habeat carnem et ossa, et non sit mere spiritus, sicut Angeli sunt.

Respondeo igitur ad quaestionem, Deum per os Mosi etiam hoc in loco voluisse ostendere spem futurae et aeternae vitae, quam Adam, si in innocentia perstitisset, post animalem hanc vitam habiturus fuerat. Quasi dicat Moses: Factus est homo in animam viventem, non simpliciter, sicut bestiae vivunt, sed quam Deus posthac vivificaturus erat, etiam sine animali vita. Hanc spem immortalitatis per Christum habemus nos quoque, quanquam propter peccatum morti et omnibus calamitatibus sumus subjecti. Adae melior fuerat futura conditio. In terra suaviter et cum summa voluptate vixisset, deinde sine ulla molestia esset translatus de animali vita in spiritualem. Nos ex animali vita ad spiritualem non nisi per mortem, et post infinita pericula ac cruces transferimur.

Ad hunc modum cum sanctis Prophetis debemus Mosen diligenter inspicere, et observare, cur singulari consilio de homine dicat, quod aliter de reliquis animantibus dixit: ut scilicet confirmetur in nobis fides et spes immortalitatis, quod, etsi homo secundum animalem vitam similis est ceteris animantibus

brutis, tamen habet spem immortalitatis, quam cetera animantia non habent; gerit imaginem et similitudinem Dei, quam cetera animantia non gerunt.

Atque hic per pulcherrimam allegoriam, seu potius anagogiam Moses obscure significare voluit, Deum esse incarnandum. Nam quod homo creatus ad similitudinem Dei secundum animalem vitam nihil differt a pecude, haec plane est disparata praedicatio, seu ut in scholis vocant, oppositum in adjecto. Et tamen, quia est conditus ad imaginem invisibilis Dei, occulte per hoc significatur, sicut audiemus, Deum se revelaturum mundo in homine Christo. Haec semina quasi maximarum rerum Prophetae in Mose diligenter collegerunt et observarunt.

Et plantavit Dominus Deus hortum in Eden versus orientem, in quo posuit hominem, quem formarat.

Hic mare quaestionum nascitur de Paradiso. Primum ipsa vox sive Ebraea, sive Chaldaea, seu Persica est (nam Graecam esse non puto, quanquam Suidas Graecam originem quaerat), significat Latine hortum. Hunc dicit Moses plantatum בְּעֵדֶן, in Eden; nam loci nomen est, non est appellativum, sicut nostra translatio habet, quae vertit Paradisum voluptatis. Significat quidem עֵדֶן voluptatem seu delicias, et sine dubio hinc est facta graeca vox ἡδονή. Sed praepositio addita satis arguit, עֵדֶן hic accipi pro nomine proprio loci, sicut etiam huc facit circumscriptio loci, quod ad orientem fuerit sita. Nam quod translatio nostra habet „a principio", etiam male redditum est. Est enim מִקֶּדֶם, quod non proprie significat a principio, sed ab ante, hoc est, quod nos

dicimus, versus orientem. Est enim adverbium loci, quod situm Paradisi ostendit, non tempus.

Hic disputatur, ubi sit Paradisus? Et miris modis torquent se interpretes. Quibusdam placet esse intra duos tropicos sub aequinoctiali. Alii temperatiorem aërem requirunt ad tantam loci fecunditatem. Quid multis? opinionum non est numerus.

Ego breviter sic respondeo, otiosam esse quaestionem de re, quae amplius non est. Nam Moses scribit res gestas ante peccatum et diluvium. Nos autem cogimur de rebus loqui, sicut sunt post peccatum et post diluvium. Credo igitur vel ab Adam, vel tempore Adae hunc locum fuisse appellatum Eden, a fecunditate et ingenti amoenitate, quam Adam in ea vidit. Ac mansit nomen amissae rei apud posteros, sicut hodie Romae, Athenarum, Carthaginis nomina exstant, sed tantarum rerumpublicarum vix vestigia quaedam conspiciuntur. Nam tempus et maledictio, quam peccata merentur, consumunt omnia. Cum igitur mundus per diluvium una cum hominibus et pecudibus aboleretur, hic tam nobilis hortus etiam est abolitus, et periit. Frustra igitur Origines et alii tam absurda disputant. Deinde textus quoque dicit, custoditum esse ab Angelo, ne quis ingrederetur. Igitur etsi per maledictionem istam sequentem non periisset ille hortus, tamen simpliciter homini praeclusa ad eum via est, hoc est, locus ejus non potest inveniri. Hoc etiam responderi posset, quanquam prima sententia de diluvio mihi magis probatur.

Sed quid respondebimus ad locum novi testamenti (Luc. 23, 43.): „Hodie eris mecum in Paradiso"? Et 2. Cor. 12, (v. 4.): „Sum raptus in Paradisum"? Ego quidem non dubito affirmare, quin

Christus cum latrone non venerit in aliquem corporalem locum. Nam de Paulo res clara est, qui dicit, nescire se, fueritne in corpore, an extra corpus. Quare sic sentio, Paradisum utrinque vocari conditionem, in qua Adam in Paradiso fuit, plenus pace, securitate et omnibus donis, quae sunt, ubi non est peccatum. Quasi dicat Christus: Eris hodie mecum in Paradiso, liber a peccato, et securus a morte (quasi quod illa extrema dies exspectanda est, cum revera labuntur ista), sicut Adam in Paradiso a peccato, morte et omni maledictione securus erat, et tamen vivebat in spe futurae et aeternae vitae spiritualis. Ut sit quasi allegorica Paradisus, sicut scriptura etiam appellat sinum Abrahae non pallium Abrahae, sed allegorice illam vitam, quae est in defunctis animibus in fide. Habent enim pacem et quiescunt, et exspectant in illa quiete futuram vitam et gloriam.

Ergo sic respondeo, quod Moses nunc est in descriptione historiae, ac dicit, fuisse quendam locum versus orientem, in quo fuerit amoenissimus hortus. Nam sicut supra dixi, vocula מִקֶּדֶם proprie locum significat, et non tempus, sicut noster textus habet. Hinc usitatum est, ventum orientalem vocari קָדִים, siccum et frigidum ventum, qui urit agros. In ea mundi plaga Paradisus seu hortus fuit, in quo non tiliae, non quercus, non ilices, et si quae aliae sunt steriles arbores fuere, sed omnis generis nobilissimi fructus, sicut nos hodie inter nobiliores habemus, proferentes cinnama, chariophyla, etc. Etsi igitur reliqua terra culta fuit, (nondum enim tribuli, nondum spinae erant), tamen hic locus habuit suum meliorem cultum, ut Eden esset delectus hortus prae

cultu totius terrae, quae ipsa quoque, si ad hodiernam miseriam conferas, Paradisus fuit.

In hunc hortum, quem ipse Dominus sic peculiari cultu plantaverat, posuit hominem. Omnia haec, inquam, sunt historica. Frustra itaque hodie quaerimus, ubi aut quid fuerit hortus ille? Flumina, de quibus Moses post dicet, arguunt, fuisse Syriam, Mesopotamiam, Damascum, Aegyptum, in quarum quasi medio Hierusalem est. Quia enim homini cum posteritate sua erat destinatus, frustra est, ut imaginemur angustum hortum, aliquot milliarium spatio; fuit potior, et melior pars terrae. Et ego judico, mansisse hunc hortum usque ad diluvium; ante diluvium autem fuisse munitum a Deo, sicut Moses dicit, custodia Angelorum, ita ut notus fuerit locus posteris Adae, sed tamen inaccessibilis, donec per diluvium postea dissipatus et abolitus est. Haec mea est sententia, sicque respondeo ad omnes quaestiones, quas movent homines curiosi de re, quae post peccatum et diluvium nusquam est.

Origenem offendit distantia fluviorum; cogitat enim spatium horti, qualia fere apud nos sunt. Ideo vertitur ad allegoriam. Paradisum fingit coelum, arbores Angelos, flumina, sapientiam. Sed istae nugae theologo indignae sunt; poëtam lascivientem fortasse non dedecerent ista. Non vidit Origenes, Mosen historiam scribere, atque eam de rebus jam olim praeteritis.

Ad hunc modum stulte disputant adversarii hodie, imaginem et similitudinem Dei manere etiam in homine impio. Mihi multo rectius viderentur dicere, si dicerent, imaginem Dei in homine ita post peccatum periisse, sicut originalis mundus et Paradisus pe-

perierunt. Homo enim ab initio fuit justus, mundus ab initio fuit pulcherrimus, Eden vere fuit hortus deliciarum et voluptatis. Haec omnia post peccatum deformata sunt, ita ut creaturae omnes, etiam sol et luna quasi saccum induisse videantur, et quae prius bonae fuerunt, postea sint factae noxiae propter peccatum. Post autem accessit major maledictio per diluvium, quod evertit penitus Paradisum et universum genus humanum. Nam si hodie flumina cum tanta calamitate hominum, jumentorum, agrorum, exundant, quid non faceret universale diluvium? Quando igitur nunc post diluvium de Paradiso disputandum est, loquamur de ea ceu de historica Paradiso, quae fuit, et amplius non est. Sicut etiam cogimur disputare de innocentia hominis; eam amissam possumus cum gemitu meminisse, reparare in hac vita non possumus.

Porro sicut Moses supra varie hominem, qui tamen eandem cum brutis ex terra originem habet, a brutis distinxit, ita hoc in loco distinguit hominem singulari loco et mansione, quam Dominus homini plantavit, et quasi aedificavit majore splendore, et diligentiore cultu, quam totam reliquam terram. Nam Mosi in eo plurimum positum est, ut clare intelligatur, hominem longe nobiliorem et meliorem esse creaturam, quam alias. Habebant bruta animalia terram, ex qua pascerentur. Homini nobilius domicilium ipse Dominus parat, in quo colendo et ornando cum voluptate operam sumat, in quo victum suum habeat, separatus a bestiis, quas tamen in tota terra habebat subjectas suo imperio. Ineptus igitur est Origenes et Hieronymus cum aliis allegoristis. Quia enim Paradisum non amplius in terra inveniunt, putant aliam

sententiam quaerendam esse. Sed aliud est, fuisse Paradisum, et esse Paradisum; Moses, sicut in narrationibus solet, commemorat hoc tantum, quod Paradisus fuerit. Ita fuit ista in omnes bestias dominatio, quod Adam leonem vocare, et pro arbitrio ei mandare potuit; hodie non est. Perierunt ista; a Mose autem commemorantur, quod fuerint.

Sed agitata quoque haec quaestio est, in quo loco terrae Deus condiderit hominem? Ac sunt, qui magno conatu defendant, eum in agro Damasceno esse conditum, eo quod audiverunt, glebam Damascenam esse rutilam ac fertilem. Sed ego hujusmodi vere inanes et otiosas quaestiones omitto. Nobis enim satis est scire, quod homo sexto die post alia animalia ex terra conditus, et in hortum Eden positus sit. Ubi autem conditus sit, quid necesse est scire? Extra Paradisum est conditus; sic enim dicit textus, eum in Paradisum esse translatum seu positum, antequam Heva esset condita, quam in Paradiso conditam esse Moses hic ostendit. Haec scire satis est. Nunc transeamus ad sequentia.

Produxerat enim Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu, et suave ad vescendum.

Haec proprie pertinent ad descriptionem Paradisi. Quanquam enim tota terra sic erat condita, ut produceret arbores cum fructibus, herbis et seminibus, tamen iste locus Eden habuit suum peculiarem cultum. Sicut similitudinem quandam possumus mutuari a nostris rebus. Silvae et agri proferunt arbores suas, sed cum desumimus locum peculiariter colendum, semper hortenses fructus praestant silvestri-

bus. Ita Paradisus singulari cultu condita, et prae terra reliqua ornata fuit arboribus et adspectu jucundis, et usu suavibus. Quod igitur in primo capite dixit: Dedi vobis omnem herbam et arborem, fuit is victus pro necessitate. Sed Paradisus etiam pro voluptate cibos suppeditavit, delicatiores, meliores et suaviores, quam arbores in reliqua terra proferebant, quibus bruta quoque vescebantur.

Lignum etiam vitae in medio Paradisi, et lignum scientiae boni et mali.

Describit Moses Paradisum ita, ut ex Deo hortulanum faciat, qui, cum hortum pro arbitrio cum magna diligentia plantavit, unam et alteram arborem deligit, quas prae reliquis colit et amat. Quarum una fuit arbor vitae, ad hoc condita, ut homo ea vescens servaretur integro corpore, sine morbis, sine fatigatione.

Atque hic iterum distinguitur homo non solum loco a brutis, sed etiam illo privilegio vitae longioris, et semper manentis in eodem statu, cum reliquorum animantium corpora in juventa augentur et validiora sunt, sed in senio languent et pereunt. Hominis alia fuerat futura conditio; edisset, bibisset, fuisset mutatio ciborum in corporibus facta, sed non ita foeda, ut nunc. Haec autem arbor vitae conservasset perpetuam juventam, neque homo ulla unquam senectutis sensisset incommoda, non rugas contraxisset frons, non pedes, non manus, non alia corporis pars infirmior esset facta aut languidior. Mansissent homini beneficio hujus fructus integrae vires ad generationem, ad labores omnes, donec tandem translatus esset ex corporali vita ad spiritualem. Ergo re-

liquae arbores suppeditassent victum delicatum et optimum, haec autem fuisset ceu pharmacum, quo vita et vires conservarentur perpetuo in summo vigore.

Hic iterum movetur quaestio, quomodo cibus corporalis seu pomum potuerit hoc modo servare corpus, ut non tempore redderetur languidius aut imbecillius? Sed facilis est responsio: Ipse dixit et facta sunt. Nam cum possit Deus ex lapide panem facere, cur non etiam per pomum posset conservare vires? Tamen post peccatum videmus, quantae vires etiam minutissimis herbis et seminibus insint.

Sed videamus corpora nostra. Unde est ea vis, ut panis comestus calore naturali coquatur et vertatur in sanguinem, unde postea totum corpus confirmatur et augetur? Affer totos caminos ignis; hoc tamen non poteris, ut ex pane sanguis fiat, quod tenuis calor, qui est in nostris corporibus, potest. Nihil igitur miremur hanc arborem, arborem vitae fuisse, sic volente, plantante et faciente Domino. Habuit Adam corpus naturale et mobile, quod generabat, edebat, laborabat. Haec corruptionem judicantur afferre, aut saltem mutationem aliquam, qua tandem homo naturaliter esset corruptus. Sed huic naturali ordinationi Deus curavit remedium per arborem vitae, ut homo sine ullo virium decremento longam et sanam vitam viveret in perpetua juventa.

Sic omnia haec sunt historica, id quod diligenter admoneo, ne incautus lector offendatur auctoritate Patrum, qui historiam relinquunt, et allegorias quaerunt. Ego Lyram ideo amo et inter optimos pono, quod ubique diligenter retinet et persequitur historiam; quanquam auctoritate Patrum se vinci pati-

tur, et nonnunquam illorum exemplo deflectit a proprietate sententiae ad ineptas allegorias.

Sed mirabilius est, quod dicitur de arbore scientiae boni et mali. Hic enim quaeritur, qualis ea arbor fuerit? cur sic dicta sit, et quid futurum fuerit, si haec arbor in Paradiso non fuisset? Augustinus et qui eum secuti sunt, recte dicunt, sic esse nominatam a futuro eventu. Adam enim sic erat conditus, ut, si quod naturae incommodum obtigisset, praesidium contra id haberet in arbore vitae, quae vires et perfectam sanitatem omni tempore servaret. Itaque absorptus totus in bonitate creatoris, si sic permansisset in innocentia, agnovisset Deum conditorem suum, et gubernasset bestias pro arbitrio suo sine omni molestia, imo cum summa voluptate. Omnia enim ejusmodi erant, ut non nocere sed extreme oblectare hominem possent.

Cum itaque sic esset conditus Adam, ut quasi ebrius esset laetitia erga Deum, et gauderet quoque in omnibus aliis creaturis, nunc conditur nova arbor ad discrimen boni et mali, ut haberet Adam certum signum cultus et reverentiae erga Deum. Nam cum omnia ei tradita essent, ut iis pro arbitrio frueretur, seu ad necessitatem seu voluptatem vellet, requirit tandem Deus ab Adamo, ut in hac arbore scientiae boni et mali reverentiam et obedientiam praestaret erga Deum, et hoc quasi exercitium cultus Dei retineret, ne ex ea quicquam gustaret.

Quae igitur hactenus a Mose dicta sunt, sunt vel naturalia, vel oeconomica, vel politica seu juridica, vel medica. Hoc autem theologicum est, quod Adae hic proponitur verbum de arbore hac, ut etiam secundum animalitatem haberet quoddam externum

signum colendi Dei, et praestandae obedientiae in externo opere. Sicut Sabbatum, de quo supra diximus, potissimum pertinet ad interiores et spirituales cultus praestandos, ad fidem, dilectionem, invocationem etc.

Sed recte instituta ratio hujus obedientiae externae, proh dolor, pessime cessit, sicut adhuc hodie videmus, verbum, quo nihil sanctius nec melius est, impiis esse scandalo. Baptismum instituit Christus, ut esset lavacrum regenerationis. Sed an non magnum scandalum inde excitatum est per sectas? An non misere tota doctrina de Baptismo depravata est? et tamen quid nobis magis necessarium fuit, hac ipsa institutione? Sic necessarium fuit, ut animalis homo etiam cultum animalem seu externum haberet, quo secundum corpus exerceretur in obedientia erga Deum.

Ita hic textus vere ad ecclesiam seu theologiam pertinet. Postquam enim Deus homini dedit politiam et oeconomiam, ac constituit eum in regem creaturarum, addito etiam praesidio ad hanc corporalem vitam conservandam, arbore vitae, nunc ei quasi templum aedificat, ut colat Deum, ut Deo gratias agat, qui ista omnia sic benigne largitus est. Hodie in templis habemus altare, propter communionem Eucharistiae, habemus suggesta seu cathedras ad docendum populum. Haec non necessitatis tantum causa, sed etiam solennitatis facta sunt. Sed templum, altare et suggestum Adae fuit arbor haec scientiae boni et mali, in qua praestaret Deo debitam obedientiam, in qua agnosceret verbum et voluntatem Dei, ac Deo ageret gratias, imo etiam, ad quam invocaret Deum contra tentationem.

Ratio irascitur quidem, quod ista arbor est condita, quia in ea peccavimus et incidimus in iram Dei et mortem. Sed cur non eadem ratione irascitur, quod per Deum ostensa lex, et patefactum deinde per Filium Dei evangelium est? An non enim infinita scandala errorum et haeresium inde secuta sunt? Discamus itaque, necesse fuisse homini sic condito, ut omnes reliquas creaturas viventes in manu haberet, ut agnosceret creatorem suum, ut ageret creatori suo gratias, ut etiam externum aliquem cultum et certum opus obedientiae haberet. Si itaque Adam non esset lapsus, fuisset haec arbor ceu commune templum et basilica quaedam, ad quam homines confluxissent, sicut postea in corrupta natura certus locus cultui divino destinatus est, tabernaculum et Hierusalem. Nunc postquam haec arbor occasio fuit tam horrendi lapsus, vocatur recte a Mose arbor scientiae boni et mali, propter infelicem et miserabilem eventum.

Potest autem hic quaeri, an una tantum fuerit arbor, an vero plures, et an scripturae modo singulare accipiatur pro plurali, sicut nos collective vocamus pirum, pomum, notantes speciem, et non individua? Mihi sane non valde absurdum videtur, ut intelligamus arborem vitae certum spatium in medio Paradisi, et ceu nemus quoddam, in quo positae plures arbores ejusdem speciei arbor vitae dictae sint. Sic arborem scientiae boni et mali etiam possibile est collective dici lucum seu nemus, quod fuit tanquam sacellum quoddam, in quo fuerunt arbores multae ejusdem speciei, nempe arbores scientiae boni et mali, ex quibus Dominus prohibuit, ne quid comederet Adam; alioqui futurum, ut morte moreretur, non

quod natura hujus arboris fuerit occidere, sed quod per verbum Dei sic pronuntiatum erat, quod verbum omnibus creaturis tribuit suam efficaciam, et conservat etiam omnes creaturas, ne degenerent, sed ut certae serventur species in infinita propagatione. Sic verbo factum est, ut petra in deserto daret largissimas aquas, ut aëneus serpens adspicientes sanaret etc. Ad hunc modum haec una arbor, seu ista certa species plurium arborum in medio Paradisi occidit Adamum, non parentem verbo Dei, non quidem sua natura, sed quia per verbum Dei sic erat definitum. Idem sentiamus de ligno vitae quoque, quo jussit Deus Adamum vesci, quoties vellet restaurari vires; virtute verbi id praestabat arbor.

Rationi valde videtur ridiculum, quomodo unum pomum sic potuerit esse noxium, ut totum genus humanum per infinitam quasi successionem perdiderit, idque aeterna morte. Sed pomi haec non fuit virtus; Adam quidem in pomum figit dentes; revera tamen figit dentes in aculeûm, qui erat prohibitio Dei et inobedientia erga Deum. Haec est vera causa mali, scilicet, quod contra Deum peccat, ejus mandatum negligit, et paret Satanae. Fuit arbor scientiae boni et mali bona arbor, quae nobilissimos protulit fructus. Sed quia prohibitio accedit, et homo prohibitioni non paret, fit quovis veneno magis noxia.

Sic quia verbo Dei sancitum est, ne fureris, peccat, quisquis alienam rem attrectat. In Aegypto cum Iudaei argentum a vicinis petere, et id secum auferre juberentur, non fuit id peccatum; excusantur enim mandato Dei, cui in omnem eventum debetur obedientia. Procus cum amat puellam, et concupiscit eam in uxorem ac ducit, non committit adulterium, cum

tamen lex prohibeat concupiscentiam. Nam matrimonium divinitus institutum est, et mandatum iis, qui sine matrimonio non possunt caste vivere. Eadem plane ratio est harum arborum: arbor vitae vivificat virtute verbi promittentis, et sic ordinantis; arbor scientiae boni et mali occidit virtute verbi prohibentis.

Habet autem nomen scientiae boni et mali, sicut Augustinus dicit, quia, postquam in ea peccavit Adam, non solum vidit et expertus est, quid boni amiserit, sed etiam, in quantam miseriam per inobedientiam suam conjectus sit. Fuit itaque per se bona arbor, sicut etiam mandatum, quod additum est, bonum fuit, ut esset Adae arbor cultus divini, in qua probaret Deo etiam externo opere obedientiam. Sed propter peccatum sequens fit arbor maledictionis. Iam quadam digressione Moses latius describit hortum.

Et fluvius egrediebatur de Eden ad irrigandum hortum, qui inde dividitur in quatuor capita.

Iterum erravit noster interpres, cum ex proprio nomine Eden facit appellativum, sicut etiam hic iterum reprehendendi sunt Origenes et ejus sequaces, qui allegorias fingunt. Nam revera sic accidit, ut habuerit Eden magnum flumen, quo irrigatus est hortus. Id flumen ab oriente exiens divisit se in quatuor partes, ne qua pars horti esset non irrigua. Nam cogitandum est de amplissimo spatio terrae, quod hic hortus sic erat conditus, ut Adae et toti ejus posteritati, quae maxima futura erat, esset propria et perpetua habitatio.

Nomen uni Pison; ipse est, qui circuit omnem terram Hevila, ubi nascitur aurum, et aurum terrae illius optimum est, ibique invenitur Bdellium et lapis Onychinus.

Hoc est unum de maximis scandalis in Mose; neque enim res, quae ad oculum sunt, negari possunt. Nam haec descriptio ad Indiam pertinet proprie, quam Hevilam vocat, ubi est Pison seu Ganges. Reliqui tres fluvii Gyhon, Hidekel et Phrath, hoc est, Nilus, Tigris et Euphrates quoque noti sunt, quod longissime distent fontibus. Quaestio igitur est, cum constet, longissime inter se remotos esse hos fluvios, toti mundo notissimos, quomodo verum sit, quod Moses dicit, ab uno fonte eos manare, hoc est, in Eden horto ad orientem scaturire? Nam de Nilo, etsi origo ejus nescitur, tamen certa argumenta sunt, eum oriri in plaga meridionali. Ganges autem, Tigris et Euphrates ab aquilone fluunt, et contrarium habent ortum.

Ergo Moses evidentissime contra sensum pugnat. Atque haec res multis occasionem dedit, ut fingerent, Eden fuisse totum orbem terrarum. Sed hoc cum palam falsum sit, tamen nec sic quidem salvatur Mosi sententia, qui dicit, horum fluviorum eundem fontem esse. Etsi autem verisimile sit, si Adam mansisset in innocentia, post multiplicatam ejus posteritatem Deum hortum hunc fuisse amplificaturum, tamen nullo modo hoc potest dici, quod tota terra fuerit Eden. Textus enim diserte separat hortum Eden a reliqua terra. Quid igitur dicemus ad hunc Mosi locum, pugnantem cum sensu et experientia, atque ideo plenissimum scandali, unde Origeni et aliis prae-

bita occasio est mirabilia fabulandi? Quidam interpretes hoc scandalum dissimulant, et quasi sicco pede per mare hoc ambulant. Sed debet hoc quoque ab interprete abesse.

Mea igitur haec sententia est, quam etiam supra ostendi, quod primum Paradisus per peccatum homini clausa, deinde per diluvium tota vastata sit et disjecta, ut jam nullum ejus appareat vestigium. Nam sicut supra quoque dixi, omnino existimo, Paradisum post Adae lapsum exstitisse, et notam fuisse posteritati ejus, sed tamen inaccessibilem propter custodiam Angeli, qui cum gladio flammeo hortum custodivit, ut textus dicit. Sed diluvium omnia vastavit, sicut scriptum est, ruptos esse omnes fontes et abyssos. Quis igitur dubitet, etiam hos fontes ruptos et confusos esse? Sicut itaque post diluvium montes sunt, ubi antea agri in amoena planitie fuerunt, ita quoque non est dubium, nunc esse fontes, ubi antea nulli fuerunt, et e contra. Tota enim terrae facies mutata est. Nec dubito ego, reliquias diluvii esse, quod, ubi fodinae metallicae nunc sunt, ibi non raro reperiuntur ligna durata in saxum. In ipsis saxis conspiciuntur formae variae piscium et aliarum bestiarum. Sic credo, mare mediterraneum ante diluvium non fuisse intra terram, sed per diluvium ei esse factam viam hanc, in qua nunc consistit. Sic spatium rubri maris sine dubio antea fuit fecundus ager, et, ut verisimile est, portio aliqua hujus horti. Sic reliqui sinus, Persicus, Arabicus, etc. existunt, ex reliquiis diluvii.

Non igitur existimandum est, fluviorum horum esse hodie eundem fontem, qui tum fuit, sed, sicut terra adhuc est et profert arbores, herbas etc., haec

si ad incorruptam naturam referas, sunt quasi reliquiae miserabiles illarum opum, quas terra tum condita habuit; ita hi fluvii tanquam reliquiae manent, sed non in eodem plane loco, multo minus ex iisdem fontibus. De nostris corporibus quantum per peccatum periit? Loquendum itaque de tota natura post corruptionem est, tanquam de nova facie rerum, quam natura primum per peccatum, deinde per universale diluvium induit.

Ac adhuc ita solet Deus; cum peccata punit, simul etiam maledicit terram. Itaque apud Zoph. (1,3.) minatur, se congregaturum pisces maris et volatilia coeli. Sicut nostro seculo multi amnes minus piscium habent, quam majorum memoria. Minus frequentes sunt aviculae etc. Sic apud Esaiam cap. decimo tertio est de Babylone quoque. Quando enim homines auferuntur, etiam bestiae agri discedunt, nec quidquam remanet, praeter monstra et infaustas feras. Sic terra Canaan olim fertilissima, nunc dicitur plena esse salsuginis, sicut Psalmus 107. minatur. Si hoc accidit in particularibus poenis, quid putabimus, illam universalem poenam fecisse?

Nemo ergo offendatur hoc scandalo, quod audit Mosen dicere, ex eodem fonte flumina quatuor oriri, quae hodie longissime inter se distant, et diversos fontes habent. Neque enim cogitandum est, mundi eandem formam esse hodie, quae fuit ante peccatum. In ea opinione cum esset Origenes, ad ineptissimas allegorias se convertit.

Est quidem Nilus adhuc, est adhuc Ganges, sed sicut Virgilius de eversa Troja dicit: „Et campus, ubi Troja fuit“. Si quis enim Nilum et alios fluvios vidisset in sua prima conditione et gloria, longe vi-

disset esse alios. Iam non solum non est origo eadem, nec qualitas, sed nec cursus idem; sicut aliae quoque creaturae omnes deformatae et corruptae sunt. Ideo Petrus Actor. tertio (v. 21.) dicit: „Oportet Christum coelum accipere, usque ad tempus restitutionis omnium“. Significat enim, sicut Paulus quoque dicit, totam creaturam vanitati subjectam esse, et sperari restitutionem omnium, non solum hominis, sed coeli, terrae, solis, lunae etc. (Rom. 8, 20.)

Sic igitur respondeo ad hunc locum, esse Nilum, Gangem, et caeteros fluvios, sed non tales, quales fuerunt. Neque enim fontes solum confusi, sed etiam qualitas mutata est, sicut homo habet quidem pedes, oculos, aures, sicut in Paradiso hac forma est conditus, sed haec ipsa membra miserrime corrupta et deformata sunt post peccatum. Habuit Adam ante peccatum clarissimos oculos, tenerrimum et subtilissimum odoratum, corpus ad generandum aptissimum et obedientissimum. Sed hodie quantum absunt membra nostra ab isto vigore? Eadem ratio est istorum fluminum, si ad primam eorum originem respicias, et totius creaturae.

Exspectamus igitur jam restitutionem omnium rerum, non solum animae, sed corporis quoque, quod ipsum melius et nobilius in illa die habituri sumus, quam in Paradiso fuit. Non enim collocabimur in animalem vitam, sua natura alterationi obnoxiam, sed in spiritualem, in quam Adam quoque fuerat transferendus, si sine peccato vixisset. Ad hanc spem nos deducit Christus, qui innocentiam restituit nobis per remissionem peccatorum, et facit nostram meliorem conditionem, quam Adae conditio in Paradiso fuit.

Verbum סָבַב, quo hic Moses utitur, habet ple-

nam significationem; significat enim circuire, sicut vigiles circumeunt in civitate. Pison itaque seu Ganges adhuc hodie est, si nomen spectes; sin amoenitatem, fecunditatem vires et cursum, vix reliquiae sunt istius generosi fluminis.

Terra Hevila est India, sita ad orientalem plagam. Hanc scriptura tum hoc in loco, tum alibi celebrat propter opulentiam, sicut adhuc hodie gemmae et aurum Indicum habentur pro nobilissimis. Existimo autem, sicut Moses hic loquitur, includi in appellationem Hevila, quam hodie vocamus felicem Arabiam et alia vicina loca.

Quod de Bdellio et Onychino lapide dicit, accipio speciem pro genere. Nam adhuc hodie videmus, non istis tantum gemmis, sed aliis quoque abundare, Smaragdis, Rubinis, Sapphiris, Turcis, Adamantibus (nam vulgares appellationes retineo). Sed hic iterum revoco vos ad id, quod ante dixi. Si quidem enim tanta opulentia divinitus huic terrae donata adhuc est, quanto putabimus eam feliciorem et opulentiorem fuisse ante peccatum? Nam quae hodie habemus, vix reliquiae merentur dici.

Nomen secundi fluvii Gihon; ipse est, qui circuit omnem terram Aethiopiae. Nomen fluminis tertii Hidekel. Quartus autem fluvius ipse est Phrath.

Reliqua tria flumina tantum nominat. Gihon est Nilus. Is quia per Aegyptum labitur, complectitur Moses nomine Chus seu Aethiopiae Aegyptum quoque. Hidekel est Tigris, omnium rapidissimus fluvius. Quartus, inquit, est ipse Phrath, scilicet vicinus nobis.

Ita hoc in loco habemus Paradisum descriptum cum suis fluminibus, sed jam penitus amissum, de qua nihil amplius exstat, nisi quatuor haec flumina corrupta et quasi leprosa, primo per peccatum hominis, deinde per diluvium.

Iam perget Moses exponere, quomodo, antequam Heva esset condita, Adae data lex sit, ut haberet etiam externum cultum, quo declararet obedientiam et gratitudinem erga Deum.

Tulit ergo Dominus Deus hominem, et posuit eum in hortum Eden, ut operaretur et custodiret eum.

Postquam Deus universum orbem terrarum varie ornavit, deinde etiam paravit hortum Eden, quem voluit esse habitationem et sedem regiam hominis, cui imperium in omnes bestias demandaverat, nunc hominem in hortum illum collocat, tanquam in arcem et templum, ex quo liberum fuit egredi, et in reliqua terra, quae et ipsa fecundissima fuit et amoenissima, spatiari, et cum animalibus ludere, quoties vellet.

Mandat autem Adae duplicem curam, ut operetur seu colat hortum hunc, et etiam, ut tueatur ac custodiat. Hujus mandati in miseris reliquiis, quas nos habemus, quaedam vestigia manent. Nam adhuc hodie haec conjuncta esse debent, ut terra non tantum colatur, sed ut, quae culta sunt, defendantur quoque. Sed infinitis modis utrunque deformatum est. Non enim cultus solum, sed defensio quoque plenissima est omnis generis molestiarum et miseriarum. Quae autem ejus rei causa sit, infra in tertio capite satis ostendetur. Ibi enim videbimus, operationem hanc

terrae perturbatam et defoedatam esse spinis, tribulis, sudore vultus et infinita miseria. Nam ut de victu parando taceam, quantum difficultatis, laborum et molestiarum in eo est, ut infantem educes?

Si igitur Adam mansisset in innocentia, coluisset terram, plantasset areolas aromatum, non solum sine molestia, sed quasi per lusum et cum summa voluptate. Nati liberi non ita diu usi lacte materno, forte statim, sicut in gallinarum pullis videmus, se conjecissent in pedes, et quaesivissent victum sine parentum labore ullo. Nunc videtis, quanta sit miseria nostrae originis.

Si de victu disputes, non solum eum communem nobiscum habent bestiae, sed homines hominibus eum subducunt, et per fraudem furantur. Ideo muris, sepibus et aliis munitionibus opus est, et tamen aegre servari possunt, quae magno labore coluisti. Ita reliquam habemus operationem, sed longe dissimillimam illi priori, non solum, quod cum summa molestia conjuncta est, sed etiam, quod terra quasi invita et parce dat, quae Adamo cum summa voluntate dedisset, et in maxima copia, sive intra hortum, sive extra in reliqua terra seminasset. Nullum fuisset periculum a furibus et homicidis; omnia fuissent in tuto.

Videmus igitur etiam hac in parte, quantum malum sit peccatum originis, cum inspicimus spinas, sentes, sudorem vultus, etc. Sicut enim homo per peccatum in spiritu cecidit, sic etiam in corpore cecidit in poena. Nam labor est poena, qui in statu innocentiae fuisset ludus et voluptas. Ac nunc in ista naturae miseria experimur, si quis amoenum hortum habet, quod neque serere, nec plantare, nec fodere labor

labor est, sed fit cum studio et voluptate quadam; quanto id in horto isto in statu innocentiae fuisset perfectius? Prodest autem hic quoque admonere, quod homo non ad otium, sed ad laborem, etiam in innocentiae statu, conditus est. Quare merito otiosum vitae genus damnatur, quale Monachorum et Monialium est.

Sicut autem de labore seu operatione diximus, eam sine molestia futuram fuisse, ita quoque defensio seu custodia fuisset jucundissima, quae nunc plenissima periculi est. Uno verbo, imo nutu etiam ursos et leones fugasset Adam. Hodie habemus quidem defensionem, sed plane horribilem. Opus enim est ad eam gladiis, hastis, bombardis, muris, sepibus, fossis, et tamen vix possumus cum nostris in tuto esse. Obscura igitur et paene evanida vestigia exstant tum operationis, tum custodiae.

Alii exponunt hunc locum ita, quod Deus debeat operari et defendere. Sed textus loquitur simpliciter de opere et custodia humana, sicut infra dicitur, Cain fuisse agricolam, et in Hiob et Ecclesiaste vocantur reges cultores terrae, non solum propter operationem, sed etiam propter custodiam. Sed, sicut dixi, operari et custodire sunt tristia et difficilia vocabula: tum fuerunt ludus quidam et summa hominis voluptas.

Praecepitque ei dicens: Ex omni ligno Paradisi comede; de ligno autem scientiae boni et mali ne comedas.

Haec est institutio ecclesiae, antequam esset oeconomia et politia; nam Heva nondum est condita. Instituitur autem ecclesia sine muris et sine pompa aliqua, in loco spatiosissimo et amoenissimo. Post

institutam ecclesiam etiam oeconomia constituitur, cum Adae additur socia Heva. Sic templum prius est quam domus, sicut etiam potius est. Politia autem ante peccatum nulla fuit; neque enim ea opus fuit; est enim politia remedium necessarium naturae corruptae; oportet enim cupiditatem constringi vinculis legum et poenis, ne libere vagetur. Ideo politiam recte dixeris regnum peccati, sicut Paulus Mosen quoque vocat ministrum mortis et peccati (Rom. 8, 2.). Hoc enim unum et praecipuum agit politia, ut peccatum arceat, sicut Paulus dicit (Rom. 14, 4.): „Potestas gerit gladium in vindictam malorum". Si igitur homines non essent per peccatum mali facti, politia nihil fuisset opus, sed Adam vixisset cum posteris suis in summa tranquillitate, ac plus effecisset moto uno digito, quam nunc omnes gladii, cruces, secures possunt efficere. Nullus fuisset tum raptor, homicida, fur, obtrectator, mendax; quid igitur legibus, quid politia fuisset opus? quae est ceu cauterium et horribilis medicina, per quam noxia membra praescinduntur, ut reliqua salventur.

Adae igitur in Paradiso post ecclesiam etiam oeconomiae administratio esset *) demandata. Ideo autem ecclesia primo instituitur, ut ostendat Deus hoc quasi signo, hominem ad alium finem esse conditum, quam reliqua animantia. Quia enim instituitur verbo Dei, certum est, quod sit conditus ad immortalem et spiritualem vitam, ad quam raptus seu translatus esset Adam sine morte, postquam in Eden et reliqua terra ad satietatem, et tamen sine molestia vixisset. Non fuisset in eo illa foeda libido, quae nunc est, fuisset simplex et purus amor sexus ad sexum. Ge-

*) Fort. est

neratio exstitisset sine vitio, tanquam obedientia quaedam. Matres sine dolore peperissent: infantes non sic misere et magno cum labore essent educati.

Sed quis illam innocentiae gloriam, quam amisimus, potest verbis consequi? Manet quidem in natura appetitus masculi ad feminam, item fructus generationis, sed cum horribili foeditate libidinis et ingenti dolore partus. Accedunt pudor, turpitudo, confusio, etiam inter conjuges, quoties licita consuetudine frui volunt. Adeo ubique praesens est peccati originalis gravissimum malum. Bona quidem est creatio, bona benedictio, sed per peccatum sic sunt haec corrupta, ut sine pudore conjuges non possint iis uti. Haec omnia in innocentia Adae non fuissent, sed sicut sine pudore conjuges simul edunt et bibunt, ita fuisset honestas singularis, non pudor, non confusio in generatione et partu. Sed redeo ad Mosen.

Instituitur hic, ut dixi, ecclesia, antequam oeconomia esset. Nam Dominus concionatur hic Adae, et proponit ei verbum. Id etsi breve est, tamen dignum est, in quo immoremur paululum. Haec enim concio, Adae et omnibus nobis, si in innocentia perstitisset, fuisset tanquam biblia, nec opus habuissemus papyro, atramento, calamis et illa infinita multitudine librorum, qua hodie indigemus, nec tamen millesimam partem ejus sapientiae consequimur, quam Adam habuit in Paradiso. Totum studium sapientiae haec brevis concio absolvisset, ac ostendisset nobis tanquam in tabula pictam bonitatem Dei, qui sine illis incommodis naturam hanc creasset, quae postea per peccatum sunt consecuta.

Hanc concionem si, ut textus ostendit, Adam solus audivit, sexta die habita est, ac Adam eam po-

stea cum Heva communicavit. Et nisi peccassent, Adam porro toti posteritati hoc unicum praeceptum proposuisset, et exstitissent inde optimi theologi, doctissimi jureconsulti et expertissimi medici. Hodie librorum infinitus est numerus, in quibus instituuntur theologi, jureconsulti, medici, sed quicquid adjuti libris discimus, vix faeces merentur dici comparatione illius sapientiae, quam ex hoc unico verbo hausit Adam: sic omnia per peccatum originis sunt corrupta.

Haec igitur arbor scientiae boni et mali, seu locus, in quo magno numero hujusmodi arbores fuerunt consitae, fuisset ecclesia, ad quam Adam cum posteritate sua die Sabbato convenisset, et post refectionem ex arbore vitae praedicasset Deum, et laudasset eum pro tradito dominio omnium creaturarum super terram. Sicut Psalmus 148. et 149. quandam formam talis gratiarum actionis proponunt, ubi sol, luna, stellae, pisces, dracones jubentur laudare Dominum. Quanquam nullus tam eximius est Psalmus, quo non unusquisque nostrum meliorem et perfectiorem potuisset componere, si in innocentia ab Adamo propagati essemus. Praedicasset Adam summum beneficium, quod esset cum posteritate sua conditus ad similitudinem Dei. Hortatus esset, ut sancte et sine peccato viverent posteri, ut operarentur fideliter in horto, ac custodirent eum diligenter, ut summo studio caverent sibi ab arbore scientiae boni et mali. Hunc externum locum, ritum, verbum, cultum habuisset homo, postea rediisset ad operationem et custodiam, donec praefinitum tempus impletum esset, quo esset translatus in coelum cum summa suavitate.

Sed loquimur de his bonis, tanquam de thesauro perdito, et merito suspiramus ad eum diem, in quo restituentur omnia. Utile tamen est meminisse tum bonorum, quae amisimus, tum malorum, quae sustinemus, et in quibus miserrime vivimus, ut excitemur ad exspectationem illam redemptionis nostrorum corporum, de qua Apostolus loquitur Rom. 8. Nam quod ad animam attinet, sumus per Christum liberati, et eam liberationem retinemus in fide, donec reveletur.

Utile autem est, ut hoc quoque consideremus, Deum Adae verbum, cultum et religionem dedisse nudissimam, purissimam et simplicissimam, in qua nihil laboriosum, nihil sumptuosum fuit. Non enim praecipit mactationem taurorum, non fumum turis, non vota, non jejunia, non alias afflictiones corporis: hoc tantum vult, ut laudet Deum, ut gratias ei agat, ut laetetur in Domino, et ei in hoc obediat, ne ex vetita arbore comedat.

Hujus cultus reliquias habemus aliquo modo per Christum restitutas in hac carnis nostrae infirmitate, quod nos quoque laudamus Deum, et gratias ei agimus de omni benedictione spirituali et corporali. Sed vere nihil haec sunt quam reliquiae. Cum autem post hanc miseram vitam veniemus ad choros Angelorum, tum sanctius et purius hos cultus praestabimus. Sic sunt reliquiae hujus felicitatis, quod per conjugium cavemus et vitamus adulteria, quod haec corporalis vita non solum victum, quanquam laboriosum, habet, sed etiam custodiam et defensionem aliquam contra incommoda varia, quibus alioqui opprimeremur. Reliquiae hae sunt, sed profecto miserae reliquiae, si ad primam conditionem respicias.

Porro hic monendi estis contra Pseudoprophetas, per quos Satan sanam doctrinam varie conatur depravare. Recitabo autem exemplum meae historiae, quomodo a fanatico spiritu sub initio hujus doctrinae sim vexatus. Habet quidem textus verbum praecipiendi וַיְצַו יְהוָֹה et praecepit Dominus, et tamen ille sic colligebat: Iusto non est lex posita; Adam fuit justus; ergo Adae justo non est lex posita. Ex hoc postea illud nectebat, hanc non legem, sed tantum admonitionem esse. Porro quia praevaricatio non est, ubi lex non est, eo sensim ferebatur, ut negaret peccatum originale. Ac in ista sententiarum connexione magnos agebat triumphos, tanquam qui thesaurum toti mundo hactenus incognitum reperisset. Utile autem est, videre Satanae molimina, ut eis prudenter discamus obviam ire.

Ambae sententiae sunt Pauli, quod justo non sit lex posita, et quod, ubi lex non est, ibi quoque non sit transgressio. Sed boni dialectici est observare dolos ac studium Diaboli, quod postea etiam ejus mancipia, miseri sophistae, usurpant. Nituntur quidem scriptura; nam ridiculum esset, nihil praeter sua somnia hominibus obtrudere; sed eam non integram producunt, semper ea arripiunt, quae in speciem pro ipsis faciunt, hoc autem, quod contra ipsos est, aut callide dissimulant, aut vafris glossematis depravant.

Sic cum Satan Christum audiret niti fiducia misericordiae Dei in magna fame, conabatur eum ad prohibitam fiduciam, hoc est, ad tentandum Deum inducere. Utebatur sententia Psalmi (91, 11. 12.) sibi commoda: „Mandavit Angelis suis de te, ut portent te in manibus, et non offendas ad lapidem pedem tuum. Hoc autem, quod contra Satanae institu-

tum erat, quod scilicet custodia haec Angelorum esset in viis nostris, seu vocatione nostra, id callide dissimulabat. In eo enim totius argumenti solutio est: nempe, quod Angeli custodes nostri sunt, sed in nostris viis. Hanc solutionem Christus erudite ostendit, cum opponit praeceptum: „Non tentabis Dominum Deum tuum". Significat enim, hominis viam non esse volare in aëre, (ea enim volatilium via est) sed gradus, qui erant de tecto templi ad id facti, ut facilis, et sine periculo descensus esset. Cum ergo sumus in vocatione et officio, sive mandato divinitus, sive per homines, qui vocationis legitimum jus habent, ibi credamus praesidium Angelorum non defuturum nobis esse.

Haec utilis regula est, quoties cum fanaticis est disputandum. Nam incauti falluntur, cum homines vafri suo more aut a divisis ad conjuncta transferunt orationem, aut utuntur fallacia compositionis et divisionis, nec integras adducunt sententias.

Idem in hoc argumento fit, cum sic colligitur: Iusto non est lex posita; Adam fuit justus; ergo ei non fuit posita lex, sed tantum admonitio quaedam fuit. Qui hic non bene prudens et cautus est, irretitur praeter suam exspectationem in horribilem conclusionem, quod ne quidem peccatum fuerit de pomo illo comedere, si quidem non lex fuit. Verum enim est, ubi non est lex, ibi non est transgressio.

Atque haud scio, an non etiam nostro tempore quidam hoc ipso argumento decepti sint. Sic enim de peccato originali loquuntur, ac si non sit culpa, sed tantum poena. Sicut Erasmus quoque alicubi disertis verbis disputat, esse peccatum originale poenam inflictam parentibus primis, quam nos posteri

quoque cogimur sustinere propter alienam culpam, sine nostro merito, quemadmodum puer ex scorto natus cogitur sustinere infamiam, non sua culpa sed matris. Quid enim peccavit, qui nondum fuit? Ablandiuntur haec rationi, sed sunt plena impietatis et blasphemiae.

Quod igitur est vitium hujus syllogismi? Hoc scilicet commune, quod textus non est integre citatus, sed cum summa perfidia mutilatus. Nam textus integer sic habet: Non est lex justo posita, sed homicidis, adulteris etc. Ex hoc quid aliud sequitur, quam quod Paulus loquatur de ea lege, quae post peccatum est lata, et non de hac lege, quam tulit Dominus, cum Adam adhuc esset integer et justus. Justo, inquit, lex non est lata; ergo sequitur irrefragabiliter, legem latam esse naturae nocenti et peccatrici.

An non autem ingens scelus est, sic confundere in gravissimis causis sententias? Adam post peccatum non est, qui fuit ante peccatum in statu innocentiae, et tamen isti nullum discrimen faciunt inter legem ante peccatum et post peccatum latam. Sed quod Paulus dicit de lege, quae post peccatum subintravit, mendaciter et cum blasphemia transferunt ad legem in Paradiso latam. Nisi enim peccatum exstitisset, illa lex peccatum prohibens etiam non exstitisset, sicut supra dixi, politia et legibus ceu cauterio et, ut Paulus vocat, paedagogo non fuisse opus in integra natura. Puer quia malus est, opus habet paedagogo et virga. Sic quia princeps habet inobedientes cives, lictoribus et carnificibus opus est. De tali lege proprie Paulus loquitur, qua post naturam peccato corruptam opus fuit.

Dixi autem supra quoque, cur hoc mandato de arbore scientiae boni et mali opus habuerit Adam; nempe ut esset externus cultus, et opus obedientiae externum erga Deum. Sic Angelus Gabriel est sine peccato, purissima et innocens creatura, et tamen accipit a Deo mandatum, ut Danielem de maximis rebus doceat, ut virgini Mariae nuntiet, quod futura sit mater Christi promissi patribus. Haec sunt vere praecepta, quae innocenti naturae proposita sunt. Sic Adae hic praecipitur a Domino ante peccatum, ne edat de ligno scientiae boni et mali, id quod libenter et summa cum voluptate fecisset, si fuisset absque fraude Satanae. Sed Paulus de alia lege loquitur; clare enim dicit, se loqui de lege, quae est posita non justis, sed injustis. Quis jam tam, aut stupidus, aut insanus est, qui inde velit colligere, Adae non esse positam legem, cum audiat, Adam esse justum? Nihil enim aliud inde sequitur, quam legem, quae injustis est posita, eam legem non esse positam justo Adae. Cum autem Adae justo posita lex sit, sequitur, eam esse aliam legem, quam quae posthac injustis est posita.

Est itaque in hoc argumento vitium compositionis et divisionis, quia mutilus textus adducitur. Deinde est ibi duplex aequivocatio, prima in eo, quod aliud est lex ante peccatum, et aliud post peccatum; secunda, quod justus quoque non eodem modo dicitur post peccatum, et ante peccatum. Haec utile est observare, et artes hoc modo transferri debent ad usum in gravibus disputationibus. Non enim ad illas otiosas contentiones in scholis excogitatae sunt, sed ut gravissima negotia per eas recte possint explicari. Sicut hoc ipso argumento Satan magnam

rem agit, ut peccatum originale neget. Atqui hoc vere est negare passionem et resurrectionem Christi. Nihil ergo impediat nos Pauli sententia, quin cum Mose statuamus, Adae justo esse positam legem, ne de ligno scientiae boni comederet, sicut Angelis dantur mandata. Hoc mandatum quia transgressus est, peccavit, et peccatores postea ex se propagavit.

Quacunque enim die comederis ex eo, morte morieris.

Haec comminatio tam diserte addita etiam arguit, legem Adae esse positam. Deinde ostendit hoc quoque, Adam esse conditum in statu innocentiae seu justum; nondum enim erat peccatum, quia Deus peccatum non creavit. Si itaque Adam paruisset huic mandato, nunquam esset mortuus; nam mors per peccatum venit. Reliquae igitur arbores Paradisi omnes in hoc fuerunt conditae, ut adjuvarent et conservarent homini animalem vitam integram et sine ullo incommodo.

Mira autem hodie nobis res est, esse animalem vitam, sine morte et sine omnibus accidentibus mortis, qualia sunt morbi, pustulae, foetidae superfluitates in corporibus etc. Nulla enim pars corporis fuit sordida in statu innocentiae; non fuit foetor in excrementis, non aliae foeditates, sed omnia fuerunt pulcherrima, sine ulla offensione organorum sensuum, et tamen fuit animalis vita. Comedebat Adam, concoquebat, digerebat, fecisset alia, si sic permansisset, quae animalis vita exigit, donec tandem esset translatus ad spiritualem et aeternam vitam.

Nam hoc quoque per peccatum amisimus, quod nunc inter praesentem et futuram vitam tam horri-

bile medium est, mors scilicet. In statu innocentiae fuisset id medium jucundissimum, quo ad spiritualem vitam translatus esset Adam, seu, ut Christus in evangelio appellat, ad Angelicam vitam, in qua animales actiones cessant. Non enim in resurrectione mortuorum edemus, bibemus, nuptias contrahemus etc. Animalitas haec cessasset, et spiritualis vita esset consecuta, sicut nos quoque beneficio Christi credimus consecuturam esse. Esset exutus puerili gloria, et indutus coelesti, esset exutus inferioribus actionibus, quae tamen purae et non molestae fuissent, sicut nunc sunt post lapsum, et de innocentia, ut sic dicam, puerili esset translatus in innocentiam virilem, qualem habent Angeli, et nos quoque habituri sumus in futura vita.

Nam puerilem innocentiam ideo voco, quia fuit, ut sic dicam, medius Adam, qui tamen poterat decipi per Satanam, et cadere in illam calamitatem, in quam cecidit. Tale periculum lapsus non erit in illa perfecta innocentia, quae erit in futura et spirituali vita. Atque hoc significat haec poenae comminatio. Quacunque die comederis de ligno hoc, morieris. Quasi dicat: Potes quidem manere in vita, ad quam te condidi, et tamen non sic es immortalis, ut Angeli. Est vita posita ceu in medio; potes in ea manere, et postea rapi ad inamissibilem immortalitatem. Contra, si non parueris, mortem incurres, et immortalitatem amittes.

Ergo est magna differentia inter spiritualem Angelorum conditionem et Adae innocentiam. Angeli, ut nunc sunt, non possunt cadere; Adam autem potuit cadere. Fuit enim in tali statu, in quo poterat fieri immortalis, (erat enim sine omni peccato) et

ex puerili gloria in immortalem vitam transferri, in qua non posset postbac peccare. Poterat etiam ab ista innocentia puerili ruere in maledictionem, peccatum et mortem, sicut accidit. Immortalis erat Adam, quia habebat conditas arbores, quarum fructus ad conservationem vitae valebant. Sed immortalitas haec non sic ei erat confirmata, ut impossibile esset, eum cadere in mortalitatem.

Quare autem Deus in hoc medio statu voluerit hominem condere, non est nostrum definire, aut scrutari curiosius. Sicut neque illud, quod homo sic est conditus, ut ab uno per generationem propagentur omnes, Angeli non sic sunt conditi, non enim generant, nec propagantur; vivunt enim spiritualem vitam. Dignum autem admiratione est consilium Dei in creando homine, quem cum condidisset ad animalem vitam et actiones corporales, addidit tamen potentiam intellectivam, quae in Angelis quoque est, ut sit homo mixtum animal ex brutali et Angelica natura.

Porro quoniam obiter in mentionem de natura Angelorum incidimus, non dissimulandum est, quod Patres scribunt, similitudinem aliquam fuisse inter conditionem hominis et Angelorum. Sed haec similitudo neutiquam referenda est ad propagationem, quae in spirituali natura non est, sed ad imperfectionem. Sicut enim de homine constituto quasi in medium dixi, ita quoque Angeli, cum primum sunt conditi, non sunt ita constabiliti in sua natura, ut non possent peccare. Ideo Christus Ioannis octavo (v. 44.) dicit, non stetisse eum in veritate. Hinc imaginati sunt sancti Patres, ortam pugnam seu seditionem inter Angelos, quibusdam foventibus partes pul-

cherrimi Angeli, efferentis se ob certa dona super omnes. Verisimilia haec sunt, neque enim abludunt ab eo, quod Christus dicit, eum in veritate non stetisse, et quod Iudas dicit in sua epistola (v. 6.), deseruisse eos suum domicilium, et apostatasse.

Atque ad hanc sententiam accommodarunt quoque locum Esa. 14, (v. 16.). Sed quod ad Esaiam attinet, certum est, eum loqui de rege Babylonis, qui voluit sedere in solio Dei, hoc est, dominari populo sancto, et templo. Sive igitur dissensio fuerit, seu, quod mihi magis probatur, superbi Angeli offensi in humilitate Filii Dei voluerunt se ei praeferre, certum est, fuisse Angelos quoque in tali statu innocentiae, qui tamen mutari potuit. Postquam autem mali sunt judicati et damnati, boni sic sunt confirmati, ut non possint amplius peccare. Omnes enim sunt electi, reprobis rejectis.

Quodsi Draco sive mali Angeli perstitissent in innocentia, etiam sic essent postea confirmati, ne possent cadere. Ad hunc modum Patres loquuntur, quod sint Angeli in justitia creati, et postea in ea etiam confirmati, sed eos, qui lapsi sunt, secundum Christi dictum, in veritate non stetisse. Non autem putabimus, paucos numero fuisse. Nam Christus in evangelio (Luc. 11, 18.) dicit, quod Satan habeat regnum, et quod, sicut inter latrunculos unus est, qui gubernat omnia auctoritate et consiliis, ita quoque mali Angeli habeant principem suum Baalzebub, qui seditionis istius caput fuit.

Sed hic nascitur quaestio, de qua omnium sophistarum libri nugantur, et tamen nihil explicant, nempe; quid sit justitia originalis? Alii faciunt eam qualitatem aliquam, alii aliud. Sed nos, si Mosen se-

quimur, definiemus, originalem justitiam dici, quod homo fuit justus, verax, rectus, non solum corpore, sed magis animo, quod agnovit Deum, quod obedivit Deo cum summa voluptate, quod intellexit opera Dei, etiam non admonitus. Sicut illustre ejus rei exemplum est, cum Adam profundissimum somnum dormiret, et Deus ex costa ejus conderet Hevam, statim, ut evigilat Adam, agnoscit opus Dei dicens: „Hoc est os ex ossibus meis". Hic an non excellens intellectus est, statim primo obtuitu intelligere et agnoscere opus Dei?

Ad hanc originalem justitiam pertinet, quod insigni et purissimo affectu diligebat Adam Deum, et opera ejus, quod vivebat inter creaturas Dei in pace, sine timore mortis, sine omni metu morborum, quod habebat quoque corpus obedientissimum, sine malis affectibus et foeda libidine, quam nunc sentimus. Sicut pulcherrima pictura et certissima orginalis justitiae potest sumi a corruptione ista, quam jam in natura nostra sentimus.

Sophistae cum de peccato originis loquuntur, tantum de misera et foeda libidine seu concupiscentia loquuntur. Sed peccatum originale est vere totus lapsus naturae humanae, quod est intellectus obscuratus, ut non agnoscamus amplius Deum et voluntatem ejus, ut non animadvertamus opera Dei; deinde quod etiam voluntas mire est depravata, ut non fidamus misericordiae Dei, ut non metuamus Deum, sed securi, omisso verbo et voluntate Dei, sequimur concupiscentiam et impetus carnis; item, quod conscientia non amplius tranquilla est, sed cum de judicio Dei cogitat, desperat, sequitur et quaerit illicita praesidia et remedia. Haec peccata sic alte in

naturam fixa sunt, ut in hac vita non possint penitus evelli, et tamen miseri sophistae ne quidem verbo ea attingunt. Ad hunc modum (sicut correlativorum natura est) peccatum originale demonstrat, quid sit justitia originalis, et e contra, nempe quod est amissio justitiae originalis seu privatio, sicut caecitas est privatio visus.

Hoc longe patet latius, quam Monachi cogitant, qui justitiam originalem fere intelligunt de castitate! Anima inspicienda erat primum, postea etiam corpus concupiscentia sic defoedatum. In anima autem praecipuum est, quod amissa est cognitio Dei, quod non ei ubique et semper gratias agimus, quod non delectamur ejus operibus et factis, quod non confidimus ei, quod, cum meritas poenas infligit, incipimus Deum odisse et blasphemare, quod, quando cum proximo agendum est, obsequimur cupiditatibus nostris, sumus rapaces, fures, adulteri, homicidae, crudeles, inhumani, immisericordes, etc. Est quidem furor libidinis pars quaedam peccati originalis. Sed majora sunt illa animi vitia, incredulitas, ignorantia Dei, desperatio, odium, blasphemia. Has calamitates spirituales Adam in statu innocentiae nescivit.

Deinde annumerandae hic sunt poenae originalis peccati. Nam originale peccatum recte vocatur, quicquid est deperditum de iis conditionibus, quas Adam, cum adhuc esset natura integra, habuit, quod fuit sagacissimo ingenio, ut qui Hevam statim intellexit carnem suam esse, et omnium creaturarum exactam notitiam habuit, quod fuit justus, rectus, intellectu praestanti, voluntate recta, et tamen imperfecta; nam perfectio differebatur post illam animalem vitam ad

spiritualem. Haec satis sint de illo textu, in quo ecclesia constituta est. Jam pergit Moses:

Dixit quoque Dominus Deus, non est bonum, hominem solum esse; faciam ei adjutorium, quod coram eo sit.

Ecclesiam habemus constitutam verbo et cultu certo. Politia nulla opus fuit, cum natura esset integra et sine peccato. Nunc etiam oeconomia instituitur. Facit enim Deus ex Adam solitario maritum, et adjungit ei uxorem, qua ad multiplicationem generis humani opus fuit. Sicut autem supra de conditione hominis admonuimus, deliberato consilio Adam esse conditum; ita hic quoque videmus, certo consilio condi Hevam, ut hic denuo ostendat Moses, hominem esse singularem creaturam, et pertinere ad participationem divinitatis et immortalitatis. Est enim homo praestantior creatura quam coelum, quam terra et omnia, quae in eis sunt.

Peculiariter autem de altera parte humanae naturae, hoc est, de femina voluit Moses admonere, quod singulari consilio Dei sit condita, ut ostendat, hunc quoque sexum pertinere ad istud genus vitae, quod Adam exspectabat, qui sexus servire debebat ad generationem. Hinc sequitur, nisi per serpentem mulier decepta esset et peccasset, eam in omnibus parem fuisse futuram Adae. Nam quod nunc viro subjecta est, ea poena est inflicta ei post peccatum, et propter peccatum, sicut aliae molestiae et pericula, labor partus, dolor, et infinitae aliae aerumnae. Non igitur ut hodie est mulier, ita tum fuit Heva; longe melior et praestantior fuit conditio, et in nulla re inferior Adamo, sive corporis, seu animi dotes numeres.

Sed hic quaestio est. Cum dicat Deus: Non est bonum hominem esse solum, de quonam bono loquatur, cum Adam esset justus, et muliere non haberet opus, sicut nos, qui carnem peccato leprosam habemus.

Respondeo, loqui Deum de bono communi seu speciei, non de bono personali. Personale bonum est, quod habet Adam innocentiam; sed commune bonum nondum habet, quod habebant reliqua animalia, quae propagabant speciem per generationem. Erat enim Adam adhuc solus, necdum habebat socium ad illud praeclarum opus generationis et conservationis suae speciei. Significat itaque bonum hoc in loco multiplicationem generis humani. Ad hunc modum, quantumvis innocens et justus Adam, nondum habebat illud bonum, ad quod erat conditus, nempe immortalitatem, ad quam, si in innocentia mansisset, suo tempore a Deo esset translatus. Sententia igitur est, quod Adam pulcherrima creatura, quod ad suam personam attinet, satis habet, sed deest ei adhuc aliquid, nempe donum multiplicationis et benedictionis, quia est solus.

Hodie, postquam natura peccato corrupta est, est mulier necessaria non solum ad multiplicationem, sed etiam ad vitae societatem et defensionem quoque. Nam ministerio mulierculare opus habet oeconomia. Imo, quod miserabile est, opus est muliere etiam ad remedium peccati. Itaque in muliere non solum oeconomiae ratio, sed etiam medicina considerari debet. Sicut Paulus (1. Cor. 7, 2.) dicit: „Propter fornicationem habeat unusquisque uxorem suam". Et Magister sententiarum erudite dicit, conjugium in Paradiso esse institutum ad officium, post peccatum

autem ad remedium quoque. Itaque cogimur hoc sexu uti ad vitandum peccatum. Hoc quidem paene turpe dictu est, sed tamen verum est. Paucissimi enim sunt, qui tantum propter officium uxores ducunt.

At reliqua animalia istam necessitatem non habent; itaque maxima ex parte semel tantum in anno conveniunt, ac ea consuetudine sunt contenta, quasi re ipsa dicant, se propter officium convenire. Hominum alia ratio est; hi consuetudine uxorum in matrimonio coguntur uti, ut vitent peccatum. Ergo generamur et nascimur etiam in peccatis, quia parentes non conveniunt tantum officii gratia, sed quoque remedii, seu peccati vitandi gratia.

Et tamen sub isto remedio, et in tam misero statu implet Dominus benedictionem, ut homines in peccato et cum peccato generentur. Hoc in Paradiso non sic fuisset. Nam generatio fuisset sanctissima, sine omni furore libidinis, qui nunc est, et essent filii nati in justitia et rectitudine originali. Statim non admoniti agnovissent Deum, praedicassent, gratias egissent, etc. Sed haec omnia nunc amissa sunt, et tamen expedit de his cogitare, ut teneamus discrimen aliquod ejus status, in quo nunc sumus, hoc est orginalis peccati, et ejus, in quo Adam fuit, seu originalis justitiae, quam speramus, cum omnia restituentur; Act. tertio (v. 21.).

De verbo „Faciamus“ admonui, ideo singulari consilio Hevam condi, ut appareat, eam esse sociam immortalis et melioris vitae, quam reliquorum animantium est, qui tantum animalem vitam vivunt, sine spe aeternae vitae.

Quod Latinus habet: „Simile sibi“, in Ebraeo est: „Quod sit coram eo“. Distinguit autem hac

quoque voce feminam hominem a femellis omnium reliquorum animantium, quae non sunt coram suis maritis semper. Mulier autem sic condita est, ut sit coram suo marito ubique et semper. Sicut etiam Imperator vocat conjugum vitam individuam consuetudinem. Brutalis femina semel in toto anno virum requirit; postquam autem concepit, redit ad sua, et se curat, liberorum alio tempore natorum nullam habet curam, non cohabitat semper marito.

Sed conjugii inter homines est alia ratio. Ibi mulier sic addicitur viro, ut coram eo sit, ei cohabitet tanquam una caro. Ac si Adam in statu innocentiae permansisset, fuisset haec consuetudo mariti et uxoris suavissima; ipsum opus generationis quoque fuisset sanctissimum et reverendum. Non fuisset ille pudor ex peccato natus, qui nunc est, quod parentes tum coguntur se abdere in tenebras. Non minor fuisset in concumbendo honestas, quam est in capiendo somno, cibo, potu cum uxore.

An non igitur horribilis hic lapsus est? Revera enim nullum opus fuit praestantius et admirabilius in tota natura, quam generatio. Est enim post praedicationem nominis Dei summum opus, quod tam sine peccato Adam et Heva in statu innocentiae potuerunt facere, quam sine peccato erant laudaturi Deum. Hoc opus cum, sicut aliae primae conditionis miserabiles reliquiae, in natura adhuc maneat, quam horribiliter deformatum est? Honeste in publico coram ecclesia conjunguntur maritus et uxor, sed cum summo pudore etiam inter se soli conveniunt. Taceo nunc foeditatem, quae in carne haeret, bestialem scilicet appetentiam et pruritum; omnia haec sunt originalis peccati manifesta signa.

Adae itaque adjutorium fuit mulier; solus enim non potuit generare, sicut nec mulier sola generare potest. Porro amplissima haec sunt praeconia sexus, quod masculus pater generationis, mulier autem mater generationis est et adjutorium mariti. Sed cum ad statum innocentiae respicimus, etiam generatio infinitis modis fuit melior, jucundior, sanctior.

Hodie multos invenias, qui vellent sibi nullos liberos nasci, atque haec plus quam barbarica immanitas et inhumanitas praecipue inter nobiles et principes invenitur, qui saepe a conjugio ea una ratione abstinent, ne habeant posteritatem. Longe foedius est, quod invenias principes, qui se cogi sinunt, ne ducant uxores, ne scilicet familia augeatur ultra modum. Profecto digni, quorum memoria deleatur de terra viventium. Quis enim haec porcina portenta non execretur? Sed ostendunt haec quoque peccatum originis; alioqui generationem admiraremur, tanquam summum opus Dei, et tanquam maximum donum ornaremus meritis laudibus.

Hinc nata etiam sunt convicia in sexum muliebrem, quae impius coelibatus auxit. Magnum autem beneficium est, quod Deus nobis quasi invitis et nolentibus servavit mulierem, tum ad generationem, tum etiam ad medicinam contra peccatum fornicationis. In Paradiso fuisset mulier adjutorium officii tantum; nunc etiam est et pro majore parte remedium et medicina, de qua sine pudore vix loqui possumus, certe sine pudore non possumus ea uti. Causa est peccatum. Nam in Paradiso congressus ille fuisset sine omni verecundia, tanquam opus a Deo conditum et benedictum; habuisset honestam voluptatem, qualis tum in cibo et potu fuit. Nunc, proh dolor,

est tam foeda et horribilis voluptas, ut a medicis comparetur cum epilepsia, seu comitiali morbo. Sic morbus verus cum ipso opere generationis conjunctus est. Sumus enim in statu peccati et mortis; ideo etiam poenas istas sustinemus, ut muliere sine horribili furore libidinis et tanquam morbo comitiali non possimus uti.

Idem accidit nobis propter peccatum etiam in spiritualibus donis. Etsi enim fidem habemus, et in fide vivimus, tamen dubitatione et sensu mortis carere non possumus. Has peccati originalis poenas bene viderunt et senserunt sancti Patres. Ideo scriptura quoque עֶרְוָה pudenda seu turpitudinem vocat.

Quae sequuntur, sunt quasi repetitio, ut Moses eo commodius deveniat ad descriptionem, quomodo mulier sit condita; ideo legenda sunt in praeterito plusquamperfecto.

Cum formasset Dominus Deus de humo cuncta animantia terrae, adduxit ea ad Adam, ut videret, quid vocaret ea.

Quasi dicat, Deus certo et bene prius deliberato consilio voluit creare feminam; vidit enim omnes alias bestias habere adjutorium generationis, solus Adam non habuit. Adduxit itaque ad Adam omnia animantia; ea cum Adam singula suis nominibus notasset, nullum invenit sibi simile. Atque hic iterum admonemur de insigni cognitione et sapientia, quae in Adam fuit, qui creatus in innocentia et justitia, sine aliqua nova illuminatione, tantum naturae suae bonitate, intuetur omnia animalia et sic habet eorum cognitam naturam, ut singulis aptum et naturae ipsorum conveniens nomen indat. Hanc lucem merito

etiam dominium in omnes animantes secutum est, quod hic quoque ostenditur, cum ad arbitrium Adae vocantur. Uno verbo itaque leones, ursos, apros, tigrides, et quicquid est praestantiorum animalium, cogere potuit ad quaevis efficienda, quae naturae ejus conveniebant. Haec quoque per peccatum amisimus.

Itaque non mirum est, quod Dei nullam cognitionem habemus, cum etiam bestiarum naturas, cujus virtutis et efficaciae sint, non noverimus. Exstant varii libri, qui plantarum et bestiarum naturas describunt. Sed quanto tempore, quam longa observatione opus fuit, dum haec per experientiam ita colligerentur. Aliud in Adamo lumen fuit, qui statim, ut inspexit animal, totam ejus naturam et vires habuit cognitas, ac longe melius, quam nos, etiam cum totam vitam ad inquisitionem harum rerum conferimus. Haec cognitio in Adamo, sicut fuit donum Dei excellens, ita etiam Deo mire placuit, et grata fuit. Itaque jubet, ut hac cognitione utatur, et indat omnibus animantibus nomina.

Omne enim, quod vocavit Adam animam viventem, ipsum est nomen ejus. Appellavitque Adam nominibus suis cuncta animantia, et universa volatilia coeli, et omnes bestias terrae. Adae vero non inveniebatur adjutorium, quod coram eo esset.

Quantum mare cognitionis et sapientiae in hoc uno homine fuit! Etsi autem de hac cognitione quoque multum amisit Adam per peccatum, tamen credo, quicquid adhuc in omnium sapientum libris est, qui tot seculis ab eo tempore, quo literae primum

natae sunt, scripserunt, id totum eam sapientiam nondum potuit aequare, quae tamen postea in Adam haesit, sed paulatim in posteris obscurata, et paene exstincta est.

Porro hic iterum admonendi sumus, Mosen adhuc versari in descriptione operis sexti diei. Hoc enim, quod in primo capite brevibus dixit: „Faciamus hominem", id hoc in capite voluit plenius explicare, ut non uno argumento discerneret hominem a reliquis animantibus. Totum itaque secundum caput consumit in explicatione conditionis hominis. De masculo dixit, ex pulvere factum, inspiratum in faciem ejus spiraculum vitae, adductam coram eo universam animantium turbam. In ea cum Adam nullum videret adjutorium, factam esse feminam, sociam generationis, et conservationis speciei. Neque enim posteros eodem modo voluit Deus nasci, quo Adam ex terra factus est. Sed voluit, ut haberet homo generationem, qualem aliae bestiae habent. Nam quod ad animalem vitam attinet, bibimus, edimus, generamus et generamur, sicut bestiae reliquae. Et tamen magno consilio hoc agit Moses, ut distinguat hominem a reliquis animantibus, ideo quia futurum erat, ut post animalem vitam esset homo particeps spiritualis et aeternae vitae. Omnia haec pertinent ad opus sexti diei. Quia enim dixerat Deus: „Crescite et multiplicamini", necessaria fuit explicatio, quomodo mulier Adae addita, facta et conjuncta sit.

Pertinet autem hoc eo, ut firmiter teneamus hanc sententiam, vere sex dies fuisse, quibus Dominus creavit omnia, contra Augustini et Hilarii sententiam, qui uno momento putant omnia esse condita. Ideo ab historia discedunt, et sequuntur allegorias, ac nes-

cio quas speculationes comminiscuntur. Non autem dico haec in contumeliam sanctorum Patrum, quorum labores venerari decet, sed ad confirmationem veritatis, et nobis in consolationem. Fuerunt enim magni viri, sed tamen homines, qui lapsi sunt, et potuerunt labi, ne efferamus eos, ut Monachi, qui sic adorant omnia eorum, quasi non potuerint peccare. Mihi potius in eo magna videtur consolatio esse posita, quod deprehenduntur errasse, et interdum peccasse. Sic enim cogito, si ipsis errores et peccata ignovit Deus, cur ego desperem veniam? Contra desperationem inducit, si credas, eos non eadem esse passos, quae tu pateris. Certum autem est, inter Apostolorum vocationem et Patrum magnum esse discrimen. Cur igitur Patrum scripta aestimaremus paria Apostolorum?

Ac sane quod ad praesentem locum attinet, quomodo, quaeso, possibile est, sex dies fuisse aut horam aut momentum unum? Nec ratio, nec fides, quae verbo nititur, admittunt hoc. Ergo sentiamus, fuisse intervalla quaedam temporis, ita ut Adam solus sit creatus, postea adducta sint ad eum animalia, et tentatus Adam, num inveniat aut videat in isto ordine sociam, et post tandem sit Heva condita. Et certae voces istae: „De omni ligno comedes“ etc. quia aures Adae verberarunt, in tempore ista omnia per intervalla dicta esse arguunt, nisi ad absurdissimas allegorias Origenis in morem te velis vertere. Non enim agitur hic de Deo, in cujus conspectu omnia praeterita et futura sunt praesentia, de Adamo agitur, qui in tempore fuit et vixit, apud quem est discrimen futuri et praeteriti, tanquam apud

creaturam. Haec paucis hic duxi esse repetenda. Iam pergamus.

Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam, cumque obdormivisset, tulit unam de costis ejus, et clausit locum carne.

Hic quoque non solum fides, sed ratio et res arguit, aliud esse tempus vigiliae, aliud somni; habent enim ista sua intervalla. Quod igitur Adam sexto die est conditus, quod adducta sunt ad eum animalia, quod audivit praecipientem Dominum de arbore scientiae boni et mali, item, quod immisit ei Dominus somnum, haec omnia, manifestum est, quod ad tempus et ad animalem vitam pertinent. Ideo necesse est, istos dies intelligi veros dies, contra opinionem sanctorum Patrum. Quoties enim videmus Patrum opiniones cum scriptura non convenire, cum reverentia eos toleramus, et agnoscimus tanquam majores nostros; sed propter eos tamen non discedimus ab auctoritate scripturae. Elegans et vera sententia est Aristotelis primo Ethicorum (Cap. 4. in.), melius esse patrocinari veritati, quam nimis addictos esse iis, qui nobis familiares et conjuncti sunt. Atque hoc in primis decere philosophum. Cum enim ambo nobis cari sint, veritas et amici, potiore loco veritatem habendam esse, ἀμφοῖν γὰρ ὄντοιν φίλοιν, ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν. Hoc si homo ethnicus in civilibus disputationibus faciendum censet, quanto id magis faciendum est in iis, quae manifestum testimonium scripturae habent, ne hominum auctoritatem scripturae anteponamus. Homines enim falli possunt; at verbum Dei est ipsa sapientia Dei et certissima veritas.

Quod autem ad hanc historiam attinet, quaeso te, si rationem sequaris, quid potuit dici fabulosius? An enim quisquam esset, qui hoc de conditione Hevae crederet, nisi ita aperte traderetur? Hic enim universae creaturae sunt exempla in oppositum. Quicquid enim vivum generatur, generatur ex masculo et femina, sic ut per feminam edatur in lucem. Hic ipsa femina ex viro conditur, non minus admirabili conditione, quam Adae fuit, qui ex gleba terrae factus est in animam viventem. Portenta haec sunt et nugacissimae nugae, si seposita scripturae auctoritate rationis judicium sequaris. Ideo Aristoteles neque primum, neque ultimum hominem dicit posse dari. Idem nos quoque cogeret ratio pronuntiare, si absque hoc textu esset. Si enim constituas, verum esse, quod totius creaturae uniformis ratio testatur, nihil nasci vivum, nisi ex masculo et femella, non potest dari primus homo.

Idem de mundo quoque pronuntiandum esset, quem ideo aeternum philosophi statuerunt. Etsi autem finguntur rationes, quibus probatur, mundum non esse aeternum, tamen ratio tota vi in eam sententiam procumbit. Quod enim inveniet initium in nihilo? Porro si dicas, mundum coepisse, et esse tempus, quo mundus non fuerit; statim sequitur, ante mundum nihil fuisse; sequuntur alia absurda infinita, quibus moti philosophi judicarunt, mundum esse aeternum. Sin dicas mundum esse infinitum, statim nascetur quoque aliud novum infinitum in successione hominum. At plura infinita philosophia non concedit, et tamen cogitur concedere, quia initia nulla mundi et hominum novit. Haec pugnantia et obscuritas Epicureis dedit occasionem, ut dicerent, si-

ne ratione exsistere mundum et hominem, et sine ratione quoque interitura esse, sicut intereunt pecudes, quae mortuae sic sunt, ac si nunquam fuerint. Hinc sequuntur alia: Deum aut plane non esse, aut humana non curare. In hos labyrinthos deducitur ratio, cum destituta est verbo, et sequitur suum judicium.

Utile autem est videre, quam non possit longius progredi ratio, seu sapientia nostra in aestimatione creaturae, Quid enim, quaeso, novit philosophus de coelo et mundo, si quidem nescit, unde sit, et quo tendat? Imo quid nos de nobis ipsis scimus? Videmus, nos esse homines, sed quod hunc patrem, hanc matrem habeamus, an non credi hoc debet, sciri autem nullo potest modo? Sic omnis nostra cognitio seu sapientia tantum est posita in notitia causae materialis et formalis, quanquam in his quoque nonnunquam turpiter hallucinamur. Causam efficientem et finalem plane non possumus ostendere, praesertim, quod miserabile est, cum de mundo, in quo sumus et vivimus, item de nobis ipsis est disputandum aut cogitandum. Haec an non misera et egena sapientia est?

Dicit Aristoteles: Homo et sol generant hominem. Belle dictum! sequere hanc sapientiam, et eo devenies, ut statuas, hominem et solem esse aeternum ac infinitum. Nunquam enim invenies hominem, qui sit vel principium vel finis, sicut ego principium et finem meae personae non possum invenire, si certo scire id, et non credere potius volo. Qualis autem sapientia, qualis notitia est ignorare causam finalem, et causam efficientem? Nam quod formae notitiam habemus, sic vacca novit domum suam, sic (ut Germanico proverbio dicitur) intuetur et agnoscit ostium. Apparet itaque

hic quoque, quam horribilis lapsus sit peccati originalis, quo amisimus eam notitiam, ut neque principium nec finem nostri videre possimus.

Quod igitur Plato, Cicero et alii philosophi, qui melioris notae sunt, disputant, hominem incedere erecto capite, cum caetera terram prona spectent, quod praedicant rationem seu vim intelligendi et judicandi in homine, et postea concludunt, esse hominem singulare animal, conditum ad immortalitatem, quaeso, quam hoc exile, et paene futile est? Totum enim a notitia formae est sumptum. Si autem postea etiam de materia cogites, an non coget te ratio, ut statuas naturam hanc iterum dissolvendam esse, et non posse esse immortalem?

Ergo discamus, veram sapientiam esse in scriptura sancta et in verbo Dei. Id enim non solum de materia, non solum de forma totius creaturae, sed etiam de efficienti et finali causa, de principio et de fine omnium rerum docet, quis creaverit, et ad quid creaverit. Sine harum duarum causarum cognitione sapientia nostra non multum differt a bestiis, quae etiam oculis et auribus utuntur, sed principium et finem plane ignorant.

Insignis itaque hic textus est, qui quanto videtur cum tota experientia et ratione magis pugnare, tanto diligentius observandus et certius credendus est. Hic enim docemur de principio hominis, quod primus homo non exstiterit per generationem, sicut Aristoteles et reliqui philosophi, a ratione decepti, somniaverunt. Propagatio posteritatis per generationem fit, sed primus masculus ex gleba agri, prima femella ex costa viri dormientis efficta et condita est.

Hic igitur invenimus principium, quod per philosophiam Aristotelis non possibile est invenire.

Hoc principio constituto sequitur deinde propagatio, non minus admirabilis per conjunctionem masculi et feminae, ubi ex guttula humani corporis procreatur universum genus humanum. Sicut Paulus ex hoc loco eleganter inter philosophos Athenis philosophatur Act. 17, (v. 25.). „Deus ipse dat omnibus ζωὴν καὶ πνοὴν, spiritum et vitam in universum, facitque ex unius sanguine omne genus hominum, ut habitet super universam terram, ut quaerant Deum, si forte palpent eum aut inveniant, quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum". Hic Paulus loquitur de propagatione, facta per primum hominem, sicut dicit, „ex unius sanguine". Si igitur ex guttula sanguinis generatur homo, sicut experientia omnium hominum in toto orbe terrarum testatur, profecto non minus hoc est admirabile, quam quod primus homo ex gleba, et femella ex costa viri condita est.

Sed cur hoc de Adae et Hevae conditione sic incredibile et admirabile videtur, et alterum de propagatione, quod omnes homines norunt et vident, non sic admiramur? Nimirum ideo, quod, sicut Augustinus dicit, miracula assiduitate vilescunt. Sic non admiramur illam admirabilem solis lucem, quia quotidiana est, non admiramur alia creationis dona infinita, obsurduimus enim ad haec, sicut Pythagoras bene dixit, mirabilem concentum et suavissimum edi ab illa harmonia motuum, qui sunt in orbibus coelestibus: sed quia homines assiduo audiunt hunc concentum, obsurdescunt ad eum perinde, ut qui ad

Catadupas *) Nili sunt, sonitu et fragore aquae, quem assiduo audiunt, non afficiuntur, cum aliis non assuefactis esset intolerabilis. Sine dubio ex Patrum traditione hanc ipsam vocem accepit, qui non voluerunt, quasi edatur sonitus illo motu coelestium corporum. Hoc voluerunt, conditionem eorum esse suavissimam et plane admirabilem, sed a nobis ingratis et insensatis non observari, non agi Deo gratias dignas pro ista admirabili conditione et conservatione creaturae.

Sic magnum miraculum est, quod exiguum semen seritur, et inde altissima quercus enascitur. Sed quia quotidiana haec sunt, viluerunt, sicut ista ipsa propagationis nostrae ratio. Quid enim non dignissimum admiratione est, quod mulier semen accipit, quod semen concrescit, ac, sicut eleganter dixit Hiob (10, 10.), coagulatur, deinde formatur et alitur usque, dum ferendo aëri maturus sit fetus. Edito fetu per partum, non quidem novum alimentum, sed nova via et novo modo venit, quod ex uberibus geminis, tanquam ex fonte lac promanat, quo infans alitur. Omnia haec plenissima admirationis, et penitus incomprehensibilia sunt, sed assiduitate viluerunt, nosque ad hunc suavissimum concentum naturae vere obsurduimus.

Quodsi vera fide haec a nobis inspicerentur et aestimarentur, ut sunt, profecto non viliora essent, quam quod Moses hic dicit, dormienti Adae exemptam ex latere costam, et Hevam inde esse conditam. Quin si placuisset Domino, eadem ratione nos formare, qua Adam ex limo terrae formatus est, nunc

---

*) Catadupa?

quoque desiisset id nobis esse miraculi loco, et magis admiraremur istam rationem propagationis per semen viri. Verum enim est, quod barbaro, sed profecto non temere conficto versiculo dicitur: Omne rarum carum, vilescit quotidianum. Si non singulis noctibus aut omnibus in locis orirentur stellae, quantus esset concursus ad id spectaculum? Nunc nemo nostrum ne quidem fenestram ejus rei causa aperit.

Merito igitur damnatur ingratitudo nostra. Si enim credimus, causam efficientem et finalem esse Deum, an non opera ejus admirari, iis delectari et ea semper et ubique debebamus praedicare? Sed quot sunt, qui id faciunt vere et ex animo? Audimus Deum apprehendisse glebam, et fecisse hominem; hoc admiramur, et prae admiratione ducimus esse fabulosum. Quod autem apprehendit adhuc hodie guttam de sanguine patris, et creat hominem, hoc non admiramur, quia hoc quotidie fit, illud semel factum est, cum tamen utrunque eadem arte et eadem potentia fiat, ab eodem auctore. Nam qui ex gleba formavit hominem, idem adhuc hodie creat homines ex sanguine parentum.

Frustra igitur Aristoteles nugatur, quod homo et sol generant hominem. Nam etsi solis calor fovet corpora, tamen generandi causa longe aliud est, nempe verbum Dei sic jubentis, quod dicit ad hunc maritum: Iam sanguis tuus fiat masculus, fiat femella. Hoc verbum ratio nescit. Itaque non potest non pueriliter nugari de causis tantarum rerum. Sic medici philosophos secuti generationem referunt ad convenientem mixturam qualitatum, quae in materia praedisposita operantur. Id etsi ratio non potest negare, (nam videt siccas et frigidas naturas ad generatio-

nem ineptas, contra humidas et moderate calidas aptiores) tamen primam causam non attingunt. Altius enim quam in naturam, quam in qualitates et temperamenta earum, nos ducit Spiritus sanctus, cum verbum proponit, in quo omnia creantur et conservantur.

Quod igitur ex gutta sanguinis homo, non bos, non asinus nascitur, verbi virtute fit, quod a Deo prolatum est. Itaque vere, sicut in oratione dominica etiam Christus docet, Deum vocamus patrem nostrum et creatorem nostrum, sicut symbolum appellat. In hanc causam cum respicimus, tum caste, pure et cum gaudio de iis rebus possumus loqui, quarum alioqui, hac causa omissa, sine foeditate et obscoenitate non possumus meminisse.

Apparet autem ex hac quoque disputatione, quam horribilis lapsus sit peccati originalis, si quidem universum genus humanum suam originem nescit. Videmus quidem copulari masculum et feminam; videmus ex guttula sanguinis impraegnari feminam, postea edi in lucem certissimo tempore infantem. Sunt haec oculis omnium exposita et notissima, et tamen, nisi verbum te admoneat et doceat, ipsum opus, quod sciens vidensque facis, nescis, sicut philosophorum disputationes, de quibus jam diximus, satis ostendunt. Haec an non horribilis caecitas et miserabilis est ignorantia?

Si itaque Adam perstitisset in innocentia, neutiquam fuisset opus admoneri posteros de sua origine, sicut non opus fuit, ut admoneretur Adam de conditione Hevae suae; ipse statim, cum eam intuetur, agnoscit, quod sit os ex ossibus suis, et caro ex carne sua. Talis cognitio sui et aliarum creaturarum

man-

mansisset etiam in posteritate Adae. Omnes statim animadvertissent finalem et efficientem causam, de quibus nunc nihilo plus scimus, quam ipsae pecudes.

Ergo pulcherrima et jucundissima est haec fabula in auribus rationis, qua ad delicias usque abusi sunt philosophi, si eam audierunt, sicut quidam audierunt, praesertim qui Aegyptiorum literas et sapientiam didicerunt, sed inaestimabilis sapientia nobis scire, quod nobis haec quantumvis ridicula (ut mundus judicat) fabula ostendit, nempe, quod initium generationis humanae constiterit per verbum. Si quidem Deus apprehendit glebam, et dicit: Faciamus hominem. Sic postea apprehendit costam Adae, et dicit: Faciamus homini adjutorium. Nunc verba consideremus, postquam de re, quae necessaria fuerunt, admonuimus.

Dominus Deus, inquit Moses, fecit illabi seu cadere super Adam תַּרְדֵּמָה, soporem seu profundum somnum. Nam verbum רָדַם significat somno opprimi, sicut qui non sentientes obdormiscunt, et nutant capite. Sunt enim differentes somni, quidam profundi seu graves, qui nullis somniis impediuntur; hi salubres sunt, bene enim humectant corpora et concoctioni utiles sunt, nec fatigant caput. Alii sunt leviores, et quasi mixti vigiliis; in his crebriora sunt somnia, laedunt autem caput, et sunt argumentum corporis minus firmi.

Dicit itaque Moses profundo somno oppressum Adamum, ita ut procumbens in virentem terram longos duxerit spiritus, sicut solent, qui bene et suaviter dormiunt. Hunc somnum, inquit, fecit Dominus super eum cadere. Est enim somnus vere divinum et pulcherrimum donum, quod desuper tanquam ros

defluit, et humectat totum corpus. Cum itaque sic dormiret Adam, tulit Dominus unam de costis ejus. Vocabulum Ebraeum צֵלָע costam et latus significat. Quare sic accipio, quod non nudam costam, sed vestitam carne acceperit Dominus, sicut Adam infra dicit: „Hoc est os ex ossibus meis, et caro de carne mea". Porro hoc quoque fecit Dominus per verbum suum, ne putemus, eum chirurgi more sectione aliqua usum esse. Dixit: Ex isto osse sic induto carne fiat mulier, et ita factum est. Atque eum hiatum lateris postea clausit carne.

Hic disputatio oritur inter glossatores mirabiliter nugaces. Dicunt, masculum in uno latere plus habere costarum quam in altero. Sed hoc melius sciunt medici, qui anatomiam norunt. Lyra disputat, num ea costa in corpore Adae fuerit superflua? Sed hoc si fuit, inquit, monstrosum fuit; si non fuit, sequitur Adamum postea diminutum fuisse costa. Sed id quoque monstrosum est, inquit. Tandem respondet, illam costam fuisse superfluam ratione individui, itaque sublata ea, fuisse corpus Adae integrum, et tamen corpus Adae indiguisse hac costa propter mulierem ex ea formandam.

Sed nos ad haec omnia respondemus per verbum: Dixit Deus: hoc verbum solvit omnia hujusmodi argumenta. Quid enim necesse est disputare, unde reliquam materiam acceperit Deus, qui uno verbo potest et condit omnia? Oriuntur autem hae quaestiones ex philosophia et medicina, quae sine verbo de Dei operibus disputant. Fit autem hoc modo, ut amittatur gloria scripturae sanctae et majestas creatoris. Quare omissis his disputationibus simpliciter manebimus in historia, sicut a Mose exponitur, quod

Heva sit condita ex costa Adae, et quod ea pars corporis iterum clausa sit carne, sicut Adam ex gleba, ego ex guttula sanguinis patris mei factus sum. Quomodo mater me conceperit, quomodo in utero formatus sim, et incrementa sumserim, hoc gloriae conditoris relinquo. Vere enim incredibile est, ex gutta sanguinis hominem nasci, et tamen est verum. Si igitur ex guttá sanguinis ista potentia generandi exsistit, cur non etiam ex gleba? Cur non ex costa?

Quod autem Adam sic dormit, ut non sentiat, haec secum agi, est iste somnus quasi pictura quaedam ejus mutationis, quae in statu innocentiae futura fuerat. Nam justa natura nullam sensisset mortem, vixisset in summa voluptate, in obedientia Dei, et admiratione operum Dei, usque dum tempus mutationis venisset. Ibi sensisset Adam simile quiddam hujus somni, qui suavissimus ei accidit, cubanti inter rosas, et sub amoenissimis arboribus. In eo somno esset mutatus et translatus in spiritualem vitam, tam non sentiens dolorem aliquem, quam non sentit, aperiri corpus, et eximi costam cum carne. Nunc mortem patitur corrupta haec natura; eam corporis dissolutionem sequitur in piis suavissimus somnus, donec evigilabimus in novam et aeternam vitam. Sicut autem Adam hic admirabundus dicit: „Hoc est os ex ossibus meis“, et tamen sic suavi somno oppressus fuit, ut non sentiret, id eximi: ita nos in illa die dicemus: Ecce hoc corpus a vermibus corrosum in quantam subito gloriam surgit! etc.

Diximus satis copiose hactenus de conditione Hevae, quae etsi rationi fabulosa videtur, tamen est certissima veritas, quia in verbo Dei est prodita, quod solum vere docet, ut dixi, de duabus principalibus

causis, efficiente et finali, quarum cognitio etiam in naturalibus, sicubi haberi potest, plurimum momenti habet. Quid enim prodest scire, quam pulchra creatura sit homo, si finem ignores, quod scilicet est conditus ad cultum Dei, et ut cum Deo in aeternum vivat? Aliquid dicit Aristoteles, cum ponit hominis finem esse felicitatem, quae in actione virtutis consistit. Sed in hac naturae imbecillitate quis ad hunc finem pervenit? cum etiam, qui optimi sunt, variis incommodis objiciantur, quae tum fortuna, tum hominum malitia et pravitas conciliat. Requirit ea felicitas tranquillitatem animi, sed eam quis perpetuo in tanta fortunae jactatione retinere potest? Frustra igitur hic finis praescribitur, quem nemo attingit.

Principalis igitur finis est, quem scriptura ostendit, quod homo sit conditus ad similitudinem Dei, ut cum Deo in aeternum vivat, et hic in terra Deum praedicet, ei agat gratias, et verbo ejus obediat in patientia. Hunc finem utcunque, quamvis infirmiter, apprehendimus in hac vita; in futura autem vita perfecte eum consequemur. Haec philosophi non norunt; itaque mundus in summa sua sapientia est stultissimus, quando sacra scriptura seu theologia caret. Nam neque principium, nec finem suum homines norunt, quando verbo carent; taceo de reliquis creaturis.

Et aedificavit Dominus Deus costam, quam sumserat de Adamo, in mulierem, et adduxit eam ad Adam.

Nova et inaudita haec phrasis, quod Moses utitur non verbo fingendi et creandi, sicut supra, sed aedificandi. Omnes interpretes movit, ut suspicaren-

tur, subesse mysterium quoddam. Lyra cum suo Rabi Salomone putat, ad novam formam corporis muliebris respici. Sicut enim aedificiorum forma in inferiori parte latior, in superiore autem angustior est, ita dicit corpora mulierum in ima parte crassiora, in superiore contractiora esse, cum viri latos humeros et ampliora pectora habeant. Sed haec accidentia sunt corporis. Scriptura autem loquitur de toto corpore, quod sit aedificium, sicut Christus quoque Matthaei 12. (v. 44.) vocat corpus hominis domum.

Alii allegoriam quaerunt, et dicunt, mulierem vocari aedificium propter similitudinem cum ecclesia. Sicut enim in domo diversae partes sunt, parietes, trabes seu tigna, tectum etc., ita in ecclesia, quae corporis similitudinem propter diversitatem membrorum habet, esse varia ministeria et functiones. Mihi quidem non displicent, quae apte ad Christum et ecclesiam transferuntur. Sed quia haec in totum allegorica sunt, historica et propria hujus loci sententia quaerenda ac retinenda est. Vocatur enim mulier, praesertim maritata, aedificium non propter allegoriam, sed historice; sicut scriptura ubique hac ratione loquendi utitur. Sicut Rahel dicit ad Jacob (Gen. 30, 3.): „Accipe ancillam, ut aedificer in ea“, Idem de Sara dicit scriptura. Et in Exodo (1, 21.) dicitur de obstetricibus: „Dominus aedificavit eis domus“, hoc est, rependit per benedictionem familiae illa beneficia facta populo Israel contra regis mandatum. Item in historia de Davide, cum vellet Domino aedificare domum, respondetur ei: Scias, Dominum tibi aedificaturum domum, (2. Sam. 7, 11.).

Ita usitata haec phrasis est in scriptura, ut uxor

dicatur aedificium oeconomicum propter generationem et educationem sobolis. Hujus aedificationis formam, quae in Paradiso futura fuerat, per peccatum ita amisimus, ut ne cogitatione quidem eam possimus attingere. Sicut autem supra dixi, nostram praesentem vitam habere quasdam parvas et miseras reliquias culturae et defensionis, item dominii in bestias; oves, boves, anseres, gallinas regimus, quanquam apri, ursi, leones hoc nostrum regnum non curant: ita etiam hujus aedificii imago quaedam obscura est reliqua, quod qui uxorem duxit, habet eam ceu nidum et domum, apud quam moratur in certo loco, sicut aves cum pullis suis in nidulo. Hanc habitationem non habent, qui coelibes vivunt, sicut impuri Papistae.

Haec igitur cohabitatio, quae inter maritum et uxorem est, quod simul habitant, quod curant rem familiarem, quod simul generant et educant liberos, est quaedam imago obscura et quasi reliquiae illius beatae cohabitationis, propter quam Moses mulierem dicit aedificium esse. Posteri Adae, si Adam in innocentia perstitisset, ductis uxoribus emigrassent ab Adamo patre in quendam proprium hortulum: ibi cum uxoribus vixissent, simul colentes terram, et educantes liberos. Non opus fuisset magnificis aedificiis ex secto lapide, non culina, non cella vinaria, ut nunc, sed sicut avium niduli sunt, ita hinc inde habitassent in opere et vocatione Dei, ac mulier praecipua exstitisset causa, ut mariti in certis sedibus habitarent. Nunc in hac peccati calamitate, ubi propter aëris injurias domibus opus est, ne cogitatione quidem imaginem hujus felicitatis possumus consequi, et tamen illae misellae reliquiae sunt excellentia do-

na Dei, quibus sine gratiarum actione uti profecto impietas est.

De dominio, quod homo in Paradiso accepit, omnes sentimus, quantum amissum sit, postquam peccato sic sumus defoedati. Et tamen quantum adhuc beneficium est, dominium hoc traditum esse homini, et non Diabolo? Quomodo enim contra invisibilem hostem possemus consistere, si cum voluntate nócendi etiam facultas conjuncta esset? Una hora, momento uno, exstingueremur omnes, si saltem feras contra nos incitaret Satan. Etsi igitur dominium fere in totum amissum est, tamen ingens beneficium est, exstare adhuc ejus reliquias aliquas.

Sicut etiam generationis reliquiae exstant, quanquam in statu innocentiae non solúm sine dolore peperissent mulierculae, sed etiam multo major fuisset futura fecunditas. Iam mille morbis impeditur generatio, et accidit, ut aut fetus non sint durabiles, aut conjugia non nunquam plane sint sterilia. Hi sunt defectus et poenae horribilis illius lapsus Adae et peccati originalis. Ad eundem modum mulier adhuc hodie est domus mariti, ad quam maritus se confert, cum qua habitat, cum qua conjungit studium et laborem alendae familiae. Sicut infra dicetur: „Adhaerebit homo uxori suae, et relinquet patrem et matrem suam" etc.

Sed haec cohabitatio cum aliis incommodis, quae conjugium propter peccatum infinita habet, etiam a perversis naturis mire deformatur, cum non solum sint, qui sapientiam esse ducant convitiari sexui, et aspernari conjugia, sed qui ductas conjuges deserant, quique liberorum curam omnem abjiciant. Hi aedificium Dei improbitate et perversitate sua destruunt,

ac vere sunt foeda quaedam naturae monstra. Pareamus itaque verbo Dei, et agnoscamus nostras uxores ceu aedificium Domini, quod per eas non solum aedificatur domus per generationem et alia ministeria in oeconomia necessaria, sed etiam quod ipsi mariti per eas aedificantur, quibus sunt tanquam nidus et habitatio quaedam, ad quam se conferant, ubi morentur et habitent cum voluptate.

Quod addit Moses: „Et adduxit eam ad Adam“, est descriptio quaedam sponsalium, imprimis digna observatione. Nam Adam conditam Hevam non rapit ad se ex suo arbitrio, sed exspectat adducentem Deum. Sicut Christus quoque dixit (Matth. 19, 6.): „Quod Deus conjunxit, homo non separet“. Est enim legitima conjunctio masculi et feminae ordinatio et institutio divina.

Ideo Moses retinet hic suam propriam phrasin: Adduxit, inquit. Quis? Nimirum Jehova Elohim, hoc est, tota divinitas, Pater, Filius, Spiritus sanctus. Hi dicunt ad Adam: Ecce haec est sponsa tua, cum qua habites, cum qua generes liberos. Ac sine dubio Adam eam cum magna voluptate accepit, sicut adhuc in hac corrupta natura sponsi et sponsae amor mutuus egregius est; sed tum fuit sine illa epileptica et apoplectica voluptate, quae hodie in conjugio est, fuit castus et suavissimus amor, et ipsa quoque copulatio fuisset honestissima et sanctissima. Nunc vero ubique oculis atque auribus, denique sensibus omnibus peccatum se ingerit et offert.

Notandus itaque praecipue hic locus est, non solum contra omnes horribiles abusus libidinum, sed etiam pro confirmatione conjugii contra impia convitia, quibus Papatus conjugium deformavit. An non

enim magnum est, quod etiam in innocentiae statu Deus conjugium ordinavit et instituit? Tanto autem nunc hac institutione et ordinatione magis est opus, quanto haec caro per peccatum magis infirmata et corrupta est. Stat igitur haec consolatio invicta contra omnes daemoniorum doctrinas, quod scilicet conjugium est vitae genus divinum, hoc est, ab ipso Deo ordinatum.

Quid igitur in mentem venit Satanae organis et hostibus Christi, qui negarunt castitatem esse in conjugio, et dixerunt eos aptissimos ministeriis ecclesiarum, qui vivant coelibes, quia scriptura dicit (Lev. 11, 44.): Mundi estote? An immundi sunt, qui sunt conjuges? Deus igitur immunditiei auctor et institutor est, qui ipse Hevam adducit ad Adamum? Adam igitur male facit, quod ad immunditiem persuaderi se patitur, qui conjugio in innocenti natura carere poterat? Sed an non meritas poenas harum blasphemiarum impius Papatus exsolvit, quod non solum multitudine scortorum se polluunt, sed etiam aliis nefandis sceleribus ad abominationem usque indulgent, jamdudum maturi poenis Sodomorum et Gomorrae.

Me puero sic infames propter impium et impurum coelibatum habebantur nuptiae, ut putarem, sine peccato de conjugum vita me non posse cogitare. Hoc enim persuasissimum erat omnibus, si quis sanctam et Deo acceptam vitam vellet agere, hunc non conjugem debere fieri, sed coelibem vivere, et votum coelibatus suscipere debere. Itaque multi, qui conjuges fuerant, post uxorum mortem aut Monachi aut sacrificuli fiebant. Necessariam igitur ecclesiae et utilem operam omnes illi sumserunt, qui in id

incubuerunt, ut conjugium per verbum Dei cohonestaretur iterum, et meritis laudibus ornaretur. Unde factum est, Dei gratia, ut nunc bonum et sanctum omnes esse statuant, cum conjuge unanimiter et tranquille vivere, etiam si sterilem habeat aliquis aut aliis incommodis laborantem uxorem.

Non autem nego, quin aliqui sint, qui sine conjugio possint caste vivere. Sed hi, quia majus vulgo donum habent, navigent suo vento. Illa autem castitas, quam Pontifex in suis Monachis, Monialibus et sacrificulis commendat, horribilibus peccatis contaminata et polluta est, praeterquam quod coelibatus sine verbo Dei institutus est, imo, sicut praesens historia testatur, contra verbum Dei. Quos enim triumphos agerent, si suum coelibatum ex verbo Dei sic possent probare, sicut nos probamus conjugium divinitus institutum esse? Quanto molimine tum omnes ad coelibatum suum cogerent? Nunc hanc unam veram commendationem coelibatus habent, quod sit traditio humana, seu, ut cum Paulo loquamur, doctrina daemoniorum.

Dixitque Adam: Hoc tandem os ex ossibus meis, et caro de carne mea. Haec vocabitur virago, quoniam de viro sumta est.

Sententia, quae paulo post sequetur: „Ideo derelinquet homo patrem et matrem“, et a Christo citatur, quod ab ipso Deo dicta sit, et non ab Adam. Sed in ea re nihil est difficultatis; quia enim Adam purus et sanctus est, recte ejus vox dicitur divina vox. Nam Deus per eum locutus est, et in statu illo innocentiae verba et opera Adae omnia sunt vere Dei verba et opera. Offertur ei Heva ab ipso Deo. Sicut

igitur Dei voluntas parata est ad instituendum conjugium, ita Adam cum summa voluptate et sanctimonia paratus est ad Hevam suscipiendam. Sicut adhuc insignis affectus sponsi est erga sponsam, sed contaminatus tamen illa leprosa libidine carnis, quae in Adam justo non fuit.

Sed dignissimum admiratione est, quod Adam statim, cum Hevam tanquam aedificium ex se intuetur, agnoscit eam, et dicit: „Hoc nunc est os ex ossibus meis, et caro de carne mea“. Haec sunt verba non stulti, aut peccatoris hominis, non intelligentis opera et creaturam Dei, sed justi et sapientis, ac pleni Spiritu sancto, qui revelat istam sapientiam, mundo adhuc ignotam, quod causa efficiens uxoris et conjugii sit Deus, finalis autem causa sit, ut uxor sit marito politicum habitaculum. Haec cognitio non simpliciter procedit ex sensu et ratione, sed est revelatio Spiritus sancti.

Vocabulum הַפַּעַם, nunc, seu ista vice, seu tandem, non est otiosum, ut apparet, sed pulcherrime exprimit maritalem affectum, requirentem istam jucundam et plenam non solum amoris, sed sanctitatis quoque societatem seu cohabitationem, quasi dicat: Omnes bestias vidi, consideravi femellas, datas ad multiplicationem et conservationem speciei; sed hae nihil ad me. Haec autem est tandem caro de mea carne, et os de meis ossibus, cum qua cupio vivere et voluntati Dei in propaganda posteritate obsecundare. Hunc exundantem amoris affectum particula haec ostendit. Hodie illa puritas et innocentia amissa est; manet quidem gaudium sponsi et affectus erga sponsam, sed impurus et vitiosus propter peccatum. Adae affectus purissimus fuit et sanctissi-

mus ac Deo gratus, quo affectu impulsus dicit: Hoc nunc est os ex ossibus meis, non ex ligno, non lapide, non ex gleba terrae; propius me attingit; est enim facta ex ossibus et carne mea. Itaque inquit:

Haec vocabitur virago, quoniam de viro sumta est.

Sicut igitur praeterita, quae non viderat, per Spiritum sanctum agnovit Adam, et Deum praedicat, ac laudat propter conditam ex suo corpore sociam vitae: ita jam prophetat in futurum, cum dicit, viraginem vocari debere. Nos Ebraicae linguae elegantiam neutiquam possumus imitari. אִישׁ significat virum: Hevam autem dicit vocandam אִשָּׁה, perinde ac si dicas a Vir Vira, quod sit uxor, heroica mulier, quae virilia gerit.

Continet autem haec appellatio mirabilem et jucundam descriptionem conjugii, in quo, sicut jureconsultus quoque dicit, mulier fulget radiis mariti. Quicquid enim maritus habet, hoc totum habet et possidet conjunx. Sunt communes non solum opes, sed liberi, cibus, lectus, domicilium; voluntates quoque pares sunt, ita ut maritus ab uxore secundum nullam aliam rem differat, quam secundum sexum, alias mulier plane est vir. Quicquid enim vir in domo habet et est, hoc habet et est mulier, solo sexu differt. Deinde etiam, quod Paulus annotat 1. Tim. 2, (v. 13.) est virago origine, quod mulier descendit a viro, non vir a muliere.

Hujus quoque communionis hodie in conjugio videmus reliquias aliquas, quanquam miseras, si respiciamus ad primam originem. Ibi enim uxor, si

modo honesta, pudica et pia sit, participat curis, studiis, officiis, actionibus omnibus mariti. Ad hoc enim initio est condita, et ideo virago, seu, si Latine sic possemus dicere, vira appellatur, ut sexu tantum differat a patrefamilias, si quidem de carne viri sumta est. Nam etsi hoc de sola Heva possit dici, quae hoc modo condita est, tamen Christus Matth. 19. (v. 5.) ad omnes uxores hoc accommodat, cum dicit, maritum et uxorem esse unam carnem. Ita quanquam tua uxor non sit de ossibus tuis facta, tamen, quia uxor est, est domina domus sicut tu, nisi quod per legem, quae post peccatum lata est, viro mulier subjecta est. Ea poena est, sicut aliae, quae diminuunt glorias paradisiacas, de quibus nos hic textus admonet. Loquitur enim Moses non de hac misera vita, quam nunc vivunt conjuges, sed de illa innocentiae in Paradiso; ibi fuisset gubernatio aequalis; sicut Adam hic prophetat, Hevam dicendam viram, seu viraginem propter similium rerum administrationem in domo. Nunc viro incumbit sudor vultus; uxori mandatur, ut sit sub viro: et tamen reliquiae, seu faeces quaedam dominii remanent, ut adhuc possit uxor dici virago, propter societatem possessionis.

Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae.

Christus et Paulus referunt hoc etiam, tanquam communem regulam, ad nostra conjugia, post amissam innocentiam. Si itaque Adam in innocentia perstitisset, nati liberi etiam essent facti conjuges, et tum deserta mensa et cohabitatione parentum habuissent proprias arbores, sub quibus vixissent separati

a parentibus. Non nunquam venissent ad patrem Adam, cecinissent hymnum, praedicassent Deum, postea rediissent ad sua. Nunc per peccatum, etsi reliqua sint mutata, tamen hoc arctum vinculum conjugum manet, ut vir citius deserat patrem et matrem, quam uxorem. Ubi autem diversum fit, sicut nonnunquam conjuges se mutuo deserunt, ibi non solum fit contra mandatum hoc, sed etiam sunt ista signa horribilis corruptionis, quae per peccatum in homines venit, et a Satana, dissidiorum omnium parente, augetur.

Viderunt autem gentes quoque, hac consuetudine conjugum nihil esse aptius nec utilius. Itaque dicunt, naturali lege esse conclusum, quod necessaria sit uxor, quae individuam consuetudinem retineat usque ad mortem. Ad hunc modum Christus quoque dicit (Matth. 19, 8.), divortium a Mose concessum propter duritiam cordis Iudaeorum; ab initio autem non sic fuisse. Haec incommoda per peccatum postea enata sunt, sicut adulteria, veneficia et similia, quae non nunquam inter conjuges oriuntur. Itaque vix millesima pars istius primae institutionis mansit reliqua, et tamen propter prolem maritus et uxor suum proprium nidulum habent adhuc hodie, secundum hanc sententiam, qua gloriose et magnifice confirmatur hoc genus vitae per primum parentem, imo per ipsum Deum, sicut Christus allegat.

Porro desertio non est sic intelligenda, quasi prorsus non visitaturi fuerint parentes suos liberi conjuges; pertinet enim tantum ad cohabitationem, quod liberi conjuges suum proprium nidulum sint habituri. Hodie in istis peccati incommodis etiam hoc est, quod liberi parentes, senio confectos et egentes, coguntur alere. Sed in Paradiso fuisset alia et me-

lior conditio nostra, et tamen tum quoque hoc ita esset servatum, ut maritus propter amorem conjugis, sicut aviculae solent, suum proprium nidulum deligeret, et cohabitationem parentum desereret.

Pertinet autem haec quoque sententia ad prophetiam; nondum enim erat pater et mater, nondum liberi, et tamen per Spiritum sanctum sic prophetat Adam de vita conjugum, de domicilio proprio, de distinctione dominiorum per totum orbem, ut singulae familiae suum proprium quasi nidulum sint habiturae.

Fuerunt autem ambo nudi, vir et uxor ejus, et non erubescebant.

Videtur, quod haec clausula potuerit omitti, quae admonet de re non admodum necessaria. Quid enim refert, sive in Paradiso nudi, sive induti vestibus obambulaverint. Sed profecto insignis et necessaria clausula est, quae ostendit in re, ut nobis videtur, levicula, quantum mali per peccatum originale haec natura acceperit. Omnes gentes, ac praesertim, quae ad septentrionem magis declinant, abhorrent a nuditate corporum. Itaque paulo verecundiores et graviores homines non solum reprehendunt curtas et militares penulas in adolescentibus; sed etiam publica balnea vitant, cum tamen pudenda loca studiose tegantur, tum a mulierculis, tum a viris. Haec nunc sapientia est, et disciplina digna laude; quis enim pater sine scelere se coram filio nudare posset? At Adam et Heva, inquit Moses, incedebant nudi et non erubescebant; non solum itaque non turpe fuit, nudos incedere, sed etiam laudabile, gloriosum et jucundum.

Hoc nunc amisimus per peccatum. Nascimur quidem nudi et cum glabra cute in hunc mundum, cum reliqua animalia omnia suas pelles, pilos, plumas, squamulas secum afferant. Itaque contra aestum solis umbra aedificiorum, contra pluviam, grandinem, nivem vestibus multiplicibus habemus opus. Horum nihil sensisset Adam, sed sicut oculi humani adhuc eam habent naturam, ut nec frigore nec aestu afficiantur: ita tum fuisset totum corpus tutum a frigore. Ac quidem multis modis melius Heva, mater nostra, sedisset apud nos nuda, nec quenquam offendisset nuditas uberum et reliquarum partium corporis, quae nunc pudendae sunt, et accendunt propter peccatum libidinem.

Quare hic locus pulchre docet, quantum mali peccatum Adae secutum sit. Nunc enim extrema insania judicaretur, si quis incederet nudus. In quo igitur tum summa nostra gloria fuisset, in eo nunc extrema turpitudo est. Homini gloriosum fuisset, cum omnia animalia ob foeditatem tegendam pilis, plumis, squamis haberent opus, solum hominem ea dignitate et pulchritudine corporis esse conditum, ut glabra et nuda cute incedere posset. Haec gloria periit; majore enim studio et cura cogimur tegere corpora nostra non solum propter necessitatem, sed magis propter turpitudinem cavendam, quam reliqua animalia a natura velata sunt.

Ad hunc modum explicat hoc caput opus diei sexti paulo clarius, quomodo singulari consilio homo sit conditus; quomodo in Eden hortus factus, in quo cum voluptate homo posset versari; quomodo denique, dum arbor scientiae boni et mali prohibetur, externus cultus futurae ecclesiae divina auctori-

toritate constituitur, in quo erant Deo obedientiam suam testaturi, si absque Satanae insidiis fuissent. Eam itaque noctem, sicut quidam opinantur, in Paradiso fuit Adam cum Heva sua usque in sequentem diem Sabbati; quid autem Sabbato die acciderit, docebit sequens caput.

TERTIUM CAPUT GENESIS.

Sed et serpens erat callidior cunctis animantibus terrae, quae fecerat Dominus Deus.

Audivimus in praecedenti capite, quomodo homo sexto die sit conditus ad imaginem et similitudinem Dei, ut bona et sana esset voluntas, deinde ut etiam ratio seu intellectus esset sanus, ut, quicquid Deus vellet, aut diceret, idem homo quoque vellet, crederet, intelligeret. Hanc cognitionem necessario secuta est cognitio omnium aliarum creaturarum; ubi enim Dei cognitio perfecta est, ibi necesse est, esse quoque cognitionem perfectam aliarum rerum, quae sunt infra Deum.

Ostendunt autem haec, quam horribilis ruina Adae et Hevae fuerit, per quam amisimus pulcherrime illuminatam rationem et voluntatem conformem verbo et voluntati Dei. Amisimus quoque illam dignitatem corporum, ut jam extrema turpitudo sit nudum conspici, quod tum fuit pulcherrimum et singularis praerogativa generis humani prae omnibus aliis bestiis. Sed gravissima jactura in eo est, quod non solum ista amissa sunt, sed aversio quaedam vo-

luntatis a Deo secuta est, ut homo nihil eorum velit aut faciat, quae Deus vult et praecipit: item, quod nescimus, quid Deus, quid gratia, quid justitia, denique quid ipsum peccatum sit. Hi sunt profecto horribiles defectus, quos qui non intelligunt, nec vident, talpa caeciores sunt. Experientia quidem docet nos de his calamitatibus: sed tamen magnitudinem earum plene non sentimus, nisi respiciamus ad illam qualemcunque imaginem status innocentiae, in quo voluntas bona et ratio recta fuit, denique summa dignitas corporis humani. Horum donorum privationem seu amissionem cum consideramus in contrario, tum aestimari aliquo modo malum peccati originalis potest.

Magnorum itaque errorum causam praebent, qui hoc malum extenuant, et loquuntur de natura corrupta philosophorum more, quasi non sit corrupta; sicut dicunt, non solum in hominis natura, sed etiam in Diabolo naturalia mansisse integra. Sed hoc palam falsum est. Quid et quantillum remanserit, aliquo modo videmus et sentimus, sed quantum amisimus, profecto non vident, qui disputant, naturalia mansisse integra. Nam voluntas bona, recta, Deo complacens, Deo obediens, fidens in creatore, et creaturis recte cum gratiarum actione utens amissa est, adeo ut ex Deo nostra voluntas faciat Diabolum, et horreat ad mentionem nominis ejus, praesertim cum premitur judicio Dei. Hoc num, quaeso, est naturalia esse integra?

Sed considera inferiora. Conjunctio maris et feminae divinitus est constituta; sed quam foeda ea nunc est post peccatum? quam ipsa caro furiose incenditur? Itaque nunc post peccatum conjunctio haec non tanquam Dei opus in publico fit, sed honesti confu-

ges quaerunt sola loca, remota ab oculis hominum. Ad hunc modum corpus habemus, sed quam miserum, quam varie laesum? Habemus voluntatem quoque et rationem, sed quam multipliciter vitiatam? Sicut enim ratio ignorantia multiplici oppressa est: ita voluntas non perturbata solum, sed aversa a Deo, et inimica Dei est, quae cum voluptate ad malum fertur, ubi diversum faciendum erat. Non itaque haec naturae multiplex corruptio extenuanda, sed magis amplificanda est, quod homo ab imagine Dei, a notitia Dei, a notitia aliarum creaturarum omnium, ab honestissima nuditate in blasphemias, in odium, in contemtum Dei, imo quod plus est, in inimicitiam erga Deum lapsus est. Taceo jam de tyrannide Satanae, cui propter peccatum misera haec natura subjecta est. Amplificanda, inquam, haec sunt, propterea quod, nisi recte cognoscatur magnitudo morbi, remedium quoque non cognoscitur, nec desideratur. Quanto enim magis peccatum extenuaveris, tanto quoque gratia magis vilescet.

Ad hanc autem amplificationem proprie pertinent, quae Moses supra dixit, quod Adam et Heva nudi non erubescebant. Non excitabatur in eis illa foeda libido, sed alter alterum inspiciens agnoscebat Dei bonitatem, laetabatur in Deo, securus erat in bonitate Dei: ubi nunc non solum peccato carere non possumus, sed etiam laboramus desperatione et odio Dei. Hic tam horribilis casus clare ostendit, quam non integra sint naturalia.

Sed quanto impudentius hoc ipsum de Diabolo sophistae affirmant, in quo etiam major erga Deum inimicitia, odium et furor est, quam in homine. Cum tamen non malus creatus sit, sed habuerit volunta-

tem conformem voluntati Dei, hanc voluntatem amisit; amisit quoque pulcherrimum et clarissimum intellectum, et versus est in horribilem spiritum, furentem contra suum creatorem. An non enim maxima corruptio est, ex amico Dei fieri acerbissimum et obstinatissimum hostem Dei?

Sed opponunt Aristotelis sententiam: Ratio deprecatur ad optima: hanc etiam quibusdam sacris sententiis conantur confirmare. Item eo, quod philosophi disputant, rectam rationem esse causam omnium virtutum. Haec quidem non nego esse vera, cum transferuntur ad res rationi subjectas, ad gubernandas pecudes, aedificandam domum, conserendum agrum. Sed in rebus superioribus non sunt vera. Quomodo enim recta ratio dici potest, quae odit Deum? Quomodo voluntas bona dici potest, quae Dei voluntati resistit, ac Deo parere recusat? Quando igitur dicunt: Ratio deprecatur ad optima: dic tu, ad optima politice, hoc est, de quibus ratio potest judicare; ibi dictat et ducit ad honestum, et utile corporale seu carnale. Caeterum cum plena sit ignorationis Dei, et adversionis a voluntate Dei, quomodo potest in hoc gradu bona dici? Notum autem est, cum praedicatur notitia Dei, et hoc agitur, ut ratio restituatur, tunc, qui optimi sunt, et melioris, ut sic dicam, rationis ac voluntatis, hi tanto acerbius evangelium oderunt.

In theologia itaque sic dicamus, rationem in hominibus esse inimicissimam Dei, deinde honestam voluntatem esse maxime adversariam voluntati Dei, sicut hinc oriuntur odium verbi, et persecutio piorum ministrorum. Quare, ut dixi, non extenuemus, sed amplificemus potius hoc malum, quod natura huma-

na ex peccato primorum parentum contraxit: tum fiet, ut et deploremus hanc nostram conditionem, et suspiremus ad Christum medicum nostrum, qui in hoc a Patre est missus, ut quae Satan per peccatum mala nobis inflixit, ea per ipsum sanentur, et nos restituamur in amissam et aeternam gloriam.

Quod ad historiam praesentem, quam hoc in capite describit Moses, attinet, dixi antea meam sententiam, quod mihi videtur, hanc tentationem esse factam in die Sabbato, ita ut in sexto die Adam et Heva sint conditi, Adam citius, Heva sub vesperam: sequenti die Sabbato mane Adam Hevae concionatus est de voluntate Dei, quod benignissimus Dominus totam Paradisum condiderit ad usum et voluptatem hominum, quod etiam lignum vitae singulari bonitate creaverit, cujus usu restaurarentur vires corporis, et retineretur perpetua juventa: unam autem arborem scientiae boni et mali esse prohibitam, ex qua non liceat comedere; hanc obedientiam tam benigno conditori praestandam esse. Haec forte cum dixit, in Paradiso Hevam suam circumducens Adam prohibitam arborem ei ostendit.

Ita Adam et Heva florentes innocentia et justitia originali, pleni securitate propter fiduciam in Deum tam benignum, deambularunt nudi, tractantes verbum et mandatum Dei, et benedicentes Deum, sicut in die Sabbato decet. Ibi, proh dolor, intervenit Satan, et intra paucas horas subvertit ista omnia, sicut audiemus.

Porro hic quoque mare quaestionum oritur. Nam homines curiosi quaerunt, cur Deus permiserit hoc Satanae, ut tentaret Hevam? Cur autem Satan per serpentem potius, quam aliam bestiam Hevae insi-

diatus sit? etc. Sed quis reddere potest rationem eorum, quae videt divinam majestatem permisisse fieri? Cur non potius discimus cum Hiob, non posse Deum vocari in jus, nec ipsum cogi posse ad reddendam nobis omnium, quae facit aut permittit fieri, rationem? Cur non eadem ratione cum Deo expostulamus, quod non per totum annum terra germinat et arbores virent, sicut in Paradiso omnino existimo perpetuum ver futurum fuisse sine ulla hieme, sine nive et frigoribus, quae hodie sunt post peccatum. Sed sunt ista omnia posita in potestate et voluntate divina; hoc scire satis est. Accuratius autem ea inquirere est impia curiositas. Quare nos, lutum manuum ejus, cessemus disputare de talibus. Non judicemus Deum nostrum, sed sinamus nos ab eo potius judicari.

Responsio itaque ad omnia hujusmodi argumenta haec una esse debet: quod Domino sic placuit, ut periclitaretur Adam, et exerceret vires suas, sicut adhuc hodie, cum baptisati, et in regnum Christi translati sumus, non vult Deus nos otiosos esse, vult exerceri verbum et dona sua; ideo permittit nos infirmos a Satana cribrari. Ad hunc modum videmus ecclesiam repurgatam verbo assidue periclitari; excitantur Sacramentarii, Anabaptistae et alii fanatici doctores, qui ecclesiam exercent variis tentationibus: accedunt etiam internae vexationes. Haec ita permittit Deus fieri, non quod constituerit ecclesiam aut deserere, aut perire velle, sed, sicut Sapientia (10, 12.) dicit, illa certamina ecclesiae et piis objiciuntur, ut vincant, et ipso usu discant, quoniam omnium potentior est sapientia.

Alia quaestio hic est, de qua fortasse minore

cum periculo, fructu autem majore disputari potest, nempe, cur scriptura ista sic involvat, et non potius aperte dicat, Angelum, qui cecidit, invasisse serpentem, et per serpentem locutum esse, et decepisse Hevam? Sed respondeo, ista sic involuta esse, ut omnia reservarentur Christo et ejus spiritui, qui per totum orbem debebat lucere, sicut sol meridianus, et omnia scripturae mysteria aperire. Hic spiritus Christi quia in Prophetis fuit, intellexerunt Prophetae sancti talia scripturae mysteria.

Diximus autem supra, serpentem (sicut etiam bestiae sua differentia dona habent) excelluisse dono calliditatis; ideo ad hunc Satanae ludum aptior fuit. Et hujus rei satis evidens testimonium est hic Mosi textus, qui dicit, singularem prae omnibus bestiis terrae calliditatem in serpente fuisse. Miramur hodie in vulpibus istam insidiandi calliditatem, deinde in fugiendo periculo mirabilem solertiam, quod non nunquam insectantibus canibus, postquam cursu defatigata est, caudam objicit; in eam cum canes magno impetu feruntur et cursum sistunt, ipsa mirabili celeritate aliquantulum spatii occupat, et sic evadit. Sunt aliae bestiae, in quibus singularem solertiam et industriam miramur. Sed haec in serpente singularis fuit; ideo Satanae commodum organum visum, per quod insidiaretur Hevae.

Qui dixit ad mulierem: Scilicet praecepit vobis Deus, ut non comederetis ex omni ligno Paradisi?

Disputant sophistae quoque de genere hujus tentationis, qualisnam fuerit. Num peccaverint idolatria, num superbia seu securitate, an vero simplici pomi comestione? Sed nos, si ista, uti debent, paulo

diligentius considerabimus, inveniemus summam et acerrimam omnium tentationum hanc fuisse, quia serpens invadit ipsam voluntatem Dei bonam, et nititur ex interdictione arboris probare, Dei voluntatem erga hominem non esse bonam. Ipsam igitur imaginem Dei et summas vires, quae in natura incorrupta erant, petit: ipsum summum cultum, quem Deus ordinaverat, conatur evertere. Frustra igitur disputamus de hoc aut illo peccato; sollicitatur enim Heva simpliciter ad omnia peccata, cum contra verbum et voluntatem Dei bonam sollicitatur.

Itaque Moses cautissime loquitur, et inquit: „Dixit Serpens", hoc est, verbo impugnat verbum. Verbum, quod Adae dixerat Dominus, hoc erat: „De ligno scientiae boni et mali ne comede". Hoc verbum erat Adae evangelium et lex, erat ejus cultus, erat servitus et obedientia, quam poterat Deo in ista innocentia praestare. Haec petit Satan, haec conatur evertere. Nec tantum hoc agit, quod imperiti cogitant, ut ostendat arborem, et invitet ad fructum decerpendum; ostendit quidem, sed addit aliud et novum verbum, sicut adhuc solet in ecclesia.

Quando enim evangelium pure praedicatur, tunc homines certam fidei suae regulam habent, et idolatriam cavere possunt. Sed ibi Satan varia conatur et tentat, quomodo aut a verbo abducat homines, aut depravet verbum. Ita in Graeca ecclesia etiam Apostolorum tempore excitatae sunt variae haereses; alius negavit, Christum esse filium Dei, alius negavit, eum esse filium Mariae, sicut Anabaptistae hodie impie negant, Christum de carne Mariae aliquid sumsisse. Ac Basilii temporibus praecipue conati sunt, Spiritum sanctum negare, quod Deus sit.

Eadem exempla nostra aetas etiam vidit, ubi, postquam purior evangelii doctrina illuxit, impugnatores operum et verbi Dei non unius generis exorti sunt. Non quidem cessant aliae tentationes, quod sollicitat Satan ad scortationem, adulteria et similia flagitia. Sed haec tentatio, cum Satan verbum et opera Dei petit, longe est gravior et periculosior, et propria ecclesiae et sanctorum.

Ad hunc igitur modum Adam et Hevam petit hic Satan, ut verbum eis eripiat, et ut mendacio credant, amisso verbo et fiducia in Deum. Hoc cum accidit, quid mirum est postea fieri superbum? esse contemtorem Dei et hominum, fieri adulterum, homicidam? etc. Vere igitur haec tentatio caput omnium tentationum est, quae secum affert ruinam seu violationem totius Decalogi. Fons enim omnium peccatorum est incredulitas; hanc cum Satan excusso aut depravato verbo excitavit, nihil ei non facile est.

Sic cum Heva verbum sibi esset passa per mendacium excuti, facillimum fuit accedere ad arborem et pomum ex ea decerpere. Itaque stultum est cogitare, sicut sophistae et Monachi de hac tentatione cogitant, quod Heva, cum arborem esset intuita, paulatim coeperit incendi cupiditate decerpendi pomi, donec tandem victa cupiditate pomum ori admovit. Nam tentatio summa fuit, audire aliud verbum, ac discedere ab eo, quod Deus prolocutus erat, futurum ut morerentur, si ex ea comedissent. Sed videamus ordine verba Mosi.

Primo Satan imitatur Deum. Sicut enim Deus erat concionatus Adae, ita ipse quoque concionatur Hevae. Verum enim est, quod proverbio dicitur: In nomine Domini incipit omne malum. Sicut igitur ex

verbo Dei vero salus est: ita etiam ex verbo Dei depravato est perditio. Voco autem verbum depravatum non solum vocale ministerium, sed etiam persuasionem internam, seu opiniones a verbo dissidentes.

Significat autem hoc Moses per verbum: dixit. Hoc enim egit Satan, ut per suum dicere abduceret Hevam ab eo, quod Deus dixerat, ac sublato verbo corrupit optimam voluntatem, quam antea habuit homo, ut fieret rebellis: corrupit etiam intellectum, ut dubitaret de voluntate Dei. Ex his sequitur postea rebellis manus, contra mandatum Dei extensa ad pomum carpendum: deinde os et dentes rebelles. In summa, omnia mala sequuntur incredulitatem seu dubitationem de verbo et Deo. Quid enim potest esse pejus, quam inobedientem esse Deó, et obedire Satanae?

Hanc astutiam et malitiam Satanae imitantur omnes Haeretici, ut specie boni eripiant hominibus Deum et verbum quasi ex oculis, et fingant eis alium Deum novum, qui nusquam est. Nam si spectes verba, nihil iis sanctius, nihil religiosius est. Testantur Deum, quod ex toto corde quaerant salutem ecclesiae, detestantur, ut qui maxime impia docentes; nomen et gloriam Dei magno conatu fatentur se cupere propagare. Quid multis? non volunt videri, quod sint doctores Diabolici seu Haeretici, et tamen hoc unum agunt, quomodo veram doctrinam opprimant, et Dei cognitionem obscurent.

Itaque facilis postea lapsus est; incauti enim homines patiuntur se a verbo abduci ad periculosas disputationes; non contenti verbo quaerunt, cur et quare ista sic fiant? Sicut Heva, cum audit Diabolum in dubium vocare mandatum Dei, periit; ita

nos cum dubitamus, num voluerit Deus nos, morte et peccato oppressos, salvari per Christum, quam facile accidit, ut decipiamur, et patiamur nobis indui cucullos, ut propter opera perfectionis coronemur?

Ita ne advertentibus quidem hominibus novus fingitur a Satana Deus; proponit enim ipse quoque verbum, sed non quale a Deo propositum est, ut scilicet praedicetur poenitentia et remissio peccatorum in nomine Christi. Cum ad hunc modum verbum Dei mutatur aut depravatur, tunc, sicut Moses in Cantico suo dicit: „Veniunt novi recentesque Dii, quos non coluerunt patres nostri, Deutero. 32, (v. 17.).

Has insidias novisse utile est. Si enim doceret Satan, occidendum, fornicandum, parentibus resistendum esse, quis non videret eum suadere a Domino prohibita? facile itaque esset eum cavere. Sed hic cum verbum aliud proponit, cum disputat de voluntate Dei, cum opponit nomen Dei, ecclesiae et populi Dei, ibi tam facile caveri non potest. Sed est opus acerrimo judicio spiritus, ut distinguamus inter Deum verum et novum Deum; sicut Christus distinguit, cum Satan ei persuadere conatur, ut dicat, ut lapides panis fiant, ut se praecipitet de pinnaculo templi; volebat enim Satan Christo persuadere, ut conaretur aliquid sine verbo. Sed non potuit Christum decipere, sicut Hevam decepit; retinet enim verbum, nec patitur se a vero Deo ad falsum et novum Deum abducere.

Vere enim fons omnis peccati est incredulitas et dubitatio, cum a verbo disceditur. His quia mundus plenus est, ideo manet in idolatria, negat veritatem Dei, et fingit novum Deum.

Monachus est idolatra; sic enim imaginatur, si secundum regulam Francisci aut Dominici vixerit, eam esse viam ad regnum Dei. Hoc autem est fingere novum Deum, et fieri idolatram, quia verus Deus pronuntiat viam ad regnum coelorum esse, si credas in Christum. Amissa igitur fide sequitur incredulitas et idolatria, quae transfert gloriam Dei in opera. Sic Anabaptistae, Sacramentarii, Papistae omnes sunt idolatrae, non quod lapides aut ligna adorent, sed quia adorant cogitationes suas, relicto verbo.

Pertinet itaque hic locus eo, ut discamus, initium peccati originalis fuisse hanc tentationem Diaboli, cum a verbo Dei abduxit Hevam ad idolatriam, contra primum, secundum et tertium praeceptum.

Huc enim proprie pertinent verba haec: „Scilicet praecepit vobis Deus"? Est horribilis audacia Diaboli, fingentis novum Deum, et negantis priorem verum et aeternum Deum cum tanta securitate et fiducia. Quasi dicat: Profecto fatui estis, si creditis, Deum ita praecepisse; Deus enim nullo modo talis est, ut tam sollicite curet, sive edatis, sive non. Quia enim est arbor scientiae boni et mali, quomodo potest in eum cadere tanta invidia, ut nolit, vos esse sapientes?

Porro ineffabilis haec malitia satis arguit, etsi Moses tantum serpentis et non etiam Satanae mentionem facit, Satanam hujus negotii architectum fuisse. Ac Patres et Prophetae sancti, quantumvis involuta haec essent, tamen Spiritu sancto eos illustrante, facile viderunt, non esse hoc negotium serpentis, sed fuisse in serpente spiritum illum, hostem innocentis naturae, de quo Christus in evangelio clare concionatur, quod non steterit in veritate, et quod

homicida et mendax sit (Ioh. 8, 44.). Evangelii enim fuit ista explicare clarius, et ostendere hunc hostem Dei et hominum.

Viderunt autem Patres hoc ipsum ex tali ratiocinatione: Certum est, fuisse tum omnes creaturas in perfecta obedientia, secundum sententiam: „Et vidit Deus cuncta, quae fecit, et erant valde bona". Hic autem in Serpente prodit se talis spiritus, qui sit hostis Dei, et verbum Dei depravet, ut eo modo innocentem hominem in peccatum et mortem inducat.

Manifestum igitur est, fuisse in serpente aliquid deterius, quod proprie possit vocari adversarius Dei, mendax et homicida spiritus, in quo maxima et horribilis est securitas, quod non veretur depravare mandatum Dei, et sollicitare hominem ad idololatriam, ex qua novit totum genus humanum periturum esse. Vere horribilia haec sunt, cum recte a nobis aestimantur, ac videmus etiamnum in Papistis et aliis sectis exempla similis securitatis, qua verbum Dei depravant, et homines seducunt.

Heva initio egregie resistit tentatori; ducitur enim adhuc Spiritu illo praelucente, sicut supra ostendimus, hominem integrum, et ad Dei similitudinem esse conditum; sed tandem patitur se persuaderi.

De lapsu autem Angelorum incertum est, quo die acciderit, secundone an tertio? Hoc tantum ex evangelio ostendi potest, cecidisse eum de coelo, sicut Christus testatur, vidisse se, quomodo de coelo ceciderit (Luc. 10, 18.). An autem perfecti tum fuerint coeli, an rudes adhuc et imperfecti, nescimus.

Sed haec disputatio non est propria hujus loci. Hoc autem proprium est, videre extremam malitiam cum horribili securitate conjunctam, quod non vere-

tur hic spiritus mandatum divinae majestatis in dubium vocare, praesertim cum sciat, quanta totius humani generis calamitas secutura sit.

Secundo consideranda etiam est astutia singularis, quae in hoc primum deprehenditur, quod Satan invadit summas hominis vires, et ipsam Dei similitudinem impugnat, nempe voluntatem recte de Deo sentientem. „Fuit serpentis astutia (inquit textus) major, quam omnium animalium terrae".

Sed haec astutia supra illam naturalem astutiam serpentis est, quod cum homine disputat de verbo et voluntate Dei. Hoc serpens ex natura conditionis suae non potuit, qui fuit subditus hominis imperio. Spiritus autem, qui in serpente loquitur, sic callidus est, ut hominem vincat, et persuadeat comedere de fructu ligni prohibiti. Non igitur creatura Dei sic loquitur, quae bona est, sed hostis acerrimus Dei et hominum, qui quidem etiam creatura Dei est, sed non sic mala creata a Deo. Non enim stetit in veritate, ut Christus dicit, Ioh. 8. Haec plana consequentia ex evangelio et hoc textu sequuntur.

Deinde deprehenditur astutia etiam in eo, quod Satan invadit infirmam partem humanae naturae, Hevam feminam, et non Adam masculum. Quanquam enim ambo aequaliter justi creati sunt, tamen Adam Hevae praestitit. Sicut enim in tota reliqua natura mascula virtus excedit alterum sexum: ita etiam in integra natura masculus praestitit non nihil femellae. Ideo Satan, quia Adamum praestantiorem esse videt, non audet eum invadere; metuit enim, ne frustra cedat conatus. Ac credo, si primum tentasset Adamum, Adami victoriam fuisse futuram. Pede contrivisset potius serpentem, et dixisset: Tace tu: Domi-

nus aliud jussit. Satan igitur Hevam tanquam infirmiorem partem adoritur, et tentat ejus fortitudinem; videt enim eam sic confidere viro, ut non putet se posse peccare.

Porro hic quoque admonemur de permissione divina, quod Diabolo permissum est invadere bestias, sicut hic invasit serpentem. Non enim dubium est, verum serpentem fuisse, in quo Satan fuit, et cum Heva collocutus est.

Quod autem disputant, an fuerit humana facie, ridicula sunt. Fuit serpens bestiola pulcherrima, alioqui non sic secure cum eo esset collocuta Heva. Post peccatum autem non solum illa serpentis pulchritudo immutata est (minatur enim Deus, futurum, ut repat humi, qui ante erectus incessit sicut gallus: item, ut comedat terram, qui prius vescebatur melioribus fructibus); sed etiam securitas illa amissa est; fugimus enim a serpentibus, sicut vicissim serpentes nos fugiunt. Haec vulnera naturae propter peccatum inflicta sunt, sicut nos nuditatem, rectam voluntatem, sanum intellectum amisimus. Ac de astutia quoque plurimum serpentem amisisse credo, quam Moses hic tanquam singulare donum creatoris praedicat. Sicut igitur serpens hodie malus est inter bestias, ita tum pulchrum, bonum, benedictum et amabilem fuisse judico, cum quo non homo solum, sed caeterae quoque bestiae libenter et cum voluptate vixerunt. Quare Satanae quoque ad hanc rem, quam instituit, aptissimus fuit, ut per eum loqueretur, et ad peccatum Hevam sollicitaret.

Haec mea est cogitatio de serpente naturali, quo Satan abuti voluit, qui fuit tum pulcherrima bestiola sine venenata cauda, sine squamis illis foedis.

Haec enim propter peccatum postea accesserunt. Sicut videmus in Mose praeceptum esse, ut bestiae, quae caedem fecissent, occiderentur, non aliam ob causam, quam quod Satan per eas peccavit occidendo hominem: ita serpens in testimonium hujus lapsus et malitiae diabolicae punitus est.

Quod ad grammaticam attinet, Latinus particulam, אַף כִּי vertit Cur. Etsi autem id a sententia non multum abludit, tamen minus proprium est. Nam prima et maxima tentatio est, quando disputatur de consilio Dei, quare Deus hoc vel illud fecerit? Mea autem sententia emphasis non est posita in illa particula Cur vel Num, sed potius in nomine Elohim, Deus. Id enim facit tentationem fortiorem.

Quasi dicat: Profecto bene fatui estis, si cogitatis Deum noluisse, ut de hac arbore comederetis, qui super omnes Paradisi arbores vos constituit dominos, imo vestra causa eas condidit. Quomodo, qui favit vobis omnia, hujus unius arboris fructus invidere vobis potest, tam jucundos et suaves? Eo enim respicit Satan, quomodo eis verbum eripiat et cognitionem Dei, ut statuant, non est haec voluntas Dei, Deus hoc non praecepit. Hanc enim sententiam sequentia quoque comprobant, ubi dicit: Non moriemini. In hoc enim Satanae posita sunt omnia, quomodo a verbo et fide, hoc est, a vero Deo abducat ad falsum Deum.

Hanc rationem Satanae sequuntur omnes fanatici spiritus. Sic Arius: Putasne, quod Christus sit Deus, qui clare dicit: Pater major me est? Sic Sacramentarii: Putasne, quod panis sit corpus Christi, et vinum sanguis Christi? profecto sic absurda Christus

ne

ne cogitavit quidem. His cogitationibus cum postea indulgent homines, paulatim a verbo discedunt, et incidunt in errorem.

Cum igitur caput tentationis sit dubitare, an Deus hoc dixerit, rectius emphasis ponitur in nomine Deus. Particula Quare languidiusculam sententiam facit. Magis igitur mihi placet, ut vertas: Non, vel Num dixit Deus: Non comedetis de omni ligno horti? Non enim hoc agit proprie, ut quaerat causam, quare Deus hoc dixerit? Illud potius agit, ut Heva statuat, Deum hoc simpliciter non dixisse, ut ita verbum ei eripiat. Videt enim, rationem hoc modo facile posse falli, quando sub Dei nomine et verbo Deus et verbum amittitur.

Porro hoc quoque insidiosissime dictum est, quod in genere loquitur, et includit universaliter omnes arbores; quasi dicat: Habetis universale dominium in omnes bestias, et scilicet Deus, qui universale hoc dominium in omnes bestias vobis tradidit, non tradidit simul omnes arbores? Quin hoc potius cogitabitis: Sicut Deus omnem terram et pecudes omnes vobis subjecit, ita etiam concessit usum omnium terra nascentium.

Haec sane magna tentatio est, qua Hevae animum sic conatur sollicitare, ut statuat, Deum non esse dissimilem sui. Itaque si tradidit aliarum creaturarum universalitatem, tradidit quoque universalitatem arborum. Sequitur igitur, mandatum de arbore non gustanda non esse Dei mandatum, aut saltem non sic intelligendum, quasi nolit ex ea arbore comedi.

Sic gemina tentatio proponitur, qua tamen Satan idem agit: prima est: Deus hoc non dixit: ergo

licet ex arbore hac comedere. Secunda est: Deus dedit vobis omnia: ergo habetis omnia; ergo una haec arbor vobis non est prohibita etc. Tendit autem utraque ad id, ut a verbo et a fide abducatur Heva. Nam hoc praeceptum, quod eis a Deo traditum est, de non gustanda hac arbore, arguit Adam cum suis posteris victurum fuisse etiam in integra natura in fide, donec ex corporali hac vita esset translatus ad spiritualem. Ubi enim verbum est, ibi necessario etiam est fides. Hic est verbum, ne gustet hanc arborem; alioqui eum moriturum esse: oportuit igitur Adamum et Hevam credere, quod arbor haec esset saluti inimica. Sic inclusa est in hoc ipsum praeceptum fides.

Nos, qui ex peccato transferimur in justitiam, et ex mortali corpore ad corpus immortale, etiam in fide vivimus. Sed verbum habemus aliud, quod Adam in integra natura non habuit, qui simpliciter ex animali vita erat transferendus ad spiritualem. Ideo supra dixi, hanc arborem in medio Paradisi futuram fuisse ceu templum, in quo hoc verbum praedicaretur, quod aliae arbores omnes essent salubres, haec autem esset exitiosa. Quare discerent obedire Deo, et hunc cultum Deo praestare, ne ex ea gustarent; Deum enim prohibuisse.

Ad hunc modum natura incorrupta, quae Dei notitiam veram habuit, tamen habuit verbum seu praeceptum, quod esset supra intellectum Adae, et credi oporteret. Ideo autem hoc praeceptum traditum est innocenti naturae, ut haberet Adam signum seu formam colendi Deum, Deo gratias agendi, et instituendi filios suos. Hoc videns Diabolus, et sciens, quod hoc praeceptum esset supra intellectum homi-

nis, tentat Hevam, ut ipsa cogitet, sitne hoc Dei mandatum et voluntas, an non? Est autem haec omnis tentationis origo et caput, cum de verbo et Deo ratio per se judicare conatur sine verbo.

Voluerat Deus, ut hoc praeceptum esset homini occasio obedientiae et cultus externi: item, ut arbor ista esset ceu signum, quo testaretur homo se Deo obedire. Sed Satan quia disputationem movet, an hoc Deus praeceperit, ab hac obedientia hominem conatur abducere ad peccatum. Hic unica salus fuisset, si Heva ursisset mandatum Dei, nec passa se esset ad alias disputationes abduci, num Deus hoc mandasset? num, cum omnia hominis causa condiderit Deus, una haec arbor ad hominis perniciem sit condita? Sapientia quidem esse videtur, haec perscrutari accuratius, sed cum primum hujusmodi disputationibus indulget animus, actum est. Sed audiamus, quid responderit Heva.

Cui respondit mulier: De fructu lignorum, quae sunt in Paradiso, vescimur: de fructu vero ligni, quod est in medio Paradisi, praecepit nobis Deus, ne comederemus, neque tangeremus illud, ne forte moriamur.

Initia satis secunda sunt: distinguit inter reliquas arbores et hanc, recitat mandatum Dei. Sed ibi labascit, cum ad poenae commemorationem est ventum. Non enim recitat poenam, sicut a Domino proposita fuerat: simpliciter enim dixerat: „Quacunque die ex ea comederitis, morte moriemini". Ex hac absoluta sententia facit ipsa non absolutam, sed addit: „Ne forte moriamur".

Hoc notabile et non praetereundum vitium est; arguit enim, quod a fide deflexerit ad infidelitatem. Nam sicut promissio exigit fidem, ita etiam comminatio exigit fidem. Statuere debebat Heva: Si manducavero, certo moriar. Hanc fidem sic invadit Satan insidiosa oratione, ut Heva addat particulam Forte. Sic enim persuasa erat a Diabolo, ut cogitaret, Deum neutiquam tam esse crudelem, ut propter pomum gustatum occidat. Sic veneno Satanae cor Hevae nunc infectum est.

Noster textus ideo hic quoque parum bene translatus est, quod sonat, quasi Heva sua verba recitet, cum recitet verbum Dei, et de suo ad verbum Dei addat particulam Forte. Successit itaque dolus mendaci spiritui; quod enim praecipue quaesivit, quomodo Hevam a verbo et fide abduceret, id nunc eo usque perfecit, ut Heva depravet verbum Dei, hoc est, ut Pauli verbis utar, avertit eam a voluntate divina, ut post Satanam eat, 1. Tim. 5, (v. 15.). Initium autem ruinae est averti a Deo, et converti ad Satanam, hoc est, non constanter manere in verbo et in fide. Haec initia cum videt Satan, incumbit jam summa vi, tanquam in inclinatum parietem, ut penitus eam opprimat.

Et dixit serpens ad mulierem: Nequaquam moriemini: sed scit Deus, quod eo die, qua ex hac arbore comedetis, aperientur oculi vestri, et eritis sicut Dii, scientes bonum et malum.

Haec est Satanica rhetorica, qua miseram mulierculam penitus obruit, cum videt eam aversam a Deo et inclinatam ad alium doctorem audiendum.

Supra cum diceret: „Num Deus vobis hoc praecepit", non manifeste negavit verbum, sed per modum quaestionis in dubitationem conatus est Hevam abducere. Nunc, postquam hoc se effecisse videt, incipit cum summa temeritate simpliciter Dei verbum negare, et Deum mendacii et crudelitatis arguere. Non satis ei est, Hevam addidisse particulam Forte, sed ex particula Forte nunc facit negationem, et dicit: Non moriemini.

Videmus igitur hic, quam horribilis res sit, cum Diabolus incipit hominem tentare. Ibi enim ruina ruinam trahit, et in speciem levis offensio ingentem ruinam commovet. Magnum erat averti a Deo et verbo ejus, et praebere aures Satanae. Sed longe majus est, quod nunc fit, ut assentiatur Heva Satanae, arguenti Deum mendacii, et impingenti quasi colaphos in faciem Dei. Non igitur amplius aversa est Heva, ut in prima tentatione, sed cum Satana incipit contemnere Deum, negare verbum Dei, et credere patri mendaciorum contra verbum Dei.

Haec nobis documento sint, ut discamus, quid sit homo. Si enim accidit hoc in natura adhuc integra, quid putabimus de nobis futurum esse? Et exempla ante oculos sunt. Qui nobiscum initio gratias Deo agebant pro revelato verbo, horum multos videmus non solum cecidisse, sed etiam nunc adversari nobis.

Sic postquam Ariani coepissent labi a fide divinitatis Filii, mox in eum furorem acti sunt, ut verae ecclesiae hostes fierent, et eam summa crudelitate persequerentur. Sicut ejusdem furoris exempla etiam in Anabaptistis vidimus. Omnes cum initio ad particulam Forte a Satana abducti sunt, postea ex Forte

faciunt negativam Non; ex desertoribus Dei etiam fiunt persecutores Dei. Imitantur enim patrem suum Satanam. Is postquam de coelo per peccatum delapsus est, acerrimus hostis Christi et ecclesiae factus est.

Nec desunt hodie exempla similia: neque enim habemus acriores hostes, quam qui a nostra doctrina defecerunt. Ex hoc enim peccato sequitur illud infelix elogium: „Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus" (Psalm. 14, 1.). Non enim sic lapsis satis est averti a Deo, nisi etiam Deum et verbum ejus impugnent.

Quare hac regula praecipue opus est, ad quam tanquam ad sacram ancoram respiciendum est in omni vita, ut, postquam constat, hoc esse verbum Dei, quod habemus et profitemur, simplici fide ei assentiamur, et non disputemus curiose. Nam omnis curiosa disputatio certissimam secum affert ruinam.

Habemus Christi verbum manifestum de coena Domini, ubi de pane dicit: Hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur. De poculo: Hic est calix novi testamenti in meo sanguine. Fanatici igitur, cum a fide horum verborum discedunt, et disputant, quomodo haec sic esse possunt, paulatim eo labuntur, ut simpliciter hoc verbum Christi negent et impugnent, sicut hoc in loco Hevae accidit.

Sic cum Arius de Deo cogitat, quod sit simplicissima unitas, initio apprehendit hanc propositionem: Forte Christus non est Deus. Deinde tantisper absurditates colligit, dum plane defendat, et statuat certo, Christum non esse Deum. Non movet eum, quod Iohannes (1, 1.) clare dicit: „Verbum erat Deus"; non movet eum, quod Christus jubet baptisa-

ri in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti: non, quod mandatum habemus credendi in Christum, adorandi et invocandi eum. Quid autem est magis absurdum, quam quod nobis sumimus judicium de Deo et verbo ejus, qui a Deo judicari debebamus? Ergo in hoc simpliciter consistendum est, cum audimus, Deum aliquid dicere, ut id credamus et non disputemus, sed potius captivemus intellectum in obsequium Christi.

Recte citatur Esaiae sententia Cap. 7, (v. 9.): „Nisi credideritis, non permanebitis". Nam etiamsi rumpamur, tamen nunquam intelligimus, quomodo oculus videat, quomodo auris audiat, quid anima sit? etc. Et tamen haec in nobis sunt, his quotidie et omni momento utimur in omnibus actionibus. Quomodo igitur intelligemus illa, quae supra omnes sensus in solo verbo sunt? Sicut in solo verbo est, quod ille panis sit corpus Christi, quod vinum hoc sit sanguis Christi: credi debent, intelligi nec debent, nec possunt.

Sic, quod ad praesentem Mosi locum attinet, verba erant simplicissima: „Ex arbore in medio Paradisi non comedetis". Sed rationem horum verborum non intelligebat ratio, quare Deus haec ita vellet fieri. Dum igitur curiosius inquirit Heva, non contenta eo, quod audierat Dominum praecepisse, periit. Quare haec tentatio verum exemplar est omnium tentationum, per quas Satan impugnat verbum et fidem. Priusquam Hevam subit libido comedendi pomi, amisit verbum, quod Deus ad Adamum dixit. Hoc verbum si retinuisset, mansisset reverentia Dei et fides: ubi contra amisso verbo adest contemtus Dei et obedientia Diaboli.

Haec utilia sunt, ut discamus, sicut Petrus (1. Petr. 5, 9.) dicit, in tentatione fortiter stare, et resistere tentatori, retinentes verbum forti fide, et occludentes aures, ne admittamus ea, quae a verbo aliena sunt. Vere enim haec παθήματα Hevae et Adae nobis sunt μαθήματα, ne a verbo et fide abducti patiamur eadem.

Quod sequitur in textu: „Scit Deus, quod aperientur oculi vestri", duplicem sententiam habet. Aut enim intelligi potest, quod dixerit hoc ad movendam invidiam Deo, qui tam utili fructu noluit vesci hominem, ut Heva hoc modo inciperet odisse Deum tanquam parum faventem: aut, sicut ego intelligo, laudat Deum, ut eo facilius Hevam in fraudem inducat. Quasi dicat: Profecto Deus non talis est, ut velit vos tanquam in tenebris vivere, sine cognitione boni et mali. Bonus est: nihil vobis invidet, quod ad vos juvandos aliquo modo conducibile est; aequo animo feret, vos ipsi esse similes.

Ad hunc modum cum Satan Deum laudat, tum vere habet novaculam in manu, ut gulam praecidat homini. Hic enim lapsus facillimus est, ubi ad id, quod cupiditas suadet, etiam praetextus verbi et voluntatis Dei accedit. Atque hoc facit, ut potius intelligam, haec a Satana dici ad persuadendam Hevam quam ad invidiam movendam Deo. Et tamen liberum vobis facio, ut sequamini, quod libet. Summa certe haec est, quod conatur a verbo abducere et persuadere, ut Heva id faciat, quod per verbum erat prohibitum. Est enim acerrimus verbi Dei hostis, quod novit, in obedientia verbi nostram salutem esse positam.

Sed hic movetur quaestio non sane absurda, qui

fiat, quod Heva peccatum suum nondum sentiat? Etsi enim pomum nondum voraverat, tamen peccavit contra verbum et fidem, si quidem a verbo aversa est ad mendacium, a fide ad incredulitatem, a Deo ad Satanam, a cultu Dei ad idolatriam. Hoc cum caput peccati sit (nam pomum decerpere non fuit peccati caput), qui fit, quod mors non statim sequitur? qui fit, quod peccatum suum non sentit? imo, qui fit, postquam ipsa pomum comedit, quod mortem non sentit, priusquam Adamum etiam persuaserit ad comedendum?

Scholae varia disputant de rationis portione superiore et inferiore, quod Adam sit superior portio rationis, Heva inferior. Sed his ineruditis et scholasticis rationibus omissis quaeramus veram sententiam. Ea autem haec est:

Primum Deus est longanimis: itaque non statim punit peccatum: alioqui fieret, ut in peccatis statim periremus. Hac longanimitate Dei Satan abutitur, cui utile est ad institutum suum, ut homo peccatum suum non statim sentiat. Fit itaque, ut, quia poena cessat, Satan animum impleat securitate, ut non solum homo non observet a se peccatum esse, sed ut etiam in peccatis suis gaudeat et exsultet. Sicut videmus in Pontificibus. Hi si carnificinam conscientiarum, imo interitum hominum, in quem per impiam doctrinam eos adducunt, oculis et animo cernere possent, sine dubio emendarent doctrinam. Iam autem Satan oculos quasi praestringit, ne iram Dei et judicium suum videre possint. Itaque in his ipsis gravissimis peccatis cum summa securitate, cum gaudio et laetitia vivunt, ac quasi re bene gesta magnificos triumphos agunt.

Idem plane hic Hevae accidit. Per incredulitatem a verbo in mendacium ruerat; itaque coram oculis Dei jam mortua. Tenente autem Satana animum et oculos, mortem non solum non videt, nec sentit, sed paulatim etiam magis incenditur cupiditate pomi, et delectatur in idolatria ista et peccato. Si igigitur Heva a verbo non discessisset, abominatio ei fuisset, sic inspicere pomum, ut eo vesci cuperet: nunc cum voluptate hoc peccatum in animo versat. Ubi prius refugisset, si quem alium vidisset extendentem manus ad arborem istam: nunc morae impatiens est, sic descendente peccato ad inferiora membra, et prorumpente ex corde. Haec igitur delectatio et cupiditas comedendi pomi est tanquam morbus ex peccato natus, quem postea mors sequitur, licet eam Heva interim, dum peccat, non sentiat, sicut sequitur.

Vidit itaque mulier, quod bonum esset lignum ad vescendum, et pulchrum oculis et delectabile, quia prudentes faceret: tulit de fructu illius, et comedit, deditque viro suo, et comedit.

Vide, quomodo peccatum paulatim diffundatur in omnes sensus. Quid enim omittit Heva, quod ad peccatum augendum attinet, postquam Satanae contra Dei verbum credit, futurum, ut non moriatur, sed potius, ut aperiantur oculi, et cognoscat malum et bonum? Oculi non possunt satiari adspectu: parum ei est, quod habet cognitionem Dei et rectam rationem, etiam mali cognitionem optat accedere. Hoc vero est Satanae ipsissimum venenum, quod optat sapere supra id, quod ei praeceptum erat. Est enim haec sapientia mors, et inimica sapientiae Dei

in praecepto traditae. Facit enim haec sapientia, ut, quod peccatum est, judicet esse justitiam, et quae extrema insania est, sentiat esse optimam sapientiam.

Emphasis igitur in eo est, quod tamen Latinus textus omisit, quod scilicet arbor ideo videbatur delectabilis, quia prudentes faceret. Hoc enim Diabolus in omnibus tentationibus solet, ut, quanto homo a verbo discedit longius, tanto videatur sibi doctior et sapientior.

Sic magnam sapientiam esse putant dicere, quod panis panis sit, quod vinum sit vinum, non corpus et non sanguis Christi. Arius se in eo palmarium reperisse putat, quod ex quibusdam sententiis male detortis λόγον fuisse dicit ante creaturas, et tamen esse creatum. Anabaptistis magna sapientia videtur, cum plenis buccis declamitant, aquam non posse attingere spiritum seu animam, sed nudam cutem: igitur baptismum non facere ad remissionem peccatorum, sicut novimus fanaticos spiritus alicubi baptisasse sine aqua, qui tamen gloriantur, se nunquam dissensisse a nobis. Ac verum est, quod haec est sapientia, sed est sapientia Diabolica, contraria verbo et sapientiae Dei. Est autem propria haec Diaboli tentatio, ut nos sic reddat sapientes contra et supra verbum Dei, sicut ipse fuit in coelo. Longe autem vincit haec sapientiae tentatio illas crassiores libidinis, avaritiae, superbiae etc.

Verbum הִשְׂכִּיל significat prudentem esse, inde מַשְׂכִּיל sapiens, prudens, ut Psal. 14, (v. 2.): „Vidit Deus de coelo super filios hominum, num quis esset intelligens, et qui requirat Deum“. Et Esaiae 53, (v. 13.): „Servus meus יַשְׂכִּיל, prudenter aget“. Significat autem proprie eam sapientiam, qua cognos-

citur Deus. At habuit eam lucem ceu solem Heva antea in corde suo, si quidem verbum habebat, deinde etiam cognitionem omnium creaturarum. Sed ea sapientia non contenta vult altius adscendere, et Deum aliter cognoscere, quam in verbo suo ostenderat. Hic ille lapsus est, ut amissa vera sapientia ruat in extremam coecitatem.

Sicut autem Satan tum fecit, ita adhuc facit. Iubet Deus, ut credamus evangelio de Filio suo, et sic salvemur. Haec vera sapientia est, sicut Christus quoque dicit: „Haec est vita aeterna, ut cognoscant te, verum Deum, et quem misisti Iesum Christum" (Ioh. 17, 3.). Hanc sapientiam Monachus negligit, et vertitur ad alia; induit cucullum, cingit se fune, suscipit votum coelibatus etc., ac statuit sic placiturum se Deo, et salvatum iri. Haec est ista sublimis sapientia, quae exercetur in cultu et religione erga Deum, plantata per Satanam et originale peccatum in hac misera natura, ut homines omisso verbo, quod Deus proposuit ad salutem, vertantur ad suas cogitationes. Sicut Heva sapientissima femina condita appetit aliam sapientiam extra verbum, et propter hanc sapientiam sic multipliciter peccat omnibus sensibus, videndo, cogitando, desiderando et operando.

Non igitur audiendi sunt, qui disputant, crudelitatem esse, quod propter pomi morsum natura haec sic misere corrupta sit, et demersa in mortem et reliquas calamitates. Nam Epicurei cum haec audiunt, tanquam fabulam rident. Sed diligenti lectori facile apparet, pomi morsum non esse causam: peccatum causa est, quo peccat Heva contra utranque tabulam et contra ipsum Deum et verbum ejus, ac peccat eo

modo, ut verbum Dei abjiciat, et se totam praebeat Satanae discipulam.

Haec nullo modo possunt extenuari; sunt enim, ut dicunt, praegnantes causae harum poenarum, quas sustinemus; tam horribile peccatum et tam horribilis aversio a Deo. Hanc intueri animo debebamus, et non tantum haerere in decerpto ac vorato pomo. Qui enim solum opus et non peccatum, ex quo opus hoc secutum est, intuentur, hi non possunt Deum non accusare crudelitatis, quod ob tantillum peccatulum tantas poenas universo generi humano inflixerit. Quare oderunt Deum, et desperant, aut, sicut Epicurei, haec tanquam fabulam rident.

In verbum igitur respiciendum est; est autem id Dei verbum: Quam magnum igitur est verbum, tam magnum etiam est peccatum, quod contra verbum admittitur. Huic peccato universa natura succumbit; quomodo enim id posset vincere? est enim inexhaustae magnitudinis. Quare ad vincendum hoc peccatum eo opus est, qui afferat secum inexhaustam justitiam, hoc est, Filio Dei.

Atque hoc etiam Satanae astus ostendit. Neque enim Hevam statim sollicitat suavitate pomi: summam virtutem hominis primum invadit, fidem in verbum. Radix igitur et fons peccati est incredulitas et aversio a Deo, sicut e contra fons justitiae et radix est fides. Et Satan primum abducit a fide ad incredulitatem: hoc ubi confecit, ut non crederet Heva praecepto a Deo tradito, facile fuit etiam id perficere, ut involaret in arborem, et pomum decerptum comederet; nam peccatum per incredulitatem consummatum in corde sequitur etiam externa inobedientia. Ad hunc modum peccati ratio consideranda

est secundum suam magnitudinem veram, in qua nos omnes periimus. Nunc sequitur revelatio peccati cum poenis suis.

Tum aperiebantur oculi amborum, cumque cognovissent, se esse nudos, consuerunt folia ficus, et fecerunt sibi perizomata.

Dixi supra, eandem formam esse omnium tentationum Satanae, quod primo fidem tentat, et a verbo abducit: deinde sequuntur peccata contra secundam tabulam. Haec nostra experientia sic geri videmus. Quae jam sequuntur, ad descriptionem peccati pertinent, quale sit, cum in actu est, et quale sit postea, cum transiit. Dum enim in actu est, non sentitur; alioqui rediremus in viam, admoniti incommodis, quae peccatum affert: sed ea quia latent, postquam ab integritate et fide discessum est, secure procedimus in ipsum opus, sicut Heva delinquit in pomo, postquam persuasa est contra verbum Dei, futurum, ut non moriatur, sed tantum aperiantur oculi, et prudentior fiat. Hoc venenum Satanae cum auribus haustum est, extendit manum ad prohibitum fructum, et ore edit, sicque peccat per omnes sensus animi et corporis, et tamen peccatum nondum sentit. Comedit enim pomum cum voluptate, et hortatur maritum quoque, ut idem faciat.

Similia sunt haec in omnibus tentationibus et peccatis sive libidinis sive irae sive avaritiae. Dum enim peccatum in opere est, non sentitur, non terret, non mordet, sed blanditur et delectat. Nec mirum est, nobiscum ista sic fieri, qui isto veneno peccati originalis a planta pedis usque ad verticem infecti su-

mus, si quidem in natura adhuc integra haec accidere. Itaque homines profani, deinde spiritus fanatici, qui vel fidem non habuerunt, vel a fide lapsi sunt, videmus, quam securi sint, quam in defendendis erroribus vehementes et pertinaces sint, ut etiam mori non recusent. Est haec peccati natura, ut aliquandiu non sentiatur: quando autem postea per legem revelatur peccatum, tum nimis graviter incumbit in hominem.

Sed ante hanc revelationem, dum perpetratur, non sunt oculi Hevae aperti: alioqui mortua esset, priusquam attigisset pomum. Quia autem oculi nondum aperti sunt, et manet incredulitas, manet simul delectatio pomi prohibiti, manet studium et desiderium sapientiae acquirendae, quae etiam prohibita erat: misera Heva tum spiritu tum corpore sic absorbetur in incredulitate, ut non videat se male agere.

Similia exempla securitatis ostendunt historiae ecclesiasticae. Arius se beatum putat, dum invenit, quomodo eludat sententias de divinitate Filii. Sed haec securitas non est perpetua. Cum primum enim Hevae oculi aperiuntur, reminiscitur legis, cujus antea oblita erat, quae jubebat, ne vescerentur ex prohibita arbore. Ante hujus legis cognitionem erat sine peccato, sicut Paulus dicit, Rom. 7, (v. 9.): „Ego vivebam aliquando sine lege“, non, quod lex non esset, sed quod non sentiret minas et poenas legis; videbatur igitur sibi sine peccato esse. „Per legem enim est cognitio peccati“; reviviscente igitur lege simul reviviscit et peccatum.

Hoc Moses indicat in hac historia primorum parentum, cum dicit: „Aperti sunt oculi eorum“. Quasi dicat: Clauserat Satan non solum oculos, sed cor

quoque Hevae per incredulitatem et inobedientiam omnium membrorum intus et foris. Sed post admissum et consummatum peccatum aequo animo patitur aperiri eorum oculos, ut videant, quid fecerint. Hic enim aliud compendium Satan sequitur, ut scilicet in desperatione pereant, qui peccaverunt.

Est igitur historia haec ceu expositio sententiae Pauli, cum dicit: „Per legem cognitio peccati" (Rom. 3, 20.). Lex enim nihil aliud facit, quam ut revelet seu vivificet peccatum, quod jacebat ante legem cognitam ceu mortuum vel dormiens, sicut infra ad Cain dicitur: „Si male egeris, peccatum tuum quiescet, donec reveletur". Quiescit enim, dum in actu est, sed veniente lege, ibi aperiuntur oculi, ut cogitet homo, quid praeceperit Deus, quam poenam in transgressores constituerit. Hoc cum fit, ut sic dominetur lex in conscientia, tum vera peccati cognitio adest, quam sustinere humana corda non possunt, nisi divinitus accedat consolatio.

Quod igitur Moses addit, vidisse post comestum pomum, quod essent nudi, non otiosum est, sed si diligenter consideretur, pulchram descriptionem habet justitiae originalis.

Scholastici disputant, quod justitia originalis non fuerit connaturalis, sed ceu ornatus quidam additus homini tanquam donum, ut si quis formosae puellae coronam imponat. Corona certe non est pars naturae virginis, sed quiddam separatum a natura, quod ab extra accedit, et sine violatione naturae potest iterum adimi. Quare disputant de homine et daemonibus, quod, etsi originalem justitiam amiserint, tamen naturalia pura manserint, sicut initio condita sunt.

Sed

d haec sententia, quia peccatum originis extenuat, venenum fugienda est.

Quin hoc statuamus, justitiam non fuisse quoddam donum, quod ab extra accederet, separatum a natura hominis: sed fuisse vere naturalem, ita ut natura Adae esset diligere Deum, credere Deo, agnoscere Deum etc. Haec tam naturalia fuere in Adamo, quam naturale est, quod oculi lumen recipiunt. Quia autem, si oculum vitiosum reddas inflicto vulnere, recte dicas, naturam violatam esse; ita, postquam homo ex justitia in peccatum lapsus est, recte et vere dicitur, naturalia non integra, sed corrupta esse per peccatum. Sicut enim natura oculi est videre, ita natura rationis et voluntatis in Adamo fuit, nosse Deum, fidere Deo, timere Deum. Haec cum jam amissa esse constet, quis tam amens est, qui dicat, naturalia adhuc esse integra? Et tamen hac sententia in scholis nihil fuit usitatius nec receptius. Quanto autem absurdius est, hoc de Daemonibus affirmare, quos Christus dicit in veritate non stetisse, et quos novimus acerrimos hostes esse Christi et ecclesiae?

Integra naturalia igitur in homine fuerunt cognitio Dei, fides, timor, etc. Haec Satan per peccatum ita corrupit, ut, sicut lepra carnem inficit, ita voluntas et ratio per peccatum sic vitiata est, ut non solum non diligat amplius Deum, sed eum fugiat et oderit eum, et cupiat sine eo esse et vivere.

Pulchre igitur hic ea corruptio describitur, quae successit originali justitiae et gloriae. Gloria enim fuit, non videre se esse nudum. Quae autem potest esse major corruptio, quam quod nuditas, quae ante gloria fuit, nunc vertitur in summam turpitudinem? Nemo erubescit ob oculos sanos et integros: distor-

ti oculi aut hebetes minus honesti habentur, et inducunt pudorem. Sic in statu innocentiae honestissimum fuit ingredi nudum; nunc post peccatum, cum se nudos esse Adam et Heva vident, pudefiunt, et quaerunt perizomata, quibus turpitudinem tegant. Quanto autem major turpitudo in eo est, quod voluntas saucia, intellectus corruptus et ratio tota vitiosa et in aliud mutata est? Hocne est esse naturalia integra?

Sed vide, quid sequatur ex illa sententia, si statuas justitiam originalem non fuisse naturae, sed donum quoddam superfluum superadditum: an non, sicut ponis, justitiam non fuisse de essentia hominis, ita etiam sequetur, peccatum, quod successit, non esse de essentia hominis? An non igitur frustra est mittere redemtorem Christum, cum justitia originalis, tanquam aliena res a natura nostra, ablata est, et integra naturalia manent? Quid potest indignius theologo dici?

Quare fugiamus deliria ista, tanquam veras pestes et corruptelam sacrarum literarum, et sequamur potius experientiam, quae docet, quod nascimur ex immundo semine, et contrahimus ex ipsa natura seminis ignorantiam Dei, securitatem, incredulitatem, odium erga Deum, inobedientiam, impatientiam et similia gravissima vitia. Haec sic in carnem nostram sunt implantata, hoc venenum sic late per carnem, corpus, animam, nervos, sanguinem, per ossa et medullas ipsas in voluntate, in intellectu, in ratione diffusum est, ut non solum eximi plene non possit, sed ne quidem agnoscatur peccatum esse.

Nota Comici sententia est: Non est flagitium adolescentem scortari. Sed venia debetur homini eth-

nico. Hoc vero indignissimum est, quod Christiani et sacrarum literarum periti in eam sententiam inclinarunt, quod simplex scortatio non sit peccatum. Ac collegia Canonicorum magno consensu eandem sententiam vita et moribus suis comprobant. Hoc cum fit in externo peccato, quid judicabimus de immunditia cordis et internis motibus, quos homines impii non intelligunt esse peccata?

Sic non intelligit homo, gloriam nuditatis per peccatum esse amissam. Nam quod Adam et Heva nudi incesserunt, fuit summus ornatus coram Deo et omni creatura: nunc post peccatum non solum fugimus hominum conspectum nudi, sed etiam coram nobis ipsis verecundamur, sicut de Adam et Heva hic Moses dicit. Testatur autem hic pudor, amissam esse in corde fiduciam erga Deum, quam ante peccatum nudi habuerunt. Quare Adam etsi caecus fuisset, tamen veritus esset se nudum ostendere oculis Dei et hominum, quod per inobedientiam fiducia erga Deum esset amissa.

Porro haec omnia probant, originalem justitiam fuisse de natura hominis; ea autem per peccatum amissa, manifestum est, naturalia non mansisse integra, sicut Scholastici delirant. Sicut enim naturae hominis fuit incedere nudum, plenum fiducia et securitate erga Deum, et sic placere Deo et hominibus: ita nunc post peccatum sentit homo hanc nuditatem innocentis naturae displicere, Deo, sibi et omnibus creaturis: ideo parat perizomata, et tegit corpus. Haec an non naturae est immutatio? Manet quidem natura, sed multis modis corrupta, si quidem fiducia erga Deum amissa est, et cor plenum est diffidentia, metu, pudore. Sic manent in natura

membra eadem: sed quae antea nuda cum gloria conspiciebantur, nunc tanquam turpia et inhonesta velantur propter interiorem defectum, quod natura fiduciam in Deum per peccatum amisit; si enim crederemus, non erubesceremus.

Ex hac corruptione, quae per peccatum secuta est, natum est aliud malum, ut Adam et Heva non solum erubescerent ob nuditatem, quae antea fuit honestissima et singularis ornatus hominis, sed etiam ut facerent sibi cinctoria ad eam corporis partem tanquam turpissimam velandam, quae natura sua honestissima et dignissima erat. Quid enim in tota natura nobilius est, quam opus generationis? Hoc opus divinitus attributum est non oculis, non ori, quas judicamus honestiores partes corporis, sed ei parti, quam nos, per peccatum sic edocti, pudenda appellamus, et studiose involvimus, ne conspiciantur. Sicut autem in innocenti natura totum opus generationis sanctissimum et purissimum fuisset; ita post peccatum lepra libidinis hanc corporis partem invasit. Qui igitur extra conjugium vivunt, ardent turpissime: qui in conjugio vivunt, nisi moderentur affectus, et sollicite custodiant benevolentiam mutuam, quam varie tentantur!

An non igitur sentiemus tandem, quam foeda et horribilis res sit peccatum? si quidem sola libido nullo remedio potest curari, ne quidem conjugio, quod divinitus infirmae naturae pro remedio ordinatum est. Major enim pars conjugatorum vivit in adulteriis, et canit de conjuge notum versiculum: Nec tecum possum vivere, nec sine te. Haec horribilis turpitudo oritur ex honestissima et praestantissima parte corporis nostri. Praestantissimam appello

propter, opus generationis, quod praestantissimum est, si quidem conservat speciem. Per peccatum itaque utilissima membra turpissima facta sunt.

Non enim haec sic fuissent in Adam et Heva: erant pleni fide erga Deum: itaque quoties liberis voluissent operam dare, convenissent non incitati furore illo, qui nunc in leprosa carne est, sed admirantes Dei ordinationem, et obedientes ei, cum summa moderatione, sicut cum jam convenimus ad audiendum verbum Dei et cultum Dei. Haec omnia per peccatum ita amisimus, ut solum privative, et non positive ea possimus intelligere. Ex malo enim, quod retinemus, cogimur colligere, quantum bonum sit, quod amisimus. Debemus autem Deo gratiam pro reliquiis quantumvis corruptae generationis adhuc manentibus, quibus ecclesia et politia opus habet.

Mirabile autem est, in omnibus omnium linguarum scriptoribus nullum apicem inveniri, qui ostenderet nuditatem per peccatum ignominiosam factam, quae antea honestissima fuit. Hujus cognitionis igitur unicum magistrum habemus Mosen, qui tamen brevissimis verbis ostendit, quod homo, lapsus a fide, confusus sit, et quod illa genitalium gloria versa sit in summam ignominiam, ut cogeretur homo ea tegere perizomate.

Vocabulum חֲגוֹרֹת, cujus hic plurale est, proprie significat cingulum, ut intelligas, folia ficus femora ex omni parte texisse, ut illa pars ante peccatum honestissima tegeretur tanquam turpissima et indigna oculis hominum. O quam horribilis lapsus peccati! sic enim aperiuntur oculi hominis, ut, quod honestissimum erat, nunc adspiciat pro turpissimo.

Sic adhuc hodie, postquam lex venit, tunc primum apparet, quid fecerimus. Revelatum autem peccatum tantam turpitudinem videtur habere, ut animi conspectum ejus non possint sustinere. Itaque conantur id tegere. Nemo, etiamsi fur, adulter, homicida sit, vult talis videri. Sic Haeretici nullo modo agnoscunt errorem, sed pertinacissime defendunt, et volunt videri Catholici: id ut obtineant, folia ficus satis lata consuunt, hoc est, tentant omnia, quae ad colorandum et palliandum errorem apta sunt.

Haec peccati natura etiam in pueris cernitur, qui saepe deprehensi in ipso facto tamen satagunt, quo parentibus aliud persuadeant, et se excusent. Sic simpliciter solent homines, etiam cum deprehensi tenentur, tamen conantur elabi, ne confundantur, sed videantur boni et justi. Hoc venenum etiam per peccatum in naturam instillatum est, sicut praesens locus testatur.

Et cum audissent vocem Domini Dei deambulantis in Paradiso ad auram diei, abscondit se Adam et uxor ejus a facie Domini Dei inter arbores Paradisi.

Hoc nunc tertium malum est peccati originalis, quod probat, justitiam originalem amissam esse. Ceterum Lyram hic iterum implicant sententiae Rabinorum. Alii enim „ad auram diei" exponunt de loco seu plaga inter austrum et occidentem: alii de tempore exponunt, quod hoc acciderit sub vesperam, cum remittit calor, et incipiunt venti spirare.

Mea sententia haec est, ut accipiamus spiritum simpliciter pro vento, et quod, postquam conscientia per legem convicta fuit, territi sint Adam et Heva

ad sonitum folii: sicut videmus in hominibus meticulosis; hi cum audiunt crepitum trabis, metuunt ruinam totius domus; cum murem audiunt, metuunt, ne Satan praesens sit, et velit eos interficere. Natura enim sic sumus vere perterrefacti, ut etiam, quae tuta sunt, metuamus.

Adam igitur et Heva, postquam conscientia per legem convicta est, et sentiunt turpitudinem coram Deo et se, amissa fiducia erga Deum, sic pleni sunt metu et pavore, ut, cum spiritum seu ventum audiant, statim cogitent, Deum adesse ultorem, et se abscondant. Atque existimo, vocem Domini obambulantis dici a Mose ventum seu sonum venti, qui praecessit apparitionem Domini. Sicut Christus in evangelio de vento dicit (Joh. 3, 8.): „Vocem ejus audis". Cum enim audiverunt folia crepantia, tanquam a vento impulsa, cogitaverunt: Ecce jam advenit Dominus, expetiturus a nobis poenas.

Itaque cum Moses addit postea: „Ad auram diei", videtur mihi, quod se exponat, quasi dicat: Erat vox sicut ventus diei, ut emphasis in vocabulo diei sit; non enim dicit de vento in nocte; ut exaggeret ingentem pavorem, qui peccatum secutus est, quasi dicat: Ita pavidi fuerunt, ut in clara luce diei metuerent a sonitu folii. Quid accidisset, si Deus in tenebris et nocte venisset; ibi enim terror longe major est. Sicut enim lux animosos facit, ita tenebrae augent pavorem. Hic pavor, quo Adam et Heva in ipso diei lumine post peccatum excipiuntur, manifestum signum est, cecidisse eos prorsus a fide.

Hanc existimo veram sententiam esse hujus loci, et convenit cum illa comminatione Mosi, ubi in Levitici 26, (v. 36.) concionatur de poenis secuturis

peccatum, quod a sonitu folii volantis peccatores timebunt, et fugient tanquam a gladio. Cum enim conscientia vere est perterrefacta, ita opprimitur homo, ut non solum nihil facere, sed ne cogitationem aliquam instituere possit, sicut dicunt in acie fieri: ibi metu oppressi milites non manum movere possunt, sed praebent se mactandos hosti. Tam horribilis poena sequitur peccatum, ut a sonitu folii metuat conscientia, imo ut pulcherrimam creaturam, ipsum lumen diei, sustinere non possit, quo tamen natura recreamur.

Vides igitur hic iterum magnitudinem peccati originalis nobiscum nati, et nobis per peccatum primorum parentum implantati. Facit autem hoc quoque incommodum ad intelligendam privative seu a contrario justitiam originalem. Fuit enim in homine pulcherrima fiducia erga Deum, nec potuisset homo timere, etiamsi coelum vidisset ruere.

Quanta cum securitate audit Heva serpentem? Nos non cum catello domi educato et assuefacto, non cum pullo tam familiariter loquimur. Non igitur ante peccatum quaerebant latibula, sed sapientes, recti stabant erecta facie, laudantes Deum: at nunc a sonitu folii terrentur. O quam gravis casus, labi ex summa securitate, fiducia et delectatione Dei in tam horribilem pavorem, ut homo a conspectu Dei plus, quam a Diaboli conspectu et praesentia refugiat! Non enim Diabolum fugiunt Adam et Heva: Deum, conditorem suum, fugiunt, eum judicant sibi graviorem et formidabiliorem esse Satana, Satanam autem meliorem Deo; a Satana enim non fugiunt. Ergo pavor hic vere fuga et odium Dei est.

Utile autem est videre, quomodo peccatum pau-

latim incrementa sumat, donec fiat supra modum peccans peccatum, sicut Paulus (Rom. 7, 13.) appellare solet. Primum enim cadit homo ex fide in incredulitatem et inobedientiam: incredulitatem autem sequitur pavor, odium et fuga Dei, quae desperationem et impoenitentiam secum adducunt. Quo enim confugiat cor, sic pavens a praesentia Dei? num ad Diabolum? Non quidem id utile nec consultum est, et tamen ita fit, si quidem haec historia ostendit, quod Deus creaverit hominem, et fecerit eum Dominum omnium, et tamen homo fugiat eum, nec quidquam eo habeat aut invisum magis, aut intolerabilius: alioqui non averteret se a Deo, non fugeret eum, non paveret a voce Dei venientis non in nocte, non cum fulminibus et tonitruis, sicut in Sina, sed in claro diei lumine, levi et suavi vento spirante, ac folia arborum leniter commovente. Nihil igitur gravius, nihil miserius est conscientia, territa lege Dei et conspectu peccatorum.

Haec facit, ut, quod pessimum est, Adam et Heva fugiant Creatorem et Deum suum, et confugiant ad illa vere ficulnea praesidia, ut et tegant se, et abscondant inter medias arbores. Quid potest dici horribilius, quam fugere Deum, et velle abscondi ab eo?

Quare hic iterum apparet, quam recta sit voluntas et intellectus post peccatum. Voluntatem depravatam esse, ostendit ipsum factum, quod appetunt divinitus prohibita, et sic appetunt, ut Deo inobedientes, Satanae autem obedientes fiant. Nec de intellectu depravato dubitare possumus, cum videamus consilium, quo Adam et Heva se tutos putant. An non enim extrema stultitia est, primum tentare impossibilia, dum conantur Deum fugere, quem non

possunt fugere; secundo tentare fugam tam stulto modo, ut inter arbores se tutos credant, quos ferrei muri et montium ingentes moles non poterant salvare? Ad hunc modum, amissa fiducia Dei, sequitur in voluntate horribilis pavor, et amissa sapientia et intelligentia, pulcherrimis dotibus, sequitur extrema stultitia, ut stultissimis rationibus impossibilia tentent. Adeo inexhaustum malum est peccatum originis, et tamen haec sunt quasi praeludia; nondum enim ad judicium ventum est, quod longe est atrocius et gravius.

Vocavitque Dominus Deus Adam, et dixit ei: Ubi es?

Haec est descriptio judicii; postquam enim Adam territus est conscientia sui peccati, fugit conspectum Dei, et sentit, non solum Paradisum, sed totum mundum angustiorem esse, quam in quo possit tuto latere. Ostendit igitur in illa anxietate animi suam stultitiam, quod quaerit remedium peccati fugiendo a Deo. At jam nimis procul a Deo fugerat. Nam ipsum peccatum est vera discessio a Deo, nec oportuit majorem fugam addere. Sed ita fit, haecque natura peccati est, ut, quanto a Deo discessit homo longius, tanto longius adhuc optet discedere, quique semel fugit et apostatavit, fugit in aeternum. Ideo de inferni quoque poenis dicunt, hanc fore maximam, quod impii volent fugere, et sentient tamen, se non posse effugere. Sicut Adam hic, quamvis deprehensus, tamen non cessat fugere.

Quod igitur dicit Moses: „Vocavit eum", intelligendum est, quod vocaverit Adamum ad judicium. Quaeritur autem hic de persona, per quam

vocatus sit Adam. Ac non absurdum est, Deum ista omnia gessisse per ministerium Angelorum, et Angelum egisse vices Dei, ac in persona Dei cum Adamo ista locutum esse, sicut magistratus cum aliquid vel faciunt, vel dicunt, non id faciunt nec dicunt in sua persona, sed Dei. Ideo scriptura vocat judicium Dei judicia, quae exercentur seu administrantur per homines. Non igitur mihi displicet, per Angelum vocatum esse Adamum, et ostensum ei, quod fuga esset impossibilis.

Singulariter autem observandum est, quod Moses diserte dicit, Adamum vocatum esse, utpote ad quem solum die sexto factum sit verbum Domini de arbore illa non gustanda. Sicut igitur solus audivit praeceptum, ita solus vocatur initio ad judicium. Heva autem, quia peccavit ipsa quoque, et defecit a Deo, audit simul judicium, et fit particeps poenae.

Verba „Ubi es?" sunt verba legis per Deum intentata in conscientiam. Quanquam enim omnia coram Deo nuda et nota sunt, Ebrae. 4, (v. 13.) tamen loquitur ad nostrum sensum, si quidem videt nos hoc agere, ut subducamus nos a conspectu ejus. Quod igitur dicit „Ubi es?" perinde est, ac si dicat: Putas, quod te non videam? Vult enim Adae ostendere, quod absconditus a Deo non sit absconditus, et quod fugiens Deum non effugerit Deum. Hoc enim naturaliter in omni peccato accidit, ut stulte conemur effugere iram Dei, et tamen non possimus effugere. Stultitia enim extrema est, quod existimamus remedium potius in fuga a Deo esse, quam in reditu ad Deum, et tamen natura peccatrix non potest redire ad Deum. Quid igitur putabimus animi fuisse Adae, cum audiret vocem hanc? Spera-

verat stulte, se latere posse, et ecce! stat ante tribunal Dei, et poscitur jam ad poenam.

Qui ait: Vocem tuam audivi in Paradiso, et timui eo, quod nudus essem, et abscondi me.

Sicut stulte coepit fugere, ita etiam stultissime respondet; adeo destitutus est per peccatum omni sapientia et consilio. Vult Deum docere, quod nudus sit, qui eum nudum creaverat: sic se ipsum confundit, prodit et condemnat proprio ore. Dicit, audivisse se vocem Domini et timuisse. An non autem audiverat antea quoque vocem Domini prohibentis, ne de arbore vetita comederet? Cur igitur tum non timuit? cur tum se non abscondit? Cur tum stabat laetus et erectus, cum Deum praesentem videret et audiret? nunc autem ad sonitum folii pavet. Sequitur igitur, non esse Adamum eum amplius, qui fuit, sed mutatum, et alium esse factum, qui mendacem causam accersat ad defensionem. Quomodo enim verum est, causam timoris esse vocem, cum antea vocem non timuerit, sed cum voluptate audiverit Deum?

Discamus igitur, hanc perversitatem et stultitiam semper comitari peccatum, ut excusando peccatores se accusent, et defendendo se prodant, maxime coram Deo, sicut Adam hic vult tegere crimen, et se ornare. Dicit, causam fugae esse, non quod peccarit, sed quod audiverit vocem Domini, et ea sit perterrefactus, et erubescat, quod nudus sit. Non cogitat miser, se hunc timorem antea non habuisse, nec erubuisse ob nuditatem, quae cum Dei creatura esset, cur veretur in eo, quod Deus fecit? Nudus antea in conspectu Dei, et omnium creaturarum in Paradiso

obambulaverat, securus de voluntate Dei, et se oblectans in Deo. Iam pudefit, quod nudus sit, fugit a Deo, et abscondit se. Haec omnia certa argumenta sunt, quibus Adam se ipsum condemnat, et peccatum suum prodit.

Sic impii in extremo judicio condemnabunt se ipsos, cum revelabuntur tenebrae cordium humanorum, et tanquam in apertis libris legentur singulorum malefacta. Scit quidem Deus, peccasse Adamum, et esse reum mortis; ideo autem interrogat eum, ut ipse suo testimonio convincatur, quod peccaverit, si quidem a Deo fugit, quod ipsum peccatum est, sicut virtus est ad Deum confugere. Hoc testimonium contra se ipsum fert Adam, quanquam mendacio peccatum tegi posse sperat, cum dicit, causam fugae esse vocem Domini et nuditatem suam.

Discamus igitur, naturam hanc peccati esse, quod, nisi Deus statim medicinam faciat, et revocet peccatorem, fugit sine fine a Deo, et excusando mendaciter peccatum, peccatum peccato addit, donec veniat ad blasphemiam et desperationem. Sic peccatum pondere suo semper secum trahit aliud peccatum, et facit aeternam ruinam, donec homo peccator tandem Deum potius accuset, quam ut agnoscat peccatum suum. Debebat Adam dicere: Domine, peccavi. Sed hoc non facit: Deum peccati accusat, et dicit re vera: Tu, Domine, peccasti. Ego enim mansissem sanctus in Paradiso post morsum pomi, si tu quievisses. Hoc enim re vera significant verba, cum dicit: Non fugissem, nisi vox tua terruisset me.

Sic homo propter peccatum accusatus a Deo non agnoscit peccatum, sed potius accusat Deum, et culpam a se in Creatorem transfert, ut peccatum sic

in infinitum crescat, nisi succurrat Deus per misericordiam suam. Hanc impietatem et extremam stultitiam sentit Adam esse summam sapientiam. Ita enim terrore confusus est, ut, quid dicat, quidve agat, nesciat, et excusando gravissime se accuset, ac peccatum in immensum augeat.

Non autem sentiemus, soli Adamo haec ita accidisse. Singuli facimus eadem, et natura non sinit nos aliter facere post peccatum admissum. Omnes enim potius, quam id coram Deo agnoscamus, accusamus Deum, sicut Adam, qui vocem Dei causam fugae esse dicit. Igitur sentit Deum auctorem fugae. Hoc peccatum sequitur jam aliud; qui enim Deo Creatori non parcit, quomodo parceret creaturae? Itaque Deo nuditatem objicit, tanquam conditori turpis rei. Per peccatum enim sic dementatus est, ut gloriam nuditatis vertat in contumeliam Creatoris.

Cui dixit Dominus: Quis autem indicavit tibi, quod nudus esses? Nisi quod ex ligno, de quo praeceperam tibi, ne comederes, comedisti?

Hic commovetur conscientia Adae vero stimulo legis, quasi dicat Deus: Nosti, te esse nudum, et ideo abscondisti te. Atqui nuditas est mea creatura: num eam ut turpem damnas? Non igitur nuditas confudit, non vox mea terruit te, sed quod conscientia tua te arguit peccati ob comestum pomum ex arbore vetita. Hic Adam, cum sic urgetur, in media morte et medio inferno fuit. Coactus enim est fateri, quod nuditas non esset mala, si quidem a Deo creata erat. Contra agnovit, hoc esse malum, quod de nuditate jam haberet malam conscientiam, de qua

antea tanquam de singulari ornamento gloriatus fuerat, et quod paveret jam ad vocem Dei, quam antea cum summa voluptate audiverat.

Ad hunc sensum, quem in Adam videt Dominus, pertinent verba illa, quasi dicat: Quandoquidem conscientiam habes et paves, profecto manducasti ex prohibita arbore. Non enim accepisti mandatum de non occidendo, de non adulterando, sed de non gustandis fructibus hujus arboris. Quia igitur paves, ostendis, te contra hoc mandatum peccasse. Sic quae Adam cogitabat, eadem ex Domino audit. Cogitabat: Ego comedi pomum, sed non dicam, me ideo fugere; tacebo peccatum, et dicam me vereri, quod nudus sim, et terreri voce ejus. Sed haec ipsa cum commemorat, ipse cogitur se accusare, et conscientiam intra se audit arguentem mendacium, et accusantem peccatum. Ad hanc accedit, quod ipse Dominus peccatum manifeste et disertis verbis jam accusat. Sed ne sic quidem ad agnitionem peccati simplicem Adam potest adigi. Dicit enim:

Mulier, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi.

Vide malitiam et naturam peccati, quam belle hic picta sit, quod nullo modo possit ad confessionem peccati cogi, sed negat peccatum, aut excusat, quamdiu videt aliquam excusationis vel spem, vel speciem relictam esse. Non autem mirum est, quod initio sperat, peccatum tegi posse, et potius Deum accusat, quam ut agnoscat, se peccasse. Hoc mirum est, postquam convicit eum conscientia, et ipse etiam ex Deo audit peccatum suum, quod tamen perstat in excusatione. Non enim dicit: Domine, peccavi: di-

mitte debitum. Esto misericors (nam natura peccati est, ut non sinat animum ad Deum refugere, sed cogat potius ad fugam a Deo): sed transfert culpam in mulierem.

Notum autem est, in scholis rhetorum tradi, quod objectum crimen aut negandum, aut defendendum sit, quod jure sit factum. Utrunque Adam facit. Primum negat crimen, et dicit, se voce Domini terreri, non suo peccato. Cum autem convincitur, ita ut negare factum non possit, conatur se jure defendere factum. Si, inquit, mihi non addidisses hanc mulierem, non comedissem. Sic iterum, quod ipse peccavit, in Deum rejicit, et eum accusat de suo peccato. Adeo nullus finis est peccandi, ubi semel a verbo deflexum est. Peccarat inobedientia et incredulitate: nunc geminat contumelias et blasphemiam, dicens: Ego non audivi serpentem, non delectatus sum inspiciendo arborem illam, non extendi manum meam ad decerpendum pomum prohibitum. Haec omnia mulier fecit, quam tu mihi dedisti. In summa, Adam non vult agnoscere peccatum, sed purus et mundus haberi vult.

Pertinet itaque haec quoque particula ad descriptionem peccati seu naturae peccati. Quando enim non adest promissio remissionis peccatorum seu fides, tunc peccator non potest aliter facere. Si dixisset Deus: Adam peccasti, sed condonabo tibi peccatum, ibi Adam cum summa detestatione peccati humiliter et candide agnovisset peccatum. Sed quia spes remissionis peccatorum nondum adest, propter transgressionem praecepti, nihil sentit nec videt, quam ipsam mortem. Eam autem quia natura non potest non aversari, ideo Adam ad confessionem peccati

non

non potest adigi, sed omnes vias tentat, quibus sperat culpam amoliri posse. Sic omnis peccator odit poenam suam: quia autem odit poenam, simul odit justitiam Dei et ipsum Deum, et conatur omnibus viribus persuadere Deo et omnibus, quod innocenter patiatur.

Ad hunc modum extenuat hic Adam peccatum, quod non audiverit serpentem, quod non decerpserit pomum. „Mulier, quam mihi dedisti, inquit, dedit mihi de ligno hoc". Ab hoc sensu non multum absunt homines desperati, qui, cum ad cognitionem peccati veniunt, aut laqueo abrumpunt vitam, aut Deo maledicunt. Notae sunt Hiob voces: „Maledicta dies, in qua natus sum. Cur non mater mea mihi sepulcrum facta est?" etc. (3, 3.). Culpam enim peccati transferunt in Deum, murmurant contra Deum, quod conditi sint ad interitum et damnationem. Aliter homo non potest facere, cum non adest spes veniae et promissio gratiae. Quia enim mors naturae intolerabilis est, ideo parit desperationem et blasphemias.

Est igitur vox plena doloris et irarum contra Deum: „Mulier, quam tu mihi dedisti", quasi dicat: Hoc incommodo tu me onerasti. Si mulieri dedisses proprium aliquem hortum, nec me ejus cohabitatione onerasses, mansissem sine peccato. Quod igitur peccavi, tua culpa est, qui addidisti mihi uxorem. Proponitur igitur Adam hic ceu exemplar omnium peccantium, et in peccato desperantium. Non enim possunt aliter, quam Deum accusare et se excusare, si quidem vident, Deum omnipotentem esse, et ista peccata prohibere potuisse. Tam horribilis res est peccatum, ubi non in tempore eriguntur animi pro-

missione remissionis peccatorum. Atque hic legis effectus est, quando lex sola est sine evangelio et cognitione gratiae, ut abducat in desperationem et finalem impoenitentiam.

Et dixit Dominus Deus ad mulierem: Quare fecisti hoc? Quae respondit: Serpens decepit me, et comedi.

Nunc etiam Hevae exemplum proponitur, quae peccato corrupta, nihilo melior est quam Adam. Adam voluit videri innocens et rejecit culpam in Deum, qui uxorem addiderat. Heva etiam conatur se excusare, et accusat serpentem, qui etiam Dei creatura erat. Fatetur quidem, se comedisse pomum, sed serpens, inquit, quem tu creasti, quem tu permisisti in Paradiso obambulare, imposuit mihi. Hoc an non est accusare Creatorem et culpam a se removere? Sic videmus, peccatum ubique idem esse et agere, non vult esse peccatum, non vult puniri pro peccato, sed vult esse justitia. Hoc cum obtinere non potest, in Deum reclinat culpam, ut Deum arguentem peccatum mendacii arguat. Ita ex peccato humano fit peccatum plane diabolicum, et incredulitas vertitur in blasphemiam, inobedientia in contumeliam Creatoris.

Voco autem hoc diabolicum peccatum et non humanum, quia Diabolus in aeternum edit, accusat et damnat Deum, se autem justificat, nec possibile est, ut ex corde dicat: Domine, peccavi, ignosce mihi. Alioqui, sicut in Martini historia legitur, non esset desperandum ei de venia, quae venia impossibilis est, dum peccatum non agnoscit, et Deum blas-

phemat, tanquam sine causa exercentem injustam crudelitatem in creaturas.

Sic videmus, Adam et Hevam ita lapsos et demersos in peccatum, ut non possint demergi altius. Incredulitatem enim sequitur inobedientia omnium virium et membrorum in homine: inobedientiam hanc sequitur postea excusatio et defensio peccati: defensionem sequitur accusatio et condemnatio Dei. Hic ultimus gradus peccati est, Deum afficere contumelia et tribuere ei, quod sit auctor peccati. Altius non potest adscendi *) haec natura, si progressus peccati sunt, nisi fiducia misericordiae animi erigantur.

Quare horribilis ecclesiae status fuit sub Papa; ibi enim nihil videbatur nec audiebatur, quod animum sic laborantem posset erigere, nisi quod singulis annis tenuiter docebatur historia passionis: ea leviter ostendebat, unde venia petenda esset. Reliqua omnia abducebant a promissione remissionis peccatorum ad propriam justitiam. Itaque vidimus in monasteriis multis toto tempore vitae attonitos et desperantes obambulare, qui tandem in agone conficiebantur curis et doloribus. Reliqui Fratres, cum haec doctrina incognita esset, nihil faciebant, quam quod adstantes patrocinia Divorum idolatricis precibus colligebant. Ita miseri sine spe, sine consilio, sine auxilio omni in summis doloribus animi consumebantur. Haec nonne plena horroris sunt?

Quare si possent Papatus et omnia monasteria uno digito everti, propter hanc miserrimam carnificinam conscientiarum faciendum esset. Nihil enim est horribilius, quam esse in peccatis, et tamen abesse vel ignorari remissionem peccatorum seu promissio-

*) Adscendere?

nem gratiae. Papa autem auctor fuit, ut remissio peccatorum prorsus ex oculis removeretur, si quidem non doctrina sana, non cultus veri in ecclesia retinebantur. Quodsi qui servati sunt, hos salvavit nuda recitatio passionis Christi, apprehensa fide, invito et repugnante Papa. Nam in extremis periculis deducebantur homines ad quaerendas intercessiones Mariae et Divorum. Iactabantur nota ista, Mariam matrem ostentare ubera Filio, Filium vulnera sua Patri, et ita salvari hominem per intercessionem, non Filii, sed Matris.

Hortor itaque vos, quanto possum studio, ut doctrinam evangelii maximi faciatis. Nam quid praesente peccato et absente hac cognitione promissionis ac gratiae accidat in Adamo et Heva, hoc in loco videmus. Idem quoque Satanae damnatio ostendit; sicut enim promissione gratiae caret, ita non potest a delictis et blasphemiis ac odio Dei cessare. Ideo Adae melior conditio est; is enim vocatur ad judicium, ut agnoscat peccatum, ut peccato suo conterritus, postea iterum erigatur per promissionem remissionis peccatorum. De qua pulcherrimus textus jam sequitur, in quem includitur praedicatio de Christo.

Sicut autem finis hujus negotii ostendit summam benignitatem et misericordiam Dei erga hominem, si quidem eum revocat ad remissionem peccatorum et vitam aeternam per futurum semen: ita quoque initia hujus negotii, si recte aestimemus, mitiora sunt, quam pro merito Adae. Non enim est ea horribilis species, quae fuit in monte Sina, ubi fulminibus et tonitruis mixti erant clangores buccinarum; sed advenit Deus per mollissimam auram, ut significet, pa-

ternam correptionem fore. Non repellit a se Adamum propter peccatum, sed vocat, et a peccato revocat. Hanc tamen paternam curam peccato et terroribus oppressus Adam non intelligit, nec videt. Non considerat, quod Deus longe aliter cum serpente agat; non enim vocat serpentem, non interrogat serpentem de admisso peccato, ut ita ad poenitentiam revocetur, sed statim contra eum pronuntiat.

Haec ostendunt, Christum, liberatorem nostrum, se tum quoque tanquam mediatorem interposuisse inter Deum et hominem. Summa enim gratia est, quod post peccatum Adae Deus non tacet, sed quod loquitur, et quidem multis verbis, ut signa paterni animi ostendat. Cum serpente omnia aguntur aliter. Itaque etsi promissio de Christo nondum adest, tamen cernitur in cogitatione et consilio Dei.

Hactenus igitur exposuit nobis Moses judicium, quod post lapsum primorum parentum Deus exercuit, ubi vocatos ad tribunal suum interrogat et audit. Ac miseri cupiunt quidem judicium hoc effugere, sed non possunt; quin, cum se excusare conantur, dupliciter se accusant et produnt. Mulier concedit factum, id quod Adam conatur tegere, etsi, ut natura peccati est, non velit haberi id pro peccato. Nam gratia non accedente impossibile est, hominem aliter facere, quam ut peccatum excuset, et velit haberi pro justitia. Deus igitur perpetuo super hoc nobiscum litigare cogitur, ut extorqueat a nobis confessionem peccati, et nos eum justificemus, sicut Psalmus 51, (v. 6.) confessionem peccati vocat. Sed dum sola lex dominatur et mordet, conscientia territa non potest confessionem hanc edere, sicut exemplum Adae et Hevae ostendit.

Ex hoc loco multas sententias sancti Prophetae hauserunt, qui longe majore diligentia et fide hunc librum legerunt quam nos. Sicut illa est: „Fugit impius nemine persequente". (Prov. 28, 1.). „Impius sicut mare fervet". (Es. 57, 20.). „Non est pax impiis". (Ib. 48, 22.). „Qui credit, non pudefiet". (Ib. 49, 23.). „Iustus erit, sicut leo, confidens". (Prov. 28, 1.). „Iustus ex fide sua vivet". (Hab. 2, 4.). Ex hoc loco sumsit insignem sententiam Christus, quae in Ioanne est: „Qui malum facit, odit lucem". (Joh. 3, 20.) Haec enim peccati est natura, ut cupiat in occulto manere, et non proferri in lucem, sicut Adam se tegit perizomate, et fugit ad arbores.

Sed hic Pauli sententia attingenda est, 1. Tim. 2, (v. 13, 14.): „Adam primus formatus est, deinde Heva. Et Adam non est seductus, mulier autem seducta in praevaricatione fuit". Hanc sententiam fere omnes sic accipiunt, quod Adam non fuerit seductus, sed sciens peccaverit, non concedens persuasioni Diaboli sicut Heva, sed nolens contristare delicias suas, hoc est, uxorem, atque ita praetulerit amorem conjugis Deo. Haec verisimilia conantur reddere per id, quod dicunt, serpentem reveritum esse masculum tanquam dominum, et ingressum ad feminam, quae, licet ipsa quoque sancta fuerit, tamen tanquam infirmiorem creaturam aptiorem fuisse ad persuasionem accipiendam: Hevam igitur seductam esse a serpente, Adam autem non. Nam is vel a se ipso vel a muliere seductus est: a muliere, quod pomum porrexerit, a se ipso, quod, cum Hevam post gustatum pomum non vidisset statim mori, crediderit, non eam poenam secuturam, quam Dominus minatus erat: sicut fur, cum videt semel atque iterum furtum suc-

cessisse, securus furatur: quodsi ante oculos lictorem et crucem haberet, non furaretur etc.

Hanc sententiam non improbo; nam ostendit, utrumque verum esse, quod et Adam deceptus, et non deceptus sit. Non est deceptus per serpentem, ut Heva, sed est deceptus tamen per uxorem et per se ipsum, cum sibi persuaderet, eam poenam non secuturam esse, quam Dominus dixerat secuturam.

Et ait Dominus Deus ad serpentem: Quia fecisti hoc, maledictus tu inter omnia animantia et bestias terrae: super pectus tuum gradieris, et pulverem comedes cunctis diebus vitae tuae.

Post judicium et cognitionem causae accurate factam nunc sequitur, quam vocant, judicii executio, in qua redditur singulis secundum opus suum, et tamen non ex aequo, sicut audiemus. Est autem hic locus diligenter considerandus, primum ideo, quod in toto Mose non invenitur alius tam prolixus sermo in persona Dei: deinde etiam ob hanc causam, quod non continet legem aliquam, quid vel serpens vel homo facere debeat, sed totus est in promittendo, et comminando, quid tum boni, tum mali eventurum sit utrisque.

Atque hoc diligenter observari debet, quod post peccatum nihil legum Adae impositum est, cum tamen natura integra haberet legem. Factum autem id est ob hanc causam, quia Deus videt, naturam jam corruptam non solum non posse sublevari lege, sed etiam ita totam convulsam et perturbatam, ut ne syllabam quidem legis ferre possit. Non igitur naturam peccato oppressam lege magis opprimit, sed

peccato tanquam vulneri medetur salubri emplastro, hoc est, promissione de Christo, adhibito tamen aspero cauterio, quod Diabolus inflixerat. Sicut enim salubria emplastra dum sanant, etiam mordent carnem, ita medicinalis promissio sic proponitur Adae, ut simul addatur comminatio propter libidinem carnis sanandam. Voco autem libidinem non solum foedum pruritum carnis, sed illa inquinamenta spiritus, sicut Paulus vocat, quod natura propensi sumus ad idolatriam, incredulitatem, securitatem, et alia horribilia peccata primae et secundae tabulae. Ad hanc pravitatem naturae coërcendam hoc aspero cauterio opus fuit.

Optarim autem hunc textum pro dignitate a me posse tractari; continet enim, quicquid tota scriptura eximium habet. Ac prior pars textus tota figurata est; loquitur enim Deus cum serpente, et tamen certum est, serpentem haec verba non intelligere. Non enim sunt verba creationis, qualia illa supra, cum dixit bestiis: „Crescite et multiplicamini“, cum terrae dixit: „Producat terra omnis generis herbas et arbores“, sed sunt verba comminantia et promittentia, quae Deus non loquitur cum natura irrationali, sed cum intelligente natura.

Serpentem igitur nominat, sed cum Satana praecipue agit dominante serpenti, et per eum decipientem homines. Sicut autem propter peccatum hominis, qui creaturarum dominus est, in diluvio etiam animalia et arbores perierunt; sicut propter principum errata saepe plectuntur subditi: ita serpenti quoque accidit, ut propter peccatum Diaboli, qui serpente ad tam grande malum abusus erat, plectere-

tur, et tamen figurate sub ista serpentis poena intelligitur poena Satanae.

Haec fortasse obscuritas in causa fuit, ut textus, qui omnibus debebat esse notissimus, tamen a nemine, quod ego sciam, diligenter et accurate explicatus sit. Ac saepe ipse mecum miror, quid Patres et Episcopi fecerint, qui cum gubernandis ecclesiis et repellendis Haereticis occupati essent, tamen non majore studio in hujusmodi locos illustrandos incubuerunt. De nostris Episcopis nihil dico: hi praeter nomen nihil habent, et verius vastatores ecclesiarum, quam vigiles seu inspectores dici possunt. De veteribus dico, qui sanctitate vitae et doctrina pollebant; inter hos nemo est, qui hunc locum explicarit pro dignitate. Fortasse negotia, quae plerunque objiciuntur rectoribus, eos implicuerunt altius.

Recentiorum autem notum flagitium est, qui etiam depravarunt hunc locum, et fecerunt ex pronomine Ipso femininum Ipsa, ac cum manifesto scelere detorserunt hunc locum ad beatam Virginem. Lyrae veniam do, qui fuit, ut apparet, vir bonus, sed nimium tribuit auctoritati Patrum. Itaque patitur se ab Augustino ad ineptissimam allegoriam trahi, quam etiam Gregorius in moralibus sequitur, quod per mulierem intelligi debeat ratio inferior, sed per semen ejus operatio bona, per semen autem Diaboli suggestio ejus prava. Quod autem dicit Dominus: „Ponam inimicitias inter te et semen ejus", esse intelligendum de illa lucta, cum Diabolus, mediante suggestione mala, oppugnat rationem inferiorem, quae est mulier, ut, si consentiat delectationibus, dejiciat Satan per eam virum, hoc est, rationem superiorem: atque hoc esse, quod serpens insidiatur cal-

caneo; oppugnare enim Satanam non nisi a parte inferiori, proponendo sensui ea, quae delectant etc.

Quaeso te, amice lector, quid in hac luce clarissima istis tenebris absurdissimarum allegoriarum opus est? Sit sane, ut dividamus rationem in duas partes, superiorem et inferiorem. Quanto rectius erat, inferiorem appellare, quae ad gubernandas res in oeconomia et politia apta est, et non illam pecuinam delectationem, superiorem autem, qua speculamur seu contemplamur ea, quae extra politiam et oeconomiam sunt, et ad religionem pertinent, ostensam verbo, ubi nihil operamur, sed tantum discimus et contemplamur? Sed etiam si haec sic dicamus, quid faciunt ad hunc locum? Nonne veram sententiam penitus opprimunt et substituunt notham, quae non solum inutilis est, sed etiam perniciosa? Quid enim ratio potest, aut videt in religionis negotio?

Deinde in eo quoque absurditas est, quod Hevam interpretatur inferiorem partem rationis, cum constet, Hevam in nulla parte, hoc est, neque corpore, neque anima inferiorem fuisse marito Adamo. Ex hac absurda interpretatione notae sunt profanae disputationes de libero arbitrio, de ratione deprecante ad optima, donec theologia tota abiit in philosophiam et sophisticas nugas.

Quare nos omissis tam perniciosis et absurdis ineptiis, ingrediemur novum iter, nihil moti, quod priorum vestigia alio ducunt. Habemus enim ducem Spiritum sanctum, proponentem per Mosen non absurdas allegorias, sed docentem nos de rebus maximis, inter Deum, hominem peccatorem et Satanam, peccati auctorem gestis.

Primum igitur hoc statuemus, serpentem esse

verum serpentem, sed invasum et obsessum a Satana, qui per serpentem loquitur. Secundo statuemus hoc quoque, quae Deus ad serpentem loquitur, serpentem non intellexisse tanquam brutum animal, sed Satanam, quem potissimum petit Deus. Ad hunc modum retineo simpliciter historicam et literalem sententiam, convenientem cum textu, secundum hanc sententiam: Serpens manet serpens, sed obsessus a Satana, mulier manet mulier, Adam manet Adam, sicut etiam sequentia probant. Non enim ratio inferior et superior generant Cain et Habel, sed Adam et Heva, hoc est, primi homines per peccatum lapsi in mortem et subjecti regno Satanae.

Quod igitur ad serpentem dicit: „Maledictus tu inter omnia animantia et bestias terrae: super pectus tuum gradieris" non habet eam sententiam, quam Augustinus et alii post eum sequuntur, quod per pectus intelligatur superbia. Sed quia serpente Satan ad peccatum abusus est, ideo partem poenae serpens cogitur portare, qui sic maledicitur, ut inter omnes bestias sit odiosissimus. Talis initio non fuit, sed nunc per maledictionem accedit aliquid naturae serpentis, ut, qui ante maledictionem fuit suavissima bestiola, nunc horribilior et invisus magis sit quam omnes aliae animantes. Experimur enim, quod et nos natura serpentes abhorremus, et quod serpentes etiam sua natura nos fugiunt. Ita partem maledictionis et poenae serpens sustinere cogitur. Sed non ad serpentem solum haec dicuntur: cum Satana in serpente latente Deo res est, ei proponitur hic sententia extremi judicii, is proprie hic sistitur ad tribunal Dei.

Longe enim aliter cum serpente loquitur, quam cum Adam et Heva, quos amanter revocat: „Ubi es?

Quis tibi ostendit, quod nudus esses“? Haec ostendunt amorem Dei erga totum genus humanum, quod etiam post peccatum homo requiritur et vocatur, quod Deus cum eo disputat, et audit eum. Haec certa significatio gratiae est. Quanquam enim haec legalia et judicialia verba sunt, tamen non obscuram ostendunt spem, quod non sint damnandi in aeternum.

Cum serpente et Satana agit inclementius, non vocat eum, non dicit: Quare hoc fecisti? sed simpliciter proponit sententiam judicii verbis durissimis: „Quia, inquit, hoc fecisti“. Quasi dicat: Tu, Satan, jam antea peccasti et damnatus es, cum de coelo rueres. Ad hoc peccatum adjecisti jam aliud, ut abutens serpente in peccatum etiam conjiceres hominem. Ideo primum serpens hanc poenam feret, ut, cum antea particeps fuerit benedictionis, quam aliae bestiae habent, nunc solus maledictioni subjaceat.

Ex his sequitur manifesta consequentia, quod serpens ante peccatum fuerit pulcherrima bestiola et homini gratissima, sicut hodie sunt hinnuli, oves, catelli, item, quod erectus ingressus est. Quod autem nunc serpit humi, maledictionis, non naturae est, sicut maledictionis est, quod mulier cum turpitudine concipit, cum dolore enititur, cum aerumnis educat sobolem. Si absque maledictione esset opus generationis, esset honestissimum, partus facillimus, sobolis educatio esset summa voluptas. Ergo peccatum ipsam naturam non solum deformavit turpissime, sed etiam pessime corrupit.

Et tamen nostri sophistae etiam adhuc hodie audent dicere, quod naturalia post peccatum manse-

rint integra, etiam in Daemonibus. Si enim serpens, quo Satan abusus est ad peccatum, propter peccatum hanc poenam fert, ut, qui antea fuerat bellissimus, nunc subito ante oculos Adae viperinam caudam trahat, et humi repat, ac jam Adae formidabilis fiat: quid de homine dubitabimus, qui ipse peccavit, et peccati venenum a Satana infusum hausit? Sicut itaque Aegyptii non sine ingenti stupore viderunt, baculum a Mose projectum, in serpentem mutari, ita in Paradiso quoque statim post hoc verbum maledictionis emissum serpens mutatus est ex pulcherrima forma in turpissimam et abominabilem.

Ad hanc maledictionem quoque pertinet, quod dicit: „Et pulverem terrae comedes". Allegoristae exponunt hoc, quod Satan homines terrena diligentes sibi incorporabit, decipiendo eos. Sed dixi, loqui Deum cum serpente et maledicere serpenti. Sunt autem aliae bestiae, quae etiam comedunt terram, sed serpens sic comedit terram, ut, cum ante habuerit praerogativam quandam calliditatis, venustatis et victus quoque, quem cum homine habuit communem, nunc poenam fert, quod etiam victus ratio mutatur.

Gloria est, quod oves, boves et aliae bestiae vescuntur herbis, etiam arborum fructibus, et deinde generant ex se homini ad cibos utilia, butyrum, lac, carnem etc. Hanc gloriam serpens cum aliis communem habuit. Nunc ab ista societate et quasi ex mensa et convivio hoc propter peccatum ejectus est, ut ne quidem abjectissima herbula liceat vesci: non poma, non pira, non nuces, quibus etiam mures vescuntur, gustare audet, sed crudam terram vorat. Haec non mea, sed Mosi verba sunt, quae docent, naturam serpentis totam mutatam, et aliam esse factam.

Etsi autem dixi, et verum est, Deum sic cum serpente loqui, ut tamen potissimum spectet ad Satanam, sicut sequentia clarius ostendent, tamen mihi non placet, ut haec, quae ad naturam serpentis recte quadrant, per allegoriam trahamus ad Satanam, sicut Augustinus facit, quem Lyra sequitur. Sunt enim serpens et Satan conjuncti in peccando, quanquam Satan actor, serpens quasi instrumentum est. Ideo etiam conjunguntur in poena. Sed serpens tantum corporalem poenam fert; Satanae auctori et actori aliud judicium paratum est, de quo Christus in Joanne (16, 11.) loquitur: „Princeps mundi jam judicatus est". Id judicium post sequetur.

Quare, quod dicunt, Diabolum, sicut serpentem, non incedere amplius rectum, et amisisse eum formam et statum pristinum, haec etsi vere dicuntur, tamen impropria sunt, et ad praesentem locum explicandum non pertinent. Quod autem dixi, serpentem ante maledictionem incessisse erectum, non ita intelligendum est, quasi erectus incesserit, ut homo, sed sicut cervus aut pavo. Hoc judicium serpentis est.

Quae sequuntur, proprie pertinent ad Satanam. Ea longe melius pingunt judicium ejus, quam istae ineptae et intempestivae allegoriae. Ac proponunt hanc firmam consolationem, quod Diabolus eo nunc loco sit, ut non possit sic libere grassari et nocere, sicut vellet et faceret, si absque semine mulieris esset.

Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius.

Haec sunt, quae proprie ad judicium Satanae pertinent, et in quibus firma consolatio piis proponi-

tur. Superiora, ut dixi, historica sunt, et ad serpentem pertinent, qui propterea, quod Satan eo ad peccatum abusus est, eam poenam fert, ut e communi consuetudine et quasi consortio reliquorum animalium ejectus, etiam cibo differat, nec communi utatur pabulo.

Possunt quidem haec quoque ad allegoriam trahi, sed et minus propria sunt, et parum firma in dimicatione. Nam quod ad ipsam rem attinet, Satan propter peccatum de coelo deturbatus et condemnatus est, ac non incedit amplius, ut bos aut hinnulus, sed repit, hoc est, aperta vi pios non invadit, insidiis utitur, quas tamen pii, cum ad verbum respiciunt, intelligunt, et vident, quanta sit ejus deformitas, et abhorrent ab eo. Ac sane gestus ille, quod sic reptat, nec ingreditur erectus, ostendit, quod fracta ejus tyrannis sit, nec possit ecclesiae tantum nocere, quantum vellet.

Haec per allegoriam possunt dici; sed Mosis sententiam haec non explicant, ideo non sunt propria. Quare cum de Satana dicendum est, sequamur alia scripturae testimonia propria, certa et firma: Quale illud est Joh. 8, (v. 44.): „Diabolus homicida est et pater mendacii". Item (ibid.): „In veritate non stetit". Item, prima Petr. 5, (v. 8.): „Circumit tanquam leo rugiens, quaerens, quem devoret". Item Joh. 16, (v. 11.): „Princeps mundi judicatus est".

Ad extremum, hoc praesens testimonium quis non videt proprie ad Satanam pertinere, cui opponitur Filius Dei, ne quid aperta vi, ac si nullum antagonistam habeat, tentare possit. Itaque ecclesia hoc praesidio tuta est, et Satan non solum non potest

ecclesiam manifesta vi invadere, sed etiam in reliquis ejus tyrannis et cupida nocendi voluntas fracta est. Alioqui non sineret unam arborem pervenire ad maturitatem: impediret, imo strangularet omnia terra nascentia, non tantum hominum nativitatem, sed etiam reliquarum bestiarum incolumitatem uno momento prohiberet. Tantum studium nocendi satis arguit, quod aperta vi grassari non possit, sed quod, quicquid facit, facit dolis et fallaciis.

Porro observandum hic id quoque est, quod haec non dicuntur a Deo propter Diabolum. Non enim dignatur eum Deus damnare, sed satis est, quod Satanam sua damnat conscientia. Propter Adamum et Hevam haec dicuntur, ut audiant hoc judicium, et se consolentur, dum vident, Deum esse adversarium ejus naturae, qui tantum vulnus homini inflixit. Hic enim incipit ex media ira, quam peccatum et inobedientia excitavit, elucere gratia et misericordia. Hic inter medias et gravissimas minas animus Patris se exserit, non sic indignantis, ut Filium propter peccatum abjiciat, sed ostendentis salutem, imo victoriam promittentis contra eum hostem, qui humanam naturam decepit et vicit.

Non enim, sicut per Satanam homo in peccatum lapsus est, ita nunc idem judicium Satanae et hominis est. Non conjungit eos in poena, sicut jure potuisset, sed longissime separat. Etsi enim homini quoque indignatur, qui hosti Dei contra Deum paruit, tamen longe major contra Satanam indignatio est. Hunc enim simpliciter damnat, et arguit in conspectu Adae et Hevae, ut Adam et Heva ex damnatione sui hostis respirent paululum, et sentiant, suam meliorem conditionem esse. Prima igitur pars conso-

sola-

solationis in eo est, quod propter Adamum et Hevam accusatur et maledicitur serpens, et cum serpente Satan.

In eo autem sol consolationis, antea quasi tenebris quibusdam caliginosarum nubium involutus, supra nubes attollitur, et jucundissimo lumine territa corda adspicit, quod Adam et Heva non solum non audiunt, sibi maledici, sicut serpenti, sed quod audiunt, se constitui tanquam in acie contra damnatum hostem, idque spe auxilii, quod eis laturus sit Filius Dei, semen mulieris. Hic igitur remissio peccatorum et plenaria receptio in gratiam Adae et Hevae ostenditur, tanquam absolutis a culpa et redemtis a morte, tanquam liberatis jam ex inferno et illis pavoribus, quibus in conspectu Dei tantum non occisi sunt.

Haec consolatio inde nascitur, quod Deus non maledicit Adae et Hevae, sicut serpenti: hoc tantum fit, quod Adam et Heva cum hoc hoste committuntur, ne sint otiosi: ergo hoc ipsum quoque cedit homini in bonum. Illud autem caput consolationis est, quod, etsi hostis hic astutia et dolis pugnet, tamen nasciturum sit semen, quod caput serpentis conterat. Hic enim ostenditur finalis destructio tyrannidis Satanae, quanquam ea non sit abitura sine acerrimo certamine, quod homini depugnandum est.

Sed vide, quam impari fortuna dimicetur? Hominis calcaneus in periculo est, caput est salvum et invictum. Contra per semen mulieris non cauda, non venter, sed ipsum caput serpentis conterendum est et conculcandum. Atque haec victoria nobis quoque donatur, sicut Christus clare dicit (Luc. 11, 22.), spolia dividi post victum fortem. Nam Christianus fide

constituitur victor peccati, legis et mortis, at ne quidem inferorum portae praevalere ei possint.

Hanc primam consolationem et tanquam fontem omnis misericordiae et omnium promissionum scaturiginem primi parentes et eorum posteri summa diligentia didicerunt. Viderunt enim, si absque hac promissione essent, mansuram quidem inter homines, sicut inter reliqua animantia, generationem, sed quae nihil aliud sit, quam generatio ad mortem. Illud igitur donum divinitus naturae additum hic augetur, imo consecratur, cum spes fit talis generationis, per quam Satanae sit conterendum caput, ut non solum ejus tyrannis infringatur, sed etiam natura propter peccatum morti addicta consequatur vitam aeternam. Non enim agit hic Moses amplius de serpente naturali, de Diabolo loquitur, cujus caput sunt mors et peccatum. Sicut Christus dicit Ioh. 8., quod sit homicida et pater mendacii. Contrita igitur potestate ejus, hoc est, sublato per Christum peccato et morte, quid restat, quam ut filii Dei salvemur?

Ad hunc modum Adam et Heva hunc textum intellexerunt et consolati sunt se contra peccatum et desperationem spe hujus contritionis per Christum futurae, ac spe hujus promissionis in novissimo die etiam resurgent in aeternam vitam.

Et ipsum conteret caput tuum, et tu conteres calcaneum ejus.

Quis non miretur, imo non exsecretur Satanae malignum consilium, qui hunc locum, plenissimum consolationis de Filio Dei, per ineptos interpretes transtulit ad Mariam virginem? Nam in omnibus Latinis Bibliis ponitur pronomen in feminino genere:

„Et ipsa conteret". Ac Lyra, qui tamen Ebraicae linguae non rudis fuit, hoc errore, tanquam grassante et magno impetu ruente flumine, abripitur in impiam sententiam, ut non obstante textu, hunc locum accipiat de beata Virgine, per quam, Filio mediante, via Satanae fracta sit. Accommodat ad eam dictum in Canticis (6, 3.): „Terribilis es sicut acies castrorum". Etsi autem hanc sententiam tanquam ab aliis acceptam allegat, tamen in eo magnum peccatum est, quod eam non refutat. Secuti postea sunt recentiores omnes, et sanctissima sententia ad idolatriam sunt abusi, nemine resistente nec prohibente.

Accidit autem hoc sive inscitia, sive negligentia gubernatorum in ecclesia. Hi quia idolatriae se non opposuerunt, paulatim sana doctrina exstincta est. Hanc postquam nunc Dei beneficio restituimus, turpia ventris animalia manifeste ostendunt, se non religionem, sed beneficia sua curare. His quia idolatria patrocinari videtur, etiam indigne ferunt, homines recte institui. Sed caeci homines non vident, evangelium ejusmodi doctrinam esse, quam qui accipiunt, nihil amittunt praeter peccata sua et mortem aeternam, acquirunt autem liberationem ab omni idolatria et regno Satanae.

Quare agamus Deo gratias, quod et hunc locum habemus jam integrum et restitutum, non ut Mariae detrahatur meritus honos, sed ut idolatria excludatur. Quod enim dicunt, Mariam pariendo Christum omnem Satanae vim contrivisse, si id vere dicunt, an non idem honor ad omnes alias mulieres pertinet, quae in eadem linea Mariam praecesserunt? Imo laudis hujus pars etiam ad maritos pertinebit et omnes majores Mariae? Si enim absque his fuisset, ipsa

quoque non esset. Est enim nata in conjugio secundum communem naturae ordinem. Si itaque ipsa pariendo contrivit Satanam, in eodem dignitatis gradu collocandi sunt majores ejus.

Sed scriptura nos aliter docet, et dicit (Rom. 4, 25.): „Christus propter peccata nostra mortuus est, et resurrexit propter justitiam nostram". Item (Ioh. 1, 29.): „Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi". Maneat igitur beatae Virgini suus locus, quam Deus privilegio isto ornavit inter omnes mundi feminas, ut virgo pareret Filium Dei. Hoc autem eo neutiquam valere debet, ut Filio gloria redemtionis et liberationis nostrae eripiatur.

Deinde sollicite nobis custodienda est proprietas scripturae sanctae et vere admirabilis lux, quae abyssum divinae bonitatis ostendit, dum hoc in loco docemur de inimicitia inter serpentem et mulierem, ac tali inimicitia, ut semen mulieris sit contriturum serpentem cum omnibus suis viribus. Hanc comminationem Satan bene intellexit; ideo adhuc tanto odio contra naturam hanc saevit. Adam quoque et Heva hac promissione excitati, spem restitutionis plenis animis conceperunt, ac pleni fide viderunt, salutem suam Deo curae esse: si quidem Deus diserte testatur, masculum semen mulieris hostem hunc profligaturum esse. Nam verba mira emphasi concinnata sunt.

Semen, inquit, illius. Quasi dicat: Tu, Satan, per mulierem invasisti et seduxisti virum, ut tu ipsis ceu caput et dominus esses, propter peccatum. Ego autem vicissim tibi insidiabor per idem instrumentum. Arripiam mulierem, et dabo ex ea semen, et illud semen conteret caput tuum. Corrupisti et morti ob-

noxiam fecisti carnem per peccatum: sed ego ex illa ipsa carne producam talem virum, qui te quoque et omnes vires tuas atterat ac profligat.

Ad hunc modum promissio haec et comminatio apertissima est, sed est eadem quoque obscurissima; relinquit enim Diabolum in illa suspicione, ut omnes mulieres suspectas habeat, quae pariunt, ne pariant hoc semen, cum tamen una tantum mulier hujus benedicti seminis mater futura esset. Sic, quia in genere minatur, dicens: „Semen illius“, illuditur Satanae, ut ab omnibus metuat.

Et eodem modo etiam omnium hominum fides confirmatur, ut ab illa hora, qua promissio facta est, semen illud exspectarent, et se consolarentur contra Satanam. Itaque Heva cum primogenitum suum peperisset, sperabat, se jam habere contritorem illum. Haec spes etsi fallebat eam, tamen vidit, ex posteritate sua nasciturum esse tandem hoc semen, quandocunque nasceretur. Atque ita, quod ad homines quoque attinebat, promissio haec clarissima, et simul obscurissima fuit.

Esaias Cap. 7. nonnihil lucis ad eam attulit, cum diceret (v. 14.), virginem parituram: nam tum certum erat, non nasciturum semen hoc ex conjunctione viri et feminae. Sed addit alia quaedam, quibus prophetiam quasi involvit. Itaque in obscuro promissio haec clarissima mansit, donec Maria peperisset, et hujus partus testes essent Angeli, et post Angelos pastores ac Magi, donec per Apostolos hic partus in totum orbem terrarum divulgatus est.

Satanae igitur obscuritas haec auxit sollicitudinem et curam, ut, sicut dicitur: „Ponam inimicitiam inter te et mulierem“, ita simul omnes parientes ab

isto tempore usque ad revelatum Christum haberet inimicas et suspectas. Contra in homine haec obscuritas auxit et intendit fidem, ut, etsi singulae viderent, se non esse, quae hoc semen parerent, tamen sperarent ac certo statuerent, ex alia nascendum esse. Potissimum igitur ad ludendum et exercendum Satanam, et ad consolandos ac excitandos ad fidem pios pertinet, quod sic individualiter, ut ita dicam, loquitur Deus. Pepererunt mulieres ad diluvium usque, et postea usque ad Mariam, sed illarum semen non potuit vere dici semen mulieris, sed potius semen viri dicitur. Sed quod ex Maria nascitur, conceptum est ex Spiritu sancto, et est verum semen Mariae, sicut testantur aliae promissiones Abrahae et Davidi factae, secundum quas Christus filius Abrahae et filius Davidis dicitur.

Hanc sententiam primum Esaias ostendit, qui dicit, virginem parituram. Deinde in novo testamento explicata est clarius ab Angelo. Quare non dubito, mysterium hoc etiam a multis sanctis non esse intellectum, qui quidem exspectaverunt Christum nascendum in hunc mundum de femina, et liberaturum humanum genus, sed modum nativitatis nesciverunt. Hac generali cognitione contenti fuerunt et salvati sunt, etiamsi nescirent, quomodo concipiendus et nascendus esset. Hoc enim novo testamento, tanquam clariori luci, reservandum erat, et priori seculo obscurius proponendum propter Satanam, quem Deus hoc modo ludificari et exercere voluit, ut eo minus esset otiosus, et omnia timeret.

Ideo postquam promissio, sic generaliter proposita, restricta paululum, et per Abraham primum ad certam gentem, deinde per Iacob Patriarcham ad

certam tribum Iudae alligata esset, Diabolus de aliis populis et tribubus securus fuit, et mirabili crudelitate ac insidiis hanc unam lineam prosecutus est; donec sub tempus Christi ad extremam mendicitatem redacta esset, tanquam desperatus truncus, ex quo nemo unquam vel folia vel fructum sperat, sicut scriptura ideo etiam vocat radicem Iesse, Esaiae 11, (v. 1.), tanquam putrem et desperatum truncum.

Hoc odium Satanae et furorem hunc praedicit hoc in loco Dominus, cum admonet de inimicitia posita. Nam Satan primum per omnes gentes et populos totius orbis semen mulieris infesto odio quaesivit. Deinde cum ad Abrahae posteritatem promissio translata est, videmus, quam varie promissionem sit conatus impedire. Ac tribus Iuda, ad quam tandem promissionem Dominus transtulit, quam horribilibus calamitatibus excepta et agitata est, donec tandem videretur tota subversa et eradicata esse. Ac sub tempus Christi nascendi pauper Maria longe a Ierusalem in ignobili oppidulo Nazareth vivebat: Ierosolymis dominabantur impii. Recte igitur comparatur tribus haec emortuo trunco; sed tamen, quia Deus mentiri non potest, efflorescit radix illa sic desperata.

Nondum igitur de crudelitate, odio et inimicitia sua contra semen mulieris quiescit Satan: in cunis positum per Herodem quaerit, ita ut Christo inter gentes in Aegypto vivendum esset. Postea omnia conatur ac tentat, donec deprehensum in horto Iudaeis objiciat, ac cruci affigat. Sed ne morte quidem ejus satiari potest inexhaustum odium: etiam a sepulto metuit; tam acres sunt inimicitiae ei cum Filio Dei. Quem cum nunc videt ad dexteram Dei sedere,

et esse, quod dicitur ἔξω βελῶν, saevit omni genere furoris contra misera ejus membra et ecclesiam. Horum periculorum omnium hic vaticinia sunt, in quibus tamen fiducia Filii Dei, conterentis Satanam, magno nos animo decet versari.

Sed redeo ad textum. Promissio haec clarissima, simul etiam obscurissima est, quia in genere dicitur: „Semen mulieris", ut simul omnes mulieres Satanae suspectas faceret Deus, et eum perpetua cura et sollicitudine exerceret. Mirabilis igitur synecdoche est. Mulieris semen, inquit: id sonat in genere de omnibus individuis, et tamen de uno tantum individuo, de Mariae semine loquitur, quae mater est sine copulatione cum masculo. Sicut igitur prima particula: „Ponam inimicitias inter te et mulierem", sonat in genere de omnibus mulieribus, (voluit enim Deus omnes mulieres Satanae suspectas facere: contra voluit piis spem certissimam relinquere, ut ab omnibus parientibus exspectarent salutem hanc, donec illa vera pareret): ita haec, semen ipsius, maxime individualiter, ut sic dicam, loquitur de semine, quod ex sola Maria de tribu Iuda, cum Ioseph desponsata, natum est.

Hic igitur est textus ille, qui Adamum et Hevam vivificavit, et ex morte resuscitavit in vitam, quam per peccatum amiserant, sed tamen speratam potius quam possessam, sicut Paulus quoque saepe loquitur (1. Cor. 15, 31.): „Quotidie, inquit, morimur". Nam etsi vitam, quam hic vivimus, non volumus appellare mortem, tamen profecto aliud nihil est, quam perpetuus cursus ad mortem. Sicut enim, qui peste infectus, jam tum, cum coepit infici, etiam mori coepit, ita, postquam vita haec per peccatum

infecta est, non amplius potest proprie dici vita, propter peccatum et peccati poenam, mortem. Statim enim ab utero matris mori incipimus.

Per Baptismum autem ad vitam spei, seu potius ad spem vitae restituimur. Nam haec demum vera vita est, qua coram Deo vivitur. Antequam ad eam venimus, sumus in media morte, morimur, et in terra putrescimus, sicut alia cadavera, quasi nulla vita usquam sit: spem tamen habemus, qui in Christum credimus, quod simus in novissimo die resuscitandi in aeternam vitam. Ad hunc modum Adam quoque hac concione Domini resuscitatus est, non quidem perfecte; nam vitam, quam amisit, nondum recepit, sed spem ejus vitae concepit, cum audivit, Satanae tyrannidem conterendam esse.

Includitur igitur in hanc sententiam redemtio a lege, peccato et morte, et ostenditur manifesta spes et certa resurrectionis et innovationis in altera vita post hanc vitam. Si enim serpentis caput conteri debet, profecto oportet aboleri mortem: si mors aboletur, etiam mortis meritum aboletur, hoc est, peccatum: si peccatum, ergo lex quoque aboletur; nec id tantum, sed restituitur simul obedientia, quae amissa est. Haec autem omnia quia promittuntur per semen hoc, satis clarum est, naturam humanam post lapsum suis viribus nec peccatum tollere, nec poenas peccati et mortem effugere, nec obedientiam amissam recuperare potuisse. Majorem enim vim et robur majus, quam hominum est, requirunt ista.

Itaque Filium Dei oportuit victimam fieri, ut haec nobis conficeret, ut tolleret peccatum, devoraret mortem, et amissam obedientiam restitueret. Hos thesauros in Christo possidemus, sed in spe. Sic

Adam, sic Heva, sic omnes credentes usque ad novissimum diem spe ista vivunt et vincunt. Est quidem mors horribilis et invictus tyrannus, sed divina potentia ex eo, quod est omnia, facit nihil, sicut etiam ex eo, quod est nihil, facit omnia. Nam Adamum et Hevam vide: sunt pleni peccatis et morte, et tamen, quia audiunt promissionem de semine contrituro caput serpentis, sperant idem, quod nos, quod scilicet mors tolletur, peccatum abolebitur et reddetur justitia, vita, pax etc. In hac spe vivunt et moriuntur primi parentes, et vere sunt propter hanc spem sancti et justi.

Sic nos quoque vivimus in eadem spe, et cum morimur, hanc spem vitae retinemus propter Christum, quam nobis verbum proponit, dum Christi meritis nos jubet confidere. Frustra enim exspectamus in hac vita hanc perfectionem, ut toti justi simus, ut Deum perfecte diligamus, ut proximum quoque diligamus ut nos ipsos: aliquo usque procedimus, sed peccatum, quod in nostris membris militat, et ubique praesens est, aut vitiat, aut omnino impedit obedientiam hanc.

Sicut igitur ipsa vita nostra propter mortem propositam mors potest dici, ita justitia peccatis tota obruta est. Spe igitur retinemus et vitam et justitiam, res ab oculis et sensu nostro absconditas, sed quae suo tempore manifestabuntur. Interim vita nostra est vita in media morte, et tamen etiam in media morte spes vitae retinetur, sic docente, jubente et promittente verbo. Sicut Psalmus 68, (v. 21.) egregie consolatur: „Deus noster, Deus salvos faciendi, Dominus exitus mortis". Hunc titulum Deo tribuamus, quod non solum juvat in hac temporali vita,

sicut Diabolus etiam cultoribus suis, ut gentium exempla ostendunt, non nunquam adest, sed quod est Dominus exitus mortis, hoc est, qui liberat oppressos a morte et transfert in aeternam vitam. Facit autem hoc, sicut Moses hic docet, conterendo caput serpentis.

Habemus igitur jam Adamum et Hevam restitutos, non quidem in vitam, quam amiserant, sed in spem ejus vitae, qua spe evaserunt non primitias, sed decimas mortis, hoc est, etsi carni temporaliter esset moriendum, tamen propter Filium Dei promissum, qui contriturus Diaboli caput erat, post mortem temporalem carnis sperant resurrectionem carnis et aeternam vitam, sicut nos quoque.

Iam sequitur altera pars hujus concionis, in qua minatur poenas corporales, mulieri primum, deinde viro quoque.

Ad mulierem vero dixit: Valde multiplicabo dolorem tuum, cum eris gravida; in dolore paries filios, et sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui.

Haec poena est mulieri imposita, sed profecto laeta et hilaris, si quidem non dissentit a priore sententia contra Satanam lata. Si enim hoc manet, quod serpenti caput conterendum est, certa est spes resurrectionis a morte, et tolerabile est, quicquid, hac spe manente ac firma, homini imponitur.

Atque haec quoque causa est, quod scriptura sancta sic diligenter cavet, ne quid dicat in puniendа muliere contra sententiam prius de serpente latam. Imponit poenam mulieri, et tamen relinquit spem resurrectionis et vitae aeternae. Mortem autem,

quam per peccatum meruerat, transfert in alteram et ignobiliorem partem hominis, scilicet in carnem, ut spiritus propter fidem vivat in justitia.

Mulier itaque obnoxia est morti quoad carnem, sed quoad spem est a morte libera. Manet enim certa sententia, qua Diabolo comminatur Deus contritionem capitis. Itaque animalis vita habet hic crucem et mortem suam, sicut Paulus quoque 1. Cor. 15, (v. 44.) dicit: „Corpus animale mori, sed resurrecturum spirituale". Ita in hac animali vita manent conjugia, ac mulier experitur poenas, quas propter peccatum hic infligit Dominus, ut a tempore conceptionis, in partu et tota reliqua vita, qua liberis servitur, varie periclitetur. Sed omnia haec tantum ad animalem vitam seu ipsam carnem pertinent, manente interim spe spiritualis et aeternae vitae post hanc vitam.

Vere igitur laeta et hilaris haec poena est, si rem recte aestimemus. Etsi enim carni onera illa molesta sunt, tamen cum istis oneribus seu poenis ipso facto corroboratur spes melioris vitae, si quidem audit Heva, se non rejici a Deo. Deinde etiam hoc audit, non adimi sibi in ista poena benedictionem generationis ante peccatum promissam et donatam. Videt, se retinere sexum suum, et esse mulierem: videt, se non separari ab Adamo, ut sola et seclusa a viro maneat: videt, relinqui sibi gloriam maternitatis, ut sic dicam. Haec omnia accedunt ad istam spem aeternitatis, et sine dubio Hevam egregie erexerunt. Quin manet etiam illa major et verior gloria, quod non solum retinet benedictionem fecunditatis, et cum marito suo conjuncta manet, sed quod

certam promissionem habet, ex se venturum semen illud, quod Satanae caput sit contriturum.

Itaque Heva sine dubio etiam in re tristissima, ut apparet, tamen gaudio plenum pectus habuit, ac fortasse Adamum suum consolata est, dicens: Peccavi; sed vide, quam misericordem habemus Deum? Quanta commoda, tum temporalia, tum spiritualia nobis peccatoribus relinquit? Quare nos mulieres feramus laborem et miseriam istam concipiendi, pariendi, et vobis maritis parendi. Est ista paterna ira, si quidem hoc manet, ut hostis nostri caput conteratur et nos post mortem carnis nostrae excitemur ad aliam novam et aeternam vitam per redemtorem nostrum. Haec magnitudo bonorum et infinitas beneficiorum longe superat, quicquid maledictionis et poenarum nobis a Patre nostro inflictum est. His et similibus concionibus sine dubio Adam et Heva saepe inter se usi sunt ad incommoda temporalia mitiganda.

Sicut nos quoque contemplari ineffabiles thesauros futurae vitae saepe debemus, et lenire talibus cogitationibus molestias carnis, sicut videmus, Paulum facere 2. Cor. 4, (v. 17. 18.): „Nostra tribulatio, inquit, momentanea et levis est; operatur enim aeternum gloriae pondus in nobis, si non spectemus ea, quae videntur, sed quae non videntur. Nam, quae videntur, temporaria sunt, quae autem non videntur, sunt aeterna".

Qui igitur concipiunt spem futurae gloriae, et credunt promittenti Deo, deinde etiam intuentur in benedictiones corporales, quod Dominus concessit fruendum nobis hunc mundum, quod dedit uxorem,

domum, liberos, quod ista omnia conservat, et benedicendo auget, dic mihi, hi an non, quicquid corporalium incommodorum incidet, et aequissimo animo patientur, et dicent, hanc paternam, non judicis, aut tyranni iram esse? Contra vero in serpente apparet judicis ira, cui non solum non promittitur liberatio, sed praedicitur ei contritio. Hanc iram sensit Satan, et adhuc sentit. Ideo ante novissimum diem tanto furore saevit contra ecclesiam et Filium Dei.

Est igitur haec comminatio quidem, qua Hevae minatur Dominus certas poenas, sed in illis ipsis poenis elucet ineffabilis misericordia, quae Hevam erigit, ut in suis malis laetissimo animo sit. Sentimus autem ipsi, quam necessariae hae poenae sint ad domandam carnem. Quomodo enim possemus humiliari, nisi ejusmodi poenarum oneribus deprimeretur natura haec? Itaque Heva, et quaelibet mulier in suo officio et conditione certas has calamitates experietur, quod multiplicabuntur aerumnae, et tum in dolore concipiet, tum pariet.

Est autem hic verbum רב, quod et continuam et discretam quantitatem significat, ut intelligas et magnas et multas ac varias aerumnas, quas non habuisset, nisi in peccatum esset lapsa Heva. Ac praesertim minatur partui et conceptioni. Vocat autem conceptionem totum illud tempus, quo fetus conceptus gestatur in utero, quod gravibus et variis morbis excipitur. Statim suboriuntur acerrimi dolores capitis, vertigo, nausea et fastidium mirabile cibi et potus, crebrae et difficiles vomitiones, dolor dentium, et ventriculi vitium, quod κίσσαν excitat, quam picam vocant, cum tales cibos appetunt, a quibus in-

columnis natura abhorret. Postquam autem fetus jam confirmatus est, et partus imminet, sequitur miserrima miseria, quod maximo cum periculo et tantum non moribunda enititur fetum.

Haec cum vident gentes, quae Dei et operum ejus nullam cognitionem habent, adeo offenduntur, ut propter has calamitates statuant, viro sapienti non esse ducendam uxorem. Vehementer enim sexus muliebris humiliatus et afflictus est, ac portat poenam longe graviorem et duriorem, quam viri. Quid enim tale vir in corpore suo patitur? Quia autem per conjugium maritus quasi in se partem istarum poenarum transfert (non enim sine dolore ista in conjuge videre potest), factum est, ut homines impii potius scortarentur, quam ut conjuges fierent.

Contra hanc impiorum sententiam pii se consolari, et per veram sapientiam opponere his incommodis certa et majora commoda debent, sicut etiam Pindarus ad Hieronem in stultis hoc reprehendit, quod, cum Deus ita soleat bona dispensare, ut semper aliquid incommodi admixtum sit, non possunt, ut ipse ait (Pyth. 3, 146.), *νήπιοι κόσμῳ φέρειν καὶ πήματα, ἀλλ' ἀγαθοὶ, τὰ καλὰ τρέψαντες ἔξω*, hoc est, homines stulti non mitigant incommoda ista commodis, quae habent; boni autem et sapientes ornant commoda sua, et iis quasi obruunt incommoda, quibus exercentur, dum commoda ceu in illustri loco conspicienda collocant.

Ita hic quoque faciendum erat. Sint sane magnae poenae, quibus propter peccatum mulieres subjectae sunt. An non autem hoc majus est, et infinitis modis poenas istas vincit, quod in illis ipsis ca-

lamitatibus habent spem certam immortalitatis et aeternae vitae?

Deinde illae ipsae calamitates non sunt sine fructu; pertinent enim ad humiliandam et dejiciendam naturam, quae sine cruce non posset domari.

Tertio manet in istis calamitatibus corporalibus etiam excellens illa gloria maternitatis et benedictio ventris, quam etiam gentiles sapientiores admirati sunt, et magnifice praedicarunt. Manent reliqua dona, quod omnes alimur, fovemur, gestamur in utero matrum, sugimus ubera, et matrum studio ac cura conservamur. Hoc est, τὰ καλὰ ἔξω τρέπεσθε, et non solum intueri mala, sed delectari donis et benedictione Dei, ac obruere poenas, foeditates, dolores, afflictiones et alia.

Sed hoc norunt et faciunt pii tantum. Hi mulieribus tanquam infirmiori vasi suum honorem habent, si quidem vident, eas socias esse immortalitatis et participes haereditatis in coelis. Deinde vident, quod sint ornatae benedictione et gloria maternitatis, quod omnes concipimur, nascimur, fovemur ab eis.

Ac mihi quidem saepe magnae voluptati et admirationi est, quod video corpus muliebre totum ad id factum, ut foveat infantes. Quam decore etiam parvae puellae gestant in sinu infantes? Ipsae matres quam aptis gestibus ludunt, quoties aut placandus est infans vagiens, aut in cunas ponendus? Virum adhibe, facturum eadem, et dices, camelum saltare, adeo indecore omnia faciet, cum vel digito attingendus erit infans. Taceo reliqua officia, quae nisi a matribus praestari non possunt.

Haec omnia, qui rem recte aestimat, accipiet tan-

tanquam certa benedictionis Domini vestigia, quibus testatur Deus, sexum muliebrem, etsi propter peccatum graviter punitus est, sibi tamen curae et carum esse. Haec satis sint de prima parte maledictionis.

Altera pars maledictionis est in cohabitatione. Quodsi non peccasset Heva, non solum sine dolore peperisset, sed etiam ipsa cum viro conjunctio tam honesta fuisset, quam honestum hodie est, cum uxore in mensa edere aut colloqui. Educatio quoque fuisset facillima et plena voluptatis. Haec bona per peccatum amissa sunt, et successerunt nota illa mala doloris et laboris, qui in gestando, enitendo, educando est. Sicut enim elegans puella sine molestia, imo cum magna voluptate et superbia quadam pulchram coronam ex floribus contextam in capite gestat, ita sine omni molestia et cum magna voluptate Heva, si non peccasset, in utero gestasset fetum. Nunc ad illas gestationis et enixionis dolores accedit etiam, quod Heva potestati viri subjecta est, quae antea liberrima et nulla in parte viro inferior erat, socia omnium donorum Dei.

Haec etiam poena est, ex peccato originali nata, quam mulier aeque invita portat, ac dolores et molestias illas carni impositas. Regnum itaque manet penes maritum, cui uxor mandato Dei parere cogitur. Is gubernat domum, politiam, gerit bella, defendit sua, colit terram, aedificat, plantat etc. Contra mulier, ceu clavus parieti infixus, domi sedet, sicut Paulus Tit. 2, (v. 5.) ideo οἰκουρόν vocat. Et gentes pinxerunt Venerem insistentem conchae marinae, quod, sicut concha suam domum secum portat, ita mulier domi assidua esse, et domestica cu-

rare debeat, tanquam quae spoliata sit ratione gubernationis eorum, quae foris et publica sunt: ultra privatissima officia non progreditur.

At si Heva in veritate stetisset, non solum non subjecta imperio viri esset, sed ipsa quoque socia gubernationis fuisset, quae nunc sola masculorum est. Sunt autem feminae fere hujus oneris impatientes, et naturaliter affectant, quod per peccatum amiserunt. Ac cum plus non possunt, saltem impatientiam murmure ostendunt. Hoc tamen non possunt, ut administrent virilia officia, ut doceant, ut regant etc. Procreandae, alendae et fovendae sobolis magistrae sunt. Ad hunc modum Heva punitur, sed, ut initio dixi, est poena laeta, si respicias ad spem aeternae vitae, et gloriam maternitatis relictam.

Ad Adam vero dixit: Quia audisti vocem uxoris tuae, et comedisti de ligno, de quo praeceperam tibi, dicens: Non comedes ex ea; maledicta terra propter te. In dolore comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae; spinas et tribulos germinabit tibi, et comedes herbas terrae. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram, de qua sumtus es, quia pulvis es, et in pulverem reverteris.

Maritus ultimus peccavit; igitur etiam poena infligitur ei ultimo. Nihil autem hic de generatione, nihil de doloribus in generatione ei minatur Dominus. Itaque in marito est furens libido, accensa veneno Satanae in corpore, sine dolore. Sed officium certa poena gravatur, quod, cum viri sit, alere familiam, regere, gubernare, docere, illa sine singulari

molestia et maximis laboribus non potest perficere. Mulieri impositum est, ut pareat marito, sed quam difficulter hoc ipsum obtineri potest? Taceo imperium in alios, qui non sunt domestici.

Itaque philosophi mirati sunt, unde haec in natura sit pravitas, ut facilius regi possint ab hominibus ferae bestiae, quam ipsi homines, sicut Xenophon dicit: πάντων τῶν ἄλλων ζώων ἐστὶ ῥᾷον ἢ ἀνθρώπων ἄρχειν (Cyr. 1, 1, 3). Sunt quidem egregia officia, esse maritum, exercere terram, aut aliud opus facere, quo liberi et uxor alantur, regere domum, familiam, civitates, regna, docere et erudire tum domesticos, tum alios ad pietatem et bonos mores. Sed haec ipsa praestantissima officia habent additam suam poenam, ut non sine summis molestiis possint administrari, sicut exempla ante oculos sunt.

Ac primum terra maledicitur propter ipsum Adam. Nam quod Latina translatio habet: „In opere tuo“ Ebraice est בַּעֲבוּרֶךָ propter te, ac fefellit interpretem similitudo literarum; legit enim בַּעֲבוּדֶךָ, nam עָבַד, significat terram colere.

Apparet autem hic, quanta calamitas peccatum secuta sit, si quidem terra, quae innocens est et nihil peccavit, tamen cogitur sustinere maledictionem, et sicut Paulus Rom. 8, (v. 20.) loquitur: „Vanitati subjecta esse.“ A qua tamen vindicabitur in novissimo die, quem expectat. Vocat enim Plinius benignam, mitem ac indulgentem matrem, item perpetuam ancillam usus mortalium (H. N. 1, 63.). Sed ipsa sentit, ut Paulus ostendit, maledictionem suam, primum in eo, quod illa bona non fert, quae tulisset, si homo non esset lapsus, deinde in eo quoque, quod multa noxia fert, quae non tulisset,

sicut sunt infelix lolium, steriles avenae, zizania, urticae, spinae, tribuli, adde venena, noxias bestiolas, et si qua sunt alia hujus generis. Haec omnia per peccatum invecta sunt.

Nec dubito, quin ante peccatum aura purior et salubrior, aqua fecundior, imo quoque solis lumen pulchrius et clarius fuerit, ita ut nunc tota creatura in omni parte nos admoneat maledictionis per peccatum inflictae. Manserunt tamen reliquiae quaedam prioris benedictionis, quod improbo labore quasi coacta terra ad usum nostrum necessaria producit, etsi ea sentibus et spinis, hoc est, inutilibus et noxiis quoque arboribus, fruticibus et herbis, quas divina ira serit, deformata sint.

Ac maledictio haec postea aucta est per diluvium, in quo omnes bonae arbores evulsae et perditae, arenae cumulatae, et tum herbae, tum bestiae noxiae multiplicatae sunt. Ubi igitur Adam ante peccatum inter fecundissimas arbores, in amoenissimis pratis, in floribus et rosis ambulavit, ibi nunc urticas, sentes et alia molesta germina pullulant, cum tanta copia, ut fere, quae bona sunt, obruantur.

Nam agrum vide jam praeparatum aratro ad accipienda semina, cum primum consitus est, citius zizania et lolium prorumpunt, quam vitae utiles fruges. Ac nisi sedula agricolae cura evellantur quotidie, paulatim ita occupant agrum noxia illa, ut bonum semen stranguletur. Est quidem terra innocens, et libentius proferret, quae optima sunt, sed impeditur maledictione propter peccatum homini inflicta.

Sicut igitur mulier peccati poenam, sed profecto tolerabilem in corpore suo fert, dum affligitur in officio pariendi; ita maritus fert poenam in oecono-

mia, dum cum difficultate et molesto labore gubernat domum, et alit familiam. Nam propter eum ager maledictus est, cum ante peccatum nulla pars terrae sterilis, nec vitiosa, sed omnia mire fecunda et fertilia essent. Nunc non solum in multis locis terra sterilis est, sed etiam fecunda loca lolio, zizaniis, sentibus ac spinis deformantur. Est haec magna calamitas, quae Adamum et nos omnes merito ad laqueum adigeret; sed mitigatur promissione seminis, dum poena aeternae mortis, quae infinite major est, tollitur.

Quod additur: „In dolore comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae“, facilis est sententia. Quis enim nescit, quam laboriosum sit, esse agricolam? Non satis est parare terram ad sementem, quod tamen multo et vario labore indiget; etiam cum jam seges in herba est, paene singuli dies suas certas operas postulant. Taceo incommoda coeli paene infinita, noxias bestias et similia, quae omnia hunc dolorem, seu aerumnam augent. Ante peccatum non solum incommoda talia nulla fuerunt, sed terra citius spe, quasi ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα omnia productura erat, nisi Adam peccasset.

Porro calamitas haec, quam peccatum invexit, multis modis lenior et tolerabilior fuit, quam illa, quae diluvium secuta est. Hic enim tantum fit mentio spinarum, tribulorum et laboris: at nunc experimur, infinita alia accessisse. Quot enim vitia, quot pestes sunt segetis, leguminum, arborum; denique omnium terra nascentium? Quantum incommodi est oleribus a noxiis papilionibus? Nocent deinde frigora, fulgura, nocivi rores, venti, exundantia flumina, hiatus terrae, terrae motus etc. Horum omnium in praesentia nulla fit mentio. Omnino igitur existimo,

crescentibus peccatis etiam poenas auctas esse, et illa incommoda accessisse ad terrae maledictionem.

Quodsi cui videtur, haec omnia Mosen complexum esse, dum dicit, terram esse maledictam, non sane cum eo contendam. Hoc tamen nemo negabit, auctis peccatis etiam incommoda ista aucta esse, sicut hodie experimur frequentiores calamitates frugum, quam prioribus temporibus. Mundus enim de die in diem magis degenerat.

Sic non obscura vestigia sunt, has calamitates Adae inflictas fuisse, ceu documentum primo seculo, ut severior esset disciplina. Sed paulatim sub tempora Noah disciplina haec labefieri, et homines dissolutius vivere coepere, donec tandem terra repleta est injuria, injustitia et tyrannide. Ibi, sicut in corporibus graviores morbi asperiora remedia postulant, etiam poenas oportuit aut graviores, aut frequentes magis infligi.

Cum igitur universa terra diluvio vastata, et omnia terra viventia, paucis hominibus exceptis, exstincta essent, seculum, quod temporibus Noah proximum fuit, sine dubio in timore Dei vixit. Sed progredientibus annis etiam isti depravati, et per Satanam corrupti sunt. Quare opus fuit exemplo severiore, sicut interitus Sodomorum et vicinarum civitatum ostendit. Sic scriptura dicit, oportuisse compleri iniquitates Amorreorum (Gen. 15, 16.). Et tandem tota synagoga, cum abiisset in gentilitatem et manifestam impietatem, vastata est. Roma quoque, stante disciplina veteri, magna incrementa sumsit, sed incumbentibus vitiis, necesse fuit etiam poenas admovere propius.

Sub initia evangelii innotescentis apud nos erat

seculum satis tolerabile. Nunc cum timor Dei fere nullus sit, et vitia quotidie crescant, accedentibus etiam pseudoprophetis, quid aliud sperari potest, quam futurum, ut, postquam iniquitates nostrae completae sunt, aut veniat consummatio omnium, aut alia occasione Germania det poenas peccatorum? Ita in universum verum est, quod crescentibus peccatis etiam crescunt poenae.

Sicut autem dixi de calamitatibus terra nascentium, ita omnino existimo, etiam corpora hominum fuisse salubria magis, quam nunc sunt, quemadmodum etiam arguit incredibilis nobis longaevitas, quae in primis hominibus ante diluvium fuit. Nihil enim hic minatur Dominus Adae de apoplexia, de lepra, de morbo sacro, et aliis exitialibus malis.

Me puero scabies Gallica Germanis ignota erat. Nam sub decimum quintum annum aetatis meae primum coepit innotescere: nunc etiam pueri in cunis hoc malo affliguntur. Tum igitur magnus hujus morbi metus erat apud omnes: at nunc ita negligitur, ut etiam amici nugantes inter se alii aliis Gallicam scabiem imprecentur.

Sudor Anglicus fuit usque ad hanc meam aetatem morbus, ut medici appellant, ἐπιχώριος. Sicut enim singulae regiones sua commoda certa habent, ita, postquam iis abutuntur contra Deum, certis etiam incommodis premuntur et affliguntur. Sed coepit is quoque vulgari in partes Germaniae mediterraneas, procul ab Oceano remotas. Quod horrendum auditu est, quidam serpentes in ventre, vermes in cerebro habent, hi morbi veteribus quoque medicis, ut opinor, ignoti fuere, qui tamen quadringenta paene morborum genera numerarant.

Quodsi hi morbi omnes etiam in primo seculo fuissent, quomodo ad tantam longaevitatem potuissent pervenire Adam et reliqui usque ad Noah? Moses igitur tantum de sterilitate terrae et de difficultate parandi victus loquitur.

Sed si quis copiam affectat, et vult videri rhetor, is hoc in loco numeret omnia generis humani mala; inveniet autem tam copiosam segetem omnis generis calamitatum, ut prae metu hoc unum a Deo sit expetiturus, ne unam horam in tantis periculis liceat vivere.

Quid enim morbos tantum commemoramus? Omnes creaturae contra nos, et tantum non in perniciem nostram armatae sunt. Quot sunt, quos ignis et aqua perdunt? Quantum a ferocibus aut venenatis bestiis periculi est? Nec tantum corpora nostra, sed alimenta etiam ad alendos nos nata infestant. Taceo, quod nos ipsi ruimus in mutuas caedes, ac si nullae aliae essent pestes, quae nobis insidiarentur.

Itaque si hominum studia spectes, quid est haec vita, quam quotidiana contentio, insidiae, rapina, caedes, praeter ea incommoda, quae ab externis in nos derivantur? Haec omnia non existimo ante diluvium vel numero tot, vel tam gravia fuisse, ut nunc sunt. Sed quia creverunt peccata, etiam poenae illae auctae sunt.

Quare calamitates Adae impositae mediocres fuere prae nostris. Quo enim mundus magis vergit ad finem, eo magis obruitur poenis et calamitatibus. Accedit autem ad hoc etiam illud malum, quod, quo plus mundus percutitur, eo magis indurat frontem, et stupescit quasi ad sua mala. Sicut Prov. 23,

(v. 35.) dicitur: „Traxit me, et non sensi; percussit me, et non dolui“. Haec caecitas omnes illas corporis calamitates excedit.

An non enim mirum et miserum est, haerere primum in corpore nostro vestigia irae Dei, quam peccatum meruit, deinde etiam conspici iram Dei in terra et in omnibus creaturis, et tamen otioso ac securo animo ista omnia a nobis negliguntur? Quid enim spinae, quid tribuli, quid aqua, quid ignis, quid erucae, quid muscae, quid pulices, pediculi, cimices, an non haec omnia et singula sunt nuntii, qui concionantur nobis de peccato et ira Dei? Si quidem ante peccatum non fuerunt, aut saltem non fuerunt noxia et molesta.

Scientes igitur et videntes sumus et vivimus in plus quam Aegyptiacis tenebris; quod, cum undique omnia nos admoneant de ira Dei, et eam tantum non in ipsos oculos infigant, tamen nos eam non animadvertimus, et hanc vitam ceu unicas delicias amplectimur. Sicut igitur peccata multiplicantur, securitas crescit, et homines ad mala sua occalluerunt et obduruerunt.

Ita etiam mala multiplicantur, non tantum in hac vita, sed etiam in futura. De impiis dico. Si quis enim in inferno tantum sensu poenas et cruciatus sustineret, et non intelligeret, se justas poenas sustinere, tolerabiliores essent cruciatus; sicut nos nostra mala non volumus agnoscere, et quasi dedoluimus. Sed ibi auferetur stupor ille, qui nunc obstat, quo minus videamus miseriam nostram, et aperientur sensus omnes, ut non solum in corpore sit sensus poenae, sed etiam in ipsa mente sensus irae Dei et confessio, quod eam iram nostra mali-

tia meriti sumus. Haec acuent et infinitis modis augebunt impiorum cruciatus.

Spinam atque tribulum faciet crescere tibi. Hic iterum admonemur, terram per se tale nihil producere, sed propter peccatum Adae, sicut supra diserte dixit: „Propter te“. Quare quoties tribulos et sentes, quoties zizania et alia id genus in agro, hortis videmus, admoneamur tanquam certis signis peccati et irae Dei. Non tantum in templis igitur audimus, argui nos peccati; omnes agri, imo paene tota creatura plena est talibus concionatoribus, admonentibus nos de peccato nostro et ira Dei, per peccatum excitata.

Precandum igitur erat, ut Dominus istum mirabilem stuporem ex oculis, sensu et cordibus nostris eximeret, ut toties admoniti de peccato, exueremus securitatem, et ambularemus in timore Dei. Ideo enim tam varie maledictionibus dejecti et oppressi sumus, sicut Moses jam latius exponit.

Manducabis herbam agri.

Haec nova est calamitas. Supra enim dedit Dominus homini pulcherrima et suavissima dona, ut vesceretur de omnibus arboribus Paradisi, exceptis duabus. Dedit dominium in pisces, et quicquid tota terra habebat, sive fructuum, sive animalium. Nunc omnia haec propter comestum pomum eripiuntur, et nihil relinquitur ei, quam herbae. Atque ex hoc loco puto satis fortiter evinci posse, Adamum non butyro, non lacte, non ovis, non caseo, non carnibus, non pomis, non piris usum esse, sed oleribus et seminibus, ut sunt pisa, fabae, foeniculum, milium, oryza, farra, etc. Quam igitur laute pasti sunt hospi-

tes, cum elocaret filiam, aut ipse liberorum nuptiis interesset, cum praeter herbas nihil concessum esset, quo vesceretur?

Haec frugalitas fuit primi seculi, vilissimus et simplicissimus cibus cum aqua. Nunc horribilis luxus mundum invasit. Non satis est omnis generis carnes ad voluptatem comparare: miscentur carnes piscibus, adduntur aromata, et tentatur illa naturae inimica perversitas, ut, quae natura dulcia sunt, reddantur condituris acria, quae autem acria sunt, reddantur dulcia.

Quanta in potu quoque varietas est? Quis non putaret, se ludibrio haberi, si videret, ab hospite apponi aquam? Non zytho apud nos cocto, non vino patrio contenti sumus, etiam ultramarina appetimus. Hanc insaniam gulae, si nunc pater noster Adam rediret, an non putas miraturum in filiis? Quae nos cum voluptate comedimus et bibimus, ea ceu venenum fugeret, et omnibus deliciis anteferret vel rapas, vel ptisana, cum frigida.

Commendatur igitur nobis hoc in loco frugalitas in victu, dum docemur de primis parentibus, quod spoliati omnibus aliis cibis, solum herbarum cibum habuerunt reliquum. Haec simplicitas alimentorum reddit corpora salubria, non obnoxia istis morbis, quos vel delicatior victus vel crapula conciliat.

Debebant autem nos quoque haec invitare non solum ad frugalitatem, sed etiam ad patientiam, cum alios abundare videmus omnis generis deliciis, nos autem vix panem et salem habemus cum aqua. Cogitare enim debemus, hanc poenam Adae impositam, ut, cum in Paradiso Deo volente, jubente et donante

posset omnis generis fructibus vesci, et dominus esse totius terrae, propter inobedientiam nunc cogatur cum posteritate sua vili olusculo victitare.

In sudore vultus tui vesceris pane tuo.

Quam varie ingeminat molestiam laboris, ut maritus occupetur cura et labore alendi, defendendi, gubernandi suos! Haec autem nostro seculo propter hominum perversitatem longe sunt difficiliora, quam initio fuere. Videmus enim, etiam cum de victu certa spes est, quanto negotio familia in officio possit retineri. Nec Adam hujus mali ignarus fuit, qui cum familiae suae sanctissime praeesset, tamen vidit caedem a Cain factam. Taceo alia incommoda, quae longaevitas videre et ferre in posteris coëgit. Haec igitur cura marito imponitur, ut sustineat laborem, non satis gratum nec felicem. Nec debet quisquam esse, qui non sudorem hunc sentiat. Tanto Papistarum periculosior vita est, qui omnes alieno labore partis opibus etiam ad voluptates suas ac otium abutuntur.

Sed hic quaestio nascitur, an oporteat omnes nos agricolas esse, aut saltem manibus laborare? sicut initio evangelii quidam inepte contendebant. Nam et hoc loco et aliis, qui laborem manuum praecipiebant, eo abutebantur, ut juventus, abjectis studiis, manuarias operas sectaretur, sicut Carolostadius, horum dux, deserta conditione sua, villam emebat, eamque fodiebat ipse et colebat. Sed profecto mihi, si vocationem deserere esset integrum, longe facilius et jucundius esset, versari in horto, ligone fodere, et pala vertere terram, quam sustinere hunc laborem, quem nunc sustineo. Nam rusticorum labor nullam proportionem habet ad hunc nostrum sudorem.

Quare explodendi isti sunt, qui solum manuum laborem, laborem dici contendunt. Manifesta Christi sententia est, jubentis, ut ii, qui docent, aliorum laboribus fruantur. „Intrantes domum, inquit, primum dicite: Pax huic domui, edentes et bibentes, quae apud eos sunt; dignus enim est operarius mercede sua". Luc. 10, (v. 5. 7.). Hic de mensa eorum, qui audiunt verbum Dei, Dominus panem tollit, et dat doctoribus. Sicut Paulus quoque dicit: „Qui evangelium docet, de evangelio etiam vivat" (1. Cor. 9, 14.) Ac in hanc sententiam etiam legis dictum citat: „Non obligabis os bovi trituranti". Cur autem agricolae laboranti et colenti agrum suum datum est mandatum de pendendis decimis, si verbi ministri suo labore victum quaerere debent?

Hi et similes loci clare ostendunt, quod sudor vultus sit multiplex. Primus est agricolarum, seu oeconomorum, secundus magistratuum, tertius doctorum in ecclesia. Inter hos ordines optima conditio est agricolarum, sicut etiam Poëta dicit: Felices nimium, sua si bona norint, agricolae (Virg. Georg. 2, 458.). Etsi enim duro labore exercentur, tamen singulari voluptate labor iste conditus est, dum quotidie illa nova et mirabilis creaturarum facies se oculis ingerit, ubi contra tum in politia, tum ecclesia praeter quotidiana pericula etiam infinitae molestiae objiciuntur, si modo fideliter officium facere velis. Non enim loquimur hic de hominibus otiosis, qui istas poenas peccati non agnoscunt, sed tantum in id incumbunt, quomodo expleant libidinem suam: hi Epicuri suo malo genio relinquantur. De iis loquimur, qui serio faciunt, quod debent facere. Hi uno die plus laborant et sudant, quam agricola toto

mense, si magnitudinem operis et varia pericula consideres.

Atque haec quoque est causa, cur regibus et principibus tributa, vectigalia et alia id genus pendantur a subditis. Quis autem non videt, si diligenter faciant officium, quam exigua ea gratia vel merces sit, quae pro tanto labore rependitur? Quodsi qui sunt negligentes, non ideo tamen legitima ordinatio relinquenda est.

De Maximiliano Augusto audivi, ita eum negotiis perpetuo oppressum esse, ut nunquam satis otii ad cibum capiendum esset. Cogebatur itaque non nunquam se subducere a laboribus, et in silvas se abdere, ubi venationibus indulgebat, non nunquam mutata veste immiscebat se privatorum coetibus, ut liberioribus colloquiis frueretur. Etsi autem ei venationis studium vitio datum est, tamen, qui labores ejus et interiorem vitam norant, judicabant, id magis necessitatis quam voluptatis causa ab eo suscipi. Cum hoc labore igitur, quem tanti imperii gubernandi ratio requirit, quas arationes, quas fossiones, quos alios labores rusticos mihi comparabis? Ergo nomina regum et principum aulae habent, cum revera reges et principes omnium servorum sint miserrimi. Ideo Monachi et tota Pontificis factio soli sunt, qui regiam vitam degunt, si quidem labores, negotia, pericula relinquunt aliis. Ipsi in otio fruuntur commodis suis.

Idem de pastorali cura dicimus, quae tanto major est habenda, quanto ea graviora sunt, quae administrat. An enim putabimus, Augustinum in otio vixisse, et curasse voluptates suas, in tanta adversariorum multitudine, cum quibus quotidie dimican-

dum fuit, ne doctrinam Christi penitus subverterent Pelagiani, Donatistae, Manichaei et similes turbatores ecclesiarum? Nos quoque hodie sic, Dei gratia, administramus nostra, ut sperem, neminem fore, qui nobis tam negotiosum otium invideat. Summa igitur stultitia est, quod fanatici manuum labores sic urgent, qui corpori confirmando utiles sunt, cum e contra hi politici et ecclesiastici labores maximi atterant corpora, et tanquam ex imis medullis omnem succum exhauriant.

Distinguemus igitur sudorem secundum justam proportionem. Oeconomicus sudor magnus, major politicus, ecclesiasticus maximus. Nam Paulum vide, et facile intelliges, quomodo ab eo desudatum sit. Quia autem ecclesia omnibus seculis infestatur a daemonibus, et exercetur haeresibus, scandalis, peccatis, injusta vi tyrannorum, et omnis generis malis, an dicemus, nullos in ea labores, nullos sudores esse? An dicemus eos, qui ecclesiae praesunt, indignos victu?

De Papa et Cardinalibus et toto illo impiorum coetu hoc dicamus, qui cum nihil laborent, et tantum ventrem et otium curent, maximas opes absumunt. Hi enim sunt, de quibus potest dici illud Pauli (2. Thess. 3, 10.): „Qui non laborat, non manducet.“ Laborare autem in ecclesia est, docere, administrare Sacramenta, pugnare cum fanaticis, tollere scandala, aedificare pios etc. Hoc qui faciunt, de his dicit Christus: „Dignus est mercenarius mercede sua (Luc. 10, 7.).“

Porro Adae, tanquam qui auctor primus peccati exstitit, si recte aestimemus, deterior conditio fuit,

quam nostra. Nam ubi nos singuli in suo ordine sudamus, Adam unus sudorem oeconomicum, politicum et ecclesiasticum desudare coactus est. Nam solus haec officia apud posteritatem, dum vixit, omnia sustinuit: aluit familiam, gubernavit eam, et instruxit eam ad pietatem, fuit pater, rex et sacerdos. Quam autem singula plena sint dolorum et periculorum, experientia docet.

Quare necesse est, ut nos contra ea consolemur, et ad patientiam assuefaciamus animos nostros, si quidem videmus, calamitates has imponi etiam electis, qui habent spem resurrectionis et aeternae vitae. Porro haec spes cum reliqua sit calamitosis hominibus, decet nos esse magno animo, et spe hac vincere mala; non enim sumus perpetuo hic mansuri. Sicut igitur, qui peregre abeunt, etiam, sicubi sordidum hospitem nacti sunt, sic se consolantur, quod unius noctis ea molestia sit, sive esuriendum, sive duriter cubandum est: ita nos quoque in mediis hisce calamitatibus cogitemus. Quid enim sunt duo aut tres anni, quos dormiendo paene fallimus, collati ad aeternitatem?

Veniant igitur, sicut Dominus singulis distribuit, adversitates, sive in oeconomia, sive in politia et ecclesia, non tamen patiemur nos commoveri ad impatientiam, non ideo vel politiam, vel oeconomiam, vel ecclesiae curam abjiciemus. Non decet haec mollities fortes milites, ut ad primum impetum hostium abjiciant arma, et fugiant, quasi vero ad voluptates et otium, non ad laborem et negotia destinati simus. Tu ne cede malis, sed contra audentior ito, inquit Poeta (Virg. Aen. 6, 96.).

Hoc

Hoc autem tum poterimus, si his temporalibus incommodis opposuerimus spem resurrectionis et aeternae vitae. Sicut autem nemo hanc libenter amitteret, ita putabunt singuli, sibi non deserendam eam quasi stationem, in quam divinitus collocati sunt. Qui est vocatus ad docendas ecclesias, faciat id magno animo, nec moveatur aut suis periculis, aut pontificum ignavia, qui cum praedicando evangelium, gubernando ecclesias, audiendis causis sacris, dijudicandis dogmatum controversiis, ecclesias juvare debebant, rejiciunt haec summa opera in ineptos Monachos, ipsi autem nummis cumulandis, et voluptatibus instruendis occupantur. Quoniam igitur sudorem fugiunt, etiam refrigerio carebunt; quoniam non compatiuntur, etiam non conregnabunt.

Contra nos, qui sudorem hunc, singuli in suo genere, sustinemus, cogitemus, etiam si quid acerbum ferendum est, fore, ut habeant calamitates istae finem suum, sicut Moses jam consolationem hanc, in quantumvis duro malo, addit.

Donec revertaris in terram, quoniam ex ea sumtus es: quoniam pulvis tu, et in pulverem reverteris.

Homines impii infinitas calamitates spe brevis voluptatulae consequendae sustinent. Quantum periculorum sustinet mercator terra et mari propter spem lucri? Miles quam vili aere vendit vitam suam? Scortum in lupanari longe plus malorum sustinere cogitur, quam ulla uxor in domo. Inde Germani proverbio tales vocant Diaboli martyres, qui sua sponte in calamitates se conjiciunt, quibus carere poterant, si pie vellent vivere. Quantum enim in-

commodorum hellustionibus sibi homines vinosi accersunt? quibus carerent, si moderatius biberent.

Quare merito dubitaverit aliquis, quanam ratione consuli generi humano possit, quod per Satanam ita induratur, ut ne mala quidem sua sentiat, sed ea studiose sectetur et urgeat. Si enim ea sentiret, te quaeso, an non fugeret? Nunc tantus stupor in animis est, ut suis malis homines delectari videas. Haec perversitas igitur, quae in maxima hominum parte est, ut propter stultam et levem voluptatem certis malis se implicent, mirum est, quod non a piis in bona causa consideretur, ut cogitent, etsi hic in variis calamitatibus vivendum sit, tamen fore earum finem, et pensandas esse meliore vita.

Hanc consolationem praesens sententia ostendit. Certo enim promittit, futurum, ut calamitates illae cunctae finiantur, idque contuso et contrito antea capite serpentis. „Donec, inquit, reverteris אֶל־הָאֲדָמָה, in terram". Significat enim vocabulum in genere terram, sicut infra: „Et Cain factus est cultor terrae". Sed vocabulum עָפָר significat proprie terram recens effossam, seu glebam. Nostra translatio habet pulverem, ut significetur dissoluta terra. Nam Adam ex gleba factus est in hominem viventem. Dissoluta igitur compagine ista, dicit Dominus, futurum, ut iterum in glebam seu pulverem revertatur.

Atque hic iterum admonemur, quomodo paulatim crescentibus peccatis etiam poenae creverint. Mitior illa et humanior ratio fuit, cadavera terrae mandare, et in terram resolvi. Postea autem fere omnium nationum consuetudine cadavera cremari coepta sunt. Item quoties accidit, ut etiam vivi homines vorentur

a feris, et habeant sepulchra sua bestias, sicut in Prophetis inter quatuor poenas sunt bestiarum dentes, et furores serpentum aliorumque venenatorum animantium. Sic enim fit, quanto nos ad poenas magis stupemus, tanto eas duriores imponit Deus ad frangendos nos, et retundendam nostram duritiem, sicut dicitur Levitici 26, (v. 18. 19.). „Sin autem nec sic obedieritis mihi, addam correptiones vestras septuplum propter peccata vestra, et conteram superbiam duritiae vestrae etc“.

Sic lapsus Adae fuit a vita in mortem, a sanitate in morbos; et tamen fuit adhuc vere aureum seculum, si nostrum spectes. Nam paulatim degeneraverunt omnia, sicut etiam ostendit id statua Danielis (2. 32. 33.). Quanto enim mundus suo fini est propior, tanto homines fiunt deteriores. Ideo fit etiam, ut poenae duriores de nobis sumantur. Quam pertinax impugnatio veritatis hodie est inter Papistas? Quantam exercent crudelitatem contra eos, qui veritatem confitentur? Taceo avaritiam plane Satanicam, libidines, perfidias, injurias sine fine. Num igitur possunt poenae longius abesse?

Hactenus commemoravit Mose poenas inflictas Adae et posteritati ejus propter peccatum, quae etsi grandes sunt, tamen initio fuerunt mitiores, quam nunc sunt. Quae enim tum, ut sic loquar, in positivo fuerunt, nunc omnia propter peccata aucta sunt in superlativo.

Prius autem, quam pergamus ad reliqua, disputandum est de loco, quem supra attigimus, ubi dicitur ad mulierem: „Multiplicabo dolorem tuum et conceptum tuum, seu impraegnationem tuam“. Est enim הֵרֹנֵךְ, quod fere exponunt pro illis molestiis

et angustiis omnibus, quibus mulieres exercentur a tempore conceptus usque ad partum.

Quaeritur igitur, cum uxor in anno tantum semel impraegnetur et pariat, an poena etiam sit, semel tantum impraegnari? item, cur hic dicat, se velle multiplicare conceptum? Quod igitur ad posterius attinet, sentio recte exponi: Multiplicabo conceptum, hoc est, dolores et molestias, quae sequuntur conceptionem, ut ita poena sit, non nisi unum fetum in anno concipi, et tamen infinitis molestiis cumulari. Nam si homo in innocentia permansisset, omnino major fuisset mulierum fecunditas, sicut ejus quaedam vestigia cernimus, cum uno partu gemini, saepe tergemini, non nunquam quatergemini edantur.

Et sunt hujus fecunditatis in ceteris bestiis exempla. Magna avium et piscium fecunditas est; canes, feles, sues etiam magno numero pariunt. Etsi autem grandiores aliquae bestiae singulos tantum fetus pariunt, tamen mihi non dubium est, mulieres, nisi peccatum esset, multo numerosiorem prolem fuisse parituras. Nunc ut plurimum, singulis annis singulos fetus, quae fecundissimae sunt, pariunt, et accessit illa turpis et foeda libido. Quae omnia nos de magnitudine peccati admonent.

Sed hic objicitur Iudaicum cavillum de serpente, quod, si semen mulieris intelligendum est de semine naturali, quod ex utero ejus nascitur, sicut exposuimus, videtur consequens esse, ut etiam serpentis semen sit illud, quod ex serpentis ventre enascitur; alioqui enim non constabit contrarietas, quam tamen Moses ostendit, cum dicit: „Ponam inimicitias inter semen tuum, et semen illius“.

Ex hoc cavillo multa sequentur: primum, quod

Deus tantum cum naturali serpente loquatur, eumque puniat; secundo, quod Christus nihil sit, neque ex hoc loco aliquid de Christo probari possit. Habet quidem speciem aliquam cavillum hoc, sed revera nihil est.

Primum autem sic respondeo: Qui ignorat, ignoret, et qui sordescit, sordescat adhuc. Qui enim revelato et manifesto evangelio non credit, hic dignus est, qui non intelligat haec Scripturae occultiora dicta, eisque non credat. Neque nos hoc agimus, ut per hunc locum fundemus aut illustremus evangelium; sed evangelium tanquam claram lucem adhibemus, ut istae tenebrae illustrentur. Quare qui lucenti evangelio credere nolunt, quid mirum est, si hi obscurioribus Prophetarum dictis non credant, et afferant novas et absurdas opiniones? Promissio evangelii divinitus revelata, deinde inter tot tyrannos et horrenda supplicia conservata est: hanc quia Iudaei pertinaciter impugnant, nec credere volunt, sinendi sunt; nos autem cum fidelibus et evangelio se submittentibus jam agemus.

Christus Ioannis octavo (v. 44.) dicit, Satanam esse patrem mendacii et homicidam, nec stetisse in veritate. Haec est lux illa evangelii, qua tenebrae veteris testamenti illustrantur. Nam si Satan ab initio homicida fuit, dic, quem aut quos occidit? Nonne Adamum et Hevam per peccatum? Ubi occidit? Nonne in Paradiso? Quando occidit? Nonne cum elevaret auctoritatem mandati divini, et promitteret, Diis similes fore, si ederent de arbore vetita? Utrumque igitur verum est: affuit in Paradiso serpens naturalis, et per istum serpentem antiquus serpens, Diabolus, hominem decepit et occidit.

Est igitur hic principalis sensus hujus loci, ut intelligas, Diabolum auctorem hujus calamitatis fuisse, sicut, cum aliquis caedem fecit, recte dicitur de homicidae gladio: Gladius hunc occidit, sed profecto gladius non solus, nec per se, sed homo, qui utitur gladio. Usitata autem synecdoche est, ut intelligamus sub instrumento ipsum auctorem. Ergo cavillum hoc Iudaicum explodamus.

Secundo etiam hoc verum est, quod non semper necesse est contraria per omnia sibi respondere. Est enim contrariorum multiplex ratio, sicut dialectici docent. Quaedam sunt relative opposita, quaedam privative, quaedam contrarie. Pater naturalis, ex quo generamur, et pater mendacii sunt opposita. Etsi igitur concedamus Iudaicum sensum, loqui Mosen de naturali serpente, tamen ipse textus synecdochen arguit, si eum conferamus cum verbis Christi. Sic enim dicit: „Dixit Deus ad serpentem: Quia fecisti hoc, maledictus eris". Quid fecit? nimirum hoc, quod decepit Hevam, et sic occidit eam.

Ad haec verba affer lucem evangelii: „Fuit Diabolus homicida ab initio": an non clare apparet, sic loqui Deum cum serpente naturali, ut intelligat Diabolum in serpente naturali latentem, qui hominem conjecit in peccatum, in mortem et in iram Dei? Igitur semen non est intelligendum naturale semen naturalis serpentis, sed semen Diaboli. Sicut Christus quoque appellat in evangelio (Matth. 13, 25): „Venit homo inimicus, superseminans semen malum". Hoc semen est contrarium semini spirituali, sicut caro et spiritus sunt contraria.

Neque necesse est, ut per omnia sibi respondeant contraria, sicut nec similia per omnia sibi respon-

dent. Adam est figura Christi: in eo enim convenit similitudo, quod, sicut per Adamum in universos exundavit peccatum, ita quoque exundat justitia Christi in omnes, qui credunt in eum. Haec conveniunt, alia omnia disconveniunt. Relinquatur igitur Iudaeis suus error. Nos fideles scimus, hunc serpentem esse Diabolum, ex interpretatione Christi.

Et vocavit Adam nomen uxoris suae Heva, quoniam ipsa esset mater omnis vivi.

Supra audivimus, infligi mulieri etiam istam poenam, ut sit sub potestate viri. Ea potestas hic significatur. Non enim ei imponit nomen Deus, sed Adam, tanquam dominus Hevae, sicut etiam supra dedit nomina animalibus, tanquam creaturae infra se positae; nullum animal sibi ipsi finxit nomen, omnia sortita sunt nomina sua, et acceperunt dignitatem et gloriam nominis a domino Adam. Sic adhuc hodie mulier, cum nubit viro, amittit suae familiae nomen, et vocatur nomine mariti. Ac monstri simile esset, si maritus se vellet nominari nomine uxoris. Hoc est signum et confirmatio poenae seu subjectionis, quam mulier per peccatum meruit. Sic si maritus locum mutet, cogitur eum mulier sequi, tanquam dominum suum. Tam varia in natura sunt vestigia, quae nos peccati et calamitatum nostrarum admonent.

Est autem nomen, quod Adam conjugi suae dat, valde laetum et jucundum nomen. Quid enim pretiosius, melius, aut jucundius est vita? Notus est versiculus vulgaris: Ut vitam redimas etc. Non enim aurum, non gemmae, non opes et gloria totius mundi cum vita conferri possunt, sicut etiam Christus

dicit, Matth. 16, (v. 26.). Iudaei fere liberis indunt nomina a rosis, floribus, gemmis, sed nomen Hevae non a pretio rerum, sed ab ipsa vita sumtum est, quae omnes alias res vincit.

Addit autem rationem: „Quia est mater omnis viventis". Apparet autem ex hoc loco, Adamum, recepto Spiritu sancto, mirabiliter fuisse illustratum, et credidisse ac intellexisse verbum de semine mulieris contrituro caput serpentis, ac voluisse quoque hanc suam fidem insignire, et ornare vocabulo uxoris suae, quod ideo nulli alii creaturae indidit, ut aleret hac appellatione conjugis suae spem futuri seminis, et confirmaret fidem suam seque consolaretur, quod crederet vitam etiam tum, cum jam morti tota natura esset subjecta.

Nisi enim sensisset vitam futuram, non potuisset erigi animus ejus, nec ipse tam laetum vocabulum imposuisset uxori. Quia autem hoc nomen imponit uxori suae, satis ostendit animum erectum per Spiritum sanctum fiducia remissionis peccatorum per semen Hevae, quam ideo Hevam appellat, ut hoc nomen esset ceu memoriale promissionis, ex qua ipse quoque revixit, et spem vitae aeternae relinqueret posteris. Hanc spem et fidem nomine hoc ceu coloribus in fronte uxoris pingit, sicut liberati ab hostibus tropaea et alia signa laetitiae statuunt.

Sed, inquies, cur matrem vocat, quae adhuc erat virgo, necdum pepererat? Facit id quoque ad testandam fidem promissionis, quia credit, genus humanum non abjiciendum, nec delendum esse, sed conservandum. Simul igitur et prophetiam futurae gratiae hoc nomen complectitur, et consolationem ostendit necessariam in hujus vitae calamitatibus per-

petuis contra Satanae tentationes. Possibile autem est, ut haec laeta impositio nominis (quod pulcherrimum testimonium est fidei et recreati spiritus in Adamo) occasionem dederit, ut sancti patres post magis festivum et laetum habuerint diem, quo infans circumcisus, et nomen ei inditum est, quam quo natus est, ut sic celebraretur haec nominis primi impositio. Nunc sequitur aliud memoriale tristitiae, huic contrarium.

Fecit quoque Dominus Deus ipsi Adam et uxori ejus tunicas pelliceas, et induit eos.

Hoc neutiquam sic laetum et jucundum est, sicut fuit impositio nominis. Etsi enim dictum erat a Domino: „Quacunque die de hoc ligno comedes, morte morieris", tamen consolatur se Adam isto nomine uxoris de vita reparanda per promissum semen, quod caput serpentis contriturum, et ipsum occisorem occisurum sit.

Hic ab ipso Domino Deo circumdantur Adam et Heva vestibus, ut hoc ceu memoriali admoniti cogitarent, quoties vestes adspicerent, de miserabili suo lapsu ex summa felicitate in extremas calamitates et miserias, ut sic in perpetuum timerent peccare, ut agerent perpetuam poenitentiam, et ad remissionem peccatorum per promissum semen suspirarent. Atque huc facit, quod non frondibus, non ista lana, quae in arboribus crescit, eos vestit; pellibus occisorum animalium eos circumdat, in signum, quod mortales sint, et in certa morte versentur.

Sicut igitur nomen Hevae laetum omen est vitae, ita pelles hae sunt memoriale non solum prae-

teriti et futuri peccati, sed etiam praesentium calamitatum, quas peccata merentur.

Opus autem habet haec natura talibus admonitionibus et quasi signis; facillime enim obliviscimur praeteritorum tum malorum, tum bonorum. Sic Petrus (2. Petr. 1, 9.) quoque inquit: „Cui haec non adsunt, caecus est, oblitus purgationis a peccatis prioribus. Ego autem ideo, inquit, non negligam vos semper submonere de his, quamvis scientes et firmatos in praesenti veritate". Horribile profecto verbum Apostoli, quod aliqui obliviscantur remissionis peccatorum, qui, cum pulchre crediderint, tamen a fide recedunt, et illa pulcherrima catena virtutum Christianarum se non exornant, sed indulgent avaritiae, superbiae, invidiae, libidini etc. Nobis quoque hodie hac admonitione valde opus est, qui illa onera calamitatum sub Papatu experti sumus, ne simus tam misericordi Deo ingrati, sicut, proh dolor, major mundi pars est.

Ad sanandam igitur hanc oblivionem addita Adae et Hevae est pellis, tanquam monitorium, seu insigne quoddam, quo admonerentur una cum tota posteritate sua istius miserrimi casus. Sed mundus postea etiam in hoc calamitatis signo insanire coepit. Quis enim facile commemoret, quantum studii et sumtuum in vestitum ponant homines! Itaque non amplius voluptas nec luxus, sed furor potius nominari debet, quod, sicut asini ad portandum aurum procreati, magis in id incumbunt, quomodo se onerent, quam ornent. Merito commendatur honestior vestitus, praesertim in personis illustribus. Sed illa barbaries, quae nunc in usu est, non potest non bonorum virorum oculos offendere. Itaque, si nunc

Adam resurgeret, et videret hanc insaniam omnium ordinum, profecto credo, quod prae stupore tanquam lapis staret. Fuit enim ei pellis sua quotidiana vestis, ut quotidie admoneretur amissae felicitatis. Nos autem ideo vestimus splendide, et indulgemus luxui, ut omnibus testemur, nos non solum oblitos malorum, ex quibus erepti sumus, sed etiam bonorum, quae accepimus. Iam, quod signo illo vestium admonuit Dominus, etiam admonet verbo.

Et dixit Dominus Deus: Ecce ille homo fuit, sicut unus ex nobis, ut sciret bonum et malum. Et nunc, ne forte mittat manum suam, et accipiat etiam de arbore vitae, et comedat, et vivat in seculum.

Est sarcasmus et acerbissima irrisio. Quaeritur igitur, quare Deus tam duriter agat cum misero Adam, qui, postquam omni gloria spoliatus, ac in peccatum et mortem lapsus est, etiam a Creatore suo tam acerbo improprio pungitur? Nec satis est signum visibile, quo eum admonet praesentis calamitatis et amissae gloriae, etiam addit verbum audibile?

Respondeo: Habuit Adam promissionem misericordiae; ea oportuit eum contentum vivere. Ut autem futurum peccatum tanto metueret et caveret diligentius, datur ei hoc tam acerbum memoriale. Videt enim Deus, quales futuri sint posteri ejus; ideo ponit verbum hoc in os Adae, ut praedicet id posteris, ut doceat, quod, cum voluerit similis Deo fieri, factus sit similis Diabolo, ut ipsi quoque caveant, ne ad id parentum peccatum adjiciant sua, sicque magis a Deo discedant.

Sicut igitur antea in pellibus, ita hic ipso verbo admonet de praeteritis et futuris malis; non quod delectetur tam tristi casu (sic enim non admoneret Adamum, sed taceret), sed quod vult, ut homo ad imaginem Dei amissam iterum adspiret, et peccatum, tanti mali causam, tanto magis odisse incipiat, ut Adam admoneat posteros, quid secutum sit post peccatum, quod, cum a Satana dementatus putaverit, se Deo similem fore, sit ipsi Satanae factus similis.

Movetur hoc loco et illa quaestio, cur Deus, qui unus est, loquatur in plurali numero? Num plures Dii sint? Ac Nicolaus de Lyra cum aliis sentit, haec dicta esse in persona Angeli vel ad Angelos: „Factus est unus ex nobis", id est, factus est Angelus. Sed nimis frigida glossa haec est. Non enim Deus se Angelum vocat. Nec vis posita est in nomine unus, posita magis est in pronomine nobis. Quare repudiemus hoc frigidum commentum. Si enim hoc dicitur in persona Angeli, certum est, Deum hoc non dixisse. At textus dicit: „Et dixit Dominus Deus".

Quare ad lucem evangelii respiciendum est, sicut etiam supra dixi; haec enim tenebras veteris testamenti illustrat. Quodsi de Angelis haec exponas, non conveniet expositio cum superioribus. Sic enim dixit Satan: „Et eritis sicut Dii, scientes bonum et malum". Ergo Adam et Heva revera hoc tentarunt, ut Deo similes fierent. Nec debet praesens locus aliter intelligi, quam de aequalitate cum Deo.

Explodatur itaque Iudaicus error, quem hoc loco Lyra amplectitur, et statuatur secundum literam, quod in Deo sit pluralitas, sicut etiam supra dixit: „Faciamus hominem ad imaginem nostram". Haec loca omnia arguunt unitatem essentiae divinae; sem-

per enim proponitur: „Et dixit Deus“: deinde arguunt etiam pluralitatem personarum, seu, ut vocant, Trinitatem. Sunt autem mysteria haec in novo testamento certius explicata, sicut cum Christus jubet, baptisari in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Tres igitur personae divinitatis sic statim in initio mundi indicatae, postea per Prophetas intellectae, tandem per evangelium plene revelatae sunt.

Manet igitur sententia, Adamum et Hevam hoc tentasse, ut fierent imago Dei. Atqui imago Dei invisibilis est Filius, per quem consistunt omnia. Itaque Adam per peccatum suum impegit in personam Christi, quae est vera imago Dei. Sunt haec breviter et obscure proposita, sed Adam sine dubio infinitas conciones inde contexuit; sicut etiam Prophetas apparet varie ad haec mysteria alludere, eaque involvere mirabiliter, quae postea evangelium clare ostendit.

Ac facit ad nostram sententiam hoc in loco nomen Dei, Iehova, quod non potest significare ullam creaturam, sed simpliciter ipsi soli Creatori tribuitur. Quid autem dicit Creator? Nempe Adam factus est unus ex nobis. Hic profecto professio et fides nostra non tolerat, ut accipiamus haec tanquam ad Angelos dicta. Quis enim dicet, Deum esse unum ex Angelis? aut Angelum unum ex Deo? Imo Deus est super Angelos et super omnes creaturas; quomodo igitur se posset Angelis aequare?

Accipiamus igitur hunc locum pro certo testimonio articuli nostri de Trinitate, quod sit unus Deus et tres personae. Obscure autem indicat hic de peccato Adae, quod voluit non Angelis, sed Deo similis fieri. Ac si in Angelos tantum peccasset

Adam, non esset mors tradita. Quia autem tendebat peccatum in majestatem creatricem, cui voluit similis esse, et facere, quae ipsa majestas facit, ideo tam horribilis poena peccatum hoc est consecuta.

Sicut autem accidit, cum quis a cruce liberatur, nemo est, qui non moneat de periculo, in quo fuit, et hortetur, ut id posthac caveat, ita, postquam Adam per promissionem divinam in spem vitae iterum erectus est, admonet eum Deus amara hac irrisione, ut non obliviscatur horribilis hujus lapsus, ne posthac divinitatem, tam infeliciter tentatam, iterum affectet, sed ut humiliet se coram majestate Dei, et posthac cum posteritate sua tale caveat peccatum. Non enim Adae soli haec dicuntur; etiam ad nos pertinent, qui, postquam baptisati, et renovati sumus per gratiam, summo studio cavere debemus, ne relabamur in veterem impietatem.

Ad eundem modum sarcasmus et amarulentissima irrisio est in eo, quod dicit, de arbore vitae, quasi vero Deus non uno nutu potuerit prohibere et cavere, ne eam attingeret Adam. Deinde addit etiam illa terriculamenta:

Et emisit eum Dominus Deus de horto Eden ad colendam terram, de qua sumtus erat, et expulit hominem, et collocavit a plaga orientali horti Eden Cherubim et flammam gladii versatilis ad custodiendum iter arboris vitae.

Pertinent haec quoque ad nostram correptionem et admonitionem, sicut Paulus dicit, Rom. 15, (v. 4.), quod, quaecunque scripta sunt, propter n[os] scripta sunt. Magnum enim periculum in eo est, si obliti

priorum, iterum in ea demergamur. Sicut etiam Christus Ioh. 5, (v. 14.) admonet, cum dicit: „Vide, sanatus es, noli amplius peccare, ne quid tibi pejus accidat". Et Petrus, 2. Petr. 2, (v. 22.) de sue tota, et cane reverso ad vomitum. Item 2. Petr, 1, (v. 9.): „Qui obliviscuntur peccatorum suorum veterum".

Haec et alia scripturae loca sunt admonitiones de peccato in futurum cavendo, propterea quod, sicut in morbis recidivatio difficilius curatur, quam primus morbus, ita hoc in loco varie admonetur Adam et tota ejus posteritas, ut, postquam per promissionem seminis spem vitae acceperunt, caveant, ne per peccatum eam iterum amittant. Nota enim est parabola de domo purgata post ejectum Satanam, quam iterum occupat, assumtis secum septem spiritibus nequioribus (Matth. 12, 45.).

In hunc finem utitur tanta acerbitate Dominus, quasi dicat: Prohibui antea, ne Adam et Heva attingerent arborem mortis; sed ea petulantia fuit, ut ne a suo incommodo abstinerent. Profecto nunc danda opera est, ne etiam ad arborem vitae accedant; forte etiam ab ea non abstinebunt. Ideo sic cavebo id, ut simul prohibeam usum omnium arborum Paradisi. Exite igitur foras, et comedite herbas agri, et si quid aliud terra producit. Non solum arborem vitae, sed ne quidem reliquas arbores Paradisi posthac licebit gustare etc.

Ostendit autem hic locus, arbores Paradisi neutiquam similes earum fuisse, quas reliqua terra tulit. Nunc itaque etiam victus, quo Adam et Heva usi sunt, eos admonet peccati et miserrimae conditionis, in quam per peccatum conjecti sunt. Tam varie calamitates nostrae pictae sunt, ut etiam vestitus et

victus, non solum illa spiritualium donorum carentia, nos eorum admoneant.

Hic oritur quaestio, num, si Deus permisisset Adamum de arbore vitae comedere, per hunc cibum Adam vicisset mortem, sicut, postquam de arbore mortis comedit, morti est subditus? videtur enim par ratio esse. Arbor mortis occidit, idque per verbum: „Quacumque die de hoc ligno comederis, morieris“. Ergo vitae arbor virtute verbi etiam vivificat et servat a morte.

Lyra et alii respondent ad hanc quaestionem, quod ista arbor vitae habuisset quidem virtutem conservandae vitae in longitudinem, sed non in perpetuitatem; itaque vitam per peccatum amissam non restituisset. Non enim Adam conditus fuit, ut perpetuo in hac corporali vita maneret, sed de corporali vita et esu corporali transiturus erat ad vitam spiritualem, sicut, cum ex privato creatur consul, ibi non intercedit mors, sed simpliciter augetur gloria et dignitas. Sic Adam, non intercedente morte, cum vita immortali commutasset mortalem. Arbor autem haec vitae, inquit Lyra, tantum serviebat corporali vitae. Ideo interpretatur textum, ne vivat in seculum, id est, in tempus longum. Haec Lyra.

Ego vero in diversa sum sententia, et credo, quod, si Adam esset admissus ad arborem vitae, quod esset restitutus in illam vitam, quam amiserat, ut posthac non mortuus, sed simpliciter ex corporali vita in spiritualem translatus esset. Nam utrunque textus dicit clarissime, quod et eam ob causam arbore vitae ei interdictum sit, et quod de ea comedens vivat לְעֹלָם, id est, in seculum. Ideo autem Lyrae opinionem reprobo, quod simpliciter naturae arbo-

arboris tribuit potestatem vivificandi, cum certum sit, arborem non ex sua natura, sed virtute verbi hanc vim habuisse. Sicut etiam arbor scientiae boni et mali non ideo occidit, quasi fructus ejus venenati et pestiferi essent, sed quia verbum, seu charta quaedam, erat additum, in qua charta scriptum erat: „Quacunque die de ligno hoc comederis, morte morieris“.

Ergo primum in arbore mortis haeret mors spiritualis, nempe in obedientia. Postquam igitur hoc praeceptum Adam et Heva violarunt per peccatum, jam tum in eis efficax, cogitarunt: Ecce Deus prohibuit, ne comederemus; sed quid id ad nos? Hic contemtus praecepti hamus ille venenatus fuit, quo impacto in fauces Adam et Heva extincti sunt. Quia enim comminatio fuit addita, ideo comestio sequens operata est mortem propter inobedientiam. Non fuit venenata arbor, sed, ut supra copiose diximus, fuit arbor cultus divini, ut testaretur homo per illam obedientiam, se agnoscere, revereri et timere Deum suum. Omnia enim, quae fecit Deus, vidit, quod essent valde bona. Eandem plane rationem fuisse puto arboris vitae; non sua natura, sed virtute verbi vivifica arbor fuit. Itaque postquam verbum adhuc haerebat in ea àrbore, Adam si ex ea comedisset, pristinae vitae esset restitutus.

Sic serpens, quem Moses in deserto excitavit, Num. 21. non vivificavit sua natura, (erat enim ex aere, sicut adhuc ex aere potest fingi serpens), sed verbum additum serpenti illi aëneo vivificum fuit, quod Deus jussit serpentem illum erigi, et addidit verbum: „Quicunque eum adspexerit, sanabitur“. Hoc verbum non habes, si hodie ex aere serpentem fingas. Nec etiam causa sanitatis in adspiciendo fuit, sed in eo, quia divinitus jussum erat, ut serpentem

adspicerent, et promissio de salute addita erat. Quia autem verbum non attendunt Rabini, ideo foede labuntur, et in eam sententiam pronuntiant, quod natura istarum arborum fuerit vel mortifera vel vivifica. Nec intelligunt, omnia fieri ideo, quia Deus vel promittit, vel minatur.

Sicut sophistae quoque nugantur, cum disputant, quomodo Baptismus justificet. Nam Thomas et Bonaventura sentiunt, quandam virtutem efficiendi a Deo aquae inditam, cum baptisatur infans, ut ita aqua Baptismi sua virtute creet justificationem. Contra nos dicimus, aquam esse aquam, nihilo meliorem in sua substantia, quam ea, quam vacca bibit. Huic autem simplici aquae dicimus esse additum verbum promissionis: „Quicunque crediderit et baptisatus fuerit, salvabitur (Marc. 16, 16.)". Item: „Oportet hominem renasci ex aqua et spiritu (Joh. 3, 3.)". Hoc verbum, seu promissionem hanc si quis velit appellare vim aquae Baptismi inditam, non repugnabo. Sed sophistarum alia mens fuit. Non enim verbo dant virtutem hanc, sed de elemento disputant, quod habeat peculiarem virtutem inditam. Scotus rectius dixit, cum definit Baptismum esse pactum divinum, assistens elemento.

Verbum igitur ubique respiciendum et honorificandum est, quo Deus apprehendit, et quasi induit creaturas, et facienda differentia est inter creaturam et verbum. In sacramento Coenae sunt panis et vinum, in Baptismo est aqua. Hae sunt creaturae, sed apprehensae per verbum. Quamdiu autem creatura est apprehensa verbo, tamdiu est et facit, quod verbum promittit.

Neque tamen hoc sic intelligendum est, quasi patrocinemur jam Sacramentariis, cum Baptismum et

Coenam conjungimus. Baptismus habet promissionem, quod cum Spiritu sancto regeneret: in coena Domini praeter promissionem remissionis peccatorum etiam hoc est, quod cum pane et vino vere exhibeatur corpus et sanguis Christi, sicut dicit Christus: „Hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur". „Hic calix est novum testamentum in sanguine meo etc." Ad hunc modum quoque dici potest, naturam humanam in Christo non redimere nos, sed quia natura humana corporaliter per divinitatem apprehensa est, et Christus, Deus et homo, est una persona, ideo redemtio valet, ideo filius hominis dicitur et est salvator.

Papa excogitavit aquam benedictam, unctionem extremam et similia multa, quibus tribuit remissionem peccatorum. Hic semper cogita, num Deus praeceptum et promissionem suam addiderit? Quodsi promissio et praeceptum Dei non adest, statim judica, esse idolatriam et profanationem nominis Dei. Atqui inquiunt: Adduntur piae preces; exstant quoque exempla sancta, ad quorum imitationem ista fiunt. Sed tu neque preces, neque exempla, nec intentionem etiam cura. Hoc solum cura, an promissio et praeceptum adsint; haec enim sunt, quae creaturas induunt nova virtute praeter eam virtutem, quam natura sua habent.

Sicut arbor scientiae mali et boni sua natura bona erat, sed propter verbum additum erat homini venenum, etiam spiritus, non tantum corporis. Contra arbor vitae habebat propter verbum vim vitae conservandae, ac Adae quoque vitam conservasset. Sed Deus iratus non vult ei post lapsum permittere regressum ad illam arborem, non ideo solum, ut ad-

moneretur de peccato admisso, sed etiam, quia Adam habebat jam meliorem promissionem, quod semen mulieris esset contriturum semen serpentis, ut, quamquam subjectus esset corporali morti, tamen retineret spem immortalitatis per Filium Dei; sicut paterfamilias iratus, etsi non adimit filio haereditatis jus, tamen eum castigat, ejicit domo etc.

Vult igitur Dominus Deus, hominem contentum esse promissione melioris vitae, quam ea fuit, in quam creatus est Adam. Nam etsi Adam de arbore vitae comedisset, et iterum esset restitutus priori vitae, non tamen fuisset tutus a Satana, quin iterum per tentationem ex ea excideret. Paravit itaque Deus homini talem statum, in quo certi simus, nos aeterna morte per semen benedictum nunquam morituros, etsi corporalis haec vita varie sit afflicta. Sunt igitur haec verba omnia verba ridentis et irascentis Dei ad Adamum jam justificatum, ut et de futuris esset cautior, et praeteritorum memoriam non amitteret.

Ac Moses pulchre invertit verba, ut admoneret hominem eorum, quae antea dixerat. Antea dixit: Posuit hominem in hortum Eden, ut operaretur et custodiret eum. Hic dicit: Emisit Deus hominem de horto Eden ad colendam terram. Vult enim, hominem cogitare, quod sit ex gleba formatus, et positus in optimum locum, sed per peccatum factum esse, ut ex loco optimo in terram, ex qua creatus est, sit repositus. Haec insignis inversio admonet Adamum et posteros non solum de futuris peccatis cavendis, sed etiam de praeteritis. Itaque Adam, qui antea in Paradiso, loco a caeteris bestiis separato, paratus pe-

culiaris victus erat, nunc in communi loco cum bestiis etiam communi fere pabulo utitur.

Nec ejicitur solum ex Paradiso, sed additur loco custos, ne qua ad eum possit accedere, sicut ad arces, ad exercitus fiunt excubiae. Ostendit autem Moses hac copia, qua hoc loco utitur, summe necessariam fuisse hanc ejectionem propter nostram salutem, ut scilicet caveremus a peccatis, et viveremus in timore Dei, attendentes a Satana, qui tantum nocuit huic naturae per peccatum.

De vocabulo מִקֶּדֶם diximus supra, quod significat ab oriente, seu ab orientali plaga. Significat autem Moses, quod Paradisus habuerit viam seu portam ad orientem, per quam ad hortum hunc aditus fuit. Sic in aedificatione templi apud Ezechielem fit mentio portae sanctuarii, quae respiciebat ad orientem, ut scilicet templum sentiamus figuram quandam Paradisi fuisse, quod Paradisus, si natura mansisset innocens, fuisset templum totius mundi. In ea via igitur ab oriente, quae sola ad Paradisum ducebat, positi sunt Cherubim, seu Angeli, qui custodirent viam istam, ne vel Adam vel ulli ejus posteri ingredi in Paradisum possent. Humano more fecit haec Dominus ad terrendum, ut scilicet exstaret memoriale tam insignis lapsus.

Porro Cherubim isti in via habuerunt non ferrum, quo arcerent accessuros, sed להט gladii versatilis, hoc est, fulgetrum seu flammam, qualis est fulguris, quae incerta est, et praestringit oculos. Habuit autem ista flamma seu fulgur hoc formam gladii, qui movetur assiduo seu vibratur. Sicut in Actis cap. 2, (v. 3.) dicitur, linguas Apostolorum divisas apparuisse, tanquam ignis, et praebent quoque talem

speciem volantes dracones. In hunc modum Angeli isti semper emiserunt flammas, quae in omnes partes agerentur, ne quis accedere posset.

Origenis nugas repudiamus, nec placent ineptiae Lyrae, qui dicit, per flammeum gladium significari, quod peccator pro peccato mortali desinit esse de ecclesia militante merito, etsi non numero. Versatilem autem dici, quod, si vera poenitentia sequatur, homo secundum meritum ad eam revocatur. Nos enim sicut defendimus, Paradisum fuisse verum et visibilem hortum in terrae certo loco, ita hic historice exponimus gladium hunc visibilem flammam, seu ignem in forma gladii, quo terruerunt et fugarunt Cherubim seu Angeli Adamum et ejus posteros, ne auderent propius ad hortum hunc accedere.

Ac est servata Paradisus custodia Angelorum usque ad diluvium, ut exstaret certum memoriale apud omnem posteritatem hujus miseri et calamitosi lapsus, sicut postea ad omnem posteritatem exstitit lacus Sodomorum, item statua salis. Hujusmodi enim monumentis opus habet ignavia et negligentia nostra. Sed post diluvium Paradisus una cum Angelis et rhomphaea ista disparuit. Habuit enim tum nascens generatio opus novis exemplis, quae propiora essent et magis moverent securos, quanquam ne sic quidem aliquid proficitur apud impios.

Absolvimus jam per tria haec capita historiam de creatione totius creaturae, quomodo creati sint coelum et terra, mare et omnia, quae in eis sunt, quomodo a Deo sit condita Paradisus, ut esset hominis, domini orbis terrarum, palatium, quomodo in Paradiso Deus templum homini condiderit, destinatum ad cultus divinos, nempe arborem scientiae bo-

ni et meli, in qua ostenderet obedientiam erga Deum. Audivimus quoque res hominis in Paradiso gestas, quam miserabiliter lapsus sit, et Peccaverit contra Deum, amiseritque istam omnem gloriam innocentiae et immortalitatis.

Haec omnia simpliciter pro nostri doni modo tractavimus, sensu historico, qui genuinus et verus est. Hoc enim in sacris literis praecipue est agendum, ut aliquam certam et simplicem sententiam inde eliciamus, praesertim in tanta varietate interpretum, tum Latinorum, tum Graecorum, tum Ebraeorum quoque. Hi enim fere omnes non solum historiam non curant, sed etiam ineptis allegoriis eam obruunt et turbant.

Origenis et Hieronymi absurda ratio, quam in his capitibus secuti sunt, nota est: ubique enim discedunt ab historia, quam vocant literam occidentem et carnem, ac magnifice commendant spiritualem sensum, quem non norunt. Ac secutus est Hieronymus Origenem magistrum, sicut nostro quoque seculo accidit. Quia enim hi, qui vel ingenio, vel facundia valebant, in eo omnes nervos intendebant, ut persuaderent auditoribus, historias esse res mortuas, nec valere ad aedificationem ecclesiarum, ideo factum est, ut rueremus communi studio ad allegorias. Ac mihi juveni pulchre succedebat conatus; nam etiam absurda licebat fingere, si quidem hi tanti doctores ecclesiarum, ut sunt Hieronymus et Origenes, non nunquam indulserant ingeniis. Qui igitur allegoriis fingendis aptior erat, is etiam doctior theologus habebatur. Ac Augustinus quoque, hac opinione deceptus, saepe, praesertim in Psalmis, historicam sententiam negligit, et ad allegorias vertitur. Persuasum

enim fuit omnibus, quod praesertim in historiis veteris testamenti allegoriae essent spiritualis intellectus, historia autem seu literalis sententia esset carnalis intellectus.

Sed te quaeso, an non hoc est profanare sacra? Origenes ex Paradiso coelum, ex arboribus Angelos facit. Hoc si ita est, ubi manebit articulus creationis? Opus igitur est, praesertim tironibus sacrarum literarum, cum ad lectionem veterum doctorum accedent, ut cum judicio, vel potius cum certo consilio damnandi, quae minus probabilia sunt, eos legant, ne auctoritate nominis Patrum et doctorum ecclesiae decipiantur, sicut ego deceptus sum et omnes theologorum scholae. Ego quidem ab eo tempore, quo coepi historicam sententiam amplecti, semper abhorrui ab allegoriis, nec sum iis usus, nisi vel ipse textus eas ostenderet, vel interpretationes ex novo testamento possent sumi.

Difficillimum autem mihi fuit, ab usitato studio allegoriarum discedere, et tamen videbam, allegorias esse inanes speculationes et tanquam spumam sacrae scripturae. Sola enim historica sententia est, quae vere et solide docet. Postquam haec tractata et recte cognita est, tunc licet etiam allegoriis ceu ornamento et floribus quibusdam uti, quibus illustretur historia, seu pingatur. Nam nudae allegoriae, quae nulla ex parte historiae respondent, nec pingunt eam, simpliciter tanquam inania somnia sunt rejiciendae. Sunt autem fere tales, quibus Origenes uti solet, et qui eum secuti sunt. Ubi enim ex scriptura probari potest, Paradisum significare coelum, arbores autem Paradisi Angelos? An non ineptissima et sine omni fructu excogitata haec sunt?

Qui igitur allegoriis volunt uti, hi fundamentum earum ex ipsa historia petent. Historia enim est, quae ceu dialectica vera et indubitata docet. Contra allegoria quasi rhetorica pingere historiam debet, ad probandum autem nihil valet. Ad hunc modum valet allegoria, cum coelum dicimus significare ecclesiam, terram autem imperia et politicam consuetudinem. Nam ipse Christus appellat ecclesiam regnum coelorum et regnum Dei. Terra autem dicitur terra viventium, ubi regnant reges et principes.

Similis est allegoria, qua Paulus (Eph. 5, 32.) utitur, quod Adam et Heva seu ipsum conjugium sit typus Christi et ecclesiae. Haec allegoria erudita et plena consolationis est: quid enim potest dici jucundius, quam quod ecclesia sit sponsa, et Christus sponsus? Significatur enim hic illa tum societas, tum communicatio laetissima omnium donorum, quae sponsus habet, et obruuntur simul peccata et calamitates omnes, quibus misera sponsa onerata est; itaque jucundissima vox est, cum dicit Paulus 2. Cor. 11, (v. 2.): „Despondi vos uni viro, ut adducerem ad Christum castam virginem".

Sic Rom. 5, (v. 14.) dicit: „Adam erat forma futuri", quomodo? „Sicut enim per Adam multi sunt mortui, multo magis gratia Dei et donum per gratiam, quae est unius hominis Iesu Christi, in multos superabundavit". An non pulchre ad historiam, ceu ad fundamentum, alludit haec allegoria? Sic Gal. 4, (v. 24.) ex Sara et Agar facit duo testamenta. Ad hunc modum, qui volunt allegorias afferre, fundamenta earum ex ipsa historia quaerant.

Supra audivimus de semine mulieris et serpentis; hanc historiam Christus imitatur in similitudine

de homine inimico, seminante malum semen, hoc est, impiam doctrinam et cogitationes malas. Haec quis non videt aptiora, illustriora, utiliora et meliora esse, quam quae Augustinus, Lyra et alii afferunt de portione rationis inferiore et superiore?

Ad hunc modum clausa Paradisus et Cherubim cum gladiis ad custodiendam Paradisum positi, quid aliud significant, quam quod homo, extra fidem in Christum positus, neque legem, neque evangelium potest ferre? Sicut Paulus (2. Cor. 3, 7.) de Iudaeis dicit, qui non poterant intueri in faciem Mosi coruscantem, et cogebatur Moses velamen ponere ante oculos.

Arbor mortis est lex, arbor vitae est evangelium seu Christus; ad has arbores non possunt accedere, qui non credunt in Christum. Prohibentur enim gladio Angeli, qui hypocrisin et venenatam justitiam non potest tolerare. Agnoscenti autem peccatum et credenti in Christum huic Paradisus aperta manet; affert enim non suam, sed Christi justitiam, quam evangelium ideo praedicat in omnes, ut omnes ea nitamur et salvemur.

Sed nihil necesse est huic allegoriae immorari; hoc monuisse sit satis, ut, qui allegoriis uti volent, iis utantur, quas indicarunt Apostoli, et quae habent fundamentum certum in ipsa litera seu historia. Alioqui fiet, ut aedificemus super fundamentum paleam et stipulas, non aurum.

De Cherubim autem dicendum est, quod crebra eorum fit mentio passim in sacris literis. De his apud Latinos nihil est, nisi quod dicunt, significari vocabulo plenitudinem scientiae. Apud Graecos est Dionysius, quem jactant Pauli discipulum fuisse, sed

id non est verum. Est enim planissimus ineptissimarum nugarum, ubi de hierarchia coelesti et ecclesiastica disputat. Fingit novem choros, tanquam sphaeras, supremam Seraphim, deinceps Cherubim, Thronos, Dominationes, Virtutes, Principatus. Postea in hierarchia inferiore Potestates, Archangelos, Angelos. Haec quis non videt, nihil esse quam otiosas et futiles hominum cogitationes?

Postea in hierarchia ecclesiastica dicit esse Episcopos, Diaconos, Subdiaconos, Lectores, Exorcistas etc. Talibus nugis occupatur ille scilicet principis Apostolorum et doctoris gentium discipulus. Et tamen sic ejus auctoritas jactata est, ut inflati hypocritae statuant, omnia esse tanquam ex oraculis prodita, cum nusquam unum verbum de fide, de ulla sacrae scripturae utili eruditione faciat. Sed quis dixit ei, esse novem choros? Cur postea Franciscani addiderunt decimum, tanquam palatium, in quo diva Mater habitaret? In summa hae sunt nugae, dignae, quas discant et admirarentur Papistae, postquam sanam doctrinam tam pertinaciter impugnant.

De Cherub igitur quantum ego potui ex lectione consequi, meam sententiam dicam. Videtur enim mihi Cherub significare faciem illam floridam, quae est in puellis et juvenibus in prima aetate, sicut etiam pinguntur Angeli similes infantibus, ut Cherubim intelligas Angelos, qui apparent facie non rugosa, non tristi, sed laeta et exporrecta fronte, facie, plena et pingui, sive sit ea humana facies, sive alia. Est igitur Cherub nomen generale, quod non constituit nomen singulare inter ordines Angelorum, sicut Dionysius somniat, sed ad apparentiam pertinet.

quod florida specie et juvenili facie se offerunt hominibus.

Atque haec etiam Ebraeorum sententia est, qui dicunt כְּרוּב esse Chaldaicum, ac כ esse servilem literam, רוּב autem significare formosum adolescentem, qui sit plena et florenti facie, hinc כְּרוּבִים appellari Angelos, quasi florentes facie, laetos et jucundos, sicut etiam pinguntur fere.

Sic Seraphim etiam generale nomen est Angelorum ab igni seu ardore propter qualitatem formae, sicut ostendit locus, Num. 21, (v. 6.): „Immisit Deus in populum הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים, serpentes seraphim, hoc est, urentes vel ignitos, ut intelligas Seraphim Angelos non solum formosos et plena facie, sicut sunt Cherubim, sed etiam fulgentes, sicut in evangelio pinguntur ad sepulchrum Domini sedisse. „Erat, inquit textus, forma ejus sicut fulgur“ Matth. 28, (v. 3.). Huc pertinet Psalmus 104, (v. 4.): „Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis“, hoc est, rutilantem ignem. Sicut Lucae 2, (v. 9.) dicitur, quod, cum Angelus venit ad pastores, circumfulsit eos claritas Domini. Talis etiam fuit Christi facies in monte Thabor. Tales erunt nostrae quoque facies, cum excitabimur in extremo die ad gloriam a Christo nobis partam.

Quod autem in libris Regum (1. Regg. 6, 29.) est de Cherubicis cortinis, intelligit etiam facies istas plenas et vegetas Angelorum una cum alis, non quod habeant Angeli alas, sed quod aliter pingi non possunt. Sicut Esa. 6, (v. 6.): Cherub appellatur Angelus, qui venit volans, laeta et formosa facie, quales

in tapetis pinguntur. Quodsi etiam accedat rutilantia, ut sic dicam, qualis Stephani facies fuisse dicitur laeta et hilaris, ex cujus oculis merae laetitiae radiabant, tum dicuntur Seraphim. Nos Germanice possumus dicere facies, die bluhen und gluhen.

Tales nos quoque erimus; lucebunt facies nostrae sicut sol in meridie, non erunt rugae illae, non contracta frons, non oculi purulenti, sed sicut Apocalypsis 21, (v. 4.) dicitur: „Absterget Dominus omnem lacrimam ab oculis nostris, ut non mors, non luctus, non querelae, non labor ullus sit reliquus". Hanc spem retineamus et vivamus in timore Dei, donec liberati ex hac calamitosa vita vivamus illam Angelicam et aeternam vitam, Amen, Amen.

QUARTUM CAPUT GENESIS.

Superavimus tandem mare illud, in quo maxime sudatum est ab omnibus, etiam aliqua ex parte a nobis, quanquam eo nobis fuerunt omnia planiora, quod relictis allegoriis historicam et propriam sententiam secuti sumus. Eam cum maxima interpretum pars non curaret, et Origenem, Dionysium aliosque pluris quam ipsum Mosen faceret, merito aberrarunt. Quae jam sequuntur, minus disputationum habent, et planiora sunt, ac etiam in eo patrocinantur nostrae sententiae, quod nemo non videt, Mosen non voluisse allegorias proponere, sed simpliciter primi mundi historiam scribere.

Et cognovit Adam Hevam uxorem suam, quae concipiens peperit Cain.

Adam per peccatum lapsus in mortem habuit promissionem, sicut supra audivimus, quod de carne morti subjecta deberet ei nasci surculus vitae. Intellexit igitur sibi esse generandum, praesertim cum ista benedictio: „Crescite et multiplicamini", non sublata, sed iterum confirmata esset in promissione illa de semine, contrituro caput serpentis. Non itaque, sicut nos judicamus, simpliciter ex carnis affectu Adam Hevam suam cognovit, sed necessitas salutis, per benedictum semen consequendae, coëgit eum.

Nemo igitur commemoratione hac offendi debet, quod Adam cognovit Hevam suam. Etsi enim propter peccatum originale divinum hoc opus generationis pro turpi habetur, quo offendi puras aures videmus, tamen spirituales homines debent distinguere inter peccatum originale et creaturam. Opus generationis est creatura Dei bona et sancta; est enim ex Deo benedicente. Ac si homo non esset lapsus, fuisset purissimum et honestissimum opus. Sicut enim nemo veretur cum uxore sua loqui, edere, bibere; honesta enim sunt haec omnia, ita quoque generare honestissimum fuisset.

Ac mansit etiam in natura corrupta generatio, sed accessit illud venenum Diaboli, pruritus carnis et foeda libido, quae variorum incommodorum et peccatorum etiam causa est, quibus omnibus natura integra caruisset. Experimur carnem immodice appetere, ac ne conjugium quidem multis sufficiens remedium est; alioqui enim non adulteria, non scortatio-

nes essent, quae, proh dolor! nimis crebrae sunt. Inter ipsos conjuges etiam quam varie ista carnis infirmitas se prodit! Haec omnia non creationis, non benedictionis sunt, quae ex Deo est, sed peccati et maledictionis, quae est ex peccato. Itaque debent separari a creatura Dei, quae bona est, et de qua etiam Spiritum sanctum videmus non esse veritum loqui.

Non solum autem nulla turpitudo est, quod loquitur Moses hic de creatione et benedictione Dei, sed etiam necesse fuit, ut haec doceret et scriberet, propter futuras haereses, Nicolaitas, Tatianum, etc. maxime autem propter Papatum. Videmus enim, Papistas nihil moveri, quod supra scriptum est: „Creavit autem eos Dominus masculum et feminam". Sic enim vivunt, sic votis se obligant et involvunt, ut neque masculos, nec feminas se esse norint. Nihil movet eos, quod supra scriptum est: „Adduxit autem Dominus Hevam ad Adam, et Adam dixit: Hoc os ex ossibus meis etc". Nihil movet promissio et benedictio: „Crescite et multiplicamini". Nihil movet eos Decalogus: „Honora patrem et matrem". Nihil movet eos origo sua, quod ex copulatione maris et feminae nati sunt. His omnibus praeteritis, neglectis et abjectis, cogunt sacrificulos, Monachos et Monachas suos ad perpetuum coelibatum, quasi conjugum vita, de qua hic Mose loquitur, damnata et reproba vita sit.

Sed Spiritus sanctus habet purius os, et oculos puriores, quam Papa; ideo non veretur meminisse copulae, seu congressus mariti et uxoris, quem isti sancti ceu foedum et impurum damnant. Nec facit hoc Spiritus sanctus uno in loco; tota scriptura ta-

lium historiarum plena est, ita ut etiam hanc ob causam nonnulli a lectione sacrorum Bibliorum juvenes Monachos et Monachas revocarint. Quid multis? tantus fuit furor Diaboli contra creaturam Dei et sanctum conjugium, ut coëgerint Papistae homines abjurare conjugium, ut instituerint ordines coelibis vitae, et damnaverint prae coelibatu suo conjugum vitam. Itaque haec impietas non caruit suis poenis. Nam exempla ob oculos sunt, qui fructus impurum coelibatum sint secuti, et etiam in *libris* exstant vestigia horrendorum scelerum.

Testatur sanctus Udalricus, Episcopus Augustanus, postquam coelibatum Gregorius Pontifex stabilitum vellet, et interdixisset usu conjugum etiam illis, qui jam ante decretum de coelibatu conjuges essent facti, cum forte piscari vellet in vivario, quod Romae habebat, inventa in eo esse amplius sex mille capitum infantilium. Scribit autem idem Udalricus, vehementer consternatum eo spectaculo Gregorium, impiam de coelibatu sanctionem iterum sustulisse. Sed successores Gregorii facile et foeditatem hujus rei et piam abolitionem decreti de coelibatu suppresserunt, cum ipsi quoque existimarent, non ad opes solum parandas coelibatum aptum esse, sed etiam ad dignitatem conciliandam.

Simile exemplum nostra aetate accidit. Cum Moniales in Austriae vico Closter Neumburg propter turpem vitam cogerentur mutare locum, et monasterium Franciscanis habitandum concessum esset, atque illi pro sua commoditate quaedam aedificia mutarent, inventae sunt in fundamentis novis duodecim ollae, quarum singulae cadaver infantis habebant.

Hujus-

Hujusmodi infinita alia passim acciderunt. Recte igitur Gregorius, qui, sicut Episcopus Udulricus refert, verbum Pauli eleganter mutavit: Paulus inquit: Melius est nubere, quam uri. Sed ego addo: Melius est nubere, quam mortis occasionem praebere.

Romae quoque propter copiam puerorum expositititiorum erecta sunt monasteria, quorum Pontifex pater dicitur, et antecedunt eum proximi in processionibus publicis. Taceo infinita alia, quae dicere animus reformidat.

Cavere itaque doctrinas istas daemoniorum decet, et discere, ut reverenter habeamus conjugium, et reverenter loquamur de hoc genere vitae, quod videmus Deum instituisse, quod audimus in Decalogo commendari, ubi dicitur: „Honora patrem tuum et matrem tuam", cui addita est benedictio: „Crescite et multiplicamini", de quo audimus hic Spiritum sanctum loqui, cujus os castum est. Vitia autem et turpitudinem illam, quae per peccatum ad creationem Dei accessit, non debemus exagitare aut ridere, sed potius debemus tegere, sicut videmus, Deum Adam et Hevam nudos post peccatum vestibus tegere. Honorifice enim conjugium tractari debet, ex quo omnes nascimur, quod seminarium est non solum politiae, sed etiam ecclesiae et regni Christi usque ad finem mundi.

Hanc gloriam conjugii gentes et alii profani homines non intelligunt. Colligunt tantum vitia, quae tum in ipsa conjugum vita, tum in feminino sexu sunt. Et sic separant immundum a mundo, ut immundum retineant, quod autem mundum est, non videant. Sicut etiam quidam profani jureconsulti de hoc ipso libro Genesis profane judicant, et dicunt,

nihil continere, quam subagitationes Iudaeorum. Hi an non digni sunt, si etiam conjugii contemtus et impurus coelibatus accedat, qui etiam Sodomorum sceleribus et poenis subjiciantur? Sed omittamus hos, et Mosen audiamus.

Non satis est Spiritui sancto dicere: „Adam cognovit Hevam“, sed addit etiam: „Uxorem suam“; non enim probat vagas libidines et promiscuos concubitus; vult, ut unusquisque vivat contentus sua uxore. Etsi autem illa ipsa conjugum consuetudo neutiquam sic est pura, sicut in innocentiae statu futura erat, tamen in medio illo vitio libidinis et reliquarum omnium calamitatum benedictio Dei consistit, sicut hic scribitur, non propter Adam et Hevam (hi enim, cum scriberentur haec a Mose, jamdudum in cinerem erant resoluti), sed propter nos, ut, qui se continere non possunt, vivant contenti sua Heva, et alienas mulieres non attingant.

Ista phrasis: „Cognovit uxorem suam“, tantum est Ebraeorum; non enim Latini, non Graeci sic loquuntur. Est autem pulcherrima phrasis, non solum ob pudorem et reverentiam, sed etiam ob singularem significationem. Nam verbum ידע latius patet, quam apud nos cognoscere; non enim tantum significat speculativam cognitionem, sed sensum et experientiam, ut sic dicam, ut, cum Hiob dicit de impiis: „Cognoscent, quid sit contra Deum facere“, vult dicere: Experientur et sentiant. Sic Psalm. 51, (v. 5.): „Quoniam peccatum meum cognosco“, hoc est, sentio et experior. Item Gen. 22, (v. 12.): „Nunc cognovi, quod timeas Dominum“, hoc est: Re ipsa didici et expertus sum. Sic Luc. 1, (v. 34.): „Quoniam virum non cognosco“. Novit quidem Maria multos

viros, sed virum nullum experta est, nec sensit. Ad hunc modum hoc loco cognovit Hevam uxorem, non objective, aut speculative, sed realiter expertus est suam Hevam, quod esset femina.

Quod additur: „Et Heva concepit ac peperit Cain", certum signum est melioris naturae, quam hodie est. Non enim fuere tum tot irriti congressus, sicut in hoc mundi senio, sed semel cognita Heva ab Adamo suo statim impraegnata est.

Hic quaestio oritur, cur dicat Moses: „Peperit Cain", et non potius, sicut infra: Peperit filium Seth? tamen Cain et Habel etiam fuerunt filii; cur igitur non vocantur filii? Sed fit hoc propter posteritatem; nam Habel a fratre occisus periit corporaliter, Cain autem per peccatum periit spiritualiter, nec est propagatum ab eo seminarium illud ecclesiae et regni Christi. Nam tota ejus posteritas in diluvio periit. Itaque nec benedictus Habel, nec maledictus Cain nomen filii habent, sed Seth fuit, ex cujus posteritate Christus, semen illud promissum, nasciturus erat: itaque Seth primus meretur nomen filii.

Ac dixit Heva: Acquisivi virum Domini.

Hinc potest alia causa colligi, cur Heva non vocarit Cain filium, quod scilicet prae nimio gaudio et reverentia noluerit appellare filium, sed cogitaverit de ipso majus aliquid, quasi Cain esset vir ille futurus, qui caput serpentis contriturus esset. Ideo non simpliciter virum, sed Domini virum appellat, de quo Dominus Deus promiserat: Semen tuum conteret caput serpentis. Etsi autem haec spes falsa fuit, tamen apparet, Hevam fuisse sanctam mulierem, et credidisse promissioni de futura salute per semen

benedictum. Ac quia credit, ideo sic laetatur de filio, et tam magnifice de eo loquitur: Acquisivi virum Dei, qui rectius et felicius se geret, quam Adam meus et ego nos gessimus in Paradiso. Ideo non meum filium voco; est vir Dei, a Deo promissus et exhibitus. Propter hanc quoque causam fieri potuit, ut non appellaret Cain filium.

Quod itaque Heva sic haeret in promissione divina et in fide liberationis per semen suum futurae, recte facit. Nam hac fide in futurum semen justificati et sanctificati sunt omnes sancti. Sed in individuo errat; credit Cain fore, qui finem calamitatibus imponat, in quas per peccatum Satan hominem conjecerat, sed credit hoc sua quadam opinione, sine certo signo et sine verbo certo. Promissio quidem certa et vera erat, sed de individuo nihil erat significatum, quod vel Cain, vel Habel esset futurus ille victor serpentis.

Itaque cum de individuo statuit Heva, fallitur, et frustra tam superbum et laetum nomen imponit filio. Textus enim ostendit dictum Cain a verbo קָנָה, quod significat possidere seu acquirere, ut hoc nomine se consoletur contra accepta mala, et opponat acquisitionem vitae et salutis per semen amissioni vitae et salutis per peccatum et Satanam, quasi dicat: Memini, quid amiserimus per peccatum; sed nunc nihil nisi recuperationem et acquisitionem speremus et loquamur. Acquisivi enim virum Dei, qui amissam istam gloriam iterum acquiret nobis. Nimia certitudo promissionis facit, ut Heva properet, et hunc primum filium putet esse, de quo Dominus promiserit.

Sed misera mulier fallitur: nondum satis videt

suam calamitatem, quod ex carne nihil quam caro potest nasci, quod per carnem et sanguinem peccatum et mors non possunt vinci. Deinde nescit articulum temporis, quo semen illud benedictum, ex Spiritu sancto conceptum, per virginem in mundum nascendum sit, sicut etiam articulum hunc temporis Patriarchae nescierunt, quanquam promissio subinde clarior per revelationem Spiritus sancti facta sit. Sic hodie scimus nos, futurum extremum judicium, sed diem et horam nescimus, sicut Christus etiam Apostolis dicit, Act. 1, (v. 7.).

Et adjiciens peperit fratrem ejus Habel.

Non potest certo sciri, fuerintne Cain et Habel gemelli, an non, quanquam satis verisimile est, gemellos fuisse: sed utut sit, primi parentes, his duobus filiis natis, varia cogitarunt, et redemtionem suam putarunt esse in foribus. Ac Cain sine dubio primo loco et in deliciis est habitus, Habel autem non ita gratus nec in tanta spe fuit, sicut ipsa nomina ostendunt. Cain vocatur, tanquam qui esset reparaturus omnia; contra Habel significat vanitatem, et quod nihili seu abjectum est. Verterunt quidam in nostris Bibliis luctum, sed id אֵבֶל est, non הֶבֶל. Porro הֶבֶל usitatissimum in sacris literis est; quoties enim repetitur in Ecclesiaste: „Vanitas vanitatum et omnia vanitas“? Et Psalmo 78, (v. 33.): „Defecerunt in vanitate dies eorum“, hoc est, non consequebantur promissionem terrae Canaan.

Ita Habel vocatur, de quo nulla, aut vana spes sit; Cain autem, de quo sperentur omnia. Ita ipsae appellationes satis ostendunt cogitationes et affectus parentum, quod, cum promissio esset de semine,

Adam et Heva cogitarunt eam implendam per Cain; Habelem autem, re omni per fratrem feliciter confecta, nihil facturum; ideo vocant eum Hebel.

Atque haec spes sine dubio etiam causa fuit, quod non pari cura nec studio educati sunt hi fratres; Habeli cura pecoris commissa est, Cain ad paternas operas et terrae cultum, tanquam ad meliores artes, est adhibitus. Habel est pastor, Cain est rex et sacerdos, tanquam primogenitus natus in illas praeclaras spes reparationis omnium.

Sed hic considera mirabile Dei consilium. A principio mundi fuit primogenitura maxima res, non solum in populo, ubi jus primogeniturae ab ipso Deo institutum et commendatum est, sed etiam inter gentes. Et tamen, praesertim in populo sancto, ostendit res et experientia, primogenitos fefellisse spem parentum, et postgenitos in eorum locum, conditiones et dignitatem successisse. Sic an non misere fefellit spem primorum parentum homicida Cain? Abraham quoque non fuit primogenitus, sed Haran; Esau est primogenitus, sed cedit benedictio fratri ejus Iacob. David erat minimus natu inter fratres, et tamen ungitur in regem. Sic de reliquis; etsi enim divino jure primogeniti habuerunt praerogativam regni et sacerdotii, tamen eam amiserunt, et praepositi eis sunt postgeniti.

Unde ista exstitit perversitas? Nimirum tum ex parentum vitio, tum etiam ex propria superbia primogenitorum. Parentes primogenitos habuerunt lautius. Deinde ipsi primogeniti sic parentum indulgentia depravati, contemserunt et oppresserunt fiducia hujus juris fratres reliquos. Deus autem est *Deus* humilium, qui humilibus dat gratiam, et resistit su-

perbis. Primogeniti autem, quia superbi sunt, de suo jure deturbantur; non quod jus primogeniturae non habeant, sed quia incipiunt in donis superbire, et insolescunt: id autem Deus non potest ferre.

Sic cum optimis et pulcherrimis donis prae aliis instructi Angeli in coelo inciperent superbire, contemnentes humilitatem Filii Dei, praecipitati sunt in infernum, et facti foedissimi Diaboli. Non enim potest Deus superbiam ferre, et vult ubique observari et salvam esse suam majestatem, sicut in Propheta dicit (Es. 48, 11.): „Gloriam meam alteri non dabo".

Sic populus Israel erat quasi peculium Dei, civitas sancta Ierusalem erat habitatio Dei. Sed cum exuissent timorem Dei, et fiducia donorum superbirent, populus excisus, et civitas per gentes vastata est. Atque haec communis pestis est naturae nostrae, quod non contenti sumus donis Dei, sed iis abutimur, ut largitori et creatori insultemus. Donat igitur Deus imperia et regna, pacem et alia, ut agnoscant eum reges et principes, ut eum colant, ei agant gratias. Sed sic his donis abutuntur reges et principes, quasi data eis ideo sint, ut creatorem et tam largum datorem pedibus conculcent.

Idem accidit in oeconomia. Donat bonam valetudinem, uxorem, liberos, rem familiarem, non ut per haec dona offendamus eum, sed ut agnoscamus ejus misericordiam, eique agamus gratias: ideo concessit usum et quasi dominium omnium fere creaturarum. Sed quotusquisque est, qui hoc facit? An non fere omnes in foedissimo abusu donorum Dei vivimus? Cogitur igitur uti remedio illo, quo Vespasianus utebatur. Hic aequo animo patiebatur cives et aulicos suos ditari; dicebat enim, esse divites ut spon-

giam, quae impleta aqua, cum fortiter premitur, eam reddit copiose. Ita Deus, quos impinguavit bonis suis, hos, cum ingrati sunt, aut abutuntur benignitate Dei, extenuat iterum, et, sicut beata Virgo dicit (Luc. 1, 53.): „Divites dimisit inanes".

Haec igitur causa est, ut primogenito Cain non parcat. Non enim dedit primogenituram Cain, ut per eam superbiret, et Deum contemneret, sed sic ornaverat eum, ut revereretur et timeret Deum; *id* cum non facit, abjicit eum.

Et est in hac parte etiam parentum peccatum; hi fovent hanc superbiam, sicut satis ostendunt nomina. Nam Adam et Heva in primogenito solo spem habent, hunc vocant thesaurum suum, Habel autem sentiunt nihil esse, et nihil posse. Cain tanquam regem ornant; habent enim eum pro benedicto semine: itaque et de eo magnifica sibi pollicentur, et ipse etiam superbit. Habel tanquam nihili hominem negligunt.

Sed Deus invertit omnia; Cain abjicit, et Habel facit Angelum et primum inter omnes sanctos. Hic enim cum a fratre occiditur, primus est, qui liberatur a peccato et hujus mundi calamitatibus, et per omnem ecclesiam sequentem lucet tanquam insignis stella per illud illustre testimonium justitiae, quod ei Deus et tota scriptura tribuit. Ad hunc modum Habel, quem Adam, Heva et Cain tanquam nihili *hominem* contemnunt, hic coram Deo constituitur tanquam Dominus coeli et terrae; nam post mortem in meliore conditione est, quam si mille mundos cum omnibus bonis possideret.

Hic finis est superbiae et praesumtionis contra Deum. Confisus est Cain sua primogenitura, et con-

temsit prae se fratrem, nec credidit promissioni de Christo. Contra Habel in fide apprehendit promissionem factam Adae de semine, atque haec fides etiam causa est, cur meliorem hostiam obtulerit, quam Cain, sicut epistola ad Ebraeos loquitur.

Fuitque Habel pastor ovium, Cain autem agricola.

Sicut nomina, ita etiam conditio vitae, ad quam a parentibus uterque adhibitus est, ostendit illam praeclaram spem parentum de Cain. Etsi enim utrumque genus vitae honestum est, tamen Habel oeconomicum tantum, Cain autem magis politicum est. Ac, quia Adam agricola fuit, Cain, quem magis diligit, ad patrias artes assuefacit: Habel interim ignava gregis cura committitur, ut appareat, hunc tanquam servum, illum autem dominum a parentibus haberi.

Et factum est a fine dierum, et adduxit Cain de fructu terrae oblationem Domino.

„A fine dierum", hoc est, postquam aliquot anni completi sunt. Hic primum admonemur, pios parentes, Adam et Hevam, liberis saepe ac multum concionatos esse de voluntate Dei et cultu Dei, si quidem ambo Deo offerunt. Sed inquies, quid, aut de qua re concionati sunt? Pulcherrima certe argumenta sacrarum concionum habuerunt. Meminerunt primae conditionis et Paradisi, ac sine dubio liberis locum ab Angelis custoditum ostenderunt saepe, ac monuerunt, ut a peccato caverent, per quod tot bonis spoliati et exuti essent, contra ut in timore Dei viverent, ut ejus benignitate se consolarentur; tunc futurum, ut post hanc vitam meliorem inveniant. Ac

quis commoda omnia prioris vitae enumeraret? Ad haec accessit altera pars doctrinae de promissione seminis et futura liberatione ex his calamitatibus. Haec fortasse certo in loco et praecipue Sabbatis diebus liberis suis parentes pii depraedicarunt. Itaque ad hostias et cultum Dei praestandum his concionibus excitati sunt.

Atque hic primus scripturae locus est, ubi mentio fit מִנְחָה seu oblationis. Ex quo apparet, morem offerendi et sacrificandi hostias non novum, sed ab initio mundi fuisse. Nihil itaque mirum est, quod sacrificiorum ratio ab Adamo usque ad Mosen propagata, et tanquam per manus tradita, postea per Mosen in suas species et certum quasi ordinem digesta sit, abjectis et repudiatis sine dubio multis, quae vana hominum superstitio adjecit. Sicut exempla sacrificiorum gentilium etiam apud Homerum et Virgilium conspiciuntur, quae sine dubio gentes a Patribus accepta imitatae sunt, et per superstitionem auxerunt etiam.

Sed hoc mihi imprimis consideret hoc in loco lector: Adam et Heva non solum parentes sunt, nec alunt tantum liberos suos, et instituunt ad praesentem vitam, sed funguntur etiam sacerdotum officio. Quia enim Spiritu sancto pleni sunt, et illuminati cognitione venturi Christi, hanc ipsam spem futurae liberationis liberis suis proponunt, et hortantur eos ad gratitudinem tam misericordi Deo praestandam. Nullum enim alium finem traditorum sacrificiorum fuisse statuendum est.

Tam pia et bona doctrina, quaeso, considera, quales sortiatur discipulos. Nam hic duplices auditores sunt. Cain primogenitus, qui videtur sanctus

esse, qui creditur dominus esse, impius est, et promissioni divinae non credit. Contra Hebel, cujus nulla est auctoritas, qui abjicitur ad pecorum curam, pius est, et credit, et tamen impius Cain impietatem suam sic tegit, ut et audiat docentes parentes, quasi serio curet verbum, et offerat, sicut alter pius frater. Hoc exemplum geminae ecclesiae est, verae et hypocriticae, sicut alio loco latius ostendemus. Etsi autem hoc in loco tantum sacrificii mentio fit, non etiam praedicationis, tamen statuendum est, non obtulisse eos sine praedicatione verbi. Non enim colitur Deus muto opere; oportet, ut adsit verbum sonans in cordibus hominum et in auribus Dei, sicut etiam invocatio nominis Dei huic sacrificio fuit addita.

Quaeritur autem hic, an habuerint verbum seu mandatum sacrificandi? Respondeo, quod sic. Hoc enim omnes sacrae historiae comprobant, quod misericors Deus per superabundantem suam gratiam semper juxta verbum constituit aliquod externum et visibile signum suae gratiae, ut homines externo signo et opere, ceu Sacramento, admoniti, certius crederent, Deum favere et misericordem esse. Sic post diluvium iris in id apparuit, ut esset certum argumentum, Deum posthac simili poena non grassaturum in mundo. Abrahae data est circumcisio, sicut audiemus, ut statueret, Deum fore sibi Deum, et daturum semen, in quo benedicerentur omnes gentes. Nobis in novo testamento Baptismus et Eucharistia, tanquam visibilia gratiae signa, data sunt, ut statueremus, peccata nostra per Christi passionem sublata esse, nosque morte ejus redemtos esse. Sic ecclesia nunquam ita destituta fuit externis signis, ut non posset sciri, ubi Deus certo inveniretur.

Etsi autem mundus fere Cain imitatur, et illis signis gratiae abutitur ad hypocrisin, tamen profecto ineffabilis misericordia est, quod Deus tam multifariam se nobis ostendit. Sicut etiam magnifice hoc ipsum donum commendatur Proverb. 8, (30. 31.): „Delectabar per singulos dies, ludens coram eo, ludens in orbe terrarum, et deliciae meae, esse cum filiis hominum". Sed Ebraeum verbum שָׂחַק non recte redditur per vocabulum lusus; hoc enim sapientia praedicat, quod habuerit respectum suum ad homines, quod se hominibus revelaverit, quasi dicat: Ego me semper ita in hominum oculos atque aures ingessi, ut me praesentem intelligerent in sacrificiis, in circumcisione, in incensionibus, in nube, in mari rubro, in manna, in aëneo serpente, in tabernaculo Mosi, in templo Salomonis, in nebula, ac fuerunt deliciae meae, ut sic me ostenderem et revelarem filiis hominum.

Ac Adae magnae consolationi fuit, quod, amissa Paradiso, arbore vitae et aliis commoditatibus, quae erant signa gratiae, aliud signum gratiae, nempe sacrificia, ei datum esset, per quod intelligeret, se a Deo non abjectum, sed Deo adhuc curae esse et a Deo respici. Hoc enim significabat Deus, cum sacrificia et oblationes flamma coelesti accenderet et absumeret, sicut de sacrificio Mose et Heliae legimus. Haec enim erant verae ostensiones divinae misericordiae, quibus opus habebant miseri homines, ne essent sine aliqua luce gratiae Dei.

Sic hodie ipsum verbum, Baptismus, Eucharistia sunt luciferi nostri, ad quos respicimus, tanquam ad certos indices solis gratiae. Certo enim possumus definire, quod, ubi est Eucharistia, Baptismus,

verbum, ibi sit Christus, remissio peccatorum et vita aeterna. Contra ubi haec signa gratiae non sunt, vel ubi contemnuntur ab hominibus, ibi non solum non est gratia, sed etiam foedi errores sequuntur, ut homines alios cultus et alia signa ipsi sibi constituant, sicut Graeci Apollinem, et alii alios daemones coluerunt, Aegyptii Anubin, Serapin, Crocodilos, Allium, Cepe, Romani Iovem, Quirinum et foeda illa simulacra Priapum, Venerem etc.

Idem in Papatu accidit. Postquam enim illa vera gratiae signa coeperunt vilescere et contemni, superstitio non potuit quiescere, sed quaesivit alia signa, vota, ordines, peregrinationes ad sanctorum loca, intercessiones sanctorum et alia. Haec omnia et errorum plena et cum impietate conjuncta sunt, et tamen miseri homines ea amplectuntur tanquam certa divinae gratiae signa. Hic nullum Episcopum, scholam nullam audias, quae reclamet hisce blasphemiis, quae saniora doceat. Amissa enim luce verbi et his gratiae signis, a Deo exhibitis, necessario currunt homines post desideria cordium suorum, sicut Iudaei, contemto tabernaculo et templo, sacrificabant sub arboribus, in lucis, donec tandem liberos suos crudeles parentes mactarent.

Haec tam varia et vaga idolatria ostendit, quantum sit donum, habere verbum et signa illa gratiae a Deo ostensa et mandata. Quodsi gentes Iudaeorum vestigiis insistere voluissent, nentiquam ad portenta illa essent prolapsi: sic Iudaei, si verbo attendissent, ista blasphema sacra nunquam tentassent. Nos si Baptismum et sacram Eucharistiam eo loco habuissemus, quo debebamus, non essemus facti Monachi, nihil de purgatorio, nihil de sacrificio missae, nihil de

aliis impietatibus in ecclesia esset traditum. Sed postquam lux verbi per impios Pontifices exstincta est, facile fuit obtrudere hominibus omnes istas abominationes.

Ineffabile igitur hoc donum est, quod Deus non solum dignatur loqui per verbum hominibus, sed etiam addit verbo visibilia signa gratiae, sicut in novo testamento sunt Baptismus, Eucharistia, Absolutio. Haec qui contemnunt aut indigne tractant, nonne digni sunt, qui Papae stercora pro balsamo emant, adorent, praedicent? Cur enim contemnunt benignitatem divinae majestatis? Possent habere certissimum signum gratiae domi suae sine sumtibus, sine labore ullo; eo contemto, eunt Romam, Compostellam etc., consumunt pecuniam, affligunt corpus, et tandem amittunt animam merito. Deus sit benedictus in secula, qui hodie nos per verbum suum revocavit a vagis istis erroribus et idolatriis, et sic nos signis gratiae suae ditavit, ut ea ante fores nostras, imo domi nostrae et in lectulo habere possimus.

Ad hunc modum Deus statim a primordio mundi, confirmaturus promissionem de salute nostra, hoc egit, ut haberent homines signa, quibus se consolarentur in peccatis suis, et erigerent fiducia gratiae divinae. Non enim operis ipsius dignitas, sed misericordia et promissionis divinae virtus in sacrificio valet, quod Deus hunc cultum ordinat, et promittit sibi eum gratum fore. Quod igitur nobis Baptismus et coena Domini est, hoc Adae fuit post promissionem sacrificium et oblatio. Revelavit enim Deus in sacrificiis gratiam suam, et probavit ea, incendendo et absumendo ea per ignem.

Ad hos cultus etiam filios instituit pater, ut hoc modo gratias agant Deo, Deum benedicant, de Dei misericordia certam spem concipiant. Sed impius Cain, inflatus dignitate primogeniturae, istas pulcherrimas praedicationes parentis contemnit; offert quidem, ut pater mandat, sed inflatus opinione sanctitatis sentit, Deum ipsum opus propter dignitatem personae probaturum esse. Habel vero, qui secundum nomen suum nihil est in oculis suis, etiam offert, sed in fide promissionis, sicut dicit epistola ad Ebraeos (11, 4.).

Sed et Habel quoque adduxit de primitiis ovium suarum, et de adipe illarum.

Si ipsum opus spectes, non poteris Habel praeferre Cain. Nam Iudaei stulte ineptiunt, cum somniant, Cain non lecta farra sed paleas obtulisse, atque ideo a Deo abjectum esse; sunt enim justitiarii, et haerent in operibus. Aliud epistolae ad Ebraeos judicium est, quae dicit (11, 4.), Habel fide meliorem hostiam obtulisse. Non igitur vitium in rebus, quae oblatae sunt, fuit, sed in persona offerente. Et fides personae fuit pondus illud, quod addidit pretium hostiae Habel, Cain autem oblationem vitiavit. Habel credit, Deum bonum et misericordem esse, ideo sacrificium ejus Deo gratum est. Cain contra fidit dignitati primogeniturae, fratrem autem tanquam hominem vanum et nihili prae se contemnit. Quod igitur Dei judicium est? Primogenitum facit, ut sit postgenitus, et ex postgenito facit primogenitum. Respicit enim ad oblationem Habel, et ostendit hujus sacerdotis sacrum sibi placere, Cain non placere, nec esse verum sacerdotem.

Vocabulum respexit שָׁעָה late patet, et ego id diligenter explicavi in scripto contra Latomum. Est Esaiae (17, 7.): „In die illa respiciet homo ad Factorem suum, et non respiciet ad altaria, quae sunt opus manuum ejus etc.“ Item 66, (12.): „Super genua blandientur vobis“. Eo enim alludit, quod, cum mater puerum in sinu fovet, ostendit ei hilarem et jucundam faciem. Talem ostensionem seu repraesentationem significat hoc verbum. Itaque latius patet, quam verbum respiciendi. Nam cum mater *respicit* ad infantem, simul etiam arridet, et singularem amoris significationem in vultu ostendit. Non habet vernacula nostra lingua vocabulum, quo explicari haec plene possunt, nec in Latina lingua exstat, quod sciam.

Simile fere est, quod Moses dicit (Ex. 33, 15.): „Nisi praecedant nos facies tuae, nusquam ibimus“, hoc est: Fac, ut semper habeamus signa tua apud nos, quibus appareas, et ostendas tuam praesentiam et favorem. Talia signa, ut supra dixi, fuerunt columna ignis, nubes etc. Etsi autem Moses hoc in loco non explicat, quale illud signum fuerit, quo Deus ostendit, sibi Habel munera grata esse, tamen verisimile est, fuisse ignem de coelo demissum, quo oblatio hausta et consumta est in oculis omnium, unde apparuit, Deum delectari officio Habelis. Ostendit autem, Deus hic, quod judicet corda et renes, si quidem primogeniturae gloriam in Cain non respicit, contra respicit animum contemti Hebel.

Atque hic incipit ecclesia dividi in ecclesiam, quae nomine ecclesia est, re nihil est, nisi hypocritica et sanguinaria ecclesia, et alteram, quae sterilis, desolata, passionibus et cruci obnoxia est, et vere

coram

coram mundo et respectu illius hypocriticae ecclesiae, est Hebel, hoc est, vanitas et nihil. Nam Christus (Matth. 23, 35.) quoque Habel vocat justum, et facit eum initium ecclesiae piorum, quae erit usque ad finem, sicut Cain initium est ecclesiae malignantium et sanguinariae usque in finem mundi, sicut etiam Augustinus in libro de civitate Dei hanc historiam tractat.

Magna autem tum doctrina tum consolatio in eo nobis proponitur, cum utramque ecclesiam ab his ceu fontibus deducimus, et observamus, quam mirabili consilio Deus ista gubernaverit semper, ut vera ecclesia alio tempore major, alio minor fuerit, et tamen semper ita, ut hypocritica et sanguinaria ecclesia habuerit gloriam coram mundo, et veram ac Deo dilectam ecclesiam crucifixerit. Iam enim tum incepit practica promissionis divinae, quod semen serpentis momordit calcaneum benedicti seminis, sicut adhuc hodie experimur. Non igitur terreri nos ista fortuna decet. Consolationi potius esse debet, quod usu discimus, eadem nobiscum geri ab adversariis, quae cum Habele justo sanguinarius Cain gessit.

Non enim nunc primum accidit, ut nobis ecclesiae nomen eripiatur, ut vocemur haeretici, ut, qui occidunt nos, se veram et solam ecclesiam esse glorientur, idque nomen ferro et omni crudelitatis genere sibi vindicent. Idem Habel justo accidit, idem Domino nostro Christo, qui non sacerdos, non rex erat Hierosolymis, sed a sacerdotibus et regibus arripiebatur ad crucem. Oportet autem, sicut Paulus (Rom. 8, 29.) dicit, nos conformes fieri Christo. Itaque vera ecclesia latet, excommunicatur, pro haereticis habetur, occiditur: Cain autem habet gloriosum

nomen, solus est, qui opinionem habet, et spem sustinet maximarum rerum gerendarum, atque ideo etiam in fratrem fertur hostili animo, et occidit eum.

Haec non politica, nec oeconomica sunt, sed maxime ecclesiastica. Occiditur enim Habel non propter politicum aut oeconomicum negotium, sed propter cultum Dei. Non enim satis est Cain, quod sit dominus aedium; etiam vult esse filius Dei, vult esse Papa et pater ecclesiae; ideo sumit sibi judicium de sacrificiis, et fratrem tanquam haereticum *condemnat* et occidit.

Sicut quoque Christus vaticinatur, ecclesiam suam variis periculis fore obnoxiam, quique pios occisuri sint, sint existimaturi se Deo cultum praestare (Joh. 16, 2.). Ergo, qui sanctissimi esse volunt, hi ecclesiae pestes et persecutores sunt. Contra, vera ecclesia non judicatur esse ecclesia, sed secundum nomen Habel (qui non figura tantum, sed initium verae ecclesiae est) pro nihilo habetur, adeo ut, cum occiditur, putent occisores, Deum nihil eam curaturum esse. Cain enim est dominus et rex faciens et potens omnia.

Hoc autem est scandalum illud, contra quod nobis pugnandum est, ne ideo putemus, nos non esse ecclesiam, quia adversarii nos sic secure damnant, et omni crudelitate persequuntur, sed ut crucem et judicia ista statuamus esse vera et infallibilia *signa* verae ecclesiae, sicut etiam Psalmus 10. ostendit. Et Psalmus 72, (v. 14.): „Pretiosus habebitur sanguis eorum coram ipso", et Psalm. 116, (v. 15.): „Pretiosa est coram Domino mors sanctorum ejus". Hic audis eos, qui occiduntur ad hunc modum, non ideo Deo non curae esse, sed esse hanc mortem pretio-

sam coram Deo; igitur vere sunt populus Dei, quos curat Deus.

Feramus igitur adversariorum crudelitatem, et laeti Deo agamus gratias, quod non simus in eorum numero, qui occidunt, qui propter ecclesiae titulum involant in fortunas aliorum, et crudeliter grassantur etiam in corpora. Hoc enim omnes omnium temporum historiae testantur, veram ecclesiam semper fuisse patientem, falsam autem fuisse agentem, veram semper damnatam ab illa altera hypocritica. Nullum igitur apud nos hodie est dubium, quin Papae ecclesia sit Cainica: nos autem sumus vera ecclesia; sicut enim Habel Cain non nocuit, ita nos non solum non nocemus eis, sed patimur vexari, damnari, occidi nos ab ecclesia Papae.

Neque haec falso commemoramus: toti mundo notum est, quoties anathematis subjecti, proscriptionibus vexati, ac variis judiciis damnati sumus. Nec defuerunt, qui se acres crudelium sententiarum exsecutores praeberent, in omnibus paene Europae angulis: non Hispaniae, non Galliae, non Anglia, non Belgicum, non Bohemia, non Polonia, non Hungaria, non Austria, non Bavaria hujus crudelitatis et injustae saevitiae expers fuit, et tamen quid aliud, quam doctrinam piam et cum Apostolorum et Prophetarum scriptis consentientem persecuti sunt? Num igitur obscurum potest judicium de ecclesia esse? Num ibi potius judicabis ecclesiam esse, ubi nihil sani docetur, ubi injusta tyrannis exercetur, et cum opibus summa potentia conjuncta est, an vero, ubi est doctrina conscientiis utilis, ubi propter doctrinam hanc est crux, contemtus, paupertas, ignominia et

caetera, quae semper piorum pusillus grex sustinuisse legitur?

Non igitur utile solum, sed etiam jucundissimum est, habere illam certissimam demonstrationem, dijudicantem inter duas ecclesias, alteram malignantium, nempe purpuratam meretricem, sub nomine verae ecclesiae, alteram, quae pro nihilo habetur, quae patitur, esurit, sitit, oppressa jacet; sicut Christus commemorat, Matth. 25, (v. 35.) se in mundo esurire *et* sitire. Sequetur autem judicium inter saturos *et esurientes*, inter hircos et oves, et inter Habel et Cain, in quo declarabit Deus, se approbare istam ecclesiam patientem et esurientem, ac damnare hypocriticam et sanguinariam. Hae sunt nostrae consolationes, et quasi saccharum illud, quo praesentes calamitates condiendae sunt et vincendae. Haec theologica sunt. Nunc redeamus ad politica, et consideremus judicium Dei.

Merito profecto miramur, cur Deus primum filium Adae, cui primogenitura in toto genere humano, quoad nativitatem, debebatur, sic sit passus ruere horribiliter, ut postea tota ejus posteritas per diluvium aboleretur. Sed eadem est causa, propter quam supra diximus, sic amarulentis verbis Adae a Domino est illusum, cum diceret: „Ne fiat, sicut unus ex nobis", et hortum custodiret per Cherubim; vult enim praesumtionem et superbiam per peccatum homini quasi implantatam conterere. Atqui sic sumus, ut nihil minus possimus ferre, quam hanc superbiae contritionem. Videmus, quanta insolentia et fastus sit in Centauris aulicis propter illam vanam gentis nobilitatem; vere enim vana est nobilitas, quam non virtus et egregia in rempublicam merita pariunt.

Ac de Platone philosopho commemorant, eum solitum de tribus Deo agere gratias, quod esset natus homo, non bestia, quod esset Graecus, Athenis natus, non barbarus, et quod esset masculus natus, non femina. Similis Iudaeorum est fatuitas, qui gloriantur, quod homines et non bestiae, Iudaei et non gentiles, mares et non feminae nati sint. Sed te quaeso, illae originis seu nativitatis gloriae quid sunt? Quid est, quod torquatus aliquis asinus in aula non solum plebejo se meliorem esse putat, sed etiam contra Deum insolescit? Graeci prae se omnes terrarum populos tanquam barbaros contemserunt: Romani tandem rerum gestarum gloria se quoque a convitio barbariei vindicarunt. In summa, quanto quaeque gens se putavit meliorem, tanto semper superbivit magis; haec omnium natura est per peccatum.

Sed respice huc ad Dei judicium. Cain merito et vere potuit gloriari de summa nobilitate; primus enim fuit, qui nasceretur ab hominibus. Sed quanto origo gloriosior est, tanto cadit horribilius. Itaque proverbio quoque experientia locum dedit, quo dicitur, Heroum filios noxas esse.

Nec privatorum tantum haec incommoda sunt: eadem patiuntur magna imperia. Natio Graecorum gloriosissima fuit; nam et rerum gestarum gloria et studiis antecelluerunt; sed in quas turpitudines prolapsa, quam miserabiliter denique vastata est! Idem in reliquis populis videbis.

Bene igitur fecit Deus, qui Cain sic permisit ruere, ut esset exemplum toti mundo, ne quis gloriaretur de nobilitate sanguinis, sicut Iudaei de patre Abraham, aut Graeci de sapientia. Vult enim

Deus se timeri, nos autem vult humiliari. Sed frustra fere vult; non enim movent nos tantae irae, perditiones, excisiones primorum hominum et primarum nationum.

Itaque experientia testatur, veram esse sententiam Mariae virginis (Luc. 1, 52.): „Deposuit potentes de sede", nam quae prima et optima sunt, fiunt damnatissima, non propter rem simpliciter, sed *propter* diabolicam praesumtionem et superbiam. *Ac viderunt* eventum gentes quoque, sicut testatur philosophi dictum, qui cum interrogatus esset, quidnam faceret Deus, respondit: Humilia exaltat, et alta humiliat; sed causam non viderunt.

Magnam judicat caro gloriam esse masculum et non feminam. Sed videmus Deum studio cavisse, ne vir nasceretur ex viro, et ipse Christus voluit dici semen mulieris, non semen viri. Quanta autem superbia fuisset virorum, si Deus Christum voluisset ex viro nasci? Sed gloria haec in totum a viris in mulieres translata est, quae tamen dominio virorum subditae sunt, ne scilicet gloriarentur viri, sed humiliarentur. Quin postquam mulier sine viro parere non potest, etiam hoc ordinavit Deus, ne tantum mares parerent, sed etiam femellas. Non enim potest humana natura bene uti gloria, sed semper abutitur ea ad superbiam, et insurgit contra eum, a quo accepit dona. Propter hanc causam Cain sic graviter cadit, et primogeniturae jus amittit, ut scilicet nos timeamus Deum, eique agentes gratias caveamus, ne abutamur donis ejus ad superbiam.

Et respexit Dominus ad Habel et ad oblationem ejus; ad Cain autem et oblationem ejus non respexit.

Hic est insignis locus, atque ideo diligentissime notandus et dialectice urgendus, quod satis esset, si in novo testamento tam claro testimonio fiducia misericordiae Dei commendata esset contra fiduciam operum, sicut in principio mundi clarissimis verbis commendatur. Quod enim dicit: „Respexit Dominus ad Habel et ad oblationem ejus“, an non clare ostendit, Deum ante opus solere respicere ad personam, qualis sit persona? Si igitur persona bona est, placet ei opus quoque; si non, displicet.

Est autem haec doctrinae nostrae summa, quod docemus et profitemur, personam prius Deo acceptam esse, quam opus, et personam non fieri justam ex opere justo, sed opus fieri justum et bonum ex persona justa et bona; sicut textus hic probat. Quia enim Deus ad Habel respicit, respicit etiam ad oblationem ejus, et quia ad Cain non respicit, ideo etiam ad oblationem ejus non respicit. Hanc sententiam textus clare probat, nec ab adversariis potest negari. Sequitur autem ex his verbis clarissima et optima consequentia, quod Habel fuit justus ante opus suum, et quod opus propter personam placet, non persona propter opus, sicut adversarii nostri contendunt, dum docent, hominem justificari ex operibus et non ex sola fide.

Ad hunc modum puris et mundis oculis inspexit hunc locum auctor epistolae ad Ebraeos, cum dicit: „Fide meliorem hostiam obtulit Habel, quam Cain“, per quam testimonium accepit, quod sit ju-

stus, testificante super donis ejus Deo. Offert Cain quoque, ac quidem prior, sed offert inflatus illa gloria sanguinis, ac sperat Deo placiturum munus, quod offeratur a primogenito. Venit igitur sine fide, sine confessione peccati, sine imploratione gratiae, sine fiducia misericordiae Dei, sine petitione remissionis peccatorum, nulla alia re sperans se placiturum Deo, quam quod esset primogenitus. Sicut adhuc hodie omnes justitiarii faciunt; tantum in opus suum intenti sunt, ac sperant, se Deo propter id placituros, non fidunt in misericordiam Dei, non sperant, Deum propter Christum peccata condonaturum esse. Talis etiam Cain fuit; impossibile enim est, quod displicuisset Deo, si habuisset fidem.

Contra Habel agnoscit, se esse indignum et miserum peccatorem; confugit itaque ad misericordiam, et credit, Deum esse propitium, et velle misereri. Deus itaque, qui corda inspicit, judicat inter duos fratres offerentes simul, ac Cain damnat, non propter hostiam, quasi ea minus fuisset bona (si enim putamen nucis obtulisset in fide, gratum Deo fuisset), sed quia persona mala et sine fide, ac superbia et fastu plena est. Contra ad munus Habel respicit, quia persona placet, sicut textus diserte addit, primo respexisse ad Habel et post ad munus ejus. Nam cum persona placet, etiam ea placent, quae facit: cum contra omnia ingrata sint, quae is facit, quem odisti.

Insignis igitur hic locus est, quo clare probatur, Deum non respicere neque magnitudinem, nec multitudinem, nec etiam pretium operis, sed simpliciter personae fidem, sicut e contra non contemnit neque

paucitatem, neque indignitatem, nec abjectionem operis, sed tantum personae infidelitatem.

Quid igitur est, quod Iudaei gloriantur (Ier. 7, 4.): „Templum Domini, Templum Domini"? Quid est, quod Papistae jactant missas suas, cilicia, labores, sudores, magnitudinem, multitudinem, denique pretia operum suorum? Non enim curat Deus opera, ne a se quidem praecepta, cum non fiunt in fide, sicut etiam praedictus Ieremiae locus ostendit. Multo autem curat minus opera ab hominibus inventa sine verbo Dei; solam fidem curat, hoc est, fiduciam misericordiae per Christum: hac personae incipiunt placere Deo, et postea etiam placent earum opera. Sic Cain oblatio non placuit, quia infidelis Cain non placuit: Contra oblatio Habel placuit, quia Habel placuit, idque propter fidem, quod non confisus est dignitate sua, non sacrificiis, non opere, sed simplici promissione de semine mulieris facta.

Pertinet igitur hic textus ad nostram sententiam de justificatione, quod necesse sit hominem esse justum ante omnia opera, et sine omnibus operibus acceptari a Deo, tantum per gratiam, quam fides credit et apprehendit. Neque enim fides tanquam opus justificat, sed ideo justificat, quia apprehendit misericordiam in Christo exhibitam. In hac fiducia misericordiae Dei incedit vera ecclesia cum humili confessione peccatorum et indignitatis, quae sperat Deum condonaturum per Christum.

Opera autem, quae sequuntur, sunt ceu testimonia hujus fidei, et placent Deo, non propter se simpliciter, sed propter fidem, seu propter personam credentem. Hanc fidem altera ecclesia Cainica non solum non habet, sed etiam persequitur. Statuit au-

tem sicut Cain, se Deo placituram propter opera. Sed odit superbiam hanc Deus; non enim potest ferre contemtum suae gratiae etc. Omnino dignus est hic locus, qui diligenter consideretur.

Quapropter iratus est Cain valde, et conciderunt vultus ejus.

In sequentibus aliquantulum negotii faciet nobis grammatica, sed spero, nos feliciter ex his difficultatibus eluctaturos esse. Audivimus, Cain frustratum esse spe sua; contemsit prae se fratrem, ac judicavit, se propter jus primogeniturae primas apud Deum quoque habiturum, sicut apud parentes habebat. Sed Dei aliud quam hominum judicium est; ostendit, se Habel probare, Cain autem reprobare.

Fit igitur, ut Cain vehementer commoveatur contra fratrem; non enim potest aequo animo ferre, quod excommunicatur, et simul regno et sacerdotio privatur, sicut adhuc videmus, reges et principes impatientissimos esse censurae ecclesiasticae. Non enim eis satis est, quod sint reges et principes, etiam volunt esse justi et sancti coram Deo, et rapiunt ad se titulum ecclesiae. Ad hunc modum Cain quoque indignatur, cum videt, sibi adimi gloriam justitiae et gratiae coram Deo. Hoc quid aliud est, quam de ecclesia ejici et excommunicari? Tanto autem hoc iniquius fert, quanto ipse judicavit se fratre digniorem esse. Nunc enim cogitat: Ecce frater meus adspirabit ad dominium, postquam me contemni et a Deo negligi videt. Ideo addit Moses adverbium valde; significat enim, Cain vehementer esse offensum, quod ita turpiter in publico confunditur, cum ipse vellet videri primus esse.

Hanc iram Cainicam etiam in Cainica ecclesia Papae videmus. Quid enim Papam, Cardinales, reges et principes magis offendit, quam quod ego mendicus auctoritati ipsorum praefero auctoritatem Dei, et in nomine Domini reprehendo, quae digna sunt reprehensione. Agnoscunt ipsi quoque, multa habere opus acri reformatione; sed ut obscurus homo et ex obscuro angulo in publicum prodiens id faciat, hoc plane intolerabile eis est. Ideo auctoritatem suam opponunt, et per eam opprimere nos conantur.

Ac sane non est crudelior in orbe terrarum ira, quam hujus ecclesiae sanguinariae et hypocritarum. Nam in politica ira est aliquid humani reliquum; nullus tam immanis latro ad supplicium arripitur, quin aliqua commiseratione tangantur homines. Sed cum falsa illa et sanguinaria ecclesia in filium verae ecclesiae inciderit, non satis ei est effudisse sanguinem, etiam maledicit, exsecratur, devovet, et in miserum cadaver saevit, sicut Iudaei non contenti erant, quod Christum affixissent cruci, unde non nisi mortuum depondituri erant; sitientem aceto et felle potant, et jam exhalantem animam blasphemant. Talis furia in politica ira non est.

Itaque ira falsae ecclesiae et furor Pharisaicus est furor plane diabolicus. Hic coepit in Cain, et durat in omnibus Cainitis, et gloriari vere possumus, nos quoque talem iram cum pio Habel sustinere. Quis enim dubitat, si Episcopi et furiosi quidam principes uno momento omnes nos occidere possent, et sicut ille Romanus optabat, si omnium nostrum una cervix esset, quin summa cum voluptate ferro in nos essent grassaturi? Vide enim horum annorum consilia, et me verum dicere judicabis.

Quod autem Moses addit: „Et conciderunt vultus ejus“, est Ebraica phrasis, qua non solum factum ostenditur, sed significatur quoque animus sic commotus, ut non potuerit acquiescere, sed, dum nocere non potuit, tamen iram vultu ostendit. Non exporrexit frontem, non amice cum parentibus, ut ante, locutus est; si quid respondendum fuit, murmur verius, quam vox fuit. Ad primum conspectum fratris oppalluit, minacibus oculis animum vindictae *cupiditate* ardentem significavit.

Haec omnia Moses dicit, cum dicit, concidisse vultus. Non enim de uno vultu vel una parte vultus dicit, sed de omnibus vultibus, hoc est, de omnibus gestibus et motibus, sicut etiam Paulus Ebraicam phrasin imitatus dicit (1. Cor. 13, 5.) ἡ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ, non est vultuosa, stellet sich nicht ungeberdig, non contrahit frontem, non torve inspicit, non minatur ore, sed est liberali facie, benignis oculis, blanda etc. Haec enim decent, illa dedecent, et vitiosa sunt.

Pertinet igitur haec quoque particula ad descriptionem irae hypocriticae, quod Cain non potuit neque videre, neque audire fratrem suum Habel, non potuit cum eo colloqui, cum eo comedere, bibere, etc.

Hujus Cainicae irae si quis exemplum videre vult, conjungat se cum aliquo Papista, qui singularem vel doctrinae, vel pietatis laudem in suo genere cupit obtinere, et sentiet plane diabolicum furorem, ad quem si judicis iram conferas, non iram, sed summam clementiam et summum candorem esse dices. Ibi enim nulla, nisi manus ira est; nam irascitur vitio, personae non. Sed illa Cainitarum ira distorquet oculos, corrugat frontem, tumorem inducit

ori, armat manus, in summa in omnibus membris et gestibus omnibus elucet, idque sine fine; non enim mitescit tempore, sicut civilis vel oeconomica ira.

Iam sequitur paterna et gravissima admonitio Adae, qui libenter sanasset ac servasset filium. Sed ira haec medicinam nescit, non patrem, non matrem, non Deum ipsum Cain et Cainitae illi audiunt.

Et dixit Dominus ad Cain: Quare sic incensus es tu, et quare conciderunt vultus tui?

Haec satis probant, Cain non semel in isto sacrificio perturbatum esse, sed ab ista hora sacrificii incessisse turbulentum, tristem, frendentem, et nec patrem nec matrem rectis oculis inspexisse, sicut diximus de illa Pharisaica ira, quod totam faciem soleat mutare. Magnam enim contumeliam esse duxit, quod in sacro, inspectante patre et matre, Habel, quem semper contemserat, et pro nihilo etiam ipsi parentes habuerant, praeferretur, et gloria regni et sacerdotii a Deo dignus pronuntiaretur.

Cum itaque satis ostenderet, se alieno in fratrem esse animo, admonetur ab Adam parente. Credo enim, verba haec ab ipso Adam esse dicta; ideo autem a Domino dicit Moses esse dicta, quod Adam jam erat justificatus et donatus Spiritu sancto. Quae igitur secundum verbum Dei et ex Spiritu sancto dicit, recte Deus dixisse dicitur, sicut hodie, qui docent evangelium, non ipsi simpliciter doctores sunt, sed Christus in eis loquitur et docet. Ac sine dubio cum singulari gravitate haec verba dicta sunt. Videt enim Adam, filium esse impatientem contumeliae: videt, eum dolere de amissa dignitate, ac sentit, quid

nunc tentator possit in corrupta natura, qui tantum nocuerat homini adhuc integro. Itaque sollicitus est, et instituit gravissimam concionem, quam etsi nullus Patrum digne explicarit, quod fortasse non vacabat *) ob ecclesiastica negotia, tamen nos non, ut opinor, sine fructu hunc lapidem movebimus.

Nonne, si bene egeris, erit remissio; si vero non bene egeris, ad fores peccatum cubat?

Non possum non satis mirari, quod Moses tantas res in tam pauca verba potuit redigere. Nostra translatio non ita propria est. Augustinus quoque, etsi non prorsus rudis fuit Ebraicarum literarum, tamen non habuit earum solidam cognitionem. Sic enim vertit hunc locum: Si recte offeras, et non recte dividas, peccasti, quiesce. Quae hic peccata sunt, norunt Ebraice docti, etsi sententia, quam inde colligit, theologica et bona est. Septuaginta interpretes quoque videntur non fuisse instructi pro magnitudine coepti laboris. Quare omissis aliorum tum versionibus, tum sententiis, proprietatem Ebraicam sequemur. Ea sic habet: Si bene egeris, erit remissio, seu levatio; et, si non bene egeris, cubat peccatum in foribus etc.

Porro natura sic ordinatum est, ut verba, testante etiam philosopho, debeant servire rebus, non res verbis. Et nota est Hilarii sententia, quam etiam Magister in sententiis citat, quod verba intelligi debeant secundum materiam subjectam. Igitur in omni expositione primo subjectum considerari debet, hoc

---

*) Fort. vacabant.

est, videndum est, de qua re agatur. Hoc postquam factum est, deinde verba, si ita fert grammatices ratio, ad rem ducenda sunt, et non res ad verba. Hoc quia Rabini, et qui eos sequuntur, non faciunt (nam res amiserunt, et tantum in verbis haerent), saepe in absurdissimas sententias incidunt. Quia enim non habent cogitationes dignas spiritualibus rebus, de quibus sacrae literae tractant, a re aberrant, et verba trahunt ad vanas et carnales cogitationes.

Certum autem est, amisisse Iudaeos Christum; quomodo igitur, quae vel evangelii, vel legis sunt, recte possunt intelligere? Nesciunt, quid sit peccatum, quid gratia, quid justitia; quomodo igitur hujusmodi locos dextre possunt explicare? Similes horum fere sunt sophistae nostri; quid enim sani de tantis rebus habent? Re igitur non cognita, impossibile est, ut verba possint recte intelligi. Etsi enim verborum cognitio ordine prior est, tamen rerum cognitio est potior. Nam mutatis rebus etiam verba mutantur in alium sensum, et fit plane nova grammatica.

Gerundensis habet optimam cognitionem verborum (sicut etiam multi sunt hodie, qui me longe vincunt cognitione Ebraicae grammatices); sed, quia res non intelligit, ideo hunc locum depravat. Sic enim exponit: Si bene egeris, acceptabilior erit oblatio tua, quam fratris, quia tu es primogenitus. Vides, intelligere eum, quid nominis, sed quid rei, non intelligit. Hoc enim ipsum hoc in loco agit Deus, ut ostendat se primogeniturae nullam velle habere rationem; quomodo igitur propter primogenituram oblatio potest esse melior? Auctor epistolae ad Ebraeos novit, quid rei; ideo diversum dicit.

Nempe, Habel fide obtulisse gratiorem hostiam (11, 4.). Hieronymi versio melior est: si bene egeris, inquit, recipies; si male, peccatum (pronomen tuum ipse addidit) in foribus aderit. Sed ne sic quidem attingit propriam sententiam. Nam quod verbum שְׂאֵת, quod levare significat, pro accipere exponit, nemo, opinor, probabit. Sed ex Iudaeis hoc ipsum habet, qui in ea opinione sunt, ut intelligant, Deum remuneraturum fuisse Cain, si liberaliter *obtulisset*. Ego igitur nunc dicam simpliciter, quae mea *de hoc* loco sententia sit.

Principio, ut dixi, necesse est, ut rem habeamus. Res autem illa est, quae non potest fallere, fundamentum scilicet causae, quod Deo nihil placet, nisi fiat ex fide, secundum illam universalem et notam Pauli sententiam: „Quidquid non est ex fide, peccatum est" (Rom. 14, 23.). Et Salomo (Prov. 15, 8.) dicit: „Victimam impiorum abominatur Deus". Alterum fundamentum est, quod peccatum tam sit grandis res, ut nullis sacrificiis aut aliis operibus possit aboleri, sed sola misericordia, quam fide accipi necesse est, sicut etiam hoc ostendit et comprobat prima promissio de semine mulieris, sine quo nulla est redemtio. Haec fundamenta Rabini non habent; nam haec cognitio tantum venit ex spiritu Christi, qui ceu sol meridianus illuminat tenebras. Cum his fundamentis igitur quidquid pugnat, repudiemus tanquam impium et falsum.

Etsi autem non repugno, sive intelligas peccatum hic de praeterito vel de futuro, tamen mihi videtur aptius, ut exponas in genere de peccato. Omnis igitur vis est in verbo שְׂאֵת, a נָשָׂא levavit. Est autem hic illustre exemplum, quantum differat cogni-

tio

tio nominis et rei. Si enim vocabulum levandi accommodes ad rem corporalem, significat attollere, seu in altum tollere, ut Esa. 6, (v. 1.): „Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum“. Hoc autem longe aliud est, quam id in Psalmo 32, (v. 1.): „Beatus vir, cui peccata levata sunt“, et tamen idem utrunque verbum est. Grammaticus illud in Esaia intelligit, hoc non intelligit, quia rem non novit. Aliud enim est levare solium in sublime, et aliud peccatum levare, hoc est, remittere, tollere, adimere.

Sententia igitur est: Si bene ageres, vel si bonus esses, hoc est, si crederes, haberes propitium Deum, et vera esset levatio, hoc est, remissio peccati. Sed quia video, Deum non respexisse ad te, certe sequitur, te non bonum esse, nec esse levatum peccato, sed tuum peccatum manet.

Imprimis autem elegans est, quod per verbum levandi comparat peccatum ingenti oneri, quo Cain oppressus jacet, ita ut respirare non possit, nisi auferatur. Indicat autem epistola ad Ebraeos modum, quo hoc onere exoneremur, cum dicit, Habel fide obtulisse meliorem hostiam. Ad hunc modum convenit grammatica, seu verba cum re, quod scilicet Deus respiciat fidem, et eos tantum bonos esse judicet, qui credunt. Includunt autem haec verba gravissimam objurgationem, quasi dicat ad Cain: Superbia tua te perdidit. Venisti inflatus gloria primogeniturae, ac putasti, te ideo Deo acceptum fore. Sed video, judicante et reprobante Deo, te esse sine fide; Deus enim tantum incredulos abjicit.

Ad hunc modum nullus Rabinorum hunc locum explicat. Non vident, Adamum cum Paulo illam

evangelii vocem inculcare filio: Qui crediderit, salvabitur. Item: Sola fides justificat. Quid enim hic aliud dicit, quam quod Deus istis propitius sit, qui in semen benedictum credunt, et omnem fiduciam operum, omnem meriti opinionem abjiciunt? Hoc si tu faceres, inquit, non sic te premeret peccatum, esses hoc fasce levatus, nec ita fremeres ira. Promisit enim Deus, quod nemini peccatum imputare velit, qui credit etc.

Si ad praeteritum peccatum referas, etiam est paterna et gravissima admonitio: Non credidisti hactenus, ideo reprobatus es; quodsi ita perges, penitus abjicieris. Sin autem bene egeris, seu bonus fueris, hoc est, si credideris in semen promissum, adhuc tibi polliceor, futurum, ut leveris peccato, hoc est, sicut Psalmus 32. exponit, ut peccatum tibi non imputetur.

Quod additur: „Peccatum tuum ad fores cubat“, est rhetorica peccati descriptio, quam optarim pro proverbio usurpari. Vere enim haec peccati natura est, ut cubet tanquam sopita bestia, dum in actu est, hoc est, ut non mordeat, non terreat, non cruciet, sed potius ut adblandiatur. Sic cum Heva primum, post Adam in Paradiso pomum prohibitum comederent, non putabant, id a Deo observari, multo minus futurum putabant, ut tam acerbe punirentur. Sicut enim etiam feroces bestiae, cum saturae sunt, tractabiliores sunt, et somnum appetunt, ita peccatum, dum in actu est, delectabile est, nec sentitur venenum, sed cubat et quiescit. Quis enim unquam vidit avarum ringi, cum magna lucri occasio adest? quis adulterum, cum potitur voto, lugere unquam vidit? Quodsi flagris cutem, aut malleo caput ob-

tunderes, abiret tentatio. At cum peccatum quiescit, nec sentitur poena, etiam summa voluptas est avare in lucrum involare, adultero potiri alterius uxore, nec videtur ejus voluptatis modus, aut finis aliquis esse posse.

Loquitur itaque Adam hoc in loco non solum de peccato Cain, sed in genere peccatum describit, quale sit. Quod enim Cain accidit, idem omnibus accidit. Cain priusquam sacrificaret, erat vane gloriosus de primogeniturae praerogativa, contemnebat fratrem, sibi vendicabat primas; cubabat tum peccatum et quiescebat, sed in foribus, hoc est, in loco non quieto; nam per fores ingredimur et egredimur; minime igitur somno aptus is locus est. Sed pertinet hoc quoque ad peccati naturam, quod, etsi quiescit ad tempus, tamen ibi quiescit, ubi non potest diu quiescere. Sicut Christus dicit Matth. 10. (v. 26.): „Nihil opertum est, quod non reveletur". Impius enim putat, peccatum quiescere et latere; sed in foribus non potest quiescere, arguitur tandem et producitur in publicum. Fores enim somnus seu quies sunt opposita in adjecto. Sicut enim tenebrae in lumine, ita quies in inquieto loco est; sunt enim res natura discordes. Ad hunc modum potest hoc exponi de peccato quocunque praeterito.

Si de futuro exponas, est eadem sententia. Si laedes fratrem, ac indulgebis conceptae animo irae, dico tibi, quiescet peccatum tuum, sed quiescet in foribus, hoc est, in loco valde inquieto. Itaque fieri non potest, quin expergefiat, et, sicut furiosa bestia te arripiat. Ac ita accidit. Nam post caedem factam, cum Cain solus fratrem sepeliret, quiescebat peccatum. Sed quamdiu? donec scilicet vox ad eum facta

est: „Ubi est Habel frater tuus?“ De omni igitur peccato haec descriptio vera est, quod cubat in foribus. Sic enim sunt hominum affectus: dum oculos hominum fallunt, putant, clam fore peccatum suum. Sed revelatur et expergiscitur, nisi bene agant, hoc est, nisi credant, Deum propter Christum id condonaturum.

Sic gravissimam sententiam proverbialis haec figura complectitur, quod scilicet nihil manet absconditum, sed omnia revelentur, sicut Paulus quoque dicit 1. Tim. 5, (v. 24.): „Quorundam hominum peccata manifesta sunt, ut possit de iis judicium fieri“. Ac praesertim videmus singularia Dei judicia in criminalibus. Quam multi enim occiduntur clam, et tamen auctores indignarum caedium per mirabiles occasiones producuntur in lucem! Monet itaque Adam filium, ne indulgeat peccato; non enim clam fore, sed futurum, qui id in lucem proferat et puniat. Nec videtur ab hac sententia abludere, quod *poëtae* fingunt Cupidinem nudum, sed caecum etiam. Quia enim nobis peccatum videtur absconditum esse, putamus, id a reliquis quoque non conspici; sed Deus tandem revelat etiam occultissima.

Hanc hujus loci judico veram et simplicem sententiam esse, qua admonet filium pater, ut credat in Deum et promissum semen; tum futurum, ut Deus ei sit propitius. Sed si, inquit, sequeris cupiditates tuas, tunc peccatum tibi cubabit, hoc est, occultum et absconditum videbitur. Sed cubabit in foribus, hoc est, in eo loco, in quo non potest diu quiescere, aut latere; quod enim in foribus est, conspicitur ab omnibus ingredientibus et exeuntibus.

Sed, quod supra quoque admonui, non oblivisca-

mur principalis sententiae, quod Deus ab initio mundi ostenderit, se esse judicem inter carnem et spiritum, nec respicere personam. Habel enim respexit, non motus ullo opere, sed simpliciter fide, in qua etiam obtulit: Cain autem non respexit, non quasi opus minus splendidum aut sumtuosum esset, sed quia fide caruit, nec profuit ei, quod esset primogenitus.

Atque hoc validum argumentum est contra Iudaeos, qui gloriabantur, sicut Ioh. 1, (v. 13.) dicitur, de sanguinibus, quod essent filii Abrahae. Si enim sanguinis praerogativa aliquid est, profecto habuit Cain, de quo gloriaretur. Quid enim est, quod gloriantur Iudaei, Deum cum ipsis per Mosen locutum esse? num putabimus, Adam, primum doctorem, inferiorem Mosé fuisse? Multis modis superior et major fuit. Non enim sicut Moses circumcisionem, non alias caeremonias legales docuit, quibus indomito populo fuit opus ad prohibendam superstitionem: fidem docuit in promissum semen, quod serpentis caput contriturum erat. Sed nihil primogenitura, nihil alia Cain adjuvant; Deus enim solam fidem respicit in promissum semen. Sicut Paulus in novo testamento clare dicit: „Qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahae", Gal. 3, (v. 7.). Et Ioannis primo (v. 12. 13.): „Dedit eis potestatem, filios Dei fieri, qui non sunt ex sanguinibus, nec ex voluntate viri, nec ex voluntate carnis, sed qui credunt in nomine ejus",

Hanc hujus loci sentio genuinam et veram sententiam esse. Nam primum convenit cum fundamento scripturae sanctae et cum re. Deinde non repugnat grammatica, sed rem pulchre et varie illustrat. Sed Rabini quia nesciunt, quid rei, non sublevan-

tur, quod sciant, quid nominis. Quam enim ineptum est, quod quidam particulam hanc: et „erit levatio“, eo accommodant, quasi dicat: Tum iterum poteris erigere faciem, quae nunc tota mutata est, et concidit. Hujus generis ineptias etiam nostri recentiores interpretes passim annotant, quibus tamen gratia debetur pro fideli labore, quod grammatice textum reddunt, etsi theologia opus est, quae sola res recte judicat et docet.

Et appetitus ejus ad te: Tu autem dominaberis ei.

Hanc sententiam quidam stultissime detorserunt ad liberum arbitrium probandum. Sed manifestum est, quod Adam non simpliciter affirmat, posse hoc Cain facere, sed tantum admonet seu praecipit, ut faciat. Non autem sequitur, nos statim posse facere, quod jubemur. „Appetitus peccati, inquit, ad te est“, hoc est, sicut Paulus (Rom. 7, 5.) dicit: „Peccatum est in membris tuis“. Item (Gal. 5, 17.): „Concupiscit caro adversus spiritum“. Sed ideo, quia hunc peccati motum sentis, non damnaberis. Si peccatum te sollicitat, tu dominare ei per fidem, nec sine, ut tibi dominetur: alioqui peribis. Sicut Paulus (Rom. 8, 13.) quoque praecipit, mortificandas esse actiones carnis spiritu.

Pertinet itaque haec particula eo, ut agnoscas, qualis sit piorum vita in hac carne, nempe, quod sit perpetua lucta spiritus cum peccato. Qui igitur stertunt, et ad hanc pugnam se non comparant, facile vincuntur. Apparet autem, Adam concione hac voluisse uti, non solum, ut admoneret filium de peccato in futurum cavendo, sed etiam, ut erigeret eum.

Videt, filium perturbatum esse propter reprobationem divinam, et sollicitari nunc ad vindictam. Sed dominare peccato, inquit, et invenies Deum misericordem ac condonantem peccatum.

Est hoc in loco idem verbum תִּמְשָׁל, quo supra ad mulierem usus est Dominus, cum dixit: „Vir dominabitur tibi". Sicut enim supra vult, ut uxor pareat marito, ut auscultet marito, nec sibi sumat judicium de rebus omnibus; sin autem id faciat, ut vir pro sua auctoritate eam objurget*) et prohibeat, ita hic dicit: Sollicitabit te peccatum, vocabit te ad vindictam (hoc enim est, quod dicit: „Ad te erit appetitus ejus"); sed tu dic: Nolo parere, et cohibe te, ac dominare ei. Est igitur admonitio plenissima consolationis, quod propter semen benedictum non simus amplius sub peccato; ideo debeamus peccato dominari. Complectitur enim utranque doctrinam, timoris et fidei; timere Deum debemus, quia peccatum cubat in foribus; fidere Deo debemus, quia est misericors.

*) Edit. princ. oburget.

Prima Latinorum Lutheri operum sectio, quae illius conciones sacras etc. complectetur et ex duabus tribusve partibus constabit, quam primum fieri poterit, prodibit. Una cum ea promentur etiam generales tituli, omnium hujus editionis tomorum ordinem indicantes.

Die erste Abtheilung von Luthers lateinischen Werken, welche seine Predigten etc. enthalten und aus zwei oder drei Theilen bestehen wird, soll bald möglichst erscheinen. Zugleich mit ihr werden auch die Generaltitel, welche die Folge der Bände dieser Ausgabe angeben, ausgetheilt werden.